

1991
2

MINISTERUL ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA
SOCIETATEA «LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ»

IMBA

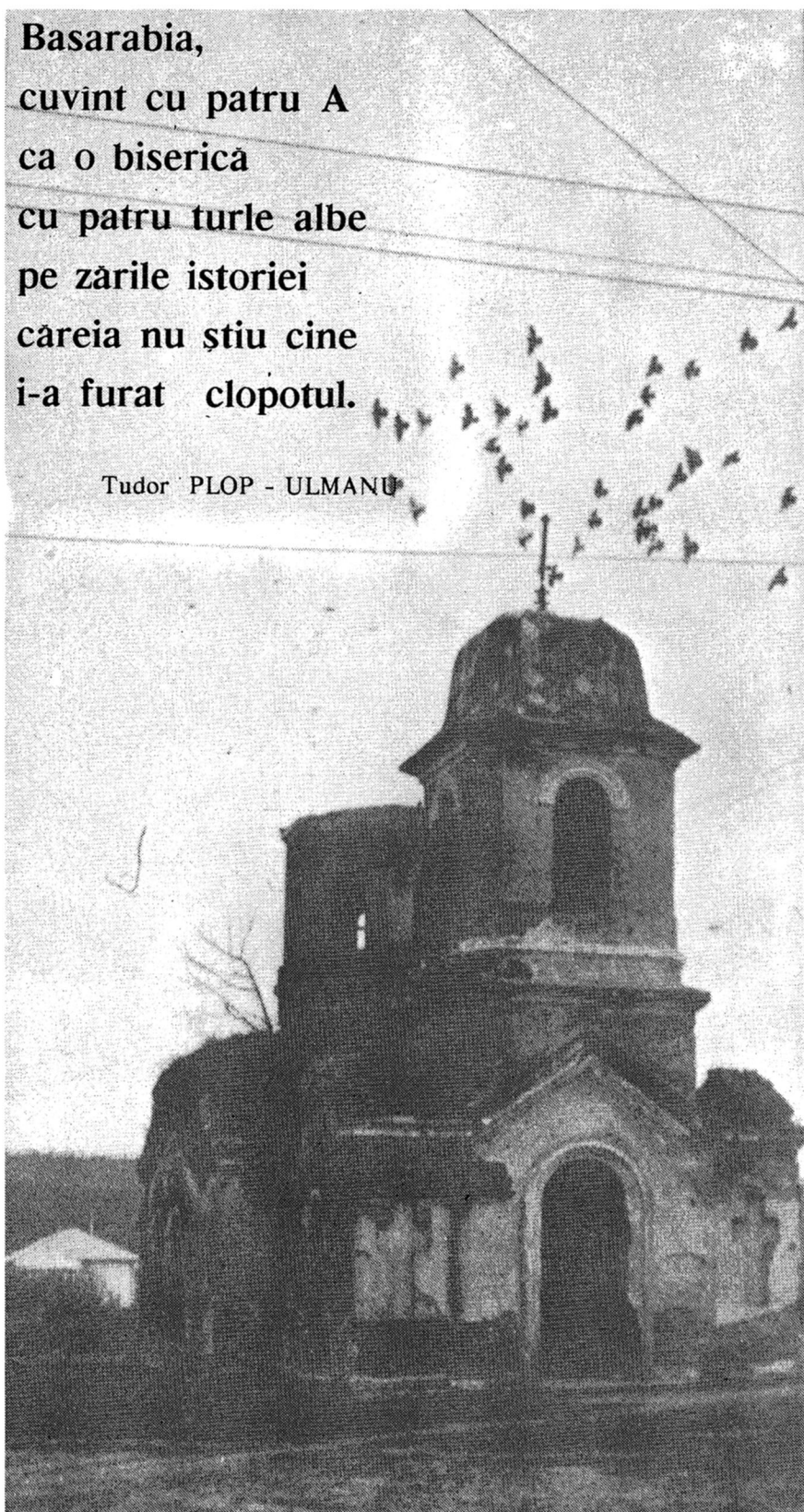
ISSN 0235-9111

ROMÂNĂ

CHIȘINĂU

Basarabia,
cuvint cu patru A
ca o biserică
cu patru turle albe
pe zările istoriei
careia nu ştiu cine
i-a furat clopotul.

Tudor PLOP - ULMANU

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă trimestrială
editată de

MINISTERUL
ȘTIINȚEI
ȘI
ÎNVĂȚĂMÎNTULUI
AL
REPUBLICII MOLDOVA

cu concursul

SOCIETĂȚII
LIMBA NOASTRĂ
CEA
ROMÂNĂ

Aprilie — iunie 1991, 2

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef
Ion DUMENIUK
Redactor-șef adjunct
Alexandru BANTOS
Secretar de redacție
Leo BORDEIANU
Redactori de secții
Ion CIOCANU
Ion CONȚESCU
Emil MÎNDÎCANU

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU
Pavel BALMUȘ
Anatol CIOBANU
Ion COTEANU (București)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Mihai DRĂGAN (Iași)
Ion ETCU
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Ilarion MATCOVSCHI
Nicolae MĂTCĂȘ
Ion MELNICIUC
Vlad PIȘLARU
Ilie POPESCU (Cernăuți)
Stanislav SEMCINSKI (Kiev)
Constantin TĂNASE
Grigore VIERU

SUMAR

FRĂȚII DESPRE NOI

Artur SILVESTRI. Batalionul sacru
3

FELICITĂRI

4

SOCIOLINGVISTICĂ

Vasile BAHNARU. Bilingvism colectiv —
patologie verbală
5

ANTOLOGIA «L.R.»

Ion BUZDUGAN (7); Sergiu Victor
CUJBĂ (12); Vasile ALECSANDRI
(25); D. IOV (64); Al. ROBOT
(104); Liuba DIMITRIU (110); Sergiu
Matei NICA (132); Ovid
DENSUSIANU (138)

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Ioan ALEXANDRU (8); Nicolae
IORGA (8); Alexandru BOLDUR
(26); Nicolae BĂLCESCU (64); B.P.
HASDEU (64); Alf LOMBARD (77);
Ion GHICA (104)

PROBLEME ȘI SUGESTII

Nicolae ONEA. Profesorul de română
în contextul modernizării învățămîntului
9

OBÎRȘII

Ion CONȚESCU. De ce moldovenii sînt
români (2)

13

Petru URSACHE. Cuvîntul «român» în
colecțiile de folclor

18

OPINII ȘI ATITUDINI

Scopul scuză mijloacele?

27

Constantin C. GIURESCU. Cum se
falsifică istoria

29

Eugen BARBU. Miron Costin și
«fățăriile» unor cronicari

32

Alexei MARINAT. Pleavă academică
33

RESTITUTIO

Aron COTRUȘ. Peste prăpăstii de
potrivnicie (Cuvînt înainte de Vasile
Badiu)

37

TANGENTE BASARABENE

Pavel BALMUȘ. Ibrăileanu și noi
42

GRAMATICĂ

Anatol CIOBANU. Normele de
punctuație în vigoare (2)

47

Ortografie pentru toți

Flora ȘUTEU. Sinonimia I=Ă în evoluție
istorică

51

CUM VORBIM, CUM SCRIM

Victor GHERMAN. Necesarul efort
53

Alexandru GROMOV. Perpetuarea
poluanților
58

Irina CONDREA. Sinonimia și
exprimarea corectă
60

În grădina limbii mele

Alexandru ALICI. Ce nație de oameni
sintem?
62

**UNITATEA NAȚIONALĂ:
ARGUMENTE LINGVISTICE**

Dumitru IRIMIA. Limba — componentă
fundamentală a specificului național
65

Ștefan GIOSU. Dialectele limbii române
69

Cărți noi în aromână

Vasile FRĂȚILĂ. Porunca străbună
78

**CONGRESE, CONFERINȚE,
SEMINARE**

Cernăuți: Conferința științifico-practică
internațională cu tema «Problemele de
limbă și literatură română în școala
națională».
80

Timișoara: Congresul al IV-lea al
Filologilor Români
82

EMINESCIANA

Mihai DRĂGAN. Poetul național al
românilor (1)
84

Mihai CIMPOI. Eminescu, homo
folkloricus (2)
88

Stelian DUMISTRĂCEL. Contextul
paremiologic în publicistica eminesciană
92

PERMANENȚA CLASICILOR

Ion APETROAIE. Romanul lui
Lucian Blaga
97

**SCRIITORI ROMÂNI DIN
BASARABIA (1918-1944)**

Vasile BADIU. Argument
105

Ion CIOCANU. Poezia lui Vladimir
Cavarnali
106

Vladimir CAVARNALI. Vintul; La timp;
O faciă; Cintec
109

**LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ
ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ**

Adrian TURCULEȚ. Raportul dintre
graiuri și limba literară (Câteva
considerații)
112

Pavel FLOREA. Metodica predării
limbii și literaturii române (1)
116

Victor CIRIMPEI. Folclorul mitologic
122

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

Traian DIACONESCU. Christos creator
mundi în colindele cosmogonice
românești
126

ONOMASTICĂ

Albina DUMBRĂVEANU. Să ne
cunoaștem numele (2)
127

«VIN DIN MUNȚII LATINIEI...»

Maxime și cugetări. Comentariu de
Anatol CIOBANU
130

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Ion ZAPOROJAN. Al. Palii: Calchierea
ca aspect al interferenței limbilor
133

Cărți participante la frământările,
căutările, luptele și izbinzile poporului
nostru:

O LUPTĂ, O SUFERINȚĂ ȘI...
136

AVANPREMIERE EDITORIALE

Constantin NEGRUZZI (138). Nicolae
ESINENCU (140)

**CENTRUL REPUBLICAN DE
TERMINOLOGIE RECOMANDĂ**

Acte oficiale: modele și terminologie (2)
141

CUVINTE ÎNCRUCIȘATE

Andrei CAȘENCU. Verb matern
142

BATALIONUL SACRU

FRĂȚII DESPRE NOI

Odată, tirziu, cind rănile vor fi mai puțin dureroase, se va scrie istoria crucificării românilor de peste Prut și, poate, și mai tirziu, ori poate niciodată, se va înțelege tragedia acestei populații ce a trecut printr-un dezastru de dimensiuni aproape biblice, izbutind în cele din urmă, să biruie. Căci, orice s-ar spune, Basarabia românească a biruit!

Alții, pe aici, prin orașele vechiului Regat, pe unde nici geografia românească nu se mai știe și unde istoria începe să devină o simplă abstracțiune, se vor întreba, poate, despre toate acestea, voind a li se comunica mai multe în cit mai multe cuvinte. Dar cuvintele sunt prea sărace pentru a face să vorbească o tragedie ce păstrează, poate, caracteristicile marilor martiri din cele dintii veacuri de viață creștină. Ei, acești români de peste Prut, sunt martirii unei credințe pe care nu au părăsit-o, înfruntând adeseori chiar sacrificiul suprem, credința că sunt români. Și pentru aceasta, și pentru că n-au putut ori n-au vrut să-și nege legea lor lăsată de Dumnezeu pe pământ, viața lor a devenit Pătimire. Popor crucificat, pe care nimic de acum înainte nu-l mai poate ingenunchea pe pământ.

De acolo, din acele ținuturi ce vor trebui să intre în geografia noastră legendară, ca un spațiu biblic al românității unde buciumele eminesciene vor fi trimbițele Ierihonului, iar traversarea pustiului—marile exoduri de români către o Asie nepătrunsă și mută a pustietăților necălcate de om, de acolo, zic, va porni regenerarea nației românești, prea încercată azi și poate mai mult ca oricind, în pragul destrămării. Și dacă miine, într-un miine de citeva ori milenar, se va mai vorbi și se va mai simți românește pe pământ, atunci înseamnă că în noi dimensiunea Basarabiei a invins. Și cum ar putea fi altfel? Acolo, în pământul marii pătimiri, a fi român nu este, cum e aici, un semn de infirmitate ci semnul unui popor cu destin și păzit de o stea secretă, în cer. Acolo cultul limbii e viu și nu se gindește nimeni a căpăta o altă limbă oficială decit aceea ce ne-a fost lăsată de la Moși. Acolo știu cu toții că a avea o casă însemnează a avea un loc în univers; o casă, o limbă, o Mamă. Și, poate, mai mult decit toate acestea, și înglobindu-le pe toate, a-l avea pe Eminescu.

Căci de acolo, din acea eminescianitate esențială, vin ei, Basarabenii, batalionul sacru al românilor!

Artur SILVESTRI

ADEVĂRATĂ SĂRBĂTOARE

Pentru mine, savant-filolog, care am consacrat atîția ani cercetării graiurilor românești, studierii istoriei și gramaticii limbii române, ieșirea de sub tipar a primului număr al revistei **LIMBA ROMÂNĂ** este ca și pentru dumneavoastră, cititorii și redactorii ei, o adevărată sărbătoare.

Doresc să subliniez că apariția acestei reviste este un act de importanță primordială în procesul de renaștere națională a românilor basarabeni. Sper că **Limba Română** va deveni acea sorginte, acel izvor de cunoștințe filologice din care cititorul multinațional al Basarabiei va sorbi și își va însuși cultura latino-română cu distinctele-i trăsături — umanismul, respectul față de valorile democrației, toleranța față de alte neamuri, or acestea constituie azi piatra de temelie a viitoarei Europe unite.

Raimond PIOTROWSKI,
doctor în filologie, profesor
Leningrad

CEL MAI FRUMOS TITLU

Am aflat, cu deosebită bucurie, vestea apariției revistei «**Limba Română**», editată de Ministerul Științei și Învățămîntului și de Societatea «**Limba noastră cea română**» în capitala Republicii Moldova. La

bucuria noastră se adaugă și faptul că ați găsit pentru revista dumneavoastră cel mai frumos titlu cu

FELICITĂRI

putință, pentru că acesta exprimă cel mai exact comunitatea de neam din care facem parte. Vă felicităm din toată inima pentru această nouă izbîndă în afirmarea dumneavoastră națională și vă dorim cel mai deplin succes în nobila și plină de răspundere activitate pe care v-ați asumat-o prin publicarea, la Chișinău, a revistei «**Limba Română**».

«Vivat, crescat, floreat!»

Prof. dr. Al. ANDRIESCU, șeful
Catedrei de limba română de la
Universitatea «**Al. I. Cuza**» din Iași

Dragă redacție!

Cu cea mai mare bucurie am procurat (cu toate că-s abonată!) această revistă de la chioșcul din orașelul nostru. Îndată am și început s-o răsfoiesc. Sincer vorbind, am avut senzația că mă aflu într-o zi de sărbătoare: doamne, cit de mult am așteptat-o!

Primul număr al revistei este, pe drept cuvînt, un prețios cadou în preajma Sărbătorii naționale — **Limba noastră cea română!**

Nu mi-am putut imagina că sub copertele unei reviste poate fi adunat atîta material cognitiv!

Dacă va continua să apară regulat și sub acest aspect, revista într-adevăr va fi de mare folos pentru toți purtătorii acestui grai și, desigur, pentru profesorii de limba română!

Maria BULAT, profesoară de
limba română Ș.M. «**M. Eminescu**»
Anenii Noi

Vasile BAHNARU,
candidat în filologie

BILINGVISM COLECTIV- PATOLOGIE VERBALĂ

Nu voi fi deloc original susținând că limbile, aflându-se în contact direct, se influențează reciproc, deși atât gradul de influență cit și consecințele acesteia diferă de la caz la caz și necesită, prin urmare, a fi cercetate și analizate aparte din toate unghiurile de vedere.

În general, atunci când se studiază relațiile dintre limbile aflate în contact, sint comparate limbile înseși, fără a se lua în considerație faptul că aceste limbi există numai prin și pentru vorbitorii lor. Cu alte cuvinte, limbile nu se interferează ca fenomene ale naturii, ci ca fenomene sociale, fiind, în consecință, dependente de o anumită civilizație și de o anumită cultură. Este o constatare esențială pentru înțelegerea și interpretarea corectă a fenomenului numit contact dintre limbi. Neglijându-se acest fapt se ajunge adesea la concluzia eronată despre superioritatea unui sistem verbal în raport cu altul. Factorii decisivi care determină o limbă să împrumute elemente din altă limbă constau nu în superioritatea intrinsecă a unui sistem lingual în raport cu altul, ci în prestigiul social mai mare al unei limbi și în rolul mai important al poporului respectiv în viața socială și economică a comunității.

Nivelul de cultură și de civilizație, importanța limbii în viața social-economică, numărul de purtători ai unei anumite limbi, iată care sînt factorii ce determină consecințele sociolingvistice ale contactului din-

tre limbi. Din punctul de vedere al sociolingvisticii existența limbilor mixte este imposibilă, întrucît individul nu poate avea o conștiință socială dublă, aparținînd simultan și în măsură egală la două comunități etnolingvistice diferite.

Relațiile dintre două limbi aflate în contact depind deci de factorii extrinseci structurii lor interne: a) durata contactului; b) diversitatea contactului; c) gradul de cultură și de civilizație al popoarelor care vorbesc limbile contactante; d) poziția geografică a popoarelor și e) politica lingvistică a statului respectiv.

Dacă în sociolingvistica din Occident problema contactului dintre limbi este supusă unei analize profunde și multilaterale, în cea sovietică acest fenomen este studiat unilateral, evidențiindu-se doar aspectul pozitiv al contactului dintre limbi.

Într-un studiu recent, intitulat Ghid internațional de sociolingvistică, definirea noțiunilor fundamentale de sociolingvistică ocupă un spațiu important în primul volum, în timp ce descrierea fenomenelor și exemplificarea lor o aflăm în cel de-al doilea volum. În baza acestui valoros studiu distingem trei tipuri de situații de bilingvism: individual, social și politic (sau oficial).

Termenul **bilingvism individual**, folosit în filologia secolului al XIX-lea și în psiholingvistica secolului al XX-lea, este utilizat pentru a desemna folosirea curentă, de către aceiași indivizi, a uneia sau mai multor limbi străine. În funcție de numărul limbilor vorbite distingem unilingvism, bilingvism, trilingvism, cvadrilingvism, cvintilingvism... multilingvism. Pentru a face o distincție netă între utilizarea individuală, obișnuită și echitabilă a două coduri verbale, în psiholingvistică este acceptat termenul **ambilingvism**, în timp ce **demilingvism** (sau **semilingvism**) descrie și denumește folosirea imperfectă și incorectă a

două (sau a mai multor) coduri verbale. În acest ultim caz se propune și termenul **mixilingvism** pentru a desemna modificarea a două sau a mai multor coduri în procesul de amestec al limbilor. Un caz special îl constituie termenul **schizoglosie**, care denumește patologia verbală individuală, generată de suprapunerea a două sau a mai multor sisteme verbale în limbajul individual al unor persoane.

Bilingvismul individual este specific mai ales pentru persoanele culte. În acest caz el nu prezintă pericol pentru funcționarea normală a limbii, dar, căpătînd un caracter de masă, el devine bilingvism social cu repercusiuni grave asupra limbii în genere (cazul nostru, al românilor basarabeni, este, în această ordine de idei, un exemplu concludent).

Termenul **bilingvism social** (sau **diglosie**), răspîdit în secolul al XIX-lea, se utilizează pentru a desemna folosirea unor limbi diferite într-un domeniu specific al aceleiași societăți (a se compara folosirea limbii slave vechi în biserica și cancelaria domnească din secolele XV-XVII). Atestăm și aici monoglosie, diglosie, triglosie, tetraglosie, pentaglosie... poliglosie. Acesta e cazul cînd un popor folosește o limbă oficială (numită limbă exogenă) și una de comunicare numită etnică sau familială (vezi limba latină în raport cu limbile naționale din statele occidentale, folosită pînă în perioada Renașterii). Aici constatăm o distribuție complementară între funcțiile divine ale limbii latine sau slave vechi și cele comune ale limbilor autohtone, folosite de regulă doar în comunicarea cotidiană și familială.

Termenul **bilingvism politic** (sau **oficial**) a fost lansat odată cu impunerea limbilor naționale în statele plurietnice, cînd se constituie o nouă ramură a sociolingvisticii — politica lingvistică — se interesează de cercetarea funcțiilor publice, politice și oficiale ale limbilor.

Este vorba evident de manifestarea, la nivel de stat federal, a naționalismului lingvistic european în secolul al XIX-lea, fiecare națiune fiind identificată prin limba sa națională care este legalizată, de regulă, prin constituție. Pentru bilingvismul politic este folosit și termenul **colingvism**. Situații de colingvism atestăm, de exemplu, în Spania, unde sînt recunoscute ca limbi oficiale regionale catalana, basca și galiciană, în Canada — franceza și engleza. În conformitate cu acest concept se conturează noțiunile de unilingvism sau monolingvism, bilingvism, trilingvism... plurilingvism.

În Moldova (ca parte componentă a U.R.S.S.) nu se poate vorbi de colingvism (chiar dacă limba noastră este proclamată limbă de stat), pînă nu demult limba oficială fiind, nedeclarat, limba rusă, românei revenindu-i doar rolul de cenușăreasă. Altfel spus, am avut, dar mai și avem o situație specifică în care populația autohtonă vorbește permanent limba rusă, fie chiar și cu deficiențe, în timp ce limba maternă o folosește doar ocazional, chiar și atunci împinzînd-o cu numeroase elemente rusești. Pentru o funcționare normală a limbii este acceptată doar folosirea curentă a două sau a mai multor limbi de către persoanele culte, deoarece, atunci cînd bilingvismul individual devine un fenomen de masă, avem de a face cu semilingvismul caracterizat prin suprapunerea codurilor verbale, fapt ce duce la macaronizarea limbii de prestigiu mai mic cu elemente din limba dominantă, ca ulterior prima limbă să dispară cu totul. Inițial indiciu de dispariție a unei limbi este, după părerea cercetătorilor, teama de incorectitudine, tendința de a vedea pretutindeni un calc din limba dominantă. Adică tocmai starea pe care lingviștii noștri au atestat-o demult în Moldova...

Cînd se pleda la noi pentru două limbi de stat, se urmărea de fapt oficializarea concurenței dintre limbi, or concurența dintre două elemente întotdeauna și pretutindeni a dus în mod obligatoriu la dispariția unuia dintre ele. Cu alte cuvinte se punea la cale dispariția limbii române în Moldova, iar odată cu ea și dispariția noastră ca parte componentă a poporului român. Iată de ce trebuie să se facă totul pentru excluderea schizofreniei lingvistice, născute pînă mai ieri prin termenul «bilingvism armonios». În acest sens, interesul pentru limba maternă înseamnă luptă pentru însăși existența noastră națională, dat fiind că orice popor devine ceea ce este numai prin limba sa.

Fiecare posesor al limbii române este dator să știe că limba noastră nu e săracă, sintem noi înșine sărăciți de ea, ruinînd-o prin capriciile noastre de mîncuți. Din această cauză, înainte de a pretinde străinilor să ne respecte graiul, trebuie să învățăm noi înșine să-l iubim și să-l respectăm, căci pierzîndu-ne limba, mai devreme sau mai tîrziu vom ajunge și la pierderea conștiinței etnice.

«Bilingvismul armonios» colectiv nu este altceva decît un război al limbilor și un delir de moarte al limbii române, iar limbajul macaronic al conaționalilor noștri trebuie definit drept o veritabilă schizoglosie sau o schizofrenie lingvistică. Bilingvismul cu caracter de masă este o rătăcire, inițiatorii lui știindu-i foarte bine consecințele. Iată care ar fi în fond probele în baza cărora trebuie să pledăm pentru o cunoaștere individuală corectă și echilibrată a limbilor străine, excluzînd însă schizoglosia, acest fenomen nociv atît de bine înrădăcinat la noi și alimentat, după părerea noastră, chiar de legea în vigoare ce prevede scrierea paralelă, în română și rusă, a informației publice.

Ion BUZDUGAN
(1889—1967)

BASARABIA

Dlui Nicolae IORGA

Stăpîne Doamne și Părinte,
Ce-mbrățișezi din cer pămîntul:
Un singur dor îmi fură gîndul
Și nu ți-l pot rosti-n cuvinte.

Dar, Doamne trista mea poveste
Făr-de cuvinte mi-o-nțelege:
Căci pentru toți tu ai o lege
Iar legea ta — Iubirea este.

Vezi la o parte-ngenuncheată,
Cum plînge și suspină o zînă:
E fiica mamei cea mezină —
E cea mai chinuită fată!

De-un veac ea-ndură suferință
În lanțuri ferecate roabă
Sărmana țară Basarabă
Cum n-are milă, nici credință!..

De-un veac robită jugul poartă,
Dar astăzi nu-l mai poate duce:
Îngenunchind mereu sub cruce
Ea-și blastămă pagina-i soartă!

În fața strălucirii Tale
În praf eu cad cu-nfrigurare,
Iar buza mea tremurătoare
Îngînă-un bocet plin de jale.

La tronul tău din zări albastre
Mă plîng cu frații și părinții:
O, stinge-mi focul suferinții
Și sfarmă jugul vieții noastre.

Tu ești stăpîn mintuitoare,
Pe neagra timpului aripă:
Pe fiecare zi și clipă
Aprinsă-n zări și viitoare...

Cînd se croiesc din nou hotare
Și lumea se desparte-n două:
O, Doamne - mparte-ne și nouă
O soartă slobodă sub soare.

1916

SĂ NU VĂ VINDEȚI NEAMUL

Românii sînt un popor. Ce fac eu pentru dăinuirea lui? Chiar dacă nu știu bine limba la un moment dat. Dar eu trebuie să știu că tot pentru el lucrez. Pentru că numai în virtutea existenței acestui neam eu mă voi duce înaintea lui Dumnezeu și aștept să-mi dea viață veșnică.

Noi nu sîntem sortiți să lucrăm pentru omenirea întreagă decît în măsura în care lucrăm pentru casa noastră. Așa, că iubite frate de dincoace și de dincolo de Prut, oriunde ai fi, să știi că ești român și că ai o datorie veșnică față de acest popor, ai cărui strămoși îi porți în sînge, a căror limbă o duci, sau, dacă ai uitat-o, limba, îi duci năzuința, îi duci carnea și oasele cu care vei învia înaintea lui Dumnezeu.

Cît dai pentru refacerea spirituală a neamului tău? Cît din bănuții tăi, cît din inteligența ta ridici pentru a-ți ridica neamul? Cînd intri în circiumă și dai banii pe gîrlă, cînd cheltuiești degeaba, faci o risipă sau un gînd de trădare, oare faci pentru neamul tău?

Să nu vă vindeți pămîntul, să nu vă vindeți sufletul, să nu vă vindeți neamul, pentru că numai dispreț veți găsi în ochiul străinului, numai deznădejde în suflet.

Dumnezeu ne-a dat un pămînt care nu se dă nimănui. Stăm aici de 2000 de ani, pe jertfe uriașe. Tot pămîntul acesta e podit cu lacrimi și cu sînge, de la un capăt la altul. Dumnezeu ne va elibera pentru veșnicie în măsura în care vom fi uniți. În măsura în care vom

fi conștienți că numai ca neamuri se mintuie popoarele...

Ioan ALEXANDRU

SE POT DISTRUGE POPOARE?

Reapare în forma cea mai crudă vechea teorie că statele mici n-au dreptul la independență, că ele cad în «spații vitale» și se pot mărgini pe hartă ca să se știe în al căruia din statele mari trebuie să cadă.

Și numai aceia care sînt insultați în mindria lor legitimă și amenințați în dreptul lor de a exista trebuie să respingă cu indignare această tăgăduire grosolană.

Se putea vorbi așa pe vremea cînd un stat era numai o întîmplătoare legătură de teritorii și de grupe omenești care se puteau distruge sau prefăce după plac.

Dar, după biruința principiului național, statele, cît de mici, sînt națiuni.

Iar națiunile sînt o formă organică a umanității. Nici o metodă nu le poate nimici, cum ele nu sînt rezultate din exercițiul nici unei metode. Ele sînt «născute, iar nu făcute».

Și de aceea ele vor asista, desigur, la meritata pedeapsă a apăsătorilor.

Nicolae IORGA

Nicolae ONEA

PROFESORUL DE ROMÂNĂ

ÎN CONTEXTUL MODERNIZĂRII ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

Noua structură de modernizare a învățămîntului, axată pe concepția școlii naționale, implică în mod imperios perfecționarea cadrelor didactice. Programele și manualele elaborate în prezent, inovațiile în metodologia și tehnologia didactică vor avea efectul scontat dacă profesorii vor putea să înțeleagă și să asimileze conștient și cu simțul răspunderii noul pe care-l cuprinde acest curriculum.

Misiunea nobilă a profesorului contemporan de limba și literatura română este de a educa elevilor conștiința națională, de a le inspira sentimentul demnității, dorința de a trăi într-o țară liberă și independentă, în care să guverneze gîndirea suverană. Profesorul de azi nu mai poate funcționa pe contul imdru-mărilor metodice date de cineva, ci trebuie să dispună de *autonomie didactică*, de libertatea pe care o presupune *homo sapiens* și *homo faber*; să se decică de acel *homo novus* construit pe parcursul deceniilor ai-doma mancurtului din cunoscutul roman al lui Aitmatov. Literatura pedagogică și sociologică atestă trei tipuri de relații: autocratic, *laissez faire* și democratic. Școala modernă, evident, se orientează spre democrație și pentru a-și realiza scopurile, se cere spirit de inițiativă proprie, independență și răspundere personală.

Profesorului de limba și literatura română îi revine — în afara unor sarcini didactice concrete determinate de programă și o suprasarcină: *luminarea culturală a tineretului*. Însușind limba și literatura artistică,

alte obiecte umanistice limitrofe, tî-nărul se va forma ca *om de cultură*, va deveni o personalitate cu un avansat nivel intelectual și potențial efectiv. În această ordine de idei, o problemă actuală este *reconsiderarea tradiției lingvistice și mai ales a tradiției literare naționale* la scara întregului spațiu românesc. Tineretul care a învățat în școala postbelică s-a ales doar cu iluzia «culturii generale», ce stă scrisă ca o lozincă pe frontispiciul școlii de atunci.

Acum se reintroduc în circuitul culturii literare nume de scriitori clasici și opere de netăgăduită valoare artistică cu mari valențe estetice: Ion Slavici și George Coșbuc, Mihail Sadoveanu și Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu și Octavian Goga, Ionel Teodoreanu și George Bacovia, Lucian Blaga și Nicolae Labiș... Elevii vor auzi de Titu Maiorescu; unul din cei mai prestigioși oameni de cultură română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum și de George Călinescu, o altă personalitate notorie a culturii și literaturii artistice. Vor cunoaște mai amplu și mai profund critica literară de la noi, ceea ce în ansamblu, le va ajuta să-și dezvolte orizontul culturii artistice, să-și formeze discernămintul critic, să-și cultive simțul artistic veritabil. E vorba deci de un conținut nou ce reclamă o pregătire și perseverență a profesorului angajat în modernizarea procesului de predare a limbii și literaturii române în școala contemporană.

Catedra de limba și literatura română a Institutului Național al Instruirii Continue va veni în ajutor profesorilor însuflindu-le vitrutea încrederii în sine, posibilitatea de a învinge dificultățile inerente oricărui început. Una din problemele metodologice majore ce urmează a fi clarificată și rezolvată cu forțe comune de catedră și corpul didactic va fi *unificarea și integrarea cursului de literatură română* în școală. E o

problemă nicidecum simplă, ea solicitând eforturi intelectuale serioase, restructurarea concepției tradiționale de evaluare a istoriei literare (concepție conform căreia literatura începea cu «Scriitorii primelor cincinale» și includea doar trei scriitori clasici: Alecsandri, Eminescu și Creangă). Într-o nouă viziune metodologică vor fi interpretați în școală și scriitorii autohtoni, elementul corelației și integrării devenind totodată și o problemă didactică. Deci dintre multiplele forme de ridicare a nivelului de pregătire profesională, reciclarea va ocupa un loc central. La cursuri și alte forme de perfecționare profesorii își vor limpezi particularitățile de predare-studiere a limbii și literaturii pe cicluri de clase: 5-6, 7-8 (9), 10-11 (12), în gimnazii și licee. O parte din profesorii care au avut întreruperi în predarea limbii și literaturii, însă vor dori să revină la specialitate, se vor încadra în cursuri de perfecționare și recalificare.

O altă problemă discutată în ultimul timp privește *studierea integrată a limbii și literaturii*. Deși nu e nouă, ea se impune astăzi cu deosebire în școala noastră. Dar nu există încă o atitudine univocă. «Lingviștii» se reorientează mai ușor spre studiarea integrată, în timp ce «literații» — o parte din ei — nu o acceptă din motivul că se submină autonomia literaturii ca obiect de studiu. Evident procesul de modernizare a metodologiei studierii limbii și literaturii implică strategii didactice ce ar conduce spre rezultate efective. Dar aplicarea acestei metodologii la nivel rudimentar, fără pregătirea adecvată, poate torpila receptarea și interpretarea operei ca fenomen artistic, creație a scriitorului. Oricum, limbajul și contextul rămân două aspecte prioritare în analiza operei literare în procesul căreia se va acorda cea mai mare atenție decodării lingvistice, observărilor asupra sensurilor pro-

prii și figurate ale cuvintelor. În a sa *Scrisoare cu tibișorul* maestrul «cuvintelor potrivite» Tudor Arghezi nota că «nici un meșteșug nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor», căci un cuvint «cîntărește un miligram și alt cuvint poate cîntări greutatea muntelui răsturnat și inecat în patru silabe. Cuvinte fulgi, cuvinte aer, cuvinte metal. Cuvinte întunecate ca grotele și limpezi ca izvoarele pornite din ele». Poezia, cu deosebire cea lirică, nu poate fi valorificată estetic dacă lipsește analiza mijloacelor de expresie artistică. În legătură cu această chestiune, merită să punem în atenția profesorului următoarea opinie a unui specialist în studiul textului literar: «În ordinea importanței analizelor de text urmează poezia epică, apoi proza și teatrul. Analiza literară a unor nuvele sau romane se poate chiar lipsi de analiza stilistică, puterea de viață a lumii fictive, create de scriitor, fiind uneori mai adevărată decît lumea reală. Ea poate fi expimată fără strălucire stilistică, fără eleganță verbală, ca în cazul scriitorului rus Lev Tolstoi. Pentru anticalofilism pledează și Camil Petrescu în *Patul lui Procust* (V. Alecu. *Studierea literaturii române în liceu*. — București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977). E o aserțiune interesantă care invită și la o polemică. În general, analiza literară rămîne una din problemele dificile. Totuși astăzi există premise reale de îmbunătățire substanțială a procesului de analiză literară, pentru ca elevii să posede criterii adecvate de valorificare a operelor artistice.

O altă problemă la ordinea zilei ține de *modernizarea tehnologiei didactice*. Ea se referă înainte de toate la metodele și procedeele specifice studiului limbii și literaturii în școală. Fără a diminua funcția informațională a metodelor și procedeelelor, ele vor comporta un ca-

racter formativ accentuat. Se actualizează astfel de orientări: *învățarea prin descoperire, euristica, maieutica*, cunoscute în istoria învățămîntului încă din antichitate; *metoda inteligenței în asalt* (engl. *brain storming*) cu funcții formative deosebite și atestată de curind în metodologia didactică; *metoda testelor școlare* sau a *testelor docimologice* etc.

Metodele și procedeele de studiere a limbii și literaturii în perspectiva perfecționării învățămîntului ating problema raportului dintre tradiție și inovație. Unii profesori neagă cu totul metodele tradiționale, or metodele și procedeele tradiționale (explicațiile profesorului, prelegerea, povestirea — profesorului și a elevilor — la orele de literatură, conversația, lectura, memorarea etc.) au valoarea lor inestimabilă. Desigur, ele vor deveni moderne dacă profesorul va ști să le imprime anumite calități: forță de convingere, expresivitate, colaborare ș.a.m.d. Nu sînt moderne doar metodele care predispun la pasivitate și nu stimulează capacitățile creatoare ale elevilor; eficiența lor reală depinde de circumstanțe concrete. «În învățămînt, eficacitatea metodelor și a modalităților de organizare depind de contextul uman al aplicării lor. O inovație care a avut la un moment dat într-un anumit loc un succes răsunător, pentru că mobiliza energiile, poate să-și piardă considerabil eficacitatea atunci cînd atracția pentru noutate scade. O metodă care și-a dovedit eficacitatea într-o instituție poate să eșueze lamentabil în alta». (Jean Hassenforder. *L'innovation dans l'enseignement*, Paris, 1972). Teza aceasta poate fi ușor ilustrată și prin experiența de predare a limbii și literaturii în școala noastră.

Într-un sens complementar, tehnologia didactică se referă și la ansamblul mijloacelor audio-vizuale întrebuințate în procesul de pre-

dare-învățare. Mijloacele audio-vizuale își au rolul lor incontestabil în studiul limbii și literaturii și urmează a fi utilizate activ, acum cînd comunicarea și instruirea se îmbogățesc și se diversifică din punct de vedere tehnic. Cinematograful, televiziunea etc. pot avea efecte didactice comparabile cu lecțiile ținute de profesor. În plus, grație noilor mijloace tehnologice, elevii au acces la cunoștințe independent de profesor, ceea ce îl pune pe acesta în situația de mediator și coordonator, adică la schimbări în chiar structura tehnologiei didactice în prima accepție: organizarea procesului de învățămînt.

În concluzie, vom releva încă o dată locul și rolul excepțional al profesorului de limba și literatura română în contextul modernizării învățămîntului. «Fiecare om trebuie lăsat la un moment dat să se conducă singur și numai acela va fi om bun, virtuos și folositor, acela a cărui minte a fost formată în acest sens» (J. Locke). A venit un asemenea moment, în sfîrșit, și în școala noastră. Să ne facem fiecare examenul conștiinței profesionale. Nu este exclus că o parte din profesori să se dezică de predarea limbii și literaturii din cauza dificultăților ce-i așteaptă; și acest fenomen *astăzi* e firesc: ei se vor reprofila, își vor găsi adevărata vocație. Cei care se vor încadra în diversele sisteme de perfecționare, vor beneficia de sprijinul cuvenit. Alpieniștii gîndirii didactice — cei mai buni profesori (ei vor obține gradele doi și unu) — vor constitui, avem certitudinea, forța motrice și catalizatoare în rîndurile colegilor, vor deveni promotorii cercetărilor științifico-didactice. Autonomia didactică, gîndirea suverană și studiul permanent vor garanta profesorului locul și importanța lui în societatea modernă.

Sergiu Victor CUJBA
(1879—1937)

BASARABIEI

Pământ sfințit prin crîncene
războaie
Tu ce-ai fost leagăn de ne-nvinși
eroi
Cît timp răbda-vei jugul de nevoi,
Cît timp aleanul țe te incovoia?

Înaltă fruntea ta îndurerată,
Venit-a timpul să recucerești
A legii tale mîngîieri cerești
Și-a graiului tău miere nestemată.

Robită glie, mama noastră bună,
La glasul tău, ca-n vremea cea
străbună,
Vom alerga să-ți facem falnic
scut.

Iar de-om cădea, tu, maică, nu
ne plînge,
Din zbuciumul și caldul nostru
singe
Eroi s-or naște — liberi ca-n
trecut!

1906

Ion CONȚESCU

DE CE MOLDOVENII SÎNT ROMÂNI

II

CE SPUN IZVOARELE AUTOHTONE

Teoria celor două popoare și, respectiv a celor două limbi diferite, română și moldovenească, este de dată recentă și a fost dictată de interese politice.

După Revoluția din Octombrie Basarabia se desprinde de la fostul Imperiu țarist și prin majoritatea de voturi ale deputaților din Sfatul Țării se decide alipirea ei (27 martie 1918) la cealaltă parte de Moldovă care, împreună cu Muntenia, formau de la 1859 Statul Român. Moscova n-a putut accepta această «pierdere» și, neizbutind pentru început să utilizeze mijloacele militare și diplomatice, a recurs la un șiretlic politico-ideologic: «zămislirea» unui popor nou, moldovenesc, ocupat, chipurile, de România regală, popor gemind amar sub jug străin și visind eliberarea și alipirea la Rusia Sovietică.

Se trișa în modul acesta opinia publică mondială, incompetentă și indiferentă la ceea ce se petrecea în acest colț de lume. Evenimentele din 1940, soldate cu cea de-a două răpire a Basarabiei, au dat un imbold nou teoriei despre cele două popoare și cele două limbi, chemată acum să justifice nu numai ocuparea prin forță a unui teritoriu străin, dar și să-i mancurtizeze pe basarabeni, orientându-i împotriva a tot ce-i românesc.

Supportul «științific» al acestei teorii l-a constituit existența de sine

OBÎRȘII

stătătoare, timp de 500 de ani, a Statului Moldovenesc, precum și unele cuvinte diferite în graiul muntenesc față de cel moldovenesc. La acestea se mai adăuga o pretinsă conștiință de neam, moldovenească, ce flata mindria basarabenilor, conștiință obținută prin falsificarea vădită a unor fragmente din textele vechi ce conțineau sintagma «limba moldovenească», «moldoveni» etc. Or, examinând cu atenție monumentele scrise din Moldova, constatăm că sintagma citată și termenul moldovean-moldoveni se utilizează foarte rar și cu sens local, geografic, politic și nicidecum etnic, ca limbă sau popor aparte, opus celui românesc.

Statul Moldovenesc a fost o realitate politică și cirmuitorii lui își spuneau în mod constant «domnitori ai Moldovei», în documentele de limbă slavă «господарь» sau «воевода земли Молдавской». Dar pe lângă realitatea politică exista și cea etnică: moldovenii erau aceiași români (valahi) ca muntenii și transilvănenii, iar țara lor era și ea românească. Se ținea, desigur, cont și de aceasta, dar în cazuri mai rare, solemne, cu precădere în titulatura deplină, oficială a domnitorilor.

Astfel, Alexandru cel Bun (1400-1432) se intitulează «singur stăpînitor al întregii Moldovalahii (subl. n.) și al Paratalassiei» adică «domnitor al Țării românești, [a Moldovei] (am văzut în articolul din numărul precedent că «valah» e echivalent cu «român»), și al ținuturilor de lingă Mare» (Marca Neagră, n.n.). Înaltul titlu a fost brodat în limba greacă, pe un epitrahil descoperit la Minăstirea Sf. Nicolae din Ladoga Veche (Novgorod). În secolul următor, al XVI-lea, un strănepot al său, Alexandru Lăpușneanu, care are parte de tronul Moldovei în două rinduri (1552—1561 și 1564—1568), purta și el titlul, tot în grecește, de stăpînitor al Moldovalahiei; de data aceasta

mantia domnească de brocart se află la muntele Athos, în Grecia. Locul păstrării acestor podoabe spulberă orice bănuială de fals sau intervenție tirzie în textul titlaturii.

În secolul al XVII-lea, mai exact la 1628, Petru Movilă, într-o scrisoare de recomandare, scria țarului rus că «binecredinciosul Miron Barnovschi, voevodul Moldovalahiei [Țării românești a Moldovei, n.n.] ruda mea, îi trimite în solie pe ieromonahul Varlaam și pe boierul Pavel al lui Ștefan Ureche ...» (благовѣрни Миронъ Берновскіи, Молдовлахіискіи воєвода, сродник мои...) Înainte de a îmbrățișa cariera ecleziastică (la data cînd îi scrie țarului Mihail Fiodorovici, Movilă e arhimandrit al Lavrei Pecherskaia din Kiev) el aspirase la tronul Moldovei. N-a avut însă norocul tatălui său, Simion Movilă, care a domnit, ce e drept numai cite un an, și în Muntenia (1600—1601) și în Moldova (1606—1607). Cu toate acestea el semnează scrisoarea: «Петръ Могила дѣдичныи Государь Молдовлахіискои и Угровалахіискои земли», adică «Petru Movilă, domn (moștenitor) al Moldovalahiei (Țării românești a Moldovei) și a Ugrovlahiei (Țării românești dinspre Ungaria)».

Românismul Moldovei însă nu reiese numai din titlatura domnitorilor ei, ci și din conținutul documentelor. «Valahia», «voloh», «voloskaia zemlea» vin ca o precizare, ca un sinonim pentru Moldova, moldovean; o dovadă în plus că moldovean e același lucru cu român.

Într-un document datat 6 mai 1387, Lemberg (Lvovul de azi), Petru I, domnitorul Moldovei (1375-1391), aducînd omagiu regelui polonez, Vladislav, scrie: «Petrus Woyeuda muldaviensis harum noticiam... nos, gentem atque terram nostram, Valachie (subl. n.) castra ceteraque dominia sibi...» (Petru, Voievod Moldovei, facem cunoscut, (ne facem supuși) ...pe noi, poporul

și țara noastră, cetățile României (Moldovei) și celelate domenii lui...).

Alt document, de data aceasta în limba slavă, emis la Suceava în 5 ianuarie 1393 prin care domnitorul Roman I (1391-1394) se închină lui Vladislav glăsuiește: «мы Романъ воєвода молдавський и дѣдичъ оусси землѣ волошьскои», (noi, Roman, voievod al Moldovei și stăpînitor (moștenitor) al întregii României (Moldove) de la munte pînă la malul mării...). La fel, fiul lui Petru I (al Moldovei), Ivașco, făgăduind și el credință lui Vladislav al Poloniei (era o formalitate pe care trebuiau s-o respecte domnitorii sau претенденții la tronul Moldovei, țara rămînînd independentă), întărea prin actul din 25 martie 1400 la Berest: «А, Ивашко снъ Петра воєводы дѣди(ч) земли Валахскоѣ... верень быти и со всѣми моими боАры валаскими и со всею землею валаскою...» (Eu, Ivașco, fiul lui Petru voievod, domnul Țării românești [a Moldovei] ... făgăduiesc ... să le fiu credincios și cu toți boierii mei români (moldoveni) și cu toată Țara românească (a Moldovei) ...).

Ar fi greșit să credem că «Valahia», «voloh», «voloskaia zemlea» se întrebuintează numai în documentele externe sau titlatura domnitorilor Moldovei. Iată un hrisov, document de uz intern, al lui Alexandru cel Bun, dat în 12 martie 1422, prin care domnitorul dăruiește Mînăstirii Neamțului două sate: «мл(с)тіА БжіеА Азъ Александр воєвода и господинъ всѣи Молдовлахіискои земли...» (cu mila lui Dumnezeu... eu, Alexandru voievod și domn al întregii Țării Românești (a Moldovei)...).

Comparați hrisovul în cauză cu cel dat vreo șapte ani mai înainte de omologul său muntean, protectorul lui Alexandru cel Bun, domnitorul Mircea cel Bătrîn (1386-1418) «Азъ Ішанъ Мирча великий

воивода и господинъ въсей земли Угровлахинскои и запланинскимъ странамъ...») (Eu, Ioan Mircea, marele voievod și domn a toată țara Ungrovalahiei (Țării românești dinspre Ungaria) și al părților de peste munți...), hrisov dat negustorilor lioveni și lituanieni.

«Moldovlahia», «Valahia», «voloskaia zemlea» nu sînt iermini accidentali în documentele cancelariei moldovenești, nici capricii ale domnitorilor, nici formulă moartă, de proveniență străină, ci reflectă realitatea etnică, pe lingă cea statală, a Țării Moldovei, întrebunîndu-se din sec. al XIV-lea, din primii ani de ființare a Statului Moldovenesc și pînă în secolul al XVIII-lea, în acte scrise în diferite limbi (slavă, latină, greacă). Semnificativ în această privință e un hrisov rămas de la Alexandru cel Bun în care se scot în relief, se completează reciproc și se precizează caracterul etnic și cel geografic, politic: «мы панъ Алезандръ воевода молдавскыи и наши слугы панове волоскыи, землѣны молдавскыи, панъ Балица Бырличъ и братъ его Синько, панъ Анушь Витѣзь...» (noi, pan Alexandru, voievod al Moldovei și slujitorii noștri, pani români, pămînteni moldoveni (subl. n.), pan Balița Birlici și fratele său Sinico, pan Ianuș Viteazul...). Atenție la «panove voloskiia, zemleani moldavskii» Domnitorii moldoveni sînt conștienți că domnesc peste o țară românească, deși în acte se numesc «gospodari zemli moldavskoi». Solul Moldovei Ioan Țamblac, vorbind în fața Senatului Veneției la 8 mai 1477 din partea lui Ștefan cel Mare (1457—1504) spunea textual: «Și dacă vrăjmașul ar fi fost singur, n-ar fi fost așa de rău; dar el a poruncit să vie cealaltă Țară românească (în originalul italian «l'altra Vlachia»), de o parte, și tătarii de alta, iar el însuși a venit în persoană cu toată puterea lui și m-au înconjurat de trei părți și m-au găsit singur pe

mine..." (E vorba de expediția sultanului turc Mahomed al II-lea în Moldova și de lupta de la Războieni din 1476). Ceva mai jos domnitorul, pînă glasul lui Țamblac, spunea... «eu cerusem ca voievodul Basarab să fie alungat din cealaltă Țară românească (subl. n.) și să fie pus acolo un alt domn creștin...»

Ștefan numește Muntenia «cealaltă Țară Românească» fiindcă socoate că și Moldova lui e tot o țară românească!

În secolul al XVII-lea se întesesc legăturile religioase ale românilor cu rușii. Înălții prelați ai bisericii moldovenești și muntenesti se adresează țarilor ruși să-i ajute financiar și cu material tipografic, Rusia fiind atunci unica țară ortodoxă, liberă, unde se utilizau caracterele slave. Arhivele rusești păstrează mai multe scrisori cu asemenea rugăminți. Unele dintre ele au fost depistate de ochiul ager al cercetătorilor și incluse în colecții de documente, altele, prezentind un mare interes pentru istoria noastră, își mai așteaptă rîndul.

La 1637 mitropolitul Moldovei Varlaam se adresa țarului Mihail Fiodorovici cu o scrisoare în care îi mulțumea pentru binefacerile de mai înainte și totodată îi cerea ajutor pentru tipărirea cărții sale: «книга святаго Калиста бесѣда святое Евангеліе прѣмънати на іазикъ волоскы читати іерешѣмъ в церквѣ на поученіе волохомъ вернымъ и есть готова и написана тъкмо в друкъ дати друковати...» (cartea sfintului Calist, cuvîntările la sfînta Evanghelie, o tîlmăcesc pre limba românească ca s-o citească preoții în biserică spre învățătura românilor credincioși, este gata și scrisă numai să se dea la tipar s-o tipărească).

Peste 6 ani, la 1643 cartea «na iazik voloski, na poucenie voloham» vedea lumina tiparului la Iași și se numea Carte românească de învățătură (!!!) dumenecel preste an— și la praznice împărătești

și la svînți mari..., dovadă că locuitorii Moldovei își ziceau dintotdeauna **români**, că limba lor era **românească**, că **voloh**, **voloski**, etnonimul extern al poporului nostru, se traducea întotdeauna prin **român**, **românesc**!

E prima carte tipărită în Moldova în limba noastră. În prefața ei Cuvînt împreună cătră toată semenția românească domnitorul Moldovei Vasile Lupu (1634-1653) cu ajutorul și cheltuiala căruia s-a tipărit, scria: «Milă și pace și spăsenie ă toată semenția românească pretutinderea... ce se află provoslavnici intru această limbă... dăruim și noi acest dar limbii românești, carte pre limba românească...» Și nici pomenală în titlu, în prefața semnată de domnitor sau în cea ieșită de sub pana lui Varlaam despre vreo oarecare limbă moldovenească. Glotonimul «**limba română**», etnonimul «**român**» sînt utilizate și în cea de-a doua **Carte românească de învățătură**, de data aceasta un cod de legi, tipărită în Moldova (1646) și «tălmăcită din limba Elinească pre limba Românească». În *Predoslovie* ei citim că învățăturile «ne-au dat și ne-au lăsat noo tuturor rodului românesc (subl. n.) ca să ne fie noo de pururea izvor de viață în veaci nescădzut și nesfîrșiți»...

Vedem deci că în primele tipărituri moldovenești se vorbește numai de **semenția românească**, **rodul românesc**, adică **poporul român din Moldova** (și de pretutindenea), de **limba românească**, și nici un cuvînt despre moldoveni sau limbă moldovenească. Ce se mai alege atunci din minciuna sfruntată a academicienilor de la Chișinău, care susțin că «**român**» apare abia la 1859, anul Unirii Principatelor, în timp ce noi îl întîlnim tipărit în mai multe rînduri în Moldova încă în prima jumătate a secolului al XVII-lea?

Nu în zadar «știința» chișinăuiană a ascuns titlul deplin și adevărat al

acestor cărți, numindu-le constant **Cazanîa lui Varlaam** și respectiv **Pravila lui Vasile Lupu**. Rolul primelor cărți tipărite în Moldova în limba națională este de neînchipuit cînd le privim de la înălțimea zilei de azi. Ele scot în vileag ceea ce ascundeau toate scrierile în alte limbi: numele adevărat al **poporului român**, care circula numai pe cale orală. Avînd căutare și răspîndire largă și în Muntenia și în Ardeal, tot așa cum și cărțile muntenesti și ardeleni aveau trecere în Moldova, primele noastre tipărituri păstrau unitatea de limbă și conștiința de neam într-o perioadă cînd poporul român era fărîmițat în trei părți: Muntenia, Moldova și Voievodatul Transilvaniei aflat sub dominație ungară.

Să mai apelăm la un exemplu. Într-o scrisoare din 29 august 1683 mitropolitul Moldovei Dosoftei îl ruga pe patriarhul moscovit Ioachim să-i trimită hirtie pentru tipar: «да послеши намъ папѣръ для друкарни», patriarhul urmind să aibă «cunună de la Domnul nostru Isus Hristos pentru neamul românilor creștini provoslavnici, mintuindu-i de foamea sufletească...» (венець святой от господѣ нашего Исуса Христа **Волоскаго** ради племени християнскаго православнаго избавляючи ихъ отъ глада душевнаго...)

În anul următor, Dosoftei în drum spre Moscova este oprit la Kiev din cauza unei epidemii de ciumă și chestionat în palatul statului. Din răspunsurile date lui Alexie Petrovici Saltikov și însoțitorului acestuia aflăm că «**Волоскои** де владѣтель, уговорясь со всеми **Волоскими** жителями, послал его бити челомъ Великимъ государемъ... **Волоская** де земля отъ Турковъ разорена в конецъ чинять де имъ **Волохамъ** Турки безмерные и нестерпимые налоги ...» (Cerem scuze cititorului pentru citatele atît de dese și lungi, dar le considerăm

necesare). «Domnul Țării românești (a Moldovei) l-a trimis să se închine marilor Domni... căci Țara Românească (a Moldovei) e devastată cu desăvârșire de turci, care le impun românilor (moldovenilor) tributuri imense și nesuferite).

Dosoftei vorbește, desigur, ca și în toate documentele citate până aici, de domnitorul Moldovei, de locuitorii ei, de Țara Moldovei și nicidecum de Muntenia (Valahia). El întrebuițează în rusește termenul *volohi*, *Voloskaia zemlea*, dar când scrie sau traduce în limba lui maternă el folosește în mod curent numai *români*, *românie*, *limba românească*.

Ceva mai înainte un alt trimis al Moldovei la Moscova, căpitanul Ionașco Belevici, discutind problema păcii între Turcia și Rusia, declara între altele: «чтобы православная христианская вера по древнему обычаю в Волоской и Мултынской не нарушена и церкви божии были в целости...» (ca credința ortodoxă creștină după vechiul obicei în România (Moldova) și în Muntenia să nu se încalce și biserică Domnului să rămână întreagă). În acest context Moldova e numită Țară românească, iar Muntenia (Valahia) «*Multeanskaia zemlea*»; uneori, cu alte ocazii: «*zemlea Bessaraba*», de la întemeietorul ei. Așadar Moldova e mai «românească» decît Muntenia.

Ce-am putea spune în concluzie?

1. Aproape pe întreg parcursul semimilenarei existențe a Statului Moldovenesc cancelaria lui folosește în mod constant formula «domnitor al Moldovei» pentru a reda o realitate politică. Concomitent cu această formulă se întrebuițează foarte des o altă: «stăpînitor al întregii Moldovalahii», pentru a arăta că Moldova e o țară românească. Aceasta se vede bine din titulatura domnitorilor, din documentele adresate străinătății.

II. Apariția primelor cărți în Moldova scoate la iveală termenul *român*, *românesc*, sintagma «*limba românească*», unicelă folosite de popor, dar lipsind în documentele redactate în Moldova medievală în alte limbi. Cerînd ajutor pentru tipărirea acestor cărți, solicitanții anunță că ele sînt scrise «*na voloskom*», «*na poucenie voloham*» iar la apariție ele sînt numite «cărți românești», pentru «învățarea românilor», ceea ce confirmă cu prisosință că la nord de Dunăre *voloh*, *voloski* este echivalent cu *român*, *românesc* și se traduce numai astfel.

III. Este infirmată teoria despre poporul *voloh* din care ar fi descins, după părerea savanților de la Chișinău, poporul român și poporul moldovenesc.

E limpede pentru oricine că în secolele XIV-XVIII și chiar al XIX-lea *volohi* se numesc moldovenii, muntenii și transilvănenii cînd scriu în alte limbi și *români* cînd scriu sau vorbesc despre sine în limba lor maternă.

(Va urma)

*Va veni o zi în care
vom asista la o colosală
dărîmare de imperii și
în acea zi, de vom
fi pregătiți, vom
revendica tot ce a fost
și este încă al nostru.*

Vasile ALECSANDRI

Petru URSACHE

Prof. dr., Iași

CUVÎNTUL «ROMÂN»

ÎN COLECȚIILE DE FOLCLOR

Literatura istorică și lingvistică, dispunind de o largă bază informativă, a reușit să pună în evidență cu maximum de exactitate evoluția directă a cuvîntului *român* din limba latină, ca și circulația lui neîntreruptă pe teritoriul nostru, fenomen unic în întreaga *Romanie*. În celelalte limbi neolatine cuvîntul *romanus* de la care derivă eponimul *român*, nu și-a păstrat sensul etnic original.

Sub forma *vlah* sau, mai nouă, *valah* [1], utilizată de vecinii slavi, ori *rumân/român*, așa cum își ziceau între ele grupurile etnice romanizate din zona carpato-balcanică, vorbind aceeași limbă, termenul s-a impus încă de la începuturile constituirii poporului român, în toponimie, onomastică și indeosebi în limbajul uzual. Astfel, cuvîntul *român*, împreună cu formele derivate, a deținut un rol de prim ordin în asigurarea coeziunii etnice și a continuității. Istoria sa este însăși istoria poporului pe care îl denumește, fiind strîns legată de procesele fundamentale ale etnogenezei românilor.

Aceleași concluzii sînt confirmate sau chiar întărite și prin studiul colecțiilor de folclor. Trebuie observat că pînă în ultima vreme folclorul nu a fost utilizat în problema cuvîntului român, deși el constituie, împreună cu arta populară și cu obiceiurile, cel de al treilea mare izvor informativ în cunoașterea trecutului, alături de fenomenele lingvistice și istorice. Această omisiune a făcut ca

OBIRȘII

însăși cercetările de pînă acum, luate în ansamblu, să aibă o tentă mai palidă. Pot fi citate doar cîteva studii sporadice: *Popa Formosus și tradiția noastră istorică*, *Tradiția istorică în chestiunea originii românilor*, ambele de Dimitrie Onciul (publicate în *Scrieri istorice*, II, București, Editura științifică, 1968); *Romanus și Valachus* de T. Hagi-Gogu (București, 1939); *Roman și Vlahata* de Adolf Armbruster, în *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* (București, Editura Academiei R.S.R., 1972), ca și unele lucrări despre descălecatul Moldovei: *De Zamolxis a Gengis Khan* (Paris, Payot, 1970) de Mircea Eliade; *Tradiția istorică și folclorică în problema «întemeierii» Moldovei*, de Dan Simonescu, în vol. *Studii de folclor și literatură* (București, Editura pentru Literatură, 1967). Dar toate acestea nu au putut nici pe departe epuiza marea bogăție de date existente în textele poetice populare.

Omisiunea despre care vorbeam are și o aparentă explicație obiectivă. La prima vedere, colecțiile de folclor nu permit un studiu diacronic, ceea ce ar însemna că cercetarea folclorică ar fi dezavantajată față de cea istorică ori lingvistică. Întîia atestare documentară despre romanitatea orientală datează din anul 980, iar următoarea din 1020, după care «mențiunile asupra poporului român se înmulțesc în ritm accelerat» [2.] În aceste prime documente termenul folosit este *vlah*. El desemnează, în concepția popoarelor din afara *Romaniei* pe oricare locuitor de origine latină: daco-român, istro-român, italian, francez etc. În cazul atestărilor din 980 și 1020 este vorba în mod categoric de *romanitatea orientală*.

Pentru lingviști cel mai vechi text de referință îl constituie *Palia de la Orăștie* (1582), dacă nu ținem seama de unele forme toponimice sau onomastice care apar ceva mai

devreme. În *Palia* de la Orăștie cuvântul *român* apare cu forma *O* și ar fi, după unii cercetători, de proveniență savantă. El a fost introdus de autorii textului, conștienți de originea noastră latină, după modelul termenului *romanus*, iar de aici s-a creat o adevărată tradiție în grafia cuvântului.

Există însă o lucrare mai nouă care dovedește că și forma în *O* (*român*) este populară, alături de cea cu *U* (*rumân*), ceea ce înseamnă un punct cu totul inedit în discutarea problemei [3]. Forma cu *O* din cuvântul *român* a coexistat cu *U*, *rumân* (primul cu preponderență în Moldova și chiar în Transilvania, celălalt cunoscând o circulație mai intensă în Muntenia și Oltenia), ambele evoluind din același izvor lexical, de la începuturile constituirii limbii române.

Vasile Arvinte care preia și unele idei mai vechi, îndeosebi de la August Scriban și Al. Philippide, își bazează argumentația pe informații scrise, puține numerice, este adevărat, anterioare *Paliei*, dar mai ales pe datele anchetelor dialectale, efectuate cu prilejul alcătuirii *Atlasului Lingvistic Român* (A.L.R.). Este vorba de o anchetă dialectală a lui Sever Pop, mai puțin cunoscută. De asemenea s-a folosit de materialele culese pentru *Atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei*. În felul acesta baza informativă, în studiul istorico-etimologic fonetic și semantic al cuvântului *român*, capătă o extindere considerabilă: de la texte scrise de câteva secole, la limba contemporană surprinsă în diverse ipostaze concrete.

Cercetarea diacronică este posibilă, întrucât, după cum se știe varianta contemporană a limbii vorbite nu apare uniformă la nivelul întregii colectivități. Se păstrează o serie întreagă de elemente arhaice, involute, înghețate, circulând în cadrul unor colectivități restrinse. Contemporane cu strămoșii noștri

din diverse generații și cu noi înșine, cei de astăzi, ele reprezintă probe elocvente de istorie a limbii și a poporului care le-a creat. Să ne amintim de o frază a lui Mircea Eliade: «Se poate ca un anume obicei agrar din zilele noastre să fie mai vechi decît, de exemplu, cultul lui Zamolxis».

Folclorul se află în aceeași situație ca și limba. Deși colecțiile sînt de dată recentă în comparație cu documentele istorice ori cu materialele lingvistice de tipul celor citate deja, conțin totuși, o infinitate de elemente lexicale și poetice care își au originea în timpurile îndepărtate, fiind de cel mai mare interes, atît pentru istoric, cit și pentru filolog. Folclorul își adaptează formele de expresie în raport cu împrejurările concrete de viață, ca orice artă. În interiorul său s-a produs pe de o parte eliminarea unor forme poetice mai puțin rezistente, pe de alta cumulara și conservarea acelor care se dovedeau utile și stabile în sistemul de comunicare. Acest fenomen a avut loc nu numai la nivelul unei singure specii, cum credea Ovid Densusianu, referindu-se la descintec, ci la dimensiunea întregii creații orale, chiar dacă unele categorii par mai mobile, de pildă doina în comparație cu colinda.

Luată în discuție, colecțiile de folclor confirmă deci cercetarea istorică sau lingvistică, în legătură cu atestarea, evoluția și semnificațiile cuvântului *român*. *Legenda despre Roman și Vlahata este ilustrativă în acest sens. Ea datează ca text scris «de la începutul domniei lui Bogdan» [4] — 1504-1508 și narează într-un mod fabulos, specific începutului de ev mediu, întemeierea statului. În cazul de față este vorba de transgresarea aventurii descălecatului lui Dragoș ori al lui Bogdan într-un spațiu mitic, fapt care dezvăluie originea dar și creștinarea romanică a moldovenilor.*

Punctul nostru de vedere pornește de la ideea că istoricii au manifestat o foarte mare neîncredere față de legenda citată. Ne referim îndeosebi la Dimitrie Onciul și Gheorghe I. Brătianu. Spiritul lor pozitivist i-a îndemnat la identificări cu intenția de a stabili raporturi concrete, matematice între istorie și legendă. Slavistul Ioan Bogdan, adept și el al identificărilor, manifesta aceeași neîncredere față de legendă când afirma că «scopul acestor invențiuni de eroi eponimi este evident și de aceea nu insistăm asupra lor» [5].

Din punctul de vedere al folcloristului și al artei în general, tocmai aceste invențiuni interesează într-un grad maxim. Cu tot caracterul lor fabulos, confirmă istoria în ceea ce are ea esențial. Este vorba de o stare de spirit specifică și anume recunoașterea unanimă a romanității, la nivelul grupurilor etnice luate în totalitatea lor. Existența unui document poate să reprezinte la un moment dat o inițiativă personală sau de clasă, pe cînd un fapt legendar se înscrie în ordinea conștiinței colective, de unde și valoarea lui științifică.

Să admitem că însăși legenda despre *Roman și Vlahata* ar reprezenta un interes local, că un copist anonim, fiind la curent cu ideile despre originea noastră latină, ca orice cărturar al vremii, a pus-o în circulație, fără să-i asigure o folclorizare suficient de viguroasă. De altfel nu știm nimic despre oralitatea legendei. Singurul izvor literar care ne-o transmite este *Cronica anonimă*, dar nu și tradiția orală, așa cum se întîmplă cu legendele despre descălecat (vinătoarea zimbrilor) sau despre Ștefan cel Mare, izvoarele din aceeași conștiință etnică specifică evului mediu. Însăși *Cronica*, începînd cu Grigore Ureche, au lăsat la o parte istoria lui *Roman și Vlahata*, punînd accent pe cea de a doua parte a legendei,

mai credibilă și oarecum modernizată, referitoare la descălecatul lui Dragoș. Din prima parte a legendei a rămas doar ideea că noi «de la Rim ne tragem», devenind unul dintre principiile călăuzitoare ale întregii noastre istorii naționale.

Legenda reprezintă și un interes de ordin lingvistic. Este vorba de grafia eponimului cu *O*, ceea ce confirmă părerea că aceasta ar fi o formă moldovenească. Se pare că în vreme numele *romanus* era foarte răspîdit la români, cum era obișnuit și «latinul Romanus la Roma și Apulia» [6]. Unul dintre primii domnitori moldoveni, cel care își zicea pentru prima oară: «Domn de la munte la mare» [7] era Roman Vodă Mușatin (1391—1394). Lui i se datorează și dezvoltarea orașului moldovenesc cu același nume, «oraș care este însă mult mai vechi, precedînd întemeierea statului, ca și Siretul, Baia, Hotinul etc» [8]. De reținut că în toate cronicile moldovenești pînă la Ureche și, se înțelege, și după acesta, numele domnitorului amintit apare cu forma *O*. Să spunem că în primul text de acest gen, *Analele putnene*, situația se explică, intrucît limba slavă în care apare cronica era oficială iar copistul, familiarizat cu legenda, a ținut să măgulească orgoliul mușatinilor. Dar forma cu *O* revine în mod consecvent și în *Cronica moldo-polonă* și în *Cronica anonimă*. În trei limbi diferite, slavonă, polonă și rusă, copiiști diferiți au respectat una și aceeași fonetică, dovadă că ne aflăm în fața unei realități lingvistice general recunoscute. Mai notăm că pe marginea paginii 223-a din *Voskresenskaia letopisi*, în cuprinsul căreia este inserată *Cronica anonimă*, se află cuvîntul *Român*, «probabil numele copiatorului» [9], spune Ioan Bogdan.

Problema care se pune este dacă forma cu *O* din *Roman și Vlahata* și *Roman*, numele orașului moldo-

venesc ori al domnitorului de la sfârșitul secolului al 14-lea are origine savantă sau populară, dacă nu cumva copistul Analelor putnene, amintindu-și pe calea textelor scrise și nu a legendei că «de la Rim ne tragem», a preferat-o. În acest caz ar trebui să acceptăm ideea că nu autorii Paliei de la Orăștie (1582) au folosit prima dată în scris și pus în circulație cuvântul român, cu forma O, ci copiii moldoveni, mult mai devreme.

Pot fi citate și de data aceasta păreri lingviștilor «privitor la baza dialectală a formelor român/rumân și a derivatelor lor» în sensul că «amindouă variantele sînt autentice populare și în egală măsură justificate din punct de vedere etimologic. Soarta lat. *romanus* în dialectele și graiurile românești este comparabilă cu cea a altor cuvinte de origine latină avînd un corp fonetic asemănător. Situația din dialectul aromân, unde nu poate fi vorba de o influență cărturărească, precum și cea din graiul moldovenesc sau din alte graiuri daco-române, ne arată că forma cu O, *român*, *românesc*, *româncă* etc., nu este de origine savantă. Dar, trebuie să adăugăm imediat că impunerea și generalizarea ei în limba românească de cultură, în deceniile de la mijlocul secolului trecut, este opera cărturarilor, a oamenilor politici, în genere a păturii culte românești» [10]. De altfel, forma cu U apare chiar în textul de la 1581-1582, ceea ce înseamnă că înșiși autorii Paliei au pornit de la izvoare populare.

Originea populară a lui O din Roman și Vlahata, a numelui domnitorului mușatin, a orașului moldovenesc ca și a variantelor lor existente în vreme este categoric confirmată de balada Copilașul lui Roman. De data aceasta nu mai avem de a face cu un caz «izolat» de circulație restrînsă ca în Roman și Vlahata, ci cu o familie nu-

meroasă de variante, răspîndită pe toată întinderea spațiului românesc, din nordul ori din sudul Dunării.

Protagonistii cîntecului în discuție sînt trei frați, Din, Constandin și Roman, «trei voinici români», cum se precizează într-un vers retoric propriu acestei specii din varianta bănățeană a lui Gheorghe Catană. În variantele moldovenești ei trebuie să înfrunte o oaste tătară, acțiunea fiind localizată în Basarabia. În cele de «margine dunăreană» adversarii protagoniștilor sînt turcii.

Analiza stilistică a textelor ne face să credem că balada a luat naștere în Moldova și de aici s-a extins în celelalte provincii. Fără a intra în amănunte, descrierea corturilor este identică. Ea amintește de modul de cantonare a tătarilor, șablon imagistic frecvent în baladele moldovenești cu tematică antiitărească.

Întrebarea se pune dacă balada Copilașul lui Roman se înscrie în același timp istoric cu Roman și Vlahata ori domnia mușatinului de la 1391-1394. La aceasta răspundem afirmativ din capul locului. Să ne explicăm. Balada dezvoltă tema copilului voinic. El este cel de al treilea dintre frați și suportă «încercările grele», asemenea eroului de basm. După confruntarea cu vrăjmașii, Roman are un comportament cu totul ciudat la prima vedere. Nerecunoscîndu-și frații veniți să-l ajute în luptă, îi ucide. Acest fapt amintește de educația străveche a tinerilor în fratrii războinice. Lupul, Zimbrul, Vulturul de la care se revendicau (vezi legenda despre Remus și Romulus la latini, cultul lupului la daci, al zimbrului la moldoveni, al vulturului la munteni), erau modele de comportament în luptele singeroase. Fratriile îi educă pe tineri să mimeze caracterele fiarelor, considerate adesea ființe totemice sau forme emblematice, ceea ce sporea spiritul de aventură războinică. Nu este lipsit de interes nici amănuntul că în diverse colecții

de folclor cuvîntul *român* este sinonim cu *viteaz*. Varianta din Coștei, Banatul sîrbesc este intitulată **Roman Voinicul**.

Dar, ca să-l pasișăm pe Adolf Armbruster, după familia de variante de tipul **Copilașul lui Roman** «se înmulțesc în ritm accelerat» faptele de ordin lingvistic privind vechimea dipticului *român/rumân* și baza lui populară. Am văzut deja că balada **Copilașul lui Roman** este cu forma *O* în toate localitățile în care a fost înregistrată: Coștei, Banatul românesc, Oltenia, Muntenia, Moldova. Chiar și varianta din Tătărești se supune aceluiași regim fonetic al formei cu *O* (Copilul Roman). În rest, toate textele cuprinzînd cuvîntul *român* din colecția de Cîntece (...) a lui Alexandru Vasiliu, cu puține excepții, îl păstrează pe *U* (*rumân*). Varietatea din Teleorman (Gr. Tocilescu, **Materialuri folcloristice**, vol I, partea a doua, p. 1224), formează vocativul într-o manieră care amintește de latiniști: «Și tu copile Roman!».

Celelalte balade, ca și textele lirice, cunosc ambele forme, *român/rumân*, avînd pondere diferită pe cuprinsul întregii *Romanii orientale*. La românii de pe valea Timocului alternează forma *U* cu *O*, prima fiind preponderentă. În colecția lui C. Sandu-Timoc (**Poezii populare de la românii de pe valea Timocului**, București, 1947), apare numai forma cu *U*: *Tara Rumânească* (de 4 ori), *Rumânia* (de 2 ori), *rumân* (de 3 ori), *rumânesc* (o dată), *rumâncă* (o dată). Din aceeași zonă folclorică și etnografică, G. Giuglea și G. Vilsan (**De la românii din Serbia**, București, 1931) au înregistrat o formă cu *O* și una cu *U* (*Rumânie*, *română*). La Pericle Papahagi (**Din literatura populară a aromânilor**, I. București 1900) coexistă *Vlahie* (cuvînt pe care autorul îl traduce cu *Românie*, p. 829), cu *arumână*. De data aceasta Papahagi nu mai este sigur, se pare,

de echivalarea fonetică pe care o propune. Iată textul în aromână: «Na' feată arumână/ g'onle s-le cu vrecari». Și traducerea: «O fată (a(n)o-armîncă/Bărbatul îl luă cu dragoste». Mai apare *armâne* cu diferite forme derivate.

Există un proverb în aromână: «Mustăli ngh'os, armâne», ceea ce înseamnă: «Aromâne, mustățile dă-le jos». Pericle Papahagi pune nașterea textului pe seama unor împrejurări istorice concrete: turcii au interzis aromânilor să apară în oraș cu căciula indoită într-o parte și cu mustățile răsucite, intrucît acesta era port tipic haiducesc. În baladele nord-dunărene apare adesea șablonul portretistic: «Cu mustața-n varvaric /Cum stă bine la voinic», fapt ce amintește din nou de comuniunea de sens dintre *român* (*aromân*) și *viteaz*, eventual *haiduc*.

Coexistența formelor *U* și *O* este mai clară în Oltenia și Muntenia. De data aceasta nu putem afirma cu certitudine că predomină o formă ori alta, cum s-a putut constata la românii din valea Timocului. O explicație ar fi poate și caracterul nesigur al unor culegeri folclorice, mai ales cele din secolul trecut. Multe dintre ele însă pot fi consultate cu toată încrederea. În studiul lui A. Gorovei **Descintele românilor** (1931), descoperim două descintece, unul de «clinuri» (p. 279), din Teleorman, și altul de «brîncă» (p. 245), din Beliți-Dîmbovița, unde întîlnim *rumân* și *rumânești* ("Voi clinuri ursărești /rudărești/ *rumânești*/ /Eu cu limba v-am descîntat"), și respectiv: «apele s-au tulburat, /Pe *rumân* l-au curățat»). Ultimul exemplu apare și în colecția lui Gr. Tocilescu, fiind indicată aceeași localitate (p. 1144).

Demne de luat în considerație pentru problema care ne interesează sînt și marile colecții de folclor datorate lui G. Dem. Teodorescu (**Poezii populare române**, 1885) și Gr. Tocilescu (**Materialuri folcloristice**,

1900). Un singur sondaj convinge de coexistența celor două forme fonetice în discuție. Balada Iancu Mare, auzită de la un muncitor de la Crucea de Piatră din București menține forma *O* în colecția lui G. Dem. Teodorescu. Finalul este următorul: «—Să trăiești, măria-ta; / noi pe el nu l-am turcit, / el pe noi ne-a *romănit!*» (p. 482). Iată și pasajul corespunzător din *Materiuri folcloristice*, textul provenind din comuna Oănă-Covurlui: «—Nu știu noi, măr', l-am turcit, / Ori el, măr, ne-a *rumănit!*» (732). Aceeași variantă la Atanasie Maricnescu: «El ne *români* pe noi, / Și d-abia scăpăm napoi» [11]. În unul și același text, Ciobanul care și-a pierdut oile, apar ambele forme, *român* / *rumân*: «Dar ciobanul ce-mi făcea? / Cu *rumânul* în cale se-ntilnea, / Din guriță așa-i zicea: — Măi, *române*, măi» [12].

Cele două forme se găsesc și în Țara Loviștei. Într-o colecție mai nouă, foarte riguroasă din punctul de vedere al notației, întâlnim: *Rumânie* (p. 349), *Românie* (p. 331), *românesc* (p. 165), *Roman* (toponimic, virf de munte, p. 325). Ultimul exemplu amintește și de ceea ce spunea Al. Viciu într-o notă de la subsol, la Colinde din Ardeal [13], că onomasticul *Roman* / *Romana* este frecvent în Transilvania. O formă toponimică *Rumana* a fost înregistrată și de N. Drăganu în lucrarea citată deja (p. 396).

Și astăzi locuitorii de pe Valea Bistriței, din zona Broștenilor spun *Romania* (lingviștii vorbesc de aria fonetică a lui «padure») și nu *România*. Ion Buzdugan, primul care publică într-un volum amplu poezii populare basarabene, își luase pseudonimul Nică *Românaș* [14]. Forma diminutivă apare, de asemenea, la Vasile Alecsandri, în colecția din 1866: — «Cale bună, *Românaș*» p. 24). În Iurcenii era cunoscută până la ultimul război cântăreața Profira *Roman*, «invitată pe la toate cum-

păniile și cumătriile» [15]. La Jar-nik-Bârseanu întâlnim forme cu *O*. De asemenea și la Al. Viciu unde, în mod categoric, nu putem bănuți influențe latinești. Situația este aceeași și la Nicolae Pauletti a cărui colecție, de pe Secaș, datează încă din 1838. Două colecții din aceeași zonă și anume din Maramureș, descoperă din nou formele duble. Este vorba de *Poezii populare din Maramureș* (Alexandru Țiplea) și de *Cîntece populare din Maramureș* (I. Birlea).

Începînd cu Banatul, Crișana, Maramureș și mergînd din nordul spre sudul Moldovei, predomină în mod evident formele cu *O*. Excepțiile sînt destul de rare. Prezența lor în colecția de la Tătăruși — Pașcani, a lui Alexandru Vasiliu, se explică prin influențe ardelenesti, dat fiind că tătărășenii au venit în Moldova de peste munți, fapt atestat pe bază de documente. Evident, la Alecsandri apar numai forme cu *O*. Ele sînt frecvente și în Basarabia: «Păsărică cinechie / Să te duci la *Românie* / Să-i spui puilului să vie» [16]. Sau: «Toate văile sînt pline, / Numai de leșuri păgîne, / Bucură-te, măi *Române!*» [17]. Textul este din Aluniș-Bălți.

În același sens — al prezenței formei *român* în Basarabia — pot fi citate și anchetele sociologice efectuate de Th. Roșculeț și de P. V. Ștefănuță în perioada interbelică. Un țaran, de pildă, comunică următoarele: «Tati-meu o apucat pe aici turci. Era mititel. Apoi, de-acolea, cînd a venit rusu, apoi el o fost stăpîn pe Basarabia, numai Ismailu o rămas tot după *România*. Ș-apoi cînd o trecut rusu în Dobrogea, cînd s-o bătut la șapte sute șaptezeci și șapte, ș-atuncea apoi o dat Dobrogea *României* și el o luat Smailul» [18].

În multe localități din Moldova, Basarabia și Bucovina, alături de cuvîntul *român* circulă și *moldovean*. Precizăm că textele respective

sint în acord cu ancheta dialectală efectuată de Sever Pop. Există trei tipuri de termeni în acest sens. În primul rînd cuvîntul *moldovean* are sensul de locuitor al regiunii, ca ardelen, oltean, argeșan, tutovean, cojan etc., și nu prezintă alt interes. Al doilea tip de termeni și de texte stabilește relația *moldovean-creștin*. Într-o variantă a baladei Codreanu apar versuri foarte concludente: «Că-s *moldovean* creștinat / Și nu-s turc împăginat» [19]. În alte texte, de obicei epice, cuvîntul *moldovean* este substituit cu *român*. Șablonul obișnuit este: «Că-s *român* cu comănac / Știu puterii ce să-i fac». În felul acesta atît cuvîntul *român*, cit și *moldovean* sau *creștin* propun o sferă semantică mai largă, dovedind înrudirea de sens între acești trei termeni. Faptul ni se pare mai evident dacă ne folosim și de un pasaj într-o anchetă a lui Petre Ștefănuță: «Cînd au luat austriecii în plin (prizonieri), erau printre ei și moldoveni. Ei spuneau că mai bine să ne dăm în plin și să fim vii. Cum simțea că și noi sintem moldoveni: «Măi, noi n-am dat în voi c-am auzit că sinteți basarabeni. Știi — spuneau — cu voi ne înțelegem în limbă și cînd ne întîlnim cu voi, e ca și cum ne-am întîlni cu frați de-ai noștri» [20].

Pasajul este extrem de interesant pentru a ne da seama de ceea ce înțelegeau basarabenii prin cuvîntul *moldovean*. Atîta vreme cît înglobau în aceeași sferă semantică — pe bucovineni și pe ardeleni, ni se pare limpede că pentru dinșii *moldovean* era și este, sperăm, în mare parte echivalent cu *român*, ca un mod firesc de integrare istorică, lingvistică și folclorică în *romanitatea orientală*.

Studiul detaliat al textelor folclorice, cu indicarea tuturor localităților de unde au fost culese, ar putea duce la alcătuirea unui veritabil *atlas folcloric*, după modelul celui lingvistic. S-ar pune astfel în evi-

dență, în măsura în care ne permitem să ne bazăm pe înregistrările fidele, circulația reală a cuvîntului *român*, cu toate formele sale derivate.

Două probleme de mare însemnătate etnică ar putea să se clarifice. Cuvîntul *român* ar apare nu numai în localitățile semnalate în schișa noastră demonstrativă, bazată doar pe cîteva colecții fundamentale de texte lirice ori de baladă. Utilizarea tuturor izvoarelor informative — colecții tipărite sau existente în arhive, în versuri și în proză — ar stabili răspîndirea cuvîntului pe toată întinderea unde se vorbește limba română, dar și circulația lui în adîncime, la nivelul satelor și al cătunelor. Ni se pare un argument hotărîtor pentru a demonstra că prezența termenului *român* în creația orală este o realitate artistică și culturală de mare dimensiune, fiind opera întregii colectivități etnice din cadrul *Romaniei orientale*. Așa se și explică strînsa coeziune a grupului, prin utilizarea aceluiași termen emblematic, dar și prin generalizarea aceluiași motive poetice, fapt care va constitui, în ceea ce ne privește, obiectul unei alte cercetări. Totodată, un *atlas folcloric*, avînd ca scop situarea spațială a cuvîntului *român*, poate demonstra că termenul circulă îndeosebi în nordul Dunării, peste tot unde se vorbește românește, pe cînd în sud se alătură și forma *vlah*. După obiceiul popoarelor neolatine din Peninsula balcanică, românii din această zonă, macedo, megleno, istro i-au numit de la o vreme, pe nord-dunăreni, tot *vlahi*. Așa au început să se numească și ei înșiși. În schimb daco-românii nu și-au zis niciodată *vlahi*. Cel puțin așa rezultă din textele folclorice. Ei au folosit un singur cuvînt, *român*, iar dacă uneori au recurs la substitute (*moldovean*, *creștin*), vizau, din punct de vedere politic, tot «frați de-ai noștri».

NOTE:

1. Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 208.
2. Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, p. 12-13.
3. Vasile Arvinte, *Român. Românesc. România*, p. 29 și passim. București, 1983.
4. Ioan Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Urechia*. Texte slave cu studii, traduceri și note. București, 1891, p. 64.
5. Idem, *lucr. cit.* p. 67.
6. Nicolae Drăganu, *lucr. cit.*, p. 77.
7. P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 104.
8. Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1971, p. 274.
9. Ioan Bogdan, *lucr. cit.*, p. 8.
10. Vasile Arvinte, *lucr. cit.*
11. Atanasie Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1971, p. 139.
12. *Folclor din Oltenia și Muntenia*, IV, București, Editura pentru literatură.
13. Al. Viciu, *Colinde din Ardeal*, București, 1914, p. 136.
14. Ion Buzdugan, *Cîntece din Basarabia*, Chișinău, 1921, p. 7
15. P. V. Ștefănuță, *Literatura populară a satului Iurcenii*, Chișinău, 1937, p. 38.
16. Idem. *Folclor din județul Lăpușna*, «Anuarul Arhivei de folclor», II, 1933, p. 116-117.
17. Ion Buzdugan, *lucr. cit.*, p. 44.
18. Theodor Roșculeț, *Materiale folclorice*, II, p. 319 (Manuscris existent la Biblioteca «Mihai Eminescu» din Iași).
19. Tudor Pamfile, *Cîntece de țară*, București, 1913, p. 71.
20. Petre Ștefănuță, *Amintiri din războiul mondial. Adunate de la soldații moldoveni din comuna Cornova-Orhei*, Chișinău, 1938, p. 8.

Vasile ALECSANDRI

MARȘUL BASARABIEI

Drum bun, drum bun, toba bate,
Drum bun, bravi Români,
Cu sacul cu sac pe spate,
Cu armele-n mîini

Fie zi cu soare
Sau cerul noros,
Fie ploii, ninsoare,
Noi mergem voios.

Drum bun, etc., etc.

Fie la paradă,
Fie la război
Toți în șir grămadă,
Veseli mergem noi.

Drum bun, etc., etc.

Steagul să lucească,
Pentru el trăim!
Țara să-nflorească
Pentru ea murim!

Drum bun, etc., etc.

Hai cu domnul sfîntul
Haideți peste Prut,
Să păzim pămîntul
Care l-am avut!

Drum bun, etc., etc.

Pentru Românie
Oricare oștean
De-acum vrea să fie,
Valul lui Traian!

Drum bun, etc., etc.

Astfel e pe lume
Românașul meu,
Falnic de-al său nume
Și brav ca un zmeu.

FORTĂREATA A ROMÂNISMULUI

Pământul dintre Prut și Nistru, cunoscut în istorie sub denumirea de Basarabia, trezește în sufletul fiecărui Român amintiri istorice de lupte și jertfe, cu care timp de mai multe veacuri a fost apărat acest frumos ținut românesc. Acestea au făcut să se nască un simțămînt de legătură indisolubilă între sufletul românesc și această mult încercată provincie.

Din cele mai vechi timpuri, dealurile și pădurile, indeosebi vestiții codri al Tigheciului serveau ca punct de sprijin al localnicilor împotriva dușmanilor. După cum afirmă Pliniu cel Bătrîn, Geții «țineau munții» și se ascundeau în caz de nevoie în păduri. La fel au procedat și Moldovenii, răsăriți din tulpina geto-daco-romană. «Pădurea Tigheciului, ne mărturisește Dimitrie Cantemir, este apărarea cea mai puternică a întregii Moldove, așezată între Prut și Bugeac».

Codrii Lăpușnei și vitejii Orheiului și Sorocei prezentau pentru domnitorii Moldovei un puternic act de apărare împotriva Tătarilor și Turcilor. Datorită lor, acești domnitori au putut menține și păstra pentru statul moldovenesc punctele de debarcaș la Dunăre și Mare: Chilia și Cetatea Albă, dar în cele din urmă, sub presiunea forței militare covârșitoare, au trebuit să le piardă, recunoscînd și suzeranitatea turcească.

Rivalitatea turco-ruso-austriacă, ajunsă la apogeu în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XIX-lea, a avut urmări

nefaste pentru Moldova: răpirea părții sale de nord — Bucovina de către Austria în 1775 și a jumătății sale de răsărit — Basarabia — de către Rusia în anul 1812. Răpirea Basarabiei, partea cea mai roditoare a Moldovei, a fost un rezultat al procesului de expansiune a imperialismului rus. Această expansiune s-a concretizat printr-o acțiune perseverentă de colonizare a acestei provincii cu Ruși și alte elemente alogene, precum și prin politica de deznaționalizare a moldovenilor băștinași.

Dar, această politică aplicabilă în Basarabia de către Ruși nu a dat rezultatele așteptate. La toată perioada dominației rusești, în această provincie s-a păstrat cultura moldovenească, străină Rușilor. Basarabia a rămas o puternică fortăreață spirituală a românismului, o provincie cu caracter românesc.

Alexandru BOLDUR

1943

SCOPUL SCUZĂ MIJLOACELE?

Conștientizarea unității etnolingvistice a românilor, în primul rând de către acei care activează pe țărimul instruirii și educației, rămâne a fi o problemă mereu actuală.

Smulgînd Basarabia din corpul românismului și al romanității în genere, imperiul țarist a transformat-o mai întîi într-o *oblaste* (în baza unui *statut* special sau *regulament* numit «Așezămîntul obrazovaniei *oblastei* Basarabiei»), iar mai apoi într-o ordinară gubernie a sa, ignorînd completamente existența spirituală a poporului băștinaș absolut majoritar pe atunci în ținut.

«Așezămîntul» pomenit, prin formula «întărește întrebuițarea limbii moldovenești», a oficializat legislativ doar pentru 10 ani acest glotonim impropriu, căci următorul regulament, cel al lui Voronțov, a interzis în genere întrebuițarea limbii materne a băștinașilor în acte publice, înlocuind-o cu limba rusă.

Prin eliminarea limbii materne din învățămînt, din serviciul divin, din viața publică etc., prin colonizarea intensă a teritoriilor istorice românești cu elemente aloetnice, s-a urmărit schimbarea situației demografice în defavoarea băștinașilor, rusificarea și mancurtizarea lor, prefacerea ținutului răsluit într-un talmeș-balmeș sub raport etnic și lingvistic. E paradoxal, dar politica de asimilare a țarismului rus promovată timp de peste un secol față de românii basarabeni nu a avut efectul scontat, cel puțin în privința limbii băștinașilor. Alarmat de acest insucces, țarul Alexandru III îl însărcina, pe la 1890, pe istoricul P. N. Batiuşkov să studieze problema și să determine de ce «*moldovenii din Basarabia se*

rusifică așa de încet și cu anevoie» (Ion Nistor). Faptul se explică, după noi, prin aceea că majoritatea covârșitoare a băștinașilor cultivau pămîntul, trăiau în permanență la țară, aproape că nu contactau cu autoritățile rusofone și foarte puțini români basarabeni (în raport cu numărul lor total) își făceau studiile în cele cîteva instituții de învățămînt rusolingve din ținut sau aiurea în imperiu. Sint grătore concluziile istoricului rus menționat și soluția propusă de el:

«Noi spunem hotărît că nu numai în fundul Basarabiei, unde *populația a rămas întreagă românească*, dar chiar la Chișinău am întîlnit moldoveni care *nu știu un cuvînt rusește*. (Ce crimă, ce lipsă de recunoștință față de marele popor eliberator! — *n.n.*). Dacă voim ca populația rusească să *nu se românizeze*, dacă voim ca Basarabia să nu ajungă obiectul dorințelor și agitațiunilor românilor, atunci *trebuie ca prin mijlocul școlilor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țăranii moldoveni să devină ruși*». (Citat după Ion NISTOR, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 211).

Este deci întru totul explicabilă renașterea spontană a ideii românismului în Basarabia după căderea autocrației țariste, precum și creșterea impetuoasă a mișcării democratice pentru întregirea neamului românesc, pentru repunerea limbii române în drepturile ei legitime.

Bolșevismul rus însă, chiar în primii ani de după instaurarea dictaturii comuniste, cu concursul abil al elementelor bolșevizate din coloniile fostului imperiu, au făcut tot posibilul ca să țină și mai departe etniile subjugate în noua «inchisoare a popoarelor» numită între timp U.R.S.S. Acest lucru le-a reușit în Ucraina, Georgia și Armenia, dar a eșuat în țările baltice și în Basarabia.

Cu toate acestea regimul comunist unional nu a abandonat ideea de a redobîndi gubernia pierdută. Rezultatul este știut. În 1924, în Transnistria, este creată aproape din nimic, în scopuri politico-revanșarde, așa-zisa republică moldovenească autonomă în subordinea nemijlocită a Ucrainei, iar în iunie 1940, profitînd de conjunctura internațională neprielnică României și făcînd cîrdășie cu regimul hitlerist, U.R.S.S. săvîrșește al doilea rapt al Basarabiei, creează pe teritoriul istoric românesc o republică moldovenească unională, oficializînd astfel etnonimul *moldoveni* și glotonimul *limbă moldovenească*.

În R.S.S.M., la fel ca și mai înainte peste Nistru, în R.A.S.S.M., se dezlănțuie un furibund sabat antiromânesc, este reluată, cu metode și mai diabolice, politica de de-naționalizare și dezmoștenire a băștinașilor, iar numeroșii scribi autohtoni și neautohtoni, aserviți regimului imperial-totalitarist, continuă să falsifice adevărul privind etnogeneza românilor și istoria limbii românești (a se vedea măcar cele publicate în mai — iunie a. c. de «Sovetskaia Moldova» și «Cuvîntul»), să instrăineze o parte a etniei de întregul său, continuă să semene românofobie și ignoranță, uimind lumea civilizată cu faimoasa «descoperire», aici, în centrul Europei, a unei noi comunități etnice, națiunea moldovenească, și a unei noi limbi estromanice, limba moldovenească, fără a divulga, desigur, adevăratul scop în numele căruia se recurge la niște teorii și argumente ridicole din punctul de vedere al bunului simț.

Să admitem, pentru un moment, că atunci, în destul de depărtatul an 1924, ar fi fost acceptată propunerea lui Ion Dicescu-Dic, profesor la Universitatea Comunistă pentru Minoritățile Naționale din Occident, și pe harta politică a U.R.S.S. ar fi apărut nu R.A.S.S.M.,

ci R.A.S.S.R., că românii transnistreni și cei din Basarabia ar fi fost numiți *români*, iar graiul lor — *limba română*. În acest caz, toată presa bolșevică din țară și cea a Kominternului, sutele de manuale și miile de «exegeze», istorice, filologice, culturologice etc., ar fi fost nevoite să scrie, de pildă, că *românii* din interfluviul Nistru-Prut au fost ocupați (în 1918) de către *români*, că *românii* basarabeni au luptat timp de 22 de ani contra ocupanților *români*, că la 28 iunie 1940 *românii* din partea dreaptă a Nistrului ("dreptmaluriinici") au fost eliberați de sub *jugul românilor* etc. Ar fi fost, desigur, un nonsens care, pe deasupra, nu corespundea nicidecum intereselor expansioniste ale imperiului comunist proaspăt creat pe ruinele celui rosian-țarist. Or, s-a procedat precum o știm deja și precum procedează și azi liderii separatismului transnistrean, tighinean etc. și ideologii lor, ignorînd adevărul științific și istoric, mușmalizînd, prin diverse tertipuri și sofisme, adevăratele scopuri ale numeroaselor falsuri comise conștient și premeditat contra poporului pe spinarea căruia parazitează.

Retipărim, în continuare, un fragment dintr-o recenzie a acad. C. C. Giurescu, o variantă prescurtată a Comunicării scriitorului Eugen Barbu la Academia Română în 12 decembrie 1975 și un eseu publicistic de Alexei Marinat în care este demascată convingător și totodată cit se poate de accesibil modul conjuncturist de a face știință. Sperăm că textele publicate vor fi de un real folos cadrelor didactice, precum și membrilor societății LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ în munca lor de propagare în mase a cunoștințelor veritabile, unicele care pot contracara consecințele nocive ale minciunii și dezinformării.

Iunie 1991

«L.R.»

C.C. GIURESCU,
academician

CUM SE FALSIFICĂ ISTORIA

În 1974 a apărut, în limba rusă, la Chișinău un volum gros, de 900 de pagini, intitulat **Organizarea statului sovietic moldovenesc și problema basarabeană** și avînd drept autor pe A.M. Lazarev. Volumul are note în josul paginilor și indice de persoane și locuri, vrînd să dea impresia unei lucrări de știință. În realitate, el nu este decît o țesătură de neadevăruri privind istoria poporului român în general și a Moldovei dintre Prut și Nistru în special, țesătură înfățișată într-un stil de o rară violență și grosolanie, incompatibil cu o lucrare științifică.

Dar ce urmărește Lazarev în voluminoasa-i lucrare?

Vrea să arate că moldovenii nu-s români, ci o națiune deosebită. Cu alte cuvinte, să dovedească ceea ce nu poate fi în nici un caz dovedit, să dovedească imposibilul. Iată propriile-i cuvinte: «Oricît de mult ar afirma ei — adică istoricii români — că moldovenii sînt «români», moldovenii nu se vor transforma niciodată și nicicînd în români» (pag. 801).

Te-ai aștepta ca această concluzie a lui Lazarev să se sprijine pe dovezi documentare. În realitate, *nu se aduce nici un fel de dovadă, fiindcă nu se poate aduce*. E o simplă afirmare și atît. De altfel, aceasta este, în general, «metoda» întrebuintată în susținerea denaturărilor de care e plin volumul: simple afirmații, însoțite însă de calificative injurioase. Este o carte penibilă, de-a dreptul compromițătoare.

Dar de ce dorește Lazarev cu dinadinsul să arate că moldovenii

nu sînt români? Scopul final — nemărturisit însă — este să justifice *raptul din 1812*, cînd Rusia țaristă, folosindu-se exclusiv de forță și în disprețul oricărui drept, a anexat jumătate din Moldova, și anume — partea ei de răsărit, dintre Prut și Nistru.

Pe lîngă scopul principal al lucrării, arătat mai sus, Lazarev caută în același timp să pună în circulație o serie de neadevăruri cu privire la trecutul poporului român, la etnogeneza acestuia, la prima unire, sub Mihai Viteazul, la participarea României la primul război mondial și întregirea statului național român, din 1918, la împrejurările din 1940.

Să le examinăm pe rînd.

I. — *Cu privire la formarea poporului român*, autorul nu contestă faptul că acest popor provine din daco-geții romanizați ai ținutului carpato-danubian, dar crede că «pe baza populației romanice din răsărit» s-a format nu numai poporul român, dar și «cîteva popoare romanice» (pag. 105). Lazarev uită să spună însă care sînt celelalte «cîteva popoare romanice». Să se refere el la românii dintre Prut și Nistru?

Pînă ce va elucida acest punct, precizăm că formarea poporului român este un proces similar procesului formării celorlalte popoare romanice, adică al francezilor, spaniolilor, portughezilor și italienilor. Că, întocmai după cum, de pildă, în Franța procesul general de etnogeneză franceză implică și numirile regionale de burgunzi, gasconi, picarzi, normanzi etc., tot așa și la români, formarea poporului român implică și numirile de munteni, moldoveni, transilvăneni, bănățeni, dobrogeni. Iar la italieni denumirea generală de italieni nu le exclude pe acelea de lombarzi, toscani, napolitani, calabrezi și sicilieni.

Poate un cercetător serios să-și inchipuie că a existat la francezi o națiune burgundă, o alta gasconă, o a treia picardă, o a patra nor-

mandă etc. sau la italieni — o națiune lombardă, una toscană, o a treia napolitană, o a patra calabreză și o a cincea siciliană? Căci aceasta este teoria lui Lazarev când vorbește de «națiunea moldovcană» (pag. 34).

Dar Lazarev mai adaugă că, după 1812 s-au format «două națiuni de sine stătătoare: moldovenească la est de Prut și română — la vest de Prut» (pag. 533). Afirmația este senzațională prin absurditatea ei. Potrivit acestei afirmații, există așadar trei națiuni poloneze diferite, deoarece în răstimpul dintre 1795 și 1918 teritoriul polon a stat sub trei stăpîniri diferite: una în teritoriul de sub dominația țaristă, alta în teritoriul de sub dominația habsburgică și o a treia în teritoriul de sub dominația prusiană.

Același autor crede că «o populație moldovenească de sine stătătoare s-a format în secolul XIV pe baza uneia dintre ramurile populației valahe vechi romanizate» (pag. 34); adaugă apoi că «niciăieri», în nici una din «mărturiile scrise sau orale»... «locuitorii Moldovei nu sînt denumiți «români» (pag. 117).

În realitate, avem de-a face la Lazarev cu o confuzie voită.

În sec. XIV se întemeiază statul moldovean, iar nu «națiunea» moldoveană. O națiune moldovenească n-a existat niciodată; a existat, în schimb poporul român din Moldova.

Cît despre afirmația că nicăieri, nici o mărturisire — scrisă sau orală — nu numește pe moldoveni români, ea dovedește sau o totală ignoranță, sau — ceea ce mi se pare mult mai probabil și mai grav — o omisiune în mod deliberat. Să-i arătăm cîteva exemple ce contrazic afirmația sa:

1) Grigore Ureche, cronicarul moldovean, trăitor în prima jumătate a secolului XVII, afirma în opera sa: «Rumânii, cîți se află lăcuitori în țara ungurească și la Ardeal și la Maramoreșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de

la Rîm se trag». Iată așadar formulată, acum circa 330 de ani, echivalența români = moldoveni.

2) Un alt cronicar moldovean al secolului XVII, Miron Costin, în opera sa **Cronica țărilor Moldovei și Munteniei**, alcătuită cîteva decenii mai tîrziu, are următorul pasaj caracteristic: «Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean. Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dinșii... pînă astăzi; același nume este dat indeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în țara Transilvaniei (subl.n.—C.G.). Rumân este un nume schimbat în curgerea anilor din roman; și astăzi cînd întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: știi rumânește aproape că: scis romanice. Un alt nume ei înșiși nu au primit între dinșii niciodată».

3) Aceeași afirmație o face și Dimitrie Cantemir în **Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor** (1717). «Arată-să pre scurt, citim în capitolul XII al acestei opere, precum neamul moldovenilor, muntenilor, ardelenilor, cari cu toții cu un nume de obște români să chiamă, să fie din rodul său hiriși romani». Așadar, români sînt și moldovenii și muntenii și transilvănenii.

Pe lângă aceste mărturii românești putem cita și cîteva rusești, țariste și sovietice.

Învățăatul A. Zașciuk, în lucrarea sa asupra Basarabiei, apărută la Petersburg, în 1862, dă la pag. 151 echivalența: «moldoveni (rumâni)». Așadar, pentru el noțiunile sînt identice.

Juristul și istoricul Leon Casso formulează în 1913 în lucrarea sa **Rusia în bazinul dunărean** următoarea opinie: «Populația română a ambelor jumătăți ale Moldovei ca și a Munteniei parcă separau pe slavii de nord de cei de sud și puteau

numai să împiedice frățeasca lor unire în viitor».

Aceeași idee o găsim și la unul din diplomații ruși, care l-a informat pe Casso: «Acest popor, românii, are trăsături bine deosebite și nu pot să ascundă că, privind harta, mă apucă o mihnire că aceste opt milioane de oameni, străini de nația slavă, sînt așezați aici... formînd parcă o săgeată înfiptă între națiunile slave, împiedicîndu-le unirea».

Istoricul sovietic K. Porski, în lucrarea sa *România*, din 1924, afirmă următoarele: «Daco-romanilor le aparțineau pe atunci toate pămînturile de la riul Tisa, în vest, pînă la riul Nistru și Marea Neagră, în est, și de la cursul superior al rîului Tisa și a rîului Nistru — în nord, — pînă la Dunăre, în sud, adică o suprafață ceva mai mare decît România Mare de azi... pe acest teritoriu trăiau daco-geții romanizați, strămoșii românilor de azi». «În prezent, continuă Porski, deși există o oarecare diferență între tipurile de români care trăiesc printre sau în vecinătate cu neamurile slave și românii care au venit în contact permanent cu maghiarii și germanii, această diferență este neînsemnată și nu dezechilibrează unitatea tipului de român».

Nu cunoaște oare Lazarev, care în lucrarea sa citează o întinsă bibliografie, toate aceste mărturii, românești și rusești? Este greu de închipuit. Mult mai probabilă pare deci ipoteza că n-a vrut să țină seama de ele, le-a omis în mod deliberat, deoarece ele anulau afirmația sa că moldovenii nu sînt numiți niciodată români. Dar ce valoare mai are o lucrare în care se aplică asemenea metodă?

II. Lazarev afirmă că limba «moldovenească» este o limbă deosebită de limba română, fără însă să aducă vreo dovadă în acest sens. Căci citatul din articolul lui M. D. Feller, — Cum se nasc și trăiesc cuvintele,

Moscova, 1964, pag. 14, în care se înșiră: «Limbile franceză, italiană, spaniolă, portugheză, română, moldovenească» — nu e o dovadă, deoarece Feller nu arată prin ce se deosebește moldoveneasca de română. E o simplă afirmație în sprijinul unei teze preconcepționate, iar nu concluzia unui studiu lingvistic aprofundat, — pe de altă parte, cel de al doilea argument a lui Lazarev și anume că în U.R.S.S. «limba moldovenească a fost recunoscută ca una din limbile naționale principale pe teritoriul Uniunii Sovietice, limba unei republici unionale» — e o simplă constatare de ordin administrativ; ea nu dovedește nimic în sensul unei deosebiri între limba «moldovenească» și cea română.

În realitate, așa cum își dă seama oricine aude așa-zisa limbă «moldovenească», ea nu se deosebește de limba română, putînd fi perfect înțeleasă atît de un muntean cît și de un transilvănean, bănățean sau dobrogean.

Există un studiu întreg al lingvistului italian Carlo Tagliavini, care demonstrează în mod peremptoriu, într-un congres internațional de lingvistică romanică, *inexistența unei limbi moldovene separate de aceea românească*. De altfel, e suficient să ne adresăm celei de-a doua ediții a Marii Enciclopedii Sovietice, care califică pe Mihai Eminescu drept «mare poet român», pe Gh. Asachi drept «scriitor, publicist, pedagog și om politic român», iar pe Vasile Alecsandri drept «poet romantic român», pentru ca să conchidem, *toți acești trei fiind moldoveni*, că noțiunile de român și moldovean sînt echivalente, că un scriitor moldovean este un scriitor român. Oare vestitul moldovean Ion Creangă nu-i un scriitor român reprezentativ? Dar moldoveanul Mihail Sadoveanu? Poetul Al. Mateevici, moldovean dintre Prut și Nistru și autor al acelei splendide poezii *Limba noastră*, nu e oare un poet

român? Am putea continua lista, dar socotim că e de prisos. Pentru oricare om de bun simț și de bună credință, de la plugar și păstor și până la învățatul de la universitate și Academie, chestiunea e lămurită: *nu există o limbă moldovenească deosebită de limba română*. Cei ce susțin contrariul nu urmăresc adevărul, ci un scop pe care ei înșiși se jonează să-l proclame deschis, pe față, și care este încercarea de a justifica un fapt, prin forță, al trecutului țarist: ne referim la *răpirea Basarabiei*.

Să știe însă A. Lazarev și cei care-i împărtășesc «teoriile» că ele nu provoacă decât un dispreț unanim și hotărîrea fermă de a le respinge cu toată tăria.

Cît e de falsă teoria aceasta a existenței unei limbi moldovenești separate de limba română o dovedește și mărturisirea aceluiași Lazarev că «introducerea în anul 1931 a caracterelor latine în scrierea limbii moldovenești a constituit o greșeală gravă în construcția culturală a R.A.S.S. Moldovenești».

Desigur, pentru cei ce vor să ascundă adevărul și să asimileze cu orice preț pe moldoveni, introducerea alfabetului latin a fost o gravă eroare, deoarece acest alfabet arată și mai clar că așa-zisa limbă «moldovenească» e de fapt limba română. De aceea se și explică de ce s-a renunțat repede la alfabetul latin și s-a revenit la alfabetul rusesc.

În concluzie, nu există o limbă moldovenească deosebită de limba românească. A susține contrariul este ca și cum ai afirma că există o limbă rusească la Moscova și una deosebită la Tula sau la Kaluga; de fapt, între aceste două localități și Moscova e o dublă distanță față de ce este între Chișinău și Iași.

Dacă ar auzi țărani de pe malul stîng al Prutului că vorbesc altă limbă decât cea de pe malul drept al lui — de pildă cei din Ungheni față de cei din Vladomira — ar zice

despre cel care le-ar spune această năzbitie că nu-i în toate mințile. Vox populi...

Insistența — sau mai bine zis — îndirjirea lui Lazarev de a susține că există o națiune «moldovenească» și o limbă «moldovenească», diferită de cea română, este explicabilă. El își dă seama — reproducem chiar propriile-i cuvinte — că «într-adevăr legală este apartenența oricărui teritoriu la națiunea care s-a format pe el». Dacă ar recunoaște că națiunea de pe teritoriul dintre Prut și Nistru este românească, atunci s-ar dărîma toată încercarea de a justifica actul de la 1812, de unde încercarea disperată și ridicolă — de a susține existența unei națiuni și unei limbi «moldovene» diferite de cea română.

Eugen BARBU

MIRON COSTIN ȘI «FĂTĂRIILE» UNOR CRONICARI

Într-o vreme cînd așa-ziși istorici de aiurea descoperă două Moldove și fac deosebirea dintre limba română și limba moldovenească, deși nu există nici un temei pentru aceasta, evocarea unor pagini scrise de Miron Costin, pe care-l sîrbătorim astăzi — și nu numai ale lui Miron Costin, pentru că cele ce s-au spus despre Moldova noastră de-a lungul vremilor nu trebuie uitate, nu mi se pare inutilă. Cum spunea marele istoric Nicolae Iorga, locuitorii de același singe din cele trei ținuturi

principale ale României aveau conștiința unității lor naționale încă înainte ca actul fizic al Unirii să se fi produs, să zicem, sub Mihai Viteazul. Celor care se miră că istoriile din țara lor fac imprudențe când vorbesc de o singură Moldovă — și aceea incontestabil românească — trebuie să li se răspundă printr-o întrebare de bun simț: dacă existau două Moldove de ce n-au existat două limbi moldovenesti? Pentru că această singură limbă moldovenească care există de când există teritoriul cu același nume este limba română. Dacă am lua în seamă puținele aspecte lingvistice caracteristice ținutului ar fi foarte greu de dovedit că unele îndulciri de cuvinte seamănă cu vreo altă limbă decît a noastră. N-am să vorbesc aici despre unitatea spirituală a românilor de pretutineni, despre unitatea religioasă pe care o realizase biserica înaintea politicianilor.

N-am să vorbesc despre comunitatea obiceiurilor, a portului, despre similitudinile arhitecturale ce nu pot fi cu nici un chip întîmplătoare. N-am să mă întorc la dovezile arheologice atît de numeroase care atestă prezența românilor în hotare foarte îndepărtate, pentru că ar însemna să deschid uși deschise. Dar cel mai bun lucru e să recurgem la mărturia scrisă, la unitatea de vederi a unor oameni care nu și-au închipuit vreodată în viața lor că va apare din neant, un Lazarev oarecare, care va descoperi lucrul inimaginabil [...] Că Ștefan cel Mare și Cantemir nu sînt români, sînt moldoveni, Creangă, Constantin Negruzzi, Al. Donici, Alecu Russo, Eminescu, Gh. Asachi și Alecsandri n-au fost nici ei români, ci moldoveni! După cum se știe, faimoasa doină *De la Nistru pîn'la Tisa* e scrisă în oricare altă limbă decît în limba română. Cercetările lui Lazarev continuă! Și pentru ca opera să fie încununată, iată o frază care va rămîne în memoria tuturor

popoarelor din lume: «Nimeni, zice Lazarev, nu-i numește pe moldoveni români».

Comunicare la Academia Română în 12 decembrie 1975

Alexei MARINAT

PLEAVĂ ACADEMICĂ

Se pomeneste rățușca, ieșită de sub cloșcă, la malul apei și, măcîind, descoperă că știe să inoate. Tot așa se pomeneste și moldoveanul, născut în Transnistria, cu descoperirea că el știe să vorbească românește. A mai rămas rățușca să stabilească: este ea rățușcă, sau este pui de găină, dacă e ieșită de sub cloșcă?

Tot așa și unui moldovean îi rămîne să stabilească: este el român, dacă vorbește românește, sau este de naționalitate transnistrean, dacă a ieșit de sub aripa cloștii respective?

Orice ai zice, e o problemă. Mult depinde de cum s-a deprins urechea. Eu, personal, m-am deprins din copilărie să aud că sînt moldovean. Așa am auzit de la părinții și bunei mei. Iar ei, la rîndul lor, așa au auzit de la părinții și bunei lor. În atîta amar de vreme, în care s-au perindat multe generații, a fost destul timp ca să-și uite moldoveanul proveniența și rubedeniile. Mai ales noi, cei din fundul Transnistriei, de prin părțile Valea Hoțului, Handrabura, Lipețchi, Birzu, Balta, Nani, și mai spre Bug, care ne-am rupt de la patrie și ne-am aciuat prin părțile celea acum 400—500 ani. Iar unui moldovean de dincolo de Bug, din Martanoșa sau regiunea Nikolaev, îi vine și mai greu să stabilească cine este el: rățușcă sau pui de găină, chiar dacă măcăie ca rața?

Însă un lucru și mai grozav se întimplă cu un transnistrean cînd află că el provine de la daco-romani și vorbește într-o limbă romanică!

Eu le dau crezare transnistrenilor. Și, cînd văd cum luptă cite unul din ei (sau chiar și cu hurta) pentru a dovedi că ei sînt moldoveni și nici pe departe români, pe mine nu mă irită faptul, și nici nu mă revoltă. În cel mai rău caz aceștia îmi smulg cite un suris și un oftat: «Sărmanii!». Dar cînd văd cum face acest lucru un doctor în științe istorice, un membru al Academiei de Științe din Moldova, mă opresc stilp în mijlocul drumului (cu gazeta «Sovetskaia Moldova» în mînă!) și mă întreb ce-i asta: rătăcire sau rea-voință?

Da, eu îi dau crezare unui om care n-a auzit în viața lui de daco-romani, nu cunoaște istoria neamului, chiar și unui învățător din Ribnița sau Slobozia îi dau crezare. Dar cum să-i dau crezare academicianului Artiom Lazarev? Un istoric ar trebui, cel puțin să cunoască istoria! Să zicem, că la noi nu totdeauna s-au conferit titlurile de academician pentru merite în domeniul științelor, și totuși... măcar din amatorism ar trebui să știe cite ceva! Dar se vede că avem de-a face nu cu o deprindere tradițională și convențională de a trata evenimentele istorice și nici cu o rătăcire naivă, ci cu o viziune politică a unui savant care își plantează cu înverșunare concepția schimonosită (dacă nu și mișească!) în masele largi ale poporului.

Mai pe scurt, ce se întimplă? Academicianul Lazarev, în modul cel mai serios, încearcă să ne convingă că răușca ce a ieșit de sub cloșcă este pui de găină! Și asta ar fi cum ar mai fi (și ar smulge doar un suris și un oftat: «Sărmanul!...»), dacă academicianul Lazarev n-ar face pe seama asta politică globală — țaristă și stalinistă.

Mă fură, iată, gîndul că ienicerii au existat totdeauna. Numai că sul-

tanii turci erau mai practici: ei le plăteau ienicerilor mult mai puțin pentru servicii: nu-i onorau cu titluri de academician; ienicerul era ienicer și-și știa prețul și cîntea, iar plata se făcea pe loc: pentru cit a tăiat, a bătut, a lovit...

Academicianul Lazarev a lovit mai întîi în moldovenii care spuneau că ei vorbesc românește, iar acum a început să lovească și în rușii care le iau apărarea moldovenilor. Am în față articolul Paternalism năvîrîtor iscălit de academicianul A. Lazarev și publicat în gazeta «Sovetskaia Moldova» de la 23 martie a.c. Un grup de intelectuali ruși din Moldova a creat o organizație (sau asociație) «Moldova democrăteskaia» și a dat publicității un proiect al programului. Programul e loial, democratic, omenesc, recunoaște drepturile poporului moldovenesc la autodeterminare, la suveranitate, fără a pretinde la un teritoriu separat. Programul cheamă la o conviețuire pășnică între toate grupurile etnice ce locuiesc pe teritoriul Republicii. Ce poate fi mai nobil și mai uman? Dar iată că academicianului Lazarev nu-i place această organizație, nici programul ei, fiindcă această organizație «nu oglindește toate dorințele și interesele cercurilor largi ale populației ruse din republică». E cazul să întrebăm: ce interese mai pot avea «cercurile largi ale populației ruse» din Moldova în afară de acelea de a conviețui cu celelalte grupuri etnice, de a recunoaște drepturile poporului băștinaș, de a ști limba și a respecta obiceiurile acestui popor băștinaș? Ce, mai sînt și alte interese?

Marele moldovean îi pocnește pe rușii din «Moldova democrăteskaia» mai întîi pentru faptul că aceștia recunosc că moldovenii măcăie în românește și cine știe, dacă n-o fi și români! Fiindcă chiar în programul acestei organizații, ne atrage atenția academicianul Laza-

rev, se pomeneste de «eliberarea poporului român din republică...» Luați seama, cuvintul român! Și tot acolo, ne arată academicianul, cu degetul, cuvintele: «reinvierea și instituirea limbii române ca limbă de stat în republică». Iar: «române»! Dar iată o chestie și mai grozavă pe care a descoperit-o academicianul Lazarev în programul intelectualilor ruși din organizația «Moldova democrateskaia»: «Aflarea în continuare a Republicii Moldova în componența U.R.S.S. va adinci procesul de degradare națională și de asimilare a românilor din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria...» Uite ce născocesc, ce îndrugă acești intelectuali ruși: că adică, românii din Basarabia, din 1812 încoace, au fost puși pe cale de degradare națională. Că adică moldovenii din Basarabia și Transnistria au fost supuși procesului de asimilare de către imperiul rus. De unde ați scos voi aceste lucruri?! Oare n-au cunoscut moldovenii din Basarabia și Transnistria o perioadă foarte fericită de înflorire și dezvoltare națională după 1812?! Nu-i așa, tovarășe academician? (!) Dumneavoastră, Artiomi Marcovici, încercați (de fapt continuați!) și astăzi, în martie 1991, să ne băgați pe gît aceste nerozii și parascovenii! Păi astăzi și un elev din clasa a treia știe ce s-a întîmplat cu poporul nostru de la 1812 încoace.

Și apoi, să vezi cum mi-i prinde academicianul Lazarev pe intelectualii ruși în articolul său: «Vreau să le pun cîteva întrebări neplăcute...» Și mi-i pocnește cu prima: ce-ați spune dacă moldovenii în loc de etnonimul «ruși» v-ar numi «sciți» sau «mongoli»? Dar de ce, îl întrebăm și noi pe academicianul Lazarev, moldovenii trebuie să-i numească pe ruși «sciți» sau «mongoli», cînd rușii au etnonimul lor: «Slavoni»? Ați uitat de la cine provin rușii sau faceți o speculație

ieftină, tovarășe membru al Academiei din Moldova?!

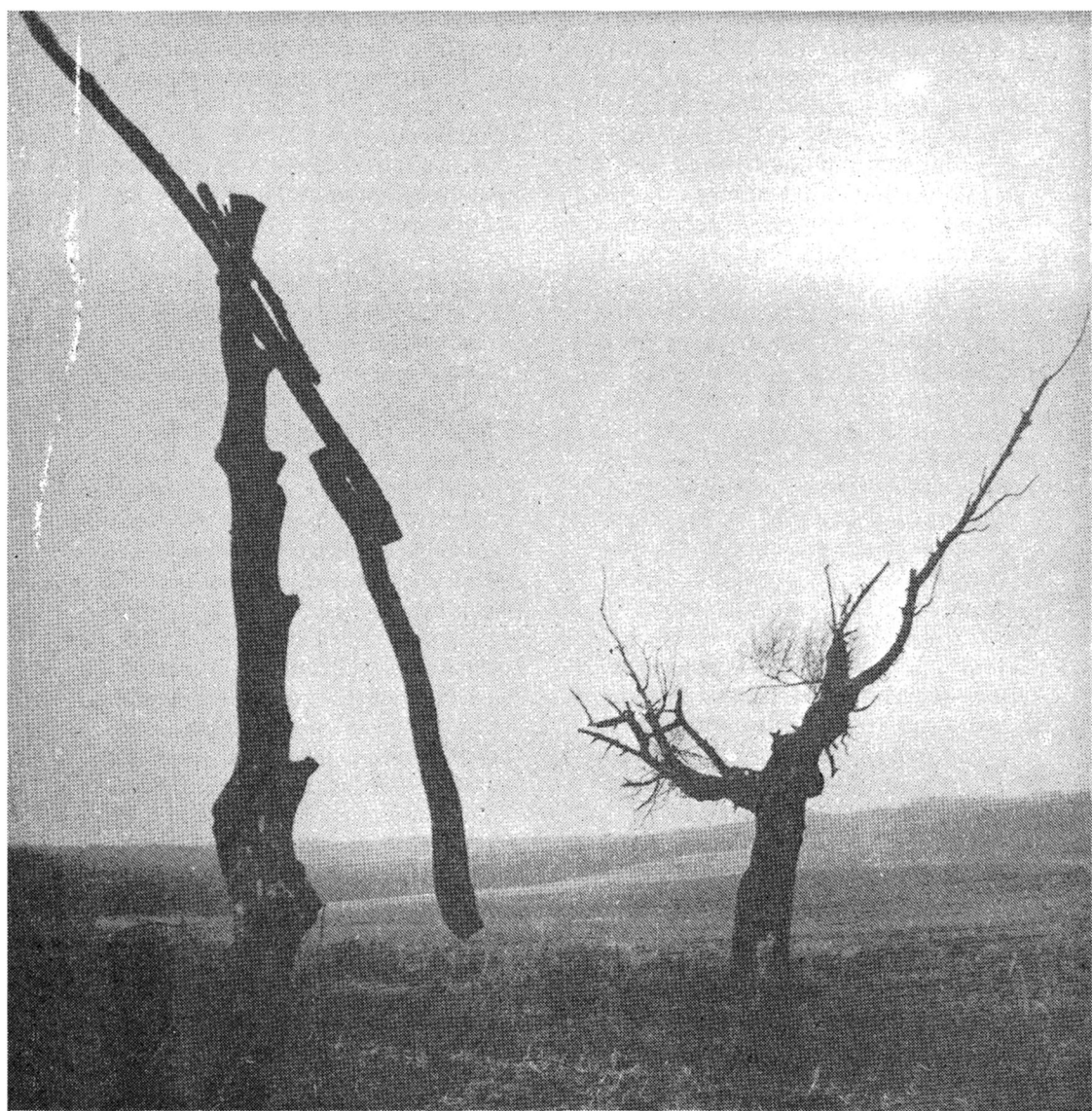
De aici încolo toate celelalte întrebări înșirate în articol, sînt tot o speculație ieftină. Iată numai a doua întrebare: cine le-a dat dreptul acestor reprezentanți ai populației ruse de a le schimba proveniența moldovenilor, adică de a-i numi români? Dar de la cine provin moldovenii și românii, nu de la aceiași romani, vorba cronicarului; de la cine ne tragem, Artiomi Marcovici, dragă pămîntean transnistrean?!

Iar mai departe tot așa, pînă la ultima întrebare pe care academicianul Lazarev o pune celor care au creat asociația «Moldova democrateskaia»: au înțeles ei oare ce rol li se acordă de către liderii Frontului Popular din Moldova în jocul pro românesc? Și dacă va veni vremea să se unească Moldova cu România, cei de la Frontul Popular se vor da deoparte și vor spune că ideea cu unirea nu vine de la ei, ci de la rușii din «Moldova democrateskaia» (!). Ați văzut ce mișcări strategice din posibilele manevrări ale politicianilor ni le scoate în vileag academicianul Lazarev? Și, mai departe, Artiomi Marcovici ne dezvăluie: temindu-se ca dracul de tămiie de voința maselor populare din republică, forțele pro românești din Moldova își camuflează cu ajutorul organizației «Moldova democrateskaia» scopul acțiunilor lor de a transforma Moldova într-o provincie a României. Hopa! Iată-o, bomba plasată în vaza cu flori. Păi, această momie o vehiculează și liderii separatiști din Tiraspol, tovarășe academician, pentru a-i speria pe transnistrenii ruși, ucraineni și moldoveni. Cum s-ar putea astăzi înfăptui fără voința maselor populare o schimbare statală radicală, cum e unirea cu o altă țară, academicianul Lazarev nu ne explică. El face trimiteri la gazeta «Pravda» de la 26 martie 1990.

Vasăzică, continuăm să studiem istoria din gazeta «Pravda». Întii a studiat istoria din gazeta «Pravda» academicianul Lazarev pe cînd a fost elev și student. Pe urmă și-a susținut tezele de candidat și doctor în științe istorice tot pe baza articolelor din gazeta «Pravda», toa-

OPINII ȘI ATITUDINI

tă viața ne-a «iluminat» cu aceeași știință din gazeta «Pravda», iar acum, în martie 1991, tot cu gazeta «Pravda» ne indoapă. Oare nu este prea scump pentru stat întreținerea unui academician care ne aruncă în cap pleavă și tărîțe — gunoi istoric de o vechime de 51 de ani?

«...VRERE DE CREMENE»

Aflindu-mă vara aceasta cu un grup de colegi la Sesiunea științifică anuală a Institutului de filologie română «Alexandru Philippide» din Iași am avut ocazia să ascult mai multe comunicări interesante ce tratau probleme de ardentă actualitate.

Profesorul universitar Gavril Istrate figura în program cu tema «Limba și stilul poeziilor lui Ion Pillat». Îl cunoșteam mai demult ca pe un reprezentant de frunte al Școlii lingvistice românești, ca pe un cercetător pasionat și multilateral, ca pe un colecționar neîntrecut de carte. Cînd a apărut la tribună (vorbește totdeauna fără text), ne-a spus că nu va trata tema anunțată, că azi dimineață a dat în rafturile bibliotecii sale de o broșură cu poemul *Peste prăpăstii de potrivnicie* purtînd semnătura cunoscutului poet ardelean Aron Cotruș. Precizăm aici că domnul G. Istrate e de asemenea ardelean.

Editat în 1938, poemul n-a mai apărut în vreo culegere a autorului. Mai mult chiar, n-a fost măcar comentat sau menționat în literatura de specialitate: fusese ostracizat. Valoarea de document de arhivă îi dădea dreptul să și-l pună la baza comunicării. Și a început să citească năvalnicul cuvînt pietros, de cremene scinteietoare, turnat în vers abrupt și fulgerător. Pentru o clipă ni s-a tăiat răsuflarea. Era ca un rechizitoriu peste ani...

Aron Cotruș (1891—1961, mort în exil) — poet social din speța lui G. Coșbuc — a cîntat durerea și răzvrătirea moșilor coborîtori din legendarul Heria, contopind pornirea socială cu cea națională și cerînd dreptate pentru poporul ce stă zid la Dunăre și la Carpați din totdeauna.

Fulgerele miniei aruncate peste prăpăstii de potrivnicie vizează agresivitatea imperiului stalinist —marele pericol care plana asupra lumii întregi.

Vocea și gesturile profesorului erau adecvate versurilor tăioase ale lui Aron Cotruș, iar comentariile concludente și instructive.

Nu ne-a fost greu să venim în posesia acestui text rar. Bunăvoința dlui Gavril Istrate față de basarabeni manifestată încă de prin anii 60, pe cînd era decan la Universitatea «A. I. Cuza», s-a dovedit și de data asta. Datorită acestui nobil gest poate cunoaște și cititorul Limbii române «versul împărătesc» al unui Mare Român.

Vasile BADIU

RESTITUTIO

Aron COTRUȘ

PESTE PRĂPĂSTII DE POTRIVNICIE

peste prăpăstii de potrivnicie,
eu te slăvesc, năprasnică Rusie,
pentru că nu dormi,
pentru că ne pîndesti
cu ochi tilhărești
și enormi...
și nu ne lași să ne-odihnim,
în picioare să putrezim
lingă tine ca-ntr-un țintirim...

în vers împărătesc
aș vrea să te slăvesc,
pentru zvircolirile-ți făr-de
hotare,
pentru foamea ta sfîșietoare
care ne izbește
fulgerător, hoțește,
ca de pe-o nesfîrșită, — nfuriată
mare —
o sălbatică năvală de-aer tare...

cine ți-ar putea blestema
riurile fără țarm,
întinderea,
pumnii fără număr, ochii
hoți
și neastîmpărul de care scutura
nu te poți?...

pentru-un tînăr titan mereu
nesătul,
unde-i pămînt și cer
destul?!...
vreai peste noi să-ți spinteci
roșu vad

spre Țarigrad,
cum am face și noi, poate,
răsuciți de vremi nemăsurate
dacă-am fi stăpîni pe
nesfîrșirea ta,
dacă am fi mai cruzi, mai răi,

dacă-am avea:
pumnii tăi,
plăminii tăi...
dacă ni l-ar arăta, alb din a
vremurilor zare
vr-un valah de statura lui Petru-
cel- Mare —

vrei să ne dai la o parte,
să ne — mpingi în beznă și moarte,
pentru ca să stăpânești cum vrei
peste această gură de rai,
pină la Cornul de aur, supus,
și mai departe
către apus...

vrei, pumnul lui Lenin, crîncen
închis,
să ni s-arate roșu, pe cer, ca în
vis...
să răsune războinic poruncile-ți
crunte
smulgînd singerindă-ascultare
și oarbă supunere,
din munte
în munte,
de la Putna la Mare,
din Maramureș la Dunăre...
pină-n adînc ai vrea să crape în
două

munții lui Horia...
pe toți să ne-ngroape de-a valma,
—ntr-o clipă, istoria,
într-o surdă năruire nouă...
să nu mai iasă la drum moțul cu
vorba și doina lui,
aspru, ca din piatra muntelui.

dacă prin inimi nici o Volgă nu
ne-a curs,
am privit de pe țarmuri, în
cojoace de urs
la hotare, în zbatere năvalnică,
grea
prin albiile veacurilor — Du-
nărea...

ne crezi fără ieri, fără miine
și uiți c-am fost, — pentru cine
știe s-asculte
cu-ăzuri de ciine,—
sub ale vremii ape sălbatice,
multe:

piatra neclintită ce rămîne
într-o fierbințeală ce n-o să mai
scapete,

Rusie,
hidră — cu milioane de capete,
cu ochi șireți
și semeți,
tu ne-nveți
gata să stăm la luptă,
cu răsufierea ruptă,
cu pușca sătulă-flămîndă,
pe granița verde, la pîndă...

din zarea văzduhului, destinului
tău,

ni te uiți, fremătînd,
ca-ntr-un tău,
în gînd,
în blîd...
și ne faci să facem zid
din pofta de-apărare grea,
în fața ta...

vom călca peste viață și moarte...
vom crește mai înalți
ca toți ceilalți,
ca să vedem departe...

piepturile noastre se vor oțeli
zi de zi
pentru ca ghiulelele-ți atinge să
nu poată:
mulțimile ce, gloată după gloată,
cu pas haiducesc
la spatele nostru, s-adună și
cresc...

desculți—
ne-om încălța cu bocanci și opinci
de oțel...
cu umblete la fel...

puțini—
vom crește mulți, tot mai mulți,
pentru ca rușine să nu-ți fie,
puternică, trufașă Rusie,
că-n ale bătăliilor de miine văpăi,
zece dintre roșii tăi flăcăi
înfruntă pe-unul singur dintre-ai
noștri.
te așteptăm în gînd, în porniri,
cu mii de Horia și de Cantemiri,
cu mers și cu dirzenie făr' de

pereche,
cu aceeași năvalnică fierbințeală
străveche...

în cutremurarea oarbă, adincă,
Ioni uriași vor crește ca din stincă
și, poate, n-o să ai nici tu Ivani
destui,
să-i potolești pe-acești coibani
hai-hui,
în potrivnicia crîncenă a
muntelui...

cruzimea ta cumplită și rece
putea-va Dunărea pină-n adînc
s-o sece?...

Uralii ți-or trimite oare atîtea
puști,
să ne-nchizi în vrerile-ți lunatice
ca-n niște cuști —
destrăbălate ciurzi de hoți,
de boi, —
să-mpuști
și stîrpi să poți
vulturii și șoimii toți,
uîn noi
de peste noi?!...

ți-or trimite stepele atîtea tunuri
grele,
să măтури Carpații cu ele?!...
sîntem dintre cei ce nu se dau la
o parte...
orice prăpăd ne-ar împarte,
orice sfîrșit zdrobitor am avea
gata cu toții de moarte
primim neșovăielnici, lupta cea
mai grea...

au la răsîntia primejdiilor mari
n-am trăit vînjoși, voioși,
voinici?!...
și dănuirea noastră-aici
peste cimitire de barbari,
peste urma de pirjol a Sciților
și-a Hunilor,
nu-i oare o minune a minunilor?!

milioane de Ioni se razimă pe
plug, pe sapă,
pe coasa fierbinte,
pe-aduceri aminte

și privirile în depărtări și le adapă,
cîntîndu-și fiecare, după voia și
aleanul lui,
cîntece ieșite din fundul
pămîntului...

dar cîntecul nostru făr-de hotare,
cîntecul năprasnic pe care
să se razime în spornice suisuri
solare
neamul acesta, în mersul, în truda
lui
și-n singerările-i rodnice, crude,
încă nu-i...
încă nu-i...
nu se aude
în zboruri zălude
în auzul oricui
și-n cuprinsul văzduhului...

nu crește încă...
nu crește,
nu răzbește,
voinic, vulturește,
din bezna adincă: —
fulger
din străfunduri oarbe de stîncă —
cîntecul-faur,
cîntecul-munte,
cu creste cărunte,
cu-adîncuri și umeri de aur...

fără-acest împărătesc, sălbatic
cîntec,
cu aripi de flăcări și veșnicii,
pămîntul nu ne poate primi
în nesfîrșitu-i pîntec...

îți mulțumesc de mii de ori, Rusie,
fie,
dăscăliță năbădăioasă, cruntă,
sașie
a vrerilor și furtunilor noastre de-
acuma

de n-ai fi tu,
n-ar acoperi, pe-aci, și-acu,
rugina, buruienile și bruma,
ca-ntr-o sălbatică pustietate,
armele noastre ciunte, uitate?!...
de n-ai fi tu,
ne-am ascuți noi oar', așa de iuți,
acu,
cu-atîta șuie patimă și zor:

auzurile, gîndurile, vîrful
baionetelor?!...

eu te slăvesc,
te pîdesc
pentru că ești puternică și
nesfîrșită,
vrednică de vecini cu vrere de
cremene,
de vecini la mers să ți s-asemene,
să nu răspundă potopului tău de
pietre, cu pită...

eu te slăvesc, cu mina pe pușcă,
de piatră, la pîndă,
printre primejdii cu limbă
flămîndă

ce țipă și mușcă...
eu te slăvesc, singerind,
fremătînd,
cu neamul meu întreg, în
gînd, —

tară a beznelor,
tu
deșteptată brusc din
milioane de somnuri
în cătărări lunatice, de fier
spre cer...

vrerea noastră iute, neînfrîntă
cîntă
în bezna de chiote
sălbatică, ruptă...
izbește-ne, de vrei, de poți,
și dacă ne-om feri de luptă, —
zdrobește-ne, subjugă-ne pe toți
și ară cu noi,
sub vinturi și ploii,
în miazănoaptea de sloi,
în miazăziua fierbinte,
stepele roșii, sprintene, noi,
ale mergerii tale-nainte!...

potrivnică fără margini, Rusie, —
de fierberii, de puternicie
beat
te-am blestemat,
te-am blestemat atit...
te-am iubit,
te-am urit...
cuvintele-mi singeră încă în gît,
pentru sufletu-ți de vedenii
junghiat,

pentru foamea ta de infinit,
pentru ce-ai dirmat
cu suflet uriaș ori pitic...
pentru ce-ai zidit
din scrum, din nimic...
pentru umbletele-mpă-
rătești

în care crești,
te-mpleticești,
între da și nu,
Rusie, tu
țarină-n delir, —
trup în care milioane de poftă
zănatică latră,
țarină tirită de-ostași și mineri,
peste miile-ți de primăveri,
în paturile lor de piatră...

țarină sălbatică
ce peste veac, apocaliptic, te
întinzi,
așa la noroc,
ca peste-o gigantică terasă de foc
și vrei să cuprinzi,
să aprinzi,
cu arma și cuvîntul —
și vrei să strivești
în îmbrățișări împărătești,
sub pieptul tău de fulgere
pămîntul...

pașii noștri-n tot mai sprintenă
smulgere
din glodurile putrede ale stării de
loc,
gîndul nostru-n goană tot mai
repede
vor ști de poveri și deșertăciuni
să se lepede,
să scapere dirzenie și foc,
să schimbe nenorocu-n
noroc,
și peste drumuri noi să
străfulgere...

încă nu ne-am revărsat în
necuprins,
pină unde setea noastră de hotare
ne-a împins...
pietre de hotar
de nestrămutat
sau iuși ca răzmerița,
cresc pe unde-am călcat,

pe unde-om călca...

de ce nu m-ai sortit
să fiu, o Doamne, peste-un veac
împlinit:

aspră-căpetenie de nebiruit,
om dirz, solăr, cu steauă în frunte
gata pământul întreg să-l înfrunte,
din izbîndă-n izbîndă,

aprig mereu,
să smulgă ochi pentru ochi și
dinte pentru dinte,
pentru ca neamul acesta al meu
să meargă năvalnic, mănós
înainte...

nu ne-am cîntat împărătește încă
de pe cea mai albă și înaltă stîncă
a Carpaților noștri de cutezanță
și vis,

peste veșnici pustii,
peste ape sîngerii,
peste furtuni, peste abis,
peste lupte uriașe, peste
întirîm,
cîntecul mare pentru
care-am trăit,
pentru care ne zbatem,
sîngerăm
și trăim...

drumul pe care inser azi, și
scapăt,
așteaptă să fie bătut pîn-la
capăt...

IBRĂILEANU ȘI NOI

În linii generale, s-ar putea afirma că marele critic de la Iași (și nu numai de la «Viața românească») avea să cunoască realitatea ingrijorătoare din Basarabia de la hotarul secolelor XIX-XX, întâi prin intermediul lui Constantin Stere, stabilit în vechea capitală a Moldovei încă de pe la 1892—1893, apoi datorită contactului zilnic, aproape, cu studenții basarabeni, aduși la 1913, de către chiar rectorul Universității ieșene, fondatorul poporanismului în România, viitorul autor al romanului fluviu «În preajma revoluției». Această cunoștință — cunoaștere a chestiunilor basarabene se producea, desigur, cu mult înainte de a poposi G. Ibrăileanu la Chișinău, în toamna lui 1921. Conform celor susținute de către Mihai Sevastos, în *Amintiri de la «Viața Românească»* (ed. II, Buc., 1966, p. 76), «...Ibrăileanu n-a cutezat să facă după război decît un mic voiaj, la Chișinău, pentru a vizita pe Maria Stere, și a locuit la fiul ei, Roman C. Stere». Vom nota că, datorită adevăratei prietenii dintre G. Ibrăileanu și Maria C. Stere, par a fi fost zămislite *Amintirile din copilărie și tinerețe*, transcrise, la 1911, în pragul împlinirii celor 4 decenii de viață a criticului, precum și începutul de roman *Doamna X*, primul concept al Adelei, după cit se pare. Astfel, cităm iarăși din M. Sevastos: «...Ibrăileanu îl vizita foarte des pe Stere, acasă la dînsul. Cînd Stere avea vreo întrebare politică sau lipsea de acasă, Ibrăileanu stătea de vorbă cu soția lui. Maria Stere ("majestatea", cum o numeau copiii săi) era o per-

soană excepțional de inteligentă și de cultivată, cu un caracter franc, loial, dintr-o bucată... Odată, ea avu o idee originală:

— Știi ce, Ibrăileanu? Ca să nu te plictisești, cit lipsește Cotic (Constantin Stere, evident! - P.B.) sau eu, ce-ar fi să te așezi la masa aceea și să-ți scrii *amintirile din copilărie și din tinerețe* (subl. n. - P.B.). Ți-am și pregătit un caiet...»

Cît privește, însă, începutul de roman «inspirat» de aceeași amfitrionă ieșeană, lucrurile par a fi de natură mult mai complexă. Așa cum rezultă din inscripțiile de pe plicul în care s-a păstrat, pînă de curînd, manuscrisul *Doamnei X*, această schiță de roman nu-i exclus să conțină foarte mult din felul de-a fi al Mariei Stere, destinele celor doi prieteni împletindu-se, ulterior, și mai strîns... «Las aceste hirtii, — mărturisește autorul, în prima dedicație, — dnei Stere, să facă cu ele ce vrea după moartea mea, 1916, mai 5, G. Ibrăileanu». Iar destinatară, ceva mai tirziu și tot în luna mai (1917), adaugă: «În caz de moartea mea, rămîne pachetul lui Jica...» (acesta fiind Gheorghe — cel de-al doilea fiu, cu toate că manuscrisul avea să fie păstrat de către fiica Liliana-Elena Beldie Stere — P.B.). În sfîrșit, autorul mai notează odată: «Dau voie dnei să facă tot ce vrea cu aceste hirtii, chiar fiind în viață. Garabet Ibrăileanu, 6 iulie 1918". Precizăm doar că, între timp, în *Viața Mariei Stere* au loc schimbări radicale: despărțirea de C. Stere, plecarea din Iași, încercarea de a se stabili cu traiul, după Unirea Basarabiei cu Țara (din 1918), la Chișinău, la Cetatea Albă, Ismail, apoi, în mod definitiv, în fosta capitală basarabeană. Pe parcursul tuturor acestor «deplasări» și «călătorii», în căutarea unui cuib familial, dna Maria Stere a întreținut o bogată și însuflețitoare corespondență cu G. Ibrăileanu, poate unicul ei susținător sincer, în iureșul

necazurilor. Odată stabilită la Chișinău, în vara lui 1921, locuind un timp ba la fratele ei — George Grosu (care trăia pe str. Iașului 19 — astăzi Jukovski, colț cu «Kievskaiia» — azi '31 august'), ba la fiul ei Roman (director al școlii de viticultură situate pe atunci la Botanica), Maria C. Stere insistă să-l aibă de oaspete pe dnul G. Ibrăileanu, «în sinul familiei». Din păcate, astăzi nu dispunem încă de nici o mărturie a marelui critic despre această călătorie — «escapadă» la Chișinău. Avem, în schimb, unele scrisori adresate acestuia, după plecarea sa, se vede «grăbită», înspre Iași, de cea care reușise a-l «smulge», pentru citeva zile, din «vacarmul» redacțional al «Vieții românești». «Dragă Ibrăileanu, —zice epistolar M. Stere, în primul mesaj, — deși nu mă socoți ca prietena matală și ai plecat nemulțumit de tine (probabil: «mine»! —P.B.), tot eu mă interesez cum te mai simți; a fost măcar cit de mic folos din viață la noi? Până acum nu știu cum ai făcut drumul de aici la Iași, cum te-au găsit cei de-acasă?...» (ap. Scrisori către G. Ibrăileanu, vol. IV, Buc., 1982, p. 185).

Evident, orgoliul de-a fi reușit să-l aducă pe G. Ibrăileanu la Chișinău, «mindria» dnei Maria C. Stere pentru faptul că marele «hirsut» de la «Viața românească» părăsise Iașul pentru Chișinău, pentru ... «Doamna X», putea să triumfe. Deși, așa cum menționam ceva mai sus, criticul ieșean «cunoscuse» cu mult înainte viața din Basarabia, mulți basarabeni, nivelul limbii, al culturii de aici, în mod indirect și... suficient, pentru a-și putea permite să scrie despre toate acestea, anticipând popasul său chișinăuian. Ceea ce n-a putut bănui (sau presupune) Maria Stere este faptul că, un an în urmă încă, intrase în corespondență cu «prietenu» ei ieșean de la «Viața românească» un alt suflet feminin, care se atașase mult de mentorul literar (prin inter-

mediu epistolar!) și care îl ruga insistent să vină în Basarabia, la Ungheni ori ... Bălți. Ați ghicit: e vorba de tinăra și multpromițătoarea Olga Vrabie (1902-1928), care a reușit să publice, între 1920 și 1923, 8 poezii în «Viața românească», nu fără sprijinul activ și dezinteresat al lui G. Ibrăileanu. (În calitate de amănunt ...curios și nelipsit de interes am putea aminti și impresiile ce i le împărtășește acestuia Maria Stere, într-o altă scrisoare, pe marginea primului număr, din martie 1920, al reapărutei «Vieții românești»: «...Abe acu am citit numărul întâi a «V.r.» ...Poezii — Olga Vrabie mi-a plăcut foarte, foarte mult...». «Stimate domn, — îi comunică O. Vrabie, la 11 iulie 1920, criticului și susținătorului ei întru ale scrisului, — alaltăieri am venit aici la Ungheni și, iată, îndeplinesc cuvântul. Eu găzduiesc la Petrea Nemțeanu, în satul Ungheni... Vă aștept cu nerăbdare și Vă rog să veniți cit mai repede...»; la 26 august: «...Vă înștiințez că au trecut 3 zile de cînd sunt acasă, în Bălți. Așadar, Dv. n-ați venit la Ungheni niciodată. Îmi pare rău, dar Vă aștept să veniți măcar aici, la Bălți. Ce bine mi-ar părea să Vă văd la noi în casă... Vă rog mult să veniți...»; iar la 20 septembrie: «...De acum na Vă mai aștept să veniți la noi. Cred că peste vre-o citeva zile voi veni eu cu mama la Iași...» (am citat doar niște fragmente din revelatoarea corespondență G. Ibrăileanu — O. Vrabie, reproducă integral în volumul-manuscris al dlui prof. N. P. Nitreanu Olga Vrabie-poetă: 1902-1928. Viața și opera, Buc., 1988, căruia îi mulțumim, și pe această cale, pentru că ne-a încredințat un exemplar din această unică lucrare!).

Un alt amănunt revelator și elocvent îl constituie, credem, și faptul că, la interpretarea și răstălmăcirea romanului Adela, în care protagonistul Emil Codrescu îl «reprezintă»

pe G. Ibrăileanu însuși, pot fi invocate și numele Mariei Stere ("Doamna X"?), dar și cel al Olgăi Vrabie (poate mai puțin, convențional doar), alături de al Olgăi Tocilescu (în același sens, probabil!).

Concomitent, revelatoare asupra concepției lui G. Ibrăileanu despre limba literară din Basarabia celui timp sint observațiile, sfaturile și sugestiile date tinerei autoare din Bălți de către mentorul de la «Viața românească». «...Din nefericire, — îi scrie acesta Olgăi Vrabie, la 26 ianuarie 1920, — nu posedăți bine limba românească. O știți mai bine decât foarte mulți basarabeni din pătura cultă, pe care am avut ocazia să-i cunosc... Limba românească e pentru Dv. încă un corset care vă jenează mișcările. Sint convins însă că nu va trece multă vreme și veți învinge această greutate. Tinerețea, puterea de asimilare, firească femeilor, și intuiția artistică vă vor da un mare ajutor în familiarizarea cu limba și cu finețele ei. La acest rezultat veți ajunge cu atita mai repede și mai ușor, cu cit veți vorbi mai mult și veți citi mai cu sirguință românește... Cum vedeți, grație istoriei nenorocite a Basarabiei, trebuie să treceți printr-un purgatoriu. Dar să sperăm că va fi scurt...». La începutul lunii martie, același an (1920): «...Văd că ați avut noroc să găsiți și acolo cărți, în majoritatea lor, bune. Dar nu tot ce aveți e bun și potrivit pentru a vă familiariza cu cea mai bună limbă românească...» (Amintim că Olga Vrabie începuse prin a scrie poezii în rusește, traducind, în aceeași limbă, și din literatura română, încercând chiar o transpunere, fragmentară, ce-i drept a Luceafărului eminescian—P.B.). În continuarea aceleiași răvaș, scris tocmai în luna cind reapărea și primul număr al «Vieții românești» (martie, 1920), în care erau incluse și poeziile Olgăi Vrabie: *Mă vei chema?* și *Fantezie*,

Ibrăileanu își «consola» parcă discipola: «...Nu vă jenați de mine și nici să nu vă temeți că ați publica ceva ce e slab. Interesul Dv. e și al revistei. Nici Dv. nu aveți interes să publicați ceva slab, nici revista nu are interesul să publice ceva slab...» În cea de-a treia scrisoare, adresată la 27 martie 1920, reluind discuția despre «admisibilitatea» provincialismelor și a formelor dialectale în poezie, criticul își asigură corespondenta: «...Vă rog să mă credeți că în (poezia lui) Eminescu sint mai multe «moldovenisme» decât la D-ta. Eminescu, la rimă, pune des forma moldovenească. În Goga iarăși sint multe ardelenisme. Și trebuie să știți că ardelenismele au mai puțin drept în literatură decât moldovenismele, pentru că literatura s-a dezvoltat mai ales în Moldova...». Venind vorba de poeziile pomenite inserate în «Viața românească», tot el «se explică» în felul următor: «...Am pus în josul poeziilor D-voastră «Bălți», căci vreau să știe lumea că a început să vorbească și Basarabia. Până acum am avut publiciști (puțini) de acolo. D-voastră sînteți primul beletrist. Mai sint cîțiva, care nu contează...».

De subliniat, că acestea nu sint niște opinii «de circumstanță» ori simple complimente adresate unei tinere începătoare ce urma încă să se afirme. Deschizînd numărul în cauză al «Vieții românești», la p. 166-167, la rubrica «Miscellanea», semnată de P. Nicanor et Co, adică de G. Ibrăileanu și C. Stere (?), citim informația *În Basarabia și peste munți*: «În sfîrșit, după veacuri lungi de apăsare și de negură, după nesfîrșitele și tragicele alternative ale marelui războiu al omenirii, ceea ce au rivnit nedeslușit atitea generații, ceea ce au văzut cu ardore părinții noștri, ceea ce am voit cu hotărîre noi, — s-a împlinit și s-a împlinit integral... Cum forța culturii este rezultatul unei cit mai întinse colaborări, căderea granițe-

lor izolatoare deschide, fără indoială, și literaturii noastre posibilități în proporție cu puterile adevărate ale neamului întreg.

Dacă pînă azi literatura noastră n-a ajuns de însemnătate europeană, aceasta se datorește nu numai tinereții ei, ci, credem noi, și trunchierii la care ne-a supus istoria nemiloasă... Basarabia, care, un secol întreg, a fost ținută în întuneric, n-a contribuit aproape cu nimic la literatura noastră. Numai de cîțiva ani, numai după cele dintii lovături aduse țarismului de războiul cu Japonia, a fost cu puțință să se infiripeze oarecari începuturi de cultură românească. Ca o urmare, s-au putut ivi cîțiva scriitori, dintre care pe cei mai însemnați, ca d-nii Halița și Nour, cititorii noștri îi cunosc.

Acum, odată cu restabilirea vechilor hotare, cultura națională căpătînd imbold și putere deplină acolo, unde atîta vreme fusese înăbușită, Moldova de peste Prut nu mai este împiedicată de a contribui la literatura română, în aceeași măsură ca și Moldova de dincoace de Prut. Unele semne pline de făgăduinți se arată de pe acum. Scriitori ca d-nii Gore, Ciobanu, Leon Donici, d-ra Olga Vrabie, pe care «Viața românească» își va face o plăcere și o onoare să-i prezinte publicului românesc, sînt o dovadă că nădejtile noastre vor fi însoțite de greutăți neobișnuite... Scriitorii generației actuale, ținută departe de viața intelectuală de la noi, crescuți în cultura rusească, au și vor mai avea încă de luptat pînă ce-și vor însuși deplin limba noastră literară. În schimb, ei vor îmbogăți patrimoniul nostru literar cu tot ceea ce a pus în sufletul lor mare literatura rusească, bogată în probleme".

Dat fiind caracterul «inedit», aproape necunoscut, al unor atare fragmente multgrăitoare pentru noi, basarabenii de ieri și de azi, ne cerem scuze pentru faptul că le re-

producem *in extenso* și ne grăbim să mai cităm cîteva opinii ale marelui critic ieșean, din aceeași epocă, mai puțin relevate. Bunăoară, în culegerea *Cultură și literatură*, apărută în 1920, la București, în colecția «Biblioteca pentru toți» (nr. 1459-1460), reluată (fără escul Caracterul specific în literatura română), în seria «Foi volante» a editurii "Viața românească", cu titlul dublu *După războiu. Cultură și literatură* (Iași, 1991), desprindem din articolul *Înainte și după războiu* parcă niște continuări (sau anticipări) ale gîndurilor expuse deja: «...contribuția pe care o vor aduce românii de peste Prut și de peste munți, fie ca creatori, fie ca public, va da literaturii noastre un caracter deosebit. Românii de peste Prut vor aduce preocupările morale și filozofice ale mării literaturi rusești, cu care și de acum înainte continuă să fie familiarizați...» Și ceva mai jos: «...Dar acest-cîmp se va lărgi (după 1918 — P.B.), și încă imens, prin alipirea provinciilor pînă acum subjugate. În Basarabia, numai la începutul martiriului ei, cîtă vreme a mai pulsat acolo viața «moldovenească» a întregii Moldove dinainte, au mai apărut cîțiva scriitori, neînsemnați (Russo s-a dezvoltat dincoace de Prut) — și numai de cîțiva ani încoace, de cînd a început acolo o mișcare românească de redestep-tare, — s-au ivit cîteva umile încercări literare. Încolo, vreme de mai mult de jumătate de secol, Basarabia n-a produs nici un scriitor (Hasdeu, ca și Russo, s-a dezvoltat în România liberă). Și aceasta pentru că acolo orice cultură românească a fost imposibilă. Dacă întimplarea ar fi făcut ca Eminescu sau Creangă să se nască peste Prut, ei ar fi rămas niște simpli muritori de rînd, căci nu ar fi putut ajunge nici măcar scriitori ruși, avînd o altă tradiție și o altă limbă maternă decît cea rusească. Iar noi sîntem convinși că, dacă Basarabia ar fi rămas a noastră, ea

ar fi contribuit la literatura română tot atita, cit și Moldova, căci nu avem nici un motiv să credem că jumătatea de peste Prut ar fi fost inferioară jumătății de dincoace. Și sintem convinși că, intrind în curen-tul cel mare al vieții românești, Mol-dova de peste Prut va da literaturii noastre un contingent de scriitori tot atit de însemnat și de prețios, ca și acela pe care-l dă în fiecare epocă literară Moldova de dincoace de Prut..."

Rămîne de subliniat caracterul conventional, pe alocuri chiar dis-cutabil, dar în același timp actual, în multe privințe, al afirmațiilor lui G. Ibrăileanu ce ar viza parcă si-tuația la care ajunsese și în «R.S.S.M.», republică de factură im-perialistă. «Ca să isprăvim, — își începe autorul un nou paragraf (*) al eseului Problema limbii literare, — să considerăm problema limbii li-terare cu privire la românii de peste Prut și de peste Carpați. În Basa-rabia, problema limbii literare se pune într-un chip special. Țăranii de peste Prut vorbesc moldovenește. Fiii lor, intrați în școlile românești, vor fi în aceeași situație ca și fiii celor de dincoace de Prut: vor în-văța limba literară în școală. Cu o greutate mai mult, însă. Să ne ex-plicăm. Dincoace de Prut, fiul de țăran învață limba literară și din mediul orășenesc în care se învir-tește. În Basarabia, un mediu ro-mănesc orășenesc mai nu există. Fiul de țăran rămîne să învețe limba cultă numai din cărți.

Tirgoveții români din Basarabia în general cunosc mediocru limba română. Crescuți în școlile rusești, adăpați la cultura rusească, ei știu și vorbesc româna cu mai multă sau mai puțină greutate. Chiar acei care știu bine moldovenește, adică limba țărănească — singura limbă romă-nească din Basarabia — nu cunosc limba noastră cultă, atit de impes-trițată de neologisme. Aceste neo-logisme, fiind și de proveniență

franceză, pentru dinșii sint cu atit mai greu de învățat, cu cit ei nu cunosc limba franceză, deloc sau puțin studiată în școlile rusești.

Să se mai adaoage că pentru ei sint necunoscute și «neologismele» formate în sinul limbii române, de către cărturari. Așa, de pildă, un basarabeian, ca și un țăran de din-coace de Prut, nu știe ce înseamnă «amintire» (cuvint cult), ci numai «aducere aminte».

Acestea toate, însă, sint o piedică puțin însemnată pentru întinderea limbii literare în Basarabia.

Basarabenii n-au limbă literară. Din cauza asta n-au nici o apucătură cu care trebuie luptat. Ei n-au decit de învățat limba literară, pe care le-o vom pune noi la îndămină...

Este clar, sperăm, din cele re-latate, în ce consistă relațiile ce le-a avut G. Ibrăileanu cu noi, basara-benii, în ce măsură ne-a cunoscut criticul ieșean de la «Viața ro-mânească», atit păsurile, «speci-ficul» cit și problemele de cel mai divers caracter, în special cele ale limbii — «graiului moldovenesc», de-a binelea rusificat, atunci, după un secol de robie, ca și astăzi, după aproape cinci decenii de socialism sovietic, în sfîrșit falimentar.

Anatol CIOBANU,
doctor în filologie

NORMELE DE PUNCTUAȚIE ÎN VIGOARE (II)

NEUTILIZAREA VIRGULEI ÎN CADRUL FRAZEI

Vom menționa chiar de la început că în urma aplicării principiului formal-gramatical în punctuație, fraza s-a dovedit a fi unitatea sintactică cea mai «încărcată» de virgule. Regula suna dur, aspru, necruțător și irevocabil: «în cadrul frazei propozițiile subordonate se despart (ori se izolează) prin virgule de propozițiile regente (ori principale) în toate pozițiile». Această «prescripție» nu lua în considerație nici intonația, nici pauzele, nici conținutul mesajului, nici intențiile celui ce scrie... În urma aplicării unei asemenea reguli, textele editate au fost ticsite cu virgule afone sau «mute», adică virgule ce nu cereau nici un fel de modificări în registrul melo-dico-intonațional la citirea cu voce tare a cutărui sau cutărui fragment. Ei bine, iată că a venit timpul să ne eliberăm de balastul punctuațional, să nu mai plasăm virgula numai în scopuri formal-structurale, denaturând fără milă specificul ritmico-melodic al limbii noastre naturale[1].

În cele ce urmează vom analiza unele cazuri concrete de neutilizare a virgulei în cadrul frazelor cu diferite tipuri de propoziții subordonate.

Așadar, virgula nu se pune:

I. La subordonatele complete plasate în postpoziția propoziției regente. A se compara:

GRAMATICĂ

(1). Nu știam că ai fost la mine.
și

(2). Că ai fost la mine [,] nu știam.

În cazul (1) la intersecția propozițiilor nu sesizăm nici un fel de pauză, nici un fel de întrerupere a cursului vorbirii, pe când (2) situația se schimbă: aici intonația se derulează pe linie ascendentă până la propoziția principală, la intersecția cu aceasta involuntar se face o pauză, apoi intonația merge pe descendentă până la semnul punct.

Iată câteva exemple de fraze cu subordonate complete neizolate:

Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame din cauza fraților mei. (M. Eminescu).

În poartă sta o fetiță și se uita printre leături cum prinde el (Gheorghe) postoroncile. (I. Druță).

O femeie cuminte înțelege care este viața ei și știe ce are de făcut. (M. Sadoveanu).

Am să-ți spun eu unde oprești. (M. Preda).

Subordonatele complete introduse în cadrul frazelor de mai sus prin jonctivele care, ce, că, + verb, cum, unde se află în postpoziție față de regentele lor și chiar în imediată apropiere de verbele-predicate ale acestora, ceea ce le face a nu fi intonate în mod expres. Mai mult decît atîta, din punct de vedere semantic propozițiile subordonate complete postpuse sînt ca și cum «cerute» de verbele-predicate din propozițiile regente. Aceste verbe țin de anumite grupe semantice (voluntatis, desiderandi, putandi, cogitanti, sentiendi etc.) și în uzul concret au nevoie, de regulă, de o complinire semantică. În cazul nostru aceasta din urmă își face apariția printr-o subordonată completivă postpusă, care va rămîne, firește, neizolată.

Ținem să subliniem încă un moment de mare importanță. Întrucît propozițiile subordonate complete sînt destul de frecvente în limba

română (cam 25 la sută din fiecare mic de subordonate ce pot fi întâlnite într-un text coerent) [2] și pe deasupra se mai introduc în cadrul frazei de cele mai multe ori prin jonctivul «universal» *că*, regula enunțată privind neizolarea complementelor în postpoziție ne va scuti de zeci și sute de pretinse greșeli de punctuație.

II. La subordonatele atributive determinate.

Se știe că gramaticile limbilor romanice delimitează două tipuri de propoziții subordonate atributive: determinative și explicative. Determinative sînt subordonatele care integrează sensul propoziției regente. Se știe că fără aceste subordonate propozițiile regente rămîn sinsemantice, fără înțeles inteligibil. Din cauză că raportul de dependență dintre subordonatele în discuție și regentele lor este foarte strîns, la intersecția lor pauza e aproape insensibilă și, prin urmare, nu se marchează prin virgulă. Profesorul universitar Corneliu Dimitriu scrie pe deplin justificat: «Propozițiile atributive determinative, determinînd regente insuficiente, sînt indispensabile pe lingă regentele lor, de care nu sînt separate prin pauză, adică sînt neizolate» [3].

Să urmărim unele exemple:

(1) *Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sînt nații fără rădăcini...* (Al. Russo)

(2) *Țăranul ce nu-și seamănă pămîntul primăvara* nu mai are la ce trăi anul întreg. (I. Druță).

(3) *Poporul care subjugă un alt popor își găsește lanțurile sale.* (Din presă).

Dacă am încerca să eludăm ori să eliminăm subordonatele atributive subliniate în frazele citate, ne-am convinge cu ușurință că acest lucru este imposibil. Ce mesaj, de exemplu, ar transmite propozițiile

(1) *Națiile sînt nații fără rădăcini...*

(2) *Țăranul nu mai are la ce trăi anul întreg...* (3) *Poporul își găsește*

lanțurile sale? Nici un mesaj accesibil. Ba mai mult chiar: ele îl derutează pe cititor.

Propozițiile subordonate atributive determinative pot avea două poziții în cadrul frazei: a) în mijlocul regentei și b) după regentă. Locul ocupat în frază nu are repercusiuni modificatorii pe plan semantic și intonațional. Iată unele atestări de fraze cu propoziții subordonate atributive așezate în

a) interpoziție:

(1). *Omul care nu-și iubește neamul* este un fariseu. (D. Matcovschi)

(2). *Omul care-a fost-la Putna* a trăit într-adevăr. (Adr. Păunescu).

(3). *Și-un steag ce nu cuvîntă*
O apă moartă este. (Gr. Vicru)

b) postpoziție:

(1). *La ordinea zilei s-a pus chestiunea ca în oraș să nu mai vină oameni întîmplători.* (N. Costenco).

(2). *Erau două zile din seara aceea de cînd a trecut Gheorghe pe lingă Rusanda fără a se opri.* (I. Druță)

Nu e greu de observat că în statutul lingvistic al subordonatelor atributive determinative rolul decisiv îi revine factorului semantic și nu celui pozițional. Orice loc ar ocupa în cadrul frazei, atributiva rămîne determinativă și nu se izolează prin virgulă atîta timp cît fără ea regenta e pur și simplu acomunicativă, neinformativă.

Cu totul alta este situația cu propozițiile subordonate atributive explicative. Acestea au misiunea de a completa, a detalia, a explica, a desfășura conținutul propoziției regente. Ele, la drept vorbind, nu sînt absolut necesare pentru înțelegerea celor comunicate în propoziția regentă și de aceea sînt însoțite de o pauză la intersecția cu propoziția regentă, ceea ce în scris se marchează prin semnul virgulă. Acad. Ion Coțeanu semnalează că atributivele explicative «adaugă și ele un amănunt, care însă nu este neapărat nece-

sar» [4]. După opinia eminentului cercetător «ele pot și lipsi din frază sau se pot transforma în apozitii» [5], iar în scris «se pun între virgule»: Păsările, *care sînt ființe bipede*, au corpul acoperit cu pene. Păsările, *ființe bipede*, au corpul acoperit cu pene.

Nu avem nici un pic de indoială că subordonata atributivă *care sînt ființe bipede* este intrucitivă superficială, deoarece nu se simte o stringentă necesitate a ei pentru a înțelege sensul axiomatic al propoziției regente *păsările au corpul acoperit cu pene*.

Să mai ilustrăm cele spuse despre subordonatele atributive (care se izolează întotdeauna) cu două exemple atestate:

(1). La vreo citeva zile după asta, împăratul face un ospăț mare în cinstea nepotu-său, *la care ospăț au fost poftiți cei mai străluciți oaspeți*. (I. Creangă).

(2) Herdelea numai acuma descoperi pe Eugenia, *care îi zîmbi prietenos*. (L. Rebreanu).

Și în cazul (1) și în cazul (2) registrul tonic nu poate fi cuprins într-o singură respirație. Aspectul de fond al regentelor ne «satisfacă» curiozitatea, noi înțelegem despre ce este vorba și tocmai de aceasta curba intonațională coboară la intersecția cu atributiva explicativă chemind și o pauză pe care o marcăm prin semnul virgulă.

Dar să revenim la subordonatele atributive determinative. Am relatat deja că pentru delimitarea și identificarea lor în cadrul frazei apelăm la criteriul semantic. Avem de adăugat însă că acest criteriu mai poate fi acompaniat și de unele momente de ordin oarecum formal. Primo: articularea substantivului determinat din propoziția regentă cu articolul substantival hotărît. De ex.: «Cred că libertatea e cea mai mare nenorocire pentru poporul care nu-i copt s-o aibă» (L. Rebreanu) [6]. Secundo: prezența cuplurilor core-

lative: *acel... care, acel... ce, acela... unde, acea... ce etc.*:

Eu cînt pe acei *ce-n jug și chin*
Pe-a lor spinare țara țin (A. Mateevici).

Terzo: Referirea subordonatelor la unele substantive abstracte de tipul *faptul, ideea, gîndul, concluzia, impresia, premisa, teza, chestiunea, convingerea, părerea etc.* De ex.:

Ne bucură *faptul că am devenit o republică suverană*. (Din presă).

După două zile a venit vestea *că soacra s-a pornit cu tot cu nepoate...* (I. Druță).

Quarto: utilizarea atributivelor în cadrul unor expresii fixe ca *săptămîna ce trece, duminica ce vine, anul ce vine etc.*

În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins. (M. Eminescu)

În fața anilor ce vin
Îmi scot căciula și mă-nchin
Pin-la pămînt. (P. Zadnipro)

Din cele spuse mai sus nu este greu de constatat că insuficiența semantică a propoziției regente continuă a fi un indiciu sigur și constant de delimitare a subordonatelor atributive determinative (neizolate) de cele explicative (izolate). Celelalte criterii vin doar să confirme o dată în plus rolul decisiv al sensului în procesul identificării subordonatelor atributive ce nu trebuie izolate în cadrul frazei.

III. La propozițiile subiective.

Deși nu avem o concepție unanim acceptată privind subiectiva, putem afirma totuși că e vorba de o propoziție considerată ca subiect pe lingă un verb reflexiv impersonal (total) sau pe lingă o locuțiune verbală impersonală din propoziția regentă [7]. E vorba de verbe ca *se întimplă, se pare, se cuvine, se poate, se cheamă, se nimerește, se face etc. și locuțiuni de tipul e bine, e rău, e posibil, e regretabil, e imposibil, e limpede, e adevărat ș. a. m. d.* Drept subiect pe lingă aceste unități

impersonale vor servi propozițiile numite, în mod convențional, subiective. Dat fiind faptul că subiectul nu se desparte de predicat prin virgulă, urmează că și propoziția subiectivă nu poate fi detașată printr-un semn de punctuație de regentă. Iată câteva exemple atestate:

(1) Se întâmplă că omul greșește... (Din presă)

(2) Se pare cum că-i altă toamnă. (M. Eminescu)

(3) Bine ar fi de-ar vorbi cineva cu Ichimaș. (I. Druță)

Trebuie să menționăm că în exemplele (1), (2), (3) nici propozițiile regente, nici cele numite subiective nu pot funcționa în mod independent. Conținutul lor semantic e de așa natură că ele se completează reciproc și numai astfel reușesc a transmite un mesaj inteligibil. Mai intervine aici și elementul intonația. Unitățile sintactice de care ne ocupăm se citesc fluent, cu un tempo lent, cu o tranșă sonoră ușor ascendent-descendentă fără pauzație la intersecția părții regente și a subiectivei propriu-zise. Fuziunea semantică și uniformitatea intonațională au și condiționat absența virgulei la intersecția componentelor structurale ale frazelor cu propoziții subiective. Să ne mai oprim atenția la unele atestări.

(1) E rău cînd rămiî singur. (I. Druță).

(2) Orice fel de meserie
Nu-i rău ca omul s-o știe.
(Folclor).

(3) Ce bine-i cînd ai undeva un
păr sălbatec și o mamă. (V. Teleucă)

Din seria de exemple citate ne poate reține atenția în mod special (2), deoarece aici propoziția subiectivă «îmbrățișează» regenta formată din locuțiunea impersonală nu-i rău. Această situație structurală specifică atrage după sine o intonație discontinuă, dar care nu e de natură a chema și o pauză sesizabilă între locuțiunea imperso-

nală negativă nu-i rău și frîntura de propoziție și subiectivă ca omul s-o știe. Tocmai din acest motiv virgula n-a mai apărut la intersecția elementelor structurale din (2).

IV. La propozițiile predicative.

Numim predicativă propoziția care servește drept nume predicativ pe lângă verbul copulativ *a fi* sau pe lângă un verb semicopulativ (*a rămîne, a se face, a deveni etc.*) din propoziția regentă. Într-o propoziție ca *Lumea-i cum este...* (M. Eminescu) segmentul *cum este* echivalează cu adverbul *așa*, ce ne apare cu funcția de nume predicativ. Deci *Lumea-i așa...* Fosta propoziție predicativă s-a comprimat într-un simplu nume predicativ, iar între acesta și verbul de relație virgula nu se plasează per definitionem (*a se compara: Ionel este elev, Vasile a devenit student etc.*). *Așa se face* că propozițiile numite predicative nu au de ce a se despărți prin virgule de regentele lor. Să ne oprim fugitiv la unele exemple atestate:

(1) Eu rămîn *ce-am fost: romantic*. (M. Eminescu).

(2) Bărbatul meu îi cum îi *piinea cea caldă*. (I. Creangă).

(3) *Lucrurile is cum nu se poate de limpezi*. (I. Druță).

(4) Eu sînt *așa cum sînt*. (N. Costenco).

În (1) propoziția predicativă se comprimă într-un adjectiv (comp.: *Eu rămîn ce-am fost: romantic* → *Eu rămîn romantic*); în (2) comprimarea ajunge la un adjectiv la gradul superlativ absolut (comp.: *Bărbatul meu îi cum îi piinea cea caldă* → *Bărbatul meu e foarte bun*); în (3) se constată același lucru ca și în (2) (comp.: *Lucrurile is cum nu se poate de limpezi* → *Lucrurile is foarte limpezi*); în (4) se ajunge la un adjectiv nehotărît (comp.: *Eu sînt așa cum sînt*. → *Eu sînt astfel*). Așadar, putem conchide ușor că toate propozițiile analizate au un statut de veritabile nume predicative, iar acestea din urmă dispun

de trei caracteristici: a) constituie un tot întreg semantic și funcțional cu verbul de relație; b) se cuprind într-o structură tonică; c) nu cer nici un fel de semne de punctuație. Acestea fiind spuse, ne putem ușor da seama de ce așa-zisele propoziții predicative nu se despart prin virgulă de regentele lor.

NOTE

1. Pentru informare a se vedea: Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române. Chișinău, Lumina. 1990, p. 70-78; Dumeniuk I., Mățaș N., Rusnac G. Îndrumar de ortografie. Chișinău, 1990, p. 77-81; Ciobanu A. Limba maternă și cultivarea ei. Chișinău, 1988, p. 263-300.

2. Vezi: Pinzaru E. Sondaje statistice referitor la subordonarea completivă — «Limba și literatura moldovenească», 1968, Nr. 8; Ciobanu A. Probleme dificile de gramatică. Chișinău, 1969, p. 76-82.

3. Dimitriu C. Gramatica limbii române explicată. Iași, Junimea, 1982, p. 235.

4. Coteanu I. Gramatică. Stilistică. Compoziție. București, Ed. șt., 1990, p. 42.

5. Coteanu I. Op. Cit. p. 42.

Cf. Gramatica limbii române, vol. II. Sintaxa. Buc., 1966, p. 266; E. Teodorescu. Propoziția subiectivă. Buc., 1972, passim; N. Mățaș. Probleme dificile de analiză gramaticală. Chișinău, 1978, passim; Coteanu I., Op. cit., p. 221; Dimitriu C., Op. cit., p. 171-173.

6. Criteriul acesta este foarte frecvent, dar nu și absolut. Întîlnim destule cazuri cînd o subordonată atributivă determinativă se referă la un substantiv nearticulat cu articolul hotărît: «Am aflat că sînt pe lume țări unde bomboanele nu se vind la număr, ci la cîntar». (I. Druță)

7. Cf. Gramatica limbii române, vol. II. Sintaxa. Buc., 1966, p. 266; E. Teodorescu. Propoziția subiectivă. Buc., 1972, passim; N. Mățaș. Probleme dificile de analiză gramaticală. Chișinău, 1978, passim; Coteanu I., Op. cit., p. 221; Dimitriu C. Op. cit.

Flora ȘUTEU
Prof. dr., Craiova

SINONIMIA

Î = Â

ÎN EVOLUȚIE ISTORICĂ

Din cite se știe pînă acum despre scrierea textelor românești cu litere latine, semnul *â* a apărut pentru prima dată într-o «încercare de ortografie româno-latină raționată» de o femeie, după cum spune D. A. Sturdza în revista «Columna lui Traian» din anii 1877. Nepoata lui Mihai Viteazul, fiica lui Pătrașcu-Vodă, Ilinca Leurdeanu, femeie școlită, care a trăit în tinerețe mulți ani la Viena, a lăsat posterității citeva «semnături» ample, de tip medieval, pe diverse documente dintre anii 1640 și 1660. Prof. Emil Vîrtosu reproduce integral citeva din aceste semnături. Ele toate au, cu mici variații de separare a cuvintelor, următoarea formă: «*ieu Ilinka fata alu pătrașku Vodă*» [...]. În asemenea texte scurte este folosită pentru prima dată litera *â* în cuvinte românești. Tot după Emil Vîrtosu, reproduc și un text mai lung, ca să se vadă că se folosește *â* nu numai pentru cuvintele *Pătrașcu* și *Vodă*, ci pentru alte cuvinte: «*ieu Ilinka fatalu pătrașku Vodă mărturisăsk și cu stire noastră ieste acesta tokmelă*» [...]. În mod constant Ilinka Leurdeanu reproduce, prin litera *â*, sunetul *ă*. În alte texte cu litere latine publicate înainte de secolul al XVII-lea, această literă nu apare niciodată. Ea reapare la sfîrșitul secolului al XVII-lea în gramatica lui Micu și Șincai, care astăzi poate fi consultată în orice bibliotecă grație traducerii și editării ei de către prof. Mircea Zdrenghea. În ortografia cuvintelor românești din ediția I a acestei

gramatici apar scrise cu *ă* cuvintele țirg, cit (scris qvât), țirziu (scris târdu), în celelalte cazuri sunetul *i* este scris cu *a*, *e*, *i*. Litera *ă* capătă importanță mai mare în ediția a II-a, din 1805, cind apare pentru *ă=t* și cind *e* și *i* apar în locul literelor respective fără accent circumflex din ediția I, tot pentru sunetul *i*. Cele două ediții ale acestei gramatici au decis soarta și valoarea literei *ă* în ortografia noastră.

Timotei Cipariu, marele învățat de la Blaj al secolului al XIX-lea, continuind, ca figură proeminentă a școlii latiniste, activitatea filologică a Școlii Ardelene, ar fi vrut să-l elimine pe *ă* cu valoarea *i* și să-l folosească pentru *a* rezultat din contragerea a două sunete în evoluția istorică a flexiunii substantivului și a verbului: «noi am fi proiectat ca *ă* să se scrie numai unde *a* tonic e contras din doi *a*, și de aici am fi propus, de exemplu, ca imperfecții de conjugățiunea I să se scrie cu *ă* în toate persoanele, precum *io laudăm*» [...].

În secolul al XIX-lea, valoarea literei *ă*, în mozaicul de sisteme ortografice românești, era */a/*, */ă/* și */i/*. Întrucît, pînă în 1881, la noi n-a existat o ortografie unică obligatorie, scrisul vremii utiliza pe *ă* cu cele trei valori, astfel că uneori e greu de precizat, după grafia cuvîntului, ce sunet era reprezentat prin *ă*. Bineînțeles, confuzia apare mai ales în cazul valorilor *ă* și *i*, valoarea *a* fiind mai rară și mai ușor de identificat. Prin sistemul ortografic din 1881, votat de Academia Română (proaspăt înființată prin reorganizarea fostei Societăți Academice de la 1867), literele notate cu accent circumflex, deci și *ă*, dar și *e*, *i*, *o*, *u*, se specializează pentru */i/*. În ciuda faptului că Academia declară sistemul său ortografic ca «general și obligatoriu», respectarea acestor norme unice lăsa foarte mult de dorit, inclusiv în ceea ce privește scrierea cu *ă*, care continua să aibă

în practica scrisului atît valoarea *ă*, cît și valoarea *i*. Specializarea lui *ă* pentru */i/* în corpul cuvintelor (la început și la sfîrșit folosindu-se *i*) se obține prin reforma ortografică din 1904. În acel moment apare sinonimia *ă=i/t/* în ortografia noastră. În raport cu sinonimiile din ortografiile anterioare: *ă = e = o = i = /i/* aceasta este, incontestabil, un semn de simplificare. Dar, între 1904 și 1932, cind spiritul epocii era în favoarea unei ortografii «cît mai fonetice», chiar și această sinonimie simplă a fost considerată incompatibilă cu spiritul științific care se cuvenea să fie respectat în scrierea corectă. Acest spirit științific crea cît mai multă simplitate și raționalitate în normele ortografice. O revistă de mare prestigiu cum este și a fost «Viața românească» milita pentru *i*, preluînd astfel ideile unor reprezentanți de frunte ai intelectualității românești care nu acceptau să scrie decît cu *i*. Este de reținut faptul că titlul revistei nu a fost scris cu *ă* decît între 1948 și 1954 și începînd din anul 1965, cind s-a reintrodus această literă în ortografia noastră.

În 1925 se ține la București Congresul Filologilor Români. Al doilea se ține la Cluj în 1926. După cum relatează Mihai C. Gregorian, cele două congrese iau în dezbateri problema ortografiei și decid să propună Academiei Române scoaterea literei *ă* din alfabetul românesc, considerîndu-se că o singură literă pentru sunetul *i* ar simplifica foarte mult regulile de scriere. Se optează pentru *i*, întrucît, conform regulilor din 1904, acesta este mult mai des folosit decît *ă* (el se folosește atît la începutul și sfîrșitul cuvîntului, cît și în interiorul lui în anumele derivate de la cuvinte care începeau cu *i*, de ex., neîmpăcat, în forme flexionare sau în derivate ale unor cuvinte terminate cu *i* ca formă-tip, de ex. uricios). În această decizie a jucat un rol și faptul că *i* avea o

mult mai îndelungată tradiție în notarea consecventă a lui /i/. În scrierea chirilică există un semn asemănător cu *i*, care într-o formă ușor modificată a fost folosit pentru sunetul *i* în perioada alfabetului mixt, alfabet de tranziție între scrierea chirilică și cea latină, folosit în anii 1830—1860. În opoziție cu *i*, litera *â* a avut mai multe valori în istoria ortografiei noastre, deci tradiția scrierii corecte nu era în favoarea ei.

La începutul anului 1932, Academia acceptă propunerea filologilor români și este pe punctul de a-și formula regulile ortografice ale reformei sale din acel an prin păstrarea literei *â* numai în familia cuvintului român. Cîțiva membri ai Academiei protestează împotriva acestei hotărîri. În numele lor, Simion Mehedinți prezintă Academiei un memoriu prin care cere păstrarea literei *â* în alfabet cu toate întrebuințările sale stabilite prin reforma din 1904. Memoriul este aprobat și reforma ortografică academică din 1932 îl menține pe *â* cu întrebuințările sale din 1904. În dezacord cu această ultimă hotărîre, Ovid Densusianu se retrage din Academie.

Punctul de vedere care era să aibă cîștig de cauză în 1932 se pune în aplicare în 1953 într-o formă exagerată. Se elimină *â* și din scrierea numelui nostru etnic. Se revine asupra acestei decizii extremiste în 1965. Din 1970 începe, în presă, o adevărată campanie în favoarea lui *â*. Se fac tot felul de propuneri și se aduc argumente centrate pe ideea că *â* simbolizează romanitatea limbii noastre. Este adevărat că sunetul *i* provine în română, în unele cuvinte, din *a* latin: *ctmp*, *ctine*, *lină*, *mînă*, *pline*, *săptămînă* și altele. Dar el provine și din *i* latin: *pămînt*, *ripă*, *rits*, și din *o* latin: *fiînță*, și din *e* latin: *vint*. În flexiunea cuvintelor, sunetul *i* alternează numai cu *i*: *tinăr-tineri*, *vînd-vinzi*. Dacă *â* poate sluji în vreun fel la definirea spe-

cifului nostru etnic asta se întîmplă numai în familia cuvintului *român*, situație în care el, de fapt, simbolizează originea limbii și a poporului [...].

Din cartea «Dificultățile ortografiei limbii române», București, 1986.

Victor GHERMAN

NECESARUL EFORT...

Grigore Vieru mărturisea odată cu franchețea care-l caracterizează: «Rostesc cuvinte/ ca să iau aer». Nicolae Dabija, la rîndul său, trăiește blagian sentimentul că lucrurile nedenumite prin cuvînt nici nu există: «Ades mi se pare că ceea ce se întîmplă, nefiind trecut în graiul cuvintelor, ca și cum nici nu se întîmplă» (Dintr-un interviu). Același Grigore Vieru confirmă: «Nu-s vîi în floare fără /Cuvînt, nici albe creste. /Și-un steag ce nu cuvîntă /O apă moartă este...». Așa zic poezii — aceștia și alții.

Noi, «vorbitorii de rînd», uneori ne mai gîndim dacă e chiar numai-decît să ne cunoaștem cu adevărat limba. Da, știm poezii despre limbă, o asigurăm cu diverse ocazii de dragostea noastră, firește «nețîrmuri

tă». Mai prost stăm, cu cunoașterea ei propriu-zisă, cotidiană, cu efortul de a ne-o mai curăți de cuvinte de împrumut. Și cel mai prost stăm, în acest sens, se pare, cu compartimentul înnoirilor necesare de limbă. La unele din aceste «noutăți» ne vom și opri în continuare. «Neologisme», «cuvinte noi», «cuvinte recente», «cuvinte de dată recentă» — le putem numi oricum, dar cert este că elementele verbale ce reflectă actualitatea în limbă nu pot lipsi și oricît am căuta să le evităm, oricît le-am tot declara «radicale», «intelectuale» — nu le putem ocoli

totuși. Și aceasta din simplul motiv că orice comunicare presupune limpezime, exactitate, exprimarea prin termenul cel mai potrivit a unei realități științifice, tehnice, spirituale sau de oricare alt ordin recent iscate. Și așa stînd lucrurile, să nu ne lenevim, să nu dăm vina pe limbă, ci să încercăm să cunoaștem noile cuvinte, să ni le însușim, să le folosim la locul potrivit și în maniera cuvenită de respect pentru oricine și, firește, să-i ajutăm și pe alții s-o facă așa cum se cuvine. Mai greu e pînă începem, apoi azi un cuvînt, mâine altul și te pomenești că pe lingă cuvintele tradiționale avem în vocabularul nostru curent și pe celelalte — de dată recentă și, bineînțeles, reflectînd realități recente...

Cine e abatele se pare că știm. Dar cum ne descurcăm cu nominalizarea cînd «superiorul unei mănăstiri catolice de călugări» nu e bărbat (cum se întîmplă, de regulă), ci o femeie? Cazul e rar, însă oricum, acestei doamne i se va spune «abatesă». Neobișnuit dar corect...

Despre un om abil cunoaștem că e un «iscusit, un îndemnatic, un priceput». Ce recunoaștem însă prin a abilita? Ne-ar tenta să credem că e un proces care-l face pe cineva din «neabil» «abil». Da, are și acest sens. Sensul propriu însă e cel din analogul latin și german: «a acorda cuiva un anumit titlu, grad, dreptul de a practica o anumită profesiune».

Un jucător de fotbal într-o împrejurare paradoxală marchează un gol în propria poartă. Termenul care desemnează situația este evident, **autogol**. Adică «gol în propria-ți poartă».

Structuri azonale. Iată o imbinare ce se întîlnește mai ales în textele școlare cu caracter geografic și este interpretată adesea în modul cel mai arbitrar: «spațiu fără zonalitate», «structuri lipsite de zone» ș. a. Dar sensul adevărat e cel de «structuri

(păduroase, de exemplu), care nu formează zone compacte».

De la un timp obișnuinții studenți-boboci de la anul I sint numiți **balici** (balic, balică, balice). Evident, e termen de argou, dar nu conține nimic urit la bază căci e un cuvînt țigănesc, însemnînd, pur și simplu, «purceluș». Ceva apropiat de același cuvînt de argou: cei care vizitează România pot vedea uneori inscripția **BIG** care nu pare să fie o abreviere și astfel este percepută de neinițiați ca un cuvînt misterios. E totuși o abreviere, formată din inițialele cuvintelor Băcănie, Industriale, Gospodină. Adică e o unitate comercială de tip universal cu mărfuri proprii profilului celor trei tipuri de magazine. Singurul specific e că aceste mărfuri sint reunite (spre ajutorarea cumpărătorilor) într-o singură clădire comercială cu numele **BIG**.

La Botanica există un mare magazin de obiecte de uz casnic denumit pînă mai ieri "Tiseacea melocei". Vorbitorii noștri îl botezau fiecare în legea lui «O mie de nimicuri», «...de flecuștețe». De cîteva luni magazinul are și o firmă «oficială» în română: «O mie de mărunțișuri». Sigur, e mai bine decît «nimicuri» sau «flecustețe» — e vorba totuși de obiecte industriale. Dar ce ne facem dacă pe lingă obiecte cu adevărat mici ("mărunțișuri"), aici se vînd și frigidere, plite electrice, instalații de irigare ce nu prea pot fi calificate drept «mărunțișuri»? Deci, e nevoie de un generic ce ar uni definitoriu toate obiectele expuse spre vînzare. Este vorba de «articole». Deci, «O mie de articole». Și, fiindcă sintem la «capitolul» comerț, aș vrea să vă întreb: știți cum se numește mica gentușă pentru a purta în ea niște acte, bonuri de mici dimensiuni pe care o vedem în mîna bărbaților? **Borsetă** (cu pluralul borsete). Și cuvîntul, și obiectul sint de origine italiană (*borsetta*).

Bleză, blazer — ce-o mai fi fiind și cu acest termen? Se are în vedere

o anumită jachetă (de regulă bărbătească) din diferite stoffe și cu buzunarele aplicate, extrem de la modă și, firește, de origine... engleză. Ceea ce s-a scăpat din vedere e numele ei corect. În engleză i se spune (în scris) **blazer**. De citit însă se citește **bleizer**.

Bloc-turn. E ceva mai cunoscut și totuși e bine să precizăm. E ceea ce se avea în vedere prin «zgîrî-nori» cu aplicare la clădirile cu multe etaje în formă de turn din S.U.A.

Știi cum se numește cutiuța în care se așază pentru uscare și păstrare un burete? Prin analogie cu cazuri similare — **burețieră**.

Calculator de buzunar sau minicalculator. Nu sînt cuvinte prea recente dar puțini sînt cei care știu ce sens au. Întrebați și veți vedea că fiecare crede în legea lui — ba că e vorba de un computer de dimensiuni mici, ba că e un fel de abac, mai exact un miniabac pe care îl poți purta în buzunar. În realitate e vorba de ceea ce în rusește se consideră drept «minikalikuleator», «karmannii kalikuleator»: «calculator de dimensiuni corespunzătoare pentru a nu ocupa prea mult loc și a putea fi purtat și în buzunar, la care se pot face cu mare rapiditate tot felul de operații matematice».

Caloriferist este, aveți dreptate, «muncitor care instalează, repară și se îngrijește de buna funcționare a caloriferelor».

Campus. E un englezism care de fapt semnifică și o realitate prioritar englezo-americană: «Ansamblu universitar alcătuit din toate elementele necesare unei activități autonome și complexe: construcții și dotări pentru învățămînt, cercetare dar și de locuit și odihnă». Mai pe scurt, un fel de «studenceskii gorodok»...

Cantautor. Un italianism prin care se are în vedere un cîntăreț («canto») care își compune singur textele.

Caracterial. E bine să-l avem în arsenalul nostru comunicativ pentru

cazurile cînd purtăm o discuție pe teme de psihologie: «ceea ce ține de caracter, referitor la caracter». Un alt termen util pentru situații strict concrete: **caracterizant** — elementul ce caracterizează dar și cu care se poate caracteriza ceva.

Cardiofobie. Fenomen răspîndit în acest secol al bolilor de inimă. Dar nu e «frică de inimă», cum s-ar putea descifra din structura aparentă, a cuvîntului, ci «frica (cuiva) de a nu se îmbolnăvi de inimă».

Cart. Sigur, înseamnă cunoscuta veghe marinărească dar mai înseamnă și acel automobil caracteristic ce participă la competițiile sportive auto. Și în legătură cu același automobil cart: **cartodrom** — teren pregătît pentru desfășurarea competițiilor de carting.

Casetofon — magnetofon. Care e diferența? Trebuie să recunoaștem că ne punem această întrebare și, de regulă, ne pomenim că parcă știm și parcă nu. Evident, ambele sînt aparate moderne și casetofonul e un fel de magnetofon. Numai că... Numai că aparatul numit «casetofon» folosește nu pur și simplu benzi magnetice, ci benzi magnetofonice mici și înguste, încadrate (pentru protecție), în casete speciale de material plastic. Casetoteca, prin analogie cu «biblioteca», «filmoteca», «cinemoteca», nu mai are nevoie de explicații suplimentare.

Catharsis. Sigur, cuvîntul nu este nou. Și totuși el se prezintă, pentru majoritatea elevilor noștri lipsiți de necesara priză la cultura antichității, drept o noutate. Fără a face prea multe aprofundări de origine și de teorie vom arăta că e vorba despre o concepție prin care se înțelege o anumită perfecționare, purificare a spiritului, realizată cu ajutorul artei și anume prin participarea nemijlocită (sub formă de trăire, creație) la fenomenul artistic.

Catogeneză. Un termen de strictă specialitate dar care poate fi întîlnit și în textele de popularizare fără

necesarele explicații, deci e vorba de «procesul geologic de formare a rocilor sedimentare deplasate sub acțiunea forței de gravitație». Ca urmare, structurile rezultate prezintă particularități fără de procese similare dar realizate fără influența nemijlocită a gravitației...

Vorbim aici despre cuvinte noi. Dorim însă să cităm și câteva cuvinte relativ vechi folosite pentru a se nominaliza noțiuni noi. Ceas electronic știm ce este. Dar ceas digital? Este ceasul (și el electronic) la care ora, data sau alte informații sint afișate pe un ecran. Dar de ce «digital»? Ce au a face degetele? E vorba de englezescul digital care nu se mai referă la degete ci... la cifre. Cu ceasul vorbitor ne descurcăm mai ușor. Este și el un ceas electronic, dar spre deosebire de cel digital acesta furnizează posesorului informația necesară prin enunțuri verbale. Însă «ceas vorbitor» mai înseamnă ceva de care știu doar locuitorii unor orașe mai mari. Este vorba de magnetofonul care la solicitare prin telefon la un anumit număr transmite sonor semnalele orei exacte.

Acum, cu accesul mai liber în străinătate, unii cetățeni aduc de acolo pastile pe care scrie *chewing-gum*. Se vind uneori la piață sau în preajma «Lumii copiilor». Sigur, nu e mare eveniment dar, oricum, e bine să știm despre ce este vorba: gumă de mestecat. De fapt e o situație curioasă. Uneori se știe cum se cheamă în engleză sau în altă limbă un lucru, dar când e vorba de cunoscuta «jvacika» îi zicem senini «jvacikă», fără să ne gindim prea mult care e distanța dintre o rumegătoare și o ființă ginditoare...

Știți cum i se spune toreadorului care, avind o mantie roșie, manevrează în arenă pentru a întări taurul angajat în coridă? *Chulo* (se scrie ca în spaniolă dar se citește «ciulo»). Sigur, nu sîntem spanioli și mai ales nu avem jocul respectiv

în tradiție dar e preferabil să știm că «acela» sau «aista cu pinza roșie» își are totuși un nume specific.

Cu referință la procesele de ardere din motoarele rachetelor cosmice putem intilni termenul *comburent*. Sigur că prima reacție e să-l considerăm o croare de tipar, în realitate nu e greșeală, și nici nu e vorba de carburant, ci anume de *comburent* (după francezul *comburent*): «substanță avind ca menire întreținerea arderii carburantului din motoarele de rachetă».

Comerciabil nu e totuși «ceea ce poate fi comercializat», cum pare să sugereze structura sonoră a cuvîntului, ci «condițiile, calitățile care fac o marfă bună de cumpărat (de vindut)» Sinonim explicativ: *vandabil*.

Și încă un franțuzism cu circulație în textele de analiză teatrală, «*compar*». Se aplică pentru calificarea personajelor secundare sau mute dintr-o reprezentație teatrală. Sinonim tradițional: *figurant*. Statutul (o precizăm pentru ca cei care-l folosesc sau îl vor folosi să nu facă gafe stilistice) primului implică doar contexte livresti.

«Un *combinagiu*, taică». «Specialist» în combinații. Un analog perfect pentru rusescul *combinator* din sintagma cunoscută «*velikii kombinator*».

Nu ne putem reține să nu fixăm aici și sintagma *Complexul lui Oedip*. Sint convinși că sint puțini cei care știu ce înseamnă acest fenomen complex și care influențează în profunzime comportamentul unui copil. Este vorba de o anumită simpatie sau atașare erotică a unui copil față de unul din părinții săi de sex opus. Să nu ne rușinăm să știm și cite ceva despre astfel de fenomene...

Asocial Cu referință la persoană: «cu dificultăți grave de integrare în mediul social concret; neadaptat (din cauza unor erori de educație

sau a unei maladii) pentru viața socială».

Activitatea parlamentului devine, probabil, unul dintre «spectacolele» radiofonice și televizate (uneori) care adună un public numeros și cam de toate virstele. Nu e nimic neobișnuit: se decide destinul acestui pământ! Cel puțin există iluzia că în parlament se decide... Oricum, nu acest aspect ne interesează, ci cum se vorbește. Sigur că ar fi o mare eroare dacă în loc ca și parlamentarii să-și mai cultive vorbirea, s-ar sista transmiterea în direct a lucrărilor. Se cunoaște că interdicția încă nu a pricopsit pe nimeni nici cu adaos de prestigiu, nici cu mai multă carte... De fapt cele mai multe erori «parlamentare» se datorează fie calchierii secvenței verbale rusești, fie utilizării pe ghicite a unor cuvinte noi. Astfel, un ales al poporului declară plin de indignare de la microfonul din sală că «deputații au fost violați de către mulțime» (lumea din fața clădirii parlamentului). Mare i-a fost mirarea cind o parte din sală a izbucnit în hohote de ris. Auzise omul de a viola și a violenta dar, fiindcă nu știa diferența și nici nu obișnuiește să consulte vre-un dicționar elementar, a spus... ce-a spus.

Cam la tot pasul auzim îndemnul «să ne apreciem, domnilor» și unii ascultători, de exemplu elevii, se miră de ce nu se tot apreciază deputații unii pe alții, adică de ce nu-și fac prețul, nu se evaluează, nu se apreciază la justa valoare. Nici n-au de gând, căci încălcînd inconștient regimul semantic al cuvîntului ei de fapt au în vedere altceva: «să cîntărim», «să judecăm la rece», «să decidem», «să hotărîm», «să ne determinăm pozițiile»...

«Se face mult agiotaj» (acest agiotaj a intrat și în paginile «Tineretului Moldovei», cîndva un ziar curățel sub raportul corectitudinii limbii). E vorba, sigur, de un termen nou, dar aberant și preluat fără

elementarul discernămint din limba rusă. Nu avem nevoie de el pentru că avem destule cuvinte care să-i exprime sensul și nuanțele de sens: «a face vîlvă» (neutru), «a face fum» (cu o notă detestabilă), «a face caz», «a face panică» ("a se face atîta panică din nimic") și firește, se mai pot găsi (dacă se caută cu atenție) încă cel puțin patru-cinci soluții printre care și apropiatul «a se agita».

Nu ținem să trecem în revistă mulțimea de păcate lingvistice care se fac auzite zi de zi la ședințele parlamentului. Ținem însă să semnalăm adevărata pacoste care a dat peste un cuvînt simplu și arhicunoscut cum este a primi. Căci se pare că, folosit timid în cadrul primelor ședințe, acum tinde să devină omniprezent: la radio și televiziune, în vorbirea curentă a unor oameni mai «simpli» și a altora «mai puțin simpli» care se pretind a fi intelectuali. Ca să nu ne incurcăm e nevoie doar de a judeca limpede și simplu. Ceva se primește dacă ți se dă (inclusiv și la ceafă). Din ceva-rezultă, asupra a ceva-se decide, se hotărăște. Stăm (fiind, să zicem, deputați) acasă sau în sala de ședințe a parlamentului. Primim prin poștă sau de la secretariat textul unei legi, procesul unei decizii. Ce facem cu ceea ce am primit? Citim, îl discutăm cu vecinii, cu alegătorii (dacă e cazul) sau în cadrul dezbaterilor din sala de ședințe, apoi, după ce se fac schimbările și corectările necesare, legea (decizia) se adoptă, evident în urma votării favorabile. Deci, elementar: o lege, o decizie, o hotărîre nu le putem primi în sensul adoptării, căci e vorba de o cu totul altă acțiune. Din aceeași inerție se folosește, apropiat de contextul discutat, și un alt termen, a precăta (a precăuta), găsit prin ungherele sărăciei lingvistice a unor vorbitori. I se conferă sensul de «a analiza» ("a examina"). Eroarea se datorează și aici «gîndirii mol-

dovenesti» cu termeni rusești și încercării de a comunica în «românește». Este vorba despre acel «rassmotret» care, desigur, nu are o vină că nu toți vorbitorii îi cunosc analogul din română. Vom cita câteva sinonime care ne readuc la albie: a examina, a analiza, a cerceta (fiecare aplicat în contextul potrivit).

În încheiere, citiva termeni pur tehnici mai puțin cunoscuți sau deformați.

Autogreder—un greger cu propulsie autonomă (există și gredere tracționată). E un cuvânt relativ cunoscut dar care este, de regulă, notat prin «autogreider»: s-a strecurat sub această formă chiar și într-un dicționar de specialitate cum este cel agricol (rus-moldovenesc).

Vedem circulind pe stradă tot felul de automobile pentru testări tehnice, geologice, meteo, climatice, medicale. De fiecare dată le putem numi așa cum se numesc. Cînd însă ne interesează nu specificarea concretă, ci cea generică, folosim termenul autospecială. «Am angajat o autospecială», de exemplu.

«Autotrenist» —șofer de «autotren». Dată fiind frecvența tot mai mare a denumirii vehicolului, e necesar să fie pus în circuit curent și numele celui care îl conduce. Conduce autotrenul și nu «...cu autotrenul», cum ne-ar tenta poate...

Noutatea în limbă, necesara și permanenta completare a bagajului nostru verbal sînt imperative obiective. Și pentru a nu ne pomeni depășii e bine să facem efortul necesar de inițiere.

Alexandru GROMOV

PERPETUAREA POLUANȚILOR

Ca și în repetate rînduri, o veche deprindere reportericească m-a făcut să zăbovesc în preajma persoanei aflate în exercițiul funcțiunii: doamna Aurelia Gorceac, consultantă la «Serviciul limbii», răspundea la telefon cu promptitudine, competență și amabilitate. Și tot atunci mi-am spus: ce bine ar fi dacă un astfel de telefon (invizibil, desigur!) l-ar avea la îndemînă toți vorbitorii — de la tribună sau catedră, de la microfonul televiziunii sau cel al parlamentului...

Oricînd la dispoziția solicitanților, «Serviciul limbii» e una din subdiviziunile Centrului republican de terminologie, structură chemată și, avem speranța, capabilă să introneze ordinea pe acest mult pătimit tărîm. Ne putem imagina cu ușurință acele grajduri ale lui Augias pe care urmează a le curăța... Pentru început, își extinde influența asupra textelor oficiale tipărite pe formulare, asupra denumirilor de instituții. Dar cine să ne tragă de mincă atunci cînd, în public, ne antrenăm în liberă convercație?

«Să luăm la înarmare aceste metode», ne îndeamnă cu înflăcărare «savantul» adept al unor principii educative de certă valoare. Mă rog, nu le contest, dar, mărturisesc, nu sînt sigur că vorbitorul, exprimîndu-se în felul acesta, va izbuti să le transpună în viață — se vede de la o poștă că se forțează să traducă ad-hoc termenii și sintagmele, fără să-și dea seama măcar de ceea ce comite. Din contra, își face iluzia unui limbaj expresiv, precum i se și cuvine unui cunoscător în ale pedagogiei...

că «n-a trecut» mai multe decît își inchipuie. «Echipa a primit reproșul fotbaliștilor din...» — auzind una ca asta, nu mi-a venit să cred urechilor. Însă tot comentatorul mi-a spulberat orice îndoieli, repetînd formularea în minutul următor. În cazul dat, nu e la mijloc obișnuita traducere mecanică, ci denaturarea expresiei a **primi replica**. Ori poate o fi crezînd dumnealui că «reproșul» e mai viguros decît replica?

Sau încă un apel: «**Să ameliorăm dezastrul ecologic!**» Vă imaginați un dezastru «ameliorat»? Să fi confundat vorbitorul agravarea cu ameliorarea? Ori nu cunoaște sensul substantivului **dezastru**? Ambele presupuneri îmi par la fel de triste. Oricum, dacă o vom ține și mai departe așa, ne pîndește dezastrul lingvistic...

Alte cîteva exemple: **rezultate preventive** (repetat cu toată insistența, ca și cum adjectivul **prealabil** ar fi fost radiat din vocabular); vot **tainic** (prezent uneori pînă și în limbajul parlamentar); **trupe militare** și **bancnote bănești**... Sau foarte politicoasă întrebare: «**Nu vă intimidează faptul că...**» Nu, sint gata să răspund, dar mă incomodează o atît de galantă formulă.

Sau un domn judecător anunță publicul că asesorii **întîrzie**, ei aflîndu-se în prezent (atenție!) în **camera de chibzuială**". Asta e și traducerea stereotipă, și, mai mult ca orice, ignorarea unui termen consacrat — **cameră de consiliu**.

Aici trec la o fațetă a problemei, și ea în legătură directă cu activitatea centrului nostru de terminologie.

Se editează dicționare de specialitate (primele au și apărut), se elaborează un vast nomenclator de profesii și produse, ceea ce ne mîngîie speranța de a ne debarasa, în sfîrșit, de salamul «**Otdelnaia**», dar nu și de «**perlovkā**», «**sasiște**» sau «**pivă**»... Ce e drept, s-au semnalat pe vremuri și încercări de a traduce

cîteva denumiri din unica limbă oficială a comerțului unional, și atunci am avut bucuria de a gusta delicioasele bomboane «**Încearcă s-o iei**». Splendid, nu-i așa? De altfel, traducătorul își făcuse datoria cu maximă conștiinciozitate, căci textul de bază sună «**Nu-ka otnimi**». Cum era să se descurce, sărmanul? Vorba ceea, încearcă s-o tîlmăcești...

Dar să ne întoarcem în «camera de chibzuială». Oricite dicționare și nomenclatoare am pune la dispoziția vorbitorilor, există oare garanția că aceștia le vor consulta și se vor călăuzi de ele? Teoreticește, desigur, există — prin intermediul unor examene sau testări periodice. Dar pînă atunci mă tem că mai este mult... Deocamdată se consideră că suspomenitul magistrat «**posedă limba de stat**», ceea ce îl scutește... de obligația de a o cunoaște.

Iată de ce denaturările și aberațiile se țin lanț: cel mai optim — dublu superlativ, mai ceva decît «cel mai cel»; orașel — echivalent universal pentru **gorodok**, chiar și atunci cînd se are în vedere o simplă tabără de corturi... Iar un demnitar invită asistența «**să-l asculte fără emoție**», avînd în vedere, probabil, calmul, stăpînirea de sine. Căci «**fără emoție**», după mine, semnifică o totală lipsă de interes...

Mă folosesc de ocazie pentru a mai elucida o confuzie de lungă durată. Tot mai des întîlnim cuvîntul **comanditar** în sensul celui ce face comandă. Fără doar și poate, prin analogie cu **zakazcik** (ba am surprins chiar și o superbă adaptare — **zakașcik**). Bine, dar comanditar înseamnă cu totul altceva, o atestă orice dicționar. La ce bun să perpetuăm un evident poluant terminologic? Doar noțiunea se poate reda fidel prin cel puțin două substantive: de regulă, beneficiar, în unele cazuri, client.

Și totuși, ce factori perpetuează poluanții? Am putea învoca în continuare absența dicționarilor, deși

afirmația necesită o precizare: s-au editat și mai înainte, oricine a avut posibilitatea să-și facă o colecție. Apariția noilor dicționare va continua în ritm crescând, cu timpul deci motivul se va transforma în pretext. Și atunci prim-factorul va ieși la suprafață în toată goliciunea: ignoranța terminologică e favorizată de indiferență, de pasivitatea mediului lingvistic. Atita vreme cit vor fi tolcrate improvizările de tot soiul nu ne putem aștepta la o cit de vizibilă ameliorare.

Enormitățile se cultivă mai cu seamă pe noile terenuri de activitate, cum ar fi relațiile de piață cu vastul lor aparat terminologic. Din ce în ce mai solicitați, proaspeții businessmani își expun cu prolixitate principiile și doleanțele — cu multiplele pauze necesare pentru a traduce la iuteală termenii asimilați într-o altă limbă. Deunăzi, unul ne chema insistent să deschidem... o birjă.

Mină, birjar!

Limba maternă este o haină foarte potrivită pentru noi și de aceea ne simțim foarte stinjenți cind nu mai putem dispune de ea nemijlocit și trebuie să o înlocuim cu alta.

Erwin SCHRÖDINGER

Irina CONDREA

SINONIMIA SI EXPRIMAREA CORECTĂ

Este știut că sinonimele constituie un adevărat tezaur, o bogăție care trebuie valorificată în permanență. Se pare însă că la noi lucrul acesta este lăsat doar pe seama poezilor și a scriitorilor. Mulți vorbitori consideră, probabil, că e suficient să cunoască și să utilizeze doar un minimum de cuvinte necesare pentru actul comunicării, așa încît poți înțilni medici care știu de «temperatură» și «arsură», dar nu știu de «febră», turiști care știu de «hotel» și «durata excursiei», dar nu cunosc sensul cuvintelor «cazare» și «sejur», doamne și domnișoare care știu ce este «horboțica», dar n-au auzit de «dantelă» ș.a.m.d.

Urmărind felul cum sint folosite sinonimele de către mai multe categorii de vorbitori — studenți, medici, pedagogi, jurnaliști — se poate constata că majoritatea vorbitorilor aleg din șirul sinonimic posibil două tipuri de lexeme: a) cuvinte dialectale moldovenești (sau chiar locale basarabene) și b) cuvinte care sint mai apropiate ca pronunție și structură de cele din limba rusă.

Spre exemplu, din șirul de sinonime a explica, a lămuri, a elucida cel mai des este vechiculat a lămuri, după care vine a explica și abia la urmă, rar de tot, a elucida. Iar cind vreun cuvint este «dominat» de asemănarea sonoră cu corespondentul său din limba rusă, frecvența lui este aproape de sută la sută și nu mai lasă loc sinonimelor. Astfel, fiind întrebați cum vor traduce cuvintul rusesc «obideti» (obijennii),

majoritatea covârșitoare a unor studenți chestionați au răspuns a **objidui** (**objiduit**), iar în calitate de sinonime ale lui a **objidui** au numit cuvintele a (se) **supăra** și a **jigni**, în schimb nimeni n-a pomenit verbul a (se) **ofensa** deși s-a dovedit că este cunoscut de toți. La fel de mică va fi, bineînțeles, și frecvența derivatelor **ofensator** și **ofensă** în locul cărora circulă **objiduator** și **objiduit**. Presiunea lui **obideti** este atât de mare, încât majoritatea vorbitorilor nu-și dau seama că el nici nu este echivalentul românescului a **objidui**, căci ultimul are sensul «a oprima, a asupri, a împila», pe cînd **obideti** înseamnă «a jigni, a ofensa, a insulta» sau pur și simplu «a (se) supăra». De exemplu: «On obidelsca, cito ea ne prișol» echivalează cu «el s-a supărat că n-am venit», în timp ce mulți ar fi tentați să spună «el s-a **objiduit**». Am înregistrat chiar și un «frazeeologism»: «Trebuie să fie analizate toate propunerile, ca să nu rămînă nimeni în **obidă**», unde s-a tradus cu cea mai mare fidelitate expresia rusească **ostavatișea v obide** — «a fi supărat (pe cineva)».

Unele cuvinte de mare frecvență în limbajul colocvial «se înrădăcinesc» în toate stilurile de comunicare, apărînd în contexte în care ar trebui folosite cu totul alte cuvinte. Bunăoară, substantivul **nădejde**, precum și verbul a **nădăjdui**, locuțiunea a trage **nădejde** și adverbul de **nădejde** sînt, practic, în afara concurenței, de exemplu: «Bursa comercială este cel mai de **nădejde** partener» (sin.: **sigur**); «**tragem nădejde** că în viitorul apropiat vom avea o nouă **întîlnire**» (sin.: **sperăm**); «**Nu poți avea nădejde** în asemenea persoane (sin.: **nu poți avea încredere**). Și în aceste cazuri influența cuvintelor rusești **nadejni**, **nadeiașisea** este evidentă.

Utilizarea sinonimelor este determinată nu numai și nu atât de necesități de ordin stilistic, cît de grija

de a ne exprima corect, concis și fără echivoc. În acest sens este necesar să se țină cont de faptul că foarte multe cuvinte sînt polisemantice și pentru a evita confuziile de sens trebuie să fie folosite cît mai pe larg sinonimele. Vom aduce ca exemplu cîteva cuvinte ale căror sinonime, practic, nu sînt folosite de vorbitorii noștri și din această cauză **șchiopătează** atât precizia, cît și valoarea stilistică a exprimării. Astfel, a **dovedi** apare mai ales în comunicarea orală, doar cu sensul de «a reuși». Or dicționarele limbii literare atestă acest sens al cuvîntului a **dovedi** cu mențiunea pop., ceea ce înseamnă că într-un stil oficial, științific, într-o variantă corectă a limbii literare sînt recomandate verbele a **reuși**, a **izbuti**, deci «trebuie să **reușim** (să **izbutim**) să discutăm aceste probleme», și nu să **dovedim**. Verbul a **dovedi** are în primul rînd sensul «a demonstra, a proba cu argumente», apoi cel de «a (se) arăta», «a (se) manifesta».

Din aceleași considerente este necesar să se facă diferențiere între semnificațiile adverbului **numaidecît**. După cum se poate observa, mulți vorbitori nu cunosc primul sens al acestui cuvînt, cel de «imediat, fără întîrziere». Deci, cînd cineva spune «**plec numaidecît**», poate fi înțeles în două feluri: că pleacă chiar acum, imediat sau că pleacă negreșit. De aceea, în funcție de context, **numaidecît** poate fi înlocuit cu sinonimele potrivite.

O remarcă aparte merită cuvîntul **scirbă** și felul în care este folosit. Majoritatea vorbitorilor cunosc și întrebuițează doar sensul regional, moldovenesc al acestui cuvînt, adică «necaz, neplăcere». Însă într-un limbaj literar cuvîntul **scirbă** semnifică «aversiune, dezgust, repulsie, greață». Așa încît spunînd «**am scirbă**» de el, vorbitorul riscă să fie înțeles că are repulsie față de cineva. Aceleași lucruri se întîmplă și cu verbul a se **scirbi** — «**mi-i scirbă**»

înseamnă «mi-i greață, mi-i foarte neplăcut» și doar pentru românii moldoveni marchează «mi-i jale, sint întristat». De aceste sensuri trebuie să se țină cont mai ales când e vorba de discursurile și luările de cuvânt, deoarece în asemenea situații sint cu totul neavenite exprimările de felul: «Prietenii sint, alături de noi și la scirbă și la bucurii». Clară și adecvată pentru toate stilurile este expresia și la necaz și la bucurii.

Actualizarea sinonimelor, buna cunoaștere a sensurilor și a valorilor stilistice ale fiecărui cuvânt constituie cheazăia unui limbaj corect, expresiv și viguros. Existența sinonimelor doar «pe hirtic», în stratul latent al bagajului lexical al vorbitorilor stagnează procesul de însușire și de dezvoltare a limbajului. În acest sens, acad. I. Coteanu observă pe bună dreptate: «Bogăția lexicală a unei limbi se judecă în două feluri: după numărul de cuvinte atestate și înregistrate în dicționarele-tezaur și după frecvența cuvintelor în texte». Evident că la capitolul «frecvența cuvintelor» vorbitorii noștri mai au încă multe restanțe.

IN GRĂDINA LIMBII MELE

Alexandru ALICI CE NAȚIE DE OAMENI SÎNTEM?

Recunosc, e mai lesne să-ți pui această întrebare decît să răspunzi la ea. Sper însă că cititorii mai țin minte lucrarea lui Miron Costin *De neamul moldovenilor și Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir și-mi vor permite să vorbesc despre cuvîntul *nație* dintr-un unghi pur semantic și, parțial, etimologic.

Citez din *Dicționar explicativ al limbii moldovenești* (DELM):

«NAȚIE /E i f. Comunitate de oameni, constituită în procesul apariției și dezvoltării capitalismului și caracterizată prin comunitatea teritoriului, vieții economice, limbii și facturii psihice, manifestate în particularitățile specifice ale culturii.

i socialiste. i burgheze». Cu alte ocazii i-am reproșat DELM unele păcate, de data aceasta nu pot să nu-i laud străduința de a fi la zi cu realizările sociologiei marxiste moldovenești de la acea perioadă.

Pentru a-mi continua gîndul, mă vîd nevoit să mai citez un dicționar. De data aceasta «*Scurt dicționar al limbii moldovenești*» (SDELM): «NAȚIE. Împr. Lat.-rom (lat. *natio*, fr. *nation*, it. *nazione*) sau rus. (*нация*)».

Înainte de a pune primul semn de întrebare, reamintesc ce înseamnă latinescul *natio*: NEAM.

Bineînțeles, zicînd «neam», românii nu aveau în vedere o națiune contemporană, dar noțiunea, ca atare, cuprindea fermentul, plămada oricărei națiuni posterioare. Cu alte cuvinte, națiunea nu e rodul unei singure formațiuni sociale, ci rezultatul unui îndelungat proces istoric. Da, vreau să vă aduc la concluzia că noi ne-am constituit ca națiune nu după ce am fost «eliberați», ci cu mult mai înainte. Ne-o probează însuși lexiconul limbii noastre.

De cînd românii au conștiința că sint o națiune? Eu personal nu știu. Probabil, dintotdeauna. De neamul moldovenilor e o consemnare a acestui fapt. Cunoșteau ei pe atunci cuvîntul *națiune* sau varianta lui regională *nație*? Nu știu. (Cantemir zice că moldovenii nu cunosc cuvîntul *duel*, dar nu înseamnă că nu duelau, chiar dacă o făceau doar cu ciomegele). E momentul să fac o digresiune. În limba franceză cuvîntul *națiune* este atestat în scris din 1270 (*nation*, inițial *nacion*, ceea ce înseamnă «naștere»). Ei bine, pînă în momentul în care românii

au împrumutat cuvîntul (cuvîntul! menit să denumească o noţiune existentă deja), limba noastră îşi cirpea nevoile cu lexemul *născătură*. Cînd a fost folosit pentru prima dată — nici asta n-o ştiu; pot spune, în schimb, că pentru ultima dată pare să fi fost atestat în scris de Pah. T. Stamati în «Dicţionarăş românesc de cuvinte tehnice şi altele greu de înţeles. Întîia ediciune. Iaşi, Tipografia Buciumului român, 1851». Nu este exclus că a rivalizat vreo sută de ani cu *naţiune*, pentru că încă prin 1779 este atestat în scris cuvîntul *naţie*: «În cărticica aceasta, cetitorule binevoitor, vei vedea cuvintele limbii noastre romanesci ca neşte rămăşiţe a limbii unei naţii care au numărat cîndva mulţi puternici împăraţi» (Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească*, Buda, Tipografia Crăiasca Universitate, 1779). Împrumutul pare să se fi făcut din franceză, intrucît, alături de *naţie* şi *naţiune*, este folosită varianta *nation*.

Aşa că, anexîndu-şi Basarabia, Rusia nu a creat premise pentru apariţia unei noi naţiuni, ci a hăcuit o naţiune. Şi în această ordine de idei pare lugubru regretul academicianului Lazarev care, vorbind de anul 1812, îi reproşează Rusiei doar atît: că nu şi-a anexat toată Moldova!

ROMÂNISMUL E STEAGUL NOSTRU

Ținta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decît Unitatea națională a românilor. Unitate mai întii în idei și în sentimente, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică, care să facă din munteni, din moldoveni, din basarabeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănățeni, un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români. La crearea acestei naționalități, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principii ale dreptății și ale egalității, trebuie să țințească toate silintele noastre. Românismul dar e steagul nostru. Sub dînsul trebuie să chemăm pe toți românii.

Nicolae BĂLCESCU

UNIREA CEA MARE

Așadar, chestiunea ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică, nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele țărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate piraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc; între toate acordurile, fără care nu se poate armoniza hora noastră națională; toate pietricelele, cîte sînt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian.

Știm bine că sînt unele ființe tremurînde, izbite de o paralizie morală, care vor clătina din cap la cu-

vintele noastre și zîmbind cu dispreț și cu neîncredere, ne vor răspunde cu o gravitate morboasă; ce ne spui, domnule, niște lucruri imposibile? Sînt acum 20 de ani, unirea Moldovei cu Țara Românească era un lucru imposibil (...), legea rurală era un lucru imposibil; libertatea presei și a cuvîntului era un lucru imposibil...

B. P. HASDEU

ANTOLOGIA «L.R.»

D. IOV

JELANIE BASARABEANĂ

Ascult în depărtare cum se stinge
Îndureratul glas de la hotar...
Iar a-nceput bătrînul Nistru
a plînge,
Moldovenimea noastră plînge iar.

Nu-s clopote în turle de biserici,
Chemarea lor nu cîntă peste sat,
Dumnezeiescul glas jertfit
de clerici,
Prin sate de mazili a încetat.

Pe la răsپintii troițe se roagă,
De la Chilia pînă la Hotin,
Așteaptă frații care nu mai vin,
Să dezrobească țarina zălogă.

Ascult din depărtare cum
străbate,
Prin liniștea care se lasă grea,
Jelanii triste peste țara mea,
Trimise sol de o inimă de frate...

1940

Dumitru IRIMIA,
Prof. dr., Iași

LIMBA — COMPONENTĂ FUNDAMENTALĂ A SPECIFICULUI NAȚIONAL

«Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvintului. Și fiindcă spirit și limbă sint aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin».

Fraza, preluată dintr-un articol publicat de Eminescu, în anul 1876, în «Curierul de Iași», cuprinde concentrat toate componentele precum și esența însăși a raportului dintre limba unui popor și specificul său național. Orice popor și-a format în timp, încă din epoca genezei sale, un mod propriu de a simți și a gândi lumea, construindu-și astfel o identitate distinctă între celelalte popoare. În dezvoltarea acestei identități limba ocupă o poziție dublă: 1) concentrează și reflectă o anumită viziune asupra lumii; 2) modelează viziunea vorbitorului (individual și colectiv) asupra lumii. Spiritul național trece în limbă, iar prin aceasta limba și specificitatea națională devin consubstanțiale: «Spirit și limbă sint aproape identice, iar limbă și naționalitate asemenea». Factori diverși au generat moduri diferite de a simți și gândi lumea, adică moduri diferite de a fi în lume. Diversității de moduri de a simți și a

gândi lumea a trebuit să-i corespundă aceeași diversitate de caractere naționale, iar diversității de caractere naționale, diversitate de limbi. «Într-adevăr, scria Eminescu în același articol din «Curierul de Iași», dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea «așa voiesc să fiu eu și nu altfel», oare s-ar fi născut atâtea limbi pre pământ? Prin urmare, simplul fapt că noi românii ciți ne aflăm pe pământ vorbim o singură limbă, una singură (subl. lui Eminescu), ca nealte popoare și aceasta în oceane de popoare străine ce ne-ncongiură e dovadă destulă că așa voim să fim noi și nu altfel».

Fraza din urmă aduce în prim plan alte aspecte ale aceluiași raport: unitatea de limbă este semn al unității etnice; identitatea de caracter și conștiința apartenenței la aceeași unitate etnică sint asigurate și dezvoltate, conștientizate prin limbă; apărarea identității specifice se face prin apărarea limbii.

Dezvoltat în timp, specificul național al unui popor este construit de limbă și reflectat în limbă, în interiorul unui raport de interdependență, desfășurat deci, în ambele sensuri. Au contribuit la dezvoltarea civilizației spirituale, a dimensiunii spirituale specifice factori multipli, dintre care unii țin de coordonate geografice, istorice etc. ale existenței unui popor ("natura pământului de sub picioare, a cerului de deasupra", M. Eminescu, Opere, IV, 416), dar totul s-a decantat în limbă: «Neapărat că zona în care locuiește și natura părinților din care coboară și încrucișările trebuie să se fi înmagazinat în spiritul poporului și în limba lui într-o formă oarecare» (M. Eminescu, loc. cit.).

Raportul limbă —specific național se înscrie în raportul mai general, central în gândirea eminesciană: om — limbă — lume, definit

foarte exact de Eminescu, printr-o frază anticipând cu câteva decenii pe cea aproape identică a lui Heidegger: «Nu noi suntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră».

Din această perspectivă, se înțelege că omul intră în raport cu lumea prin intermediul limbii, dar raportul cu lumea nu înseamnă numai raportul interuman, adică un raport de comunicare informațională să-i spunem, ci raportul efectiv (în sens filozofic) cu universul. Iar în desfășurarea acestui raport limba este spațiul, sacru, în care omul își dezvoltă umanitatea, adică își dezvoltă componenta spirituală, afectivă și rațională concomitent, a ființei sale celei mai adevărate. În acest spațiu sacru, limba lasă omului toată libertatea manifestării sale spirituale dar totodată îl și orientează dintr-un plan de adîncime, pe care subiectul vorbitor rareori îl conștientizează și aceasta relativ tîrziu. Omul intră în raport cu lumea prin intermediul limbii, dar aceasta este o **anumită** limbă. Limba este astfel spațiul în care, în timp ce învață ce este lumea omul își învață și umanitatea și naționalitatea, el și le asumă adică, și procesul acesta începe în etapa deprinderii vorbirii; în mod subconștient, copilul își dezvoltă prin limbă concomitent umanitatea și naționalitatea — ipostaza specifică a umanității. De pe acest temei teoretic, Eminescu susține necesitatea dezvoltării învățămîntului limbii materne: «Limba românească este totdeauna organul prin care neamul moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gîndi și a simți românește».

În felul acesta limba se impune ca marcă a identității specifice a unui popor, iar prin aceasta dezvoltă, în interiorul raportului om — limbă, unul din aspectele suveranității sale. Altfel spus, limba este marcă, emblemă a identității unui popor, pentru că ea construiește

identitatea spirituală a acestui popor. Fraza lui Eminescu «Limba e stăpîna noastră» înseamnă, din această perspectivă, instituirea unui mod de a fi pentru om în primul rînd prin limbă.

Expresie a unei spiritualități specifice, limba acționează ea însăși asupra spiritului individual sau colectiv, fie prin intermediul artei (sau culturii în general), fie direct. Raportul cu arta (sau cu artele, dar în primul rînd, cu arta cuvîntului) este de un tip special și a fost, de asemenea, fixat, în aspectele lui esențiale, de Eminescu; limba și arta reprezintă cele «două poluri statornice» unite prin «osia statornică», metaforă a spiritului național în viziune eminesciană: «De aceea numai arta națională are rațiunea de a fi, numai ea naște în inimile indivizilor întărirea și intensivitatea aceluși simțămînt subiectiv care face ca toți să se numere de membrii aceluiasi corp». Artă cuvîntului, literatură, care «formează focarul spiritului național, unde concurg toate razele din toate direcțiunile spiritului național», își întemeiază înainte de toate caracterul național pe stratul de adîncime al limbii: «Comoara și puterea limbistică, felul stilului și al expresiunii la un popor reflectează și se manifestă în literatura sa națională». În acest sens, de fapt, limba însăși se poate așeza la baza unei literaturi naționale: «dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții nu se poate întemeia decît pe **graiul viu al poporului nostru propriu** (s.n.), pe tradiția, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui».

În mod direct limba acționează asupra spiritului în primul rînd prin statutul de spațiu în care ne recunoaștem ca aparținînd aceleiași naționalități, limba se impune, ca expresie a unității naționale și dezvoltă conștiința apartenenței la această naționalitate, conștiința unei anumi-

te identități naționale... Pe de altă parte, limba acționează asupra spiritului prin universul semantic pe care îl conține în structura componentelor sale, caracterizate de un proces de îngemănare ca și perfectă, conținut-formă, propriu mai ales fondului de bază al limbii naționale: «Căci numai o limbă în care cuvintele sînt îngemănate c-un înțeles hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu temeii». Din această perspectivă aprecia Eminescu, într-un articol din 1882, discursul prințului Grigore M. Sturza, rostit într-o «limbă românească atît de curată și de frumoasă, precum arareori se aude și care contrastează, spre lauda ei fără îndoială, cu păsăreasca lustruită și pe sponci a d-nilor Boerescu ori Grădișteanu (...) Ceea ce ne pare un semn caracteristic al vremii este că în Senat se vorbește românește; bine, de-a dreptul și fără incunjur și fără frază. Cine știe însă ce însemnătate are limba asupra spiritului, cum că-l acopere și îl pătrunde, cum limba noastră veche trezește în suflet patimile vechi și energia veche, acela va înțelege de ce ne pare bine de lucrul acesta. Fie cineva ateu sau păgin, cînd va auzi muzică de Palestrina, sentimentul întunecos, neconștiut al creștinătății îl va pătrunde și păginul sau ateul va fi, pe cît ține impresia muziceii, creștin pînă în adîncimile sufletului. Și limba strămoșească e o muzică; și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice și mai mari decît ticăloșia de azi, cu timpuri în care unul s-au făcut poporul și una limba».

«A vorbi frază» reflectă poziția lui Eminescu, prin dezvoltarea opoziției **fracză — cuvînt**. **Fracză** este expresia limbii desemantizate și deznaționalizate, limba politică cel mai adesea; **cuvînt** este limba încărcată de sens, purtînd însemnele naționalității. În cuvînt se află concentrată

limba națională, pentru că în cuvînt expresie și sens sînt perfect îngemănate de o istorie continuă și o simțire constantă, care înscamnă statornicie a spiritului, condiție fundamentală a caracterului și identității specifice naționale. Limba română cea adevărată se află dincolo de structura de suprafață; de aceea, «ceea ce lasă părinții strănepoților lor... sînt lucruri pe cari străinii nu le pot înțelege chiar dacă ar vorbi cu sunete românești».

Iar dincolo de suprafață, limba română este un punct propriu de vedere asupra lumii.

Reluînd distincția **cuvînt — frază**, vom observa că, e adevărat, simplificînd intrucitva, ea reflectă o altă: între funcția de comunicare a limbii și funcția de expresie. În timp, limba s-a impus tot mai mult ca mijloc de comunicare și și-a trecut în umbră sau i-a fost lăsată în umbră funcția de expresie. Limba este, într-adevăr, mijloc de comunicare, chiar principalul mijloc de comunicare, dar este (și este așa în structura ei de adîncime) și spațiu de expresie a unui mod de a fi. Tocmai în acest spațiu fiecare este un punct de vedere specific asupra lumii.

Este adevărat că lumea are o existență obiectivă, dar este la fel de adevărat și că aceeași lume este numai în felul în care este interpretată de omul care intră în raport cu ea, deci, numai în felul în care este interpretată de un popor, iar această interpretare se conține în și este orientată de limba acestui popor.

Această interdependență între limbă și viziunea unui popor asupra lumii se reflectă în primul rînd în vocabular, în lexicul popular, străvechi, prin excelență. Termenul românesc **floarea-soarelui**, de exemplu, reflectă o viziune metaforică asupra lumii, cu deschidere spre mit. Corespondentul italian **girasole** vorbește mai degrabă de o viziune

descriptivă. Ghiocel din limba română reflectă aceeași viziune metaforică; bucanave din italiană e viziune descriptivă, de tip dinamic, podsnejnik, din limba rusă, tot o viziune dar de tip static ș.a.m.d.

Dar interdependența limba—interpretarea lumii orientează și se reflectă și în structura gramaticală. Studiul gramaticii limbii se limitează de obicei la stratul de suprafață, formal, într-un înțeles mai larg, neglijându-se ce este dincolo de acest strat.

E. Fromm observa o distincție între limbi în funcție de întrebarea verbului a fi sau a avea; verbul a fi subiectivează, verbul a avea reflectă o detașare a subiectului vorbitor. Limba română spune mi-e dor, mi-e sete, mi-e teamă; subiectul vorbitor se implică total în starea de sete, teamă, dor. Limba italiană spune ho sete, ho paura; subiectul vorbitor își privește starea cu detașare.

Specificitatea viziunii în interpretarea lumii prin limbă se reflectă în funcționarea diferitelor categorii gramaticale și în organizarea vocabularului din perspectiva acestor categorii.

La substantiv, de exemplu, limba română distinge clasa inanimatelor prin situarea la genul neutru a majorității substantivelor care denumesc obiecte fără viață. Distincția nu e absolută dar, atât cât este, ea reflectă o viziune (sau ecurile unei asemenea viziuni) animistă asupra lumii: copac, pom, arbore sînt substantive masculine; lemn, trunchi (rezultînd din copacul tăiat, desființat) sînt de genul neutru.

Limbile situează la genuri diferite substantive care interpretează componente fundamentale ale lumii, totul în corespondență cu un anumit mod de a privi lumea și determinînd în consistență dezvoltarea într-un anumit sens a culturii spirituale a unui popor. Citeva exemple.

În limba română, soare e masculin, lună — feminin; așa a putut lua naștere legenda **Soarele și Luna**. Fiind soarele masculin și marea feminin, Luceafărul lui Eminescu s-a putut naște din soare și mare: «Și soarele e tatăl meu / Iar mumă-mea e marea».

În limba italiană, ziua și noaptea, răsăritul și apusul sînt denumite prin substantive organizate în cuplul masculin-feminin; cu această organizare lingvistică a limbii italiene și de aici a culturii italiene, Michelangelo a putut realiza grupul sculptural de la Capella dei Medici: **Il giorno și La notte, L'Aurora și Il Crepuscolo**, grup sculptural care nu ar fi fost posibil în cultura română datorită, între altele, și altui mod de a interpreta în interiorul genului gramatical cele patru momente temporale.

Sînt acestea numai cîteva aspecte ale interpretării lumii prin limbă, componentă fundamentală a specificului național. Ele sînt în general ignorate de subiectul vorbitor, de interpretul de gramatică, dar sînt recuperate de limba poetică, prin care poetul reconstituie ceea ce este limba în stratul ei de adîncime, adică, originalitatea și sacralitatea ei: «Nu noi sîntem stăpîinii limbii, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte, nu după fantazia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunte care-a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu oricî inspirație intimplătoare e un cuvînt de-a ne atinge de această gîngășă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală, este însăși floarea sufletului etnic al românimii».

Stefan GIOSU
Prof. dr., Iași

DIALECTELE LIMBII ROMÂNE

CITEVA CONSIDERAȚII GENERALE

1. Limba noastră s-a format de ambele maluri ale Dunării, între secolele al V-lea, cînd latina dunăreană încetînd să mai fie influențată de Roma începe să sufere transformări esențiale, și secolul al VII-lea, cînd această latină devine o altă limbă, numită *română*. La contactul cu primele limbi străine care au exercitat influențe asupra ei, între care slava ocupă, cum se știe, locul cel mai important, româna era, așadar, formată, avînd o structură (fonetică, gramaticală, lexicală) romanică. Influențele străine exercitate asupra limbii române, începînd de la cele mai vechi pînă la cele moderne și care privesc aproape exclusiv lexicul, în sensul mai ales al îmbogățirii lui și numai rariori al înlocuirii unor termeni de origine latină, nu au afectat latinitatea ei. Este semnificativ faptul că un romanist occidental, după prima sa vizită în România, ținea să remarce că sub raport lingvistic a rămas cu impresia că aici mai totul este latin, numai că acest element latin se prezintă altfel decît în celelalte limbi

romanice. El remarca astfel nu numai romanitatea, ci și specificul limbii române.

2. Româna cunoaște două mari faze în evoluția ei, una pînă la separarea celor patru dialecte ale ei (dacoromân, aromân, meglenoromân, istroromân), numită, de aceea, *română comună* și alta după încetarea le-găturii directe între vorbitorii din nordul Dunării (dacoromânii) și cei din sudul fluviului (aromânii, meglenoromânii, istroromânii). Această separare va fi avut loc începînd cu secolul al X-lea, cînd unii vlahi (de fapt strămoșii actualilor aro-mâni) sînt

pomeniți în sudul Peninsulei Balcanice de către cronicarul bizantin Kedrenos. Caracterul mai arhaic al dialectului aromân în comparație cu celelalte dialecte ale limbii române sprijină teoria că vorbitorii acestui idiom se vor fi desprins cei dintîi dinspre părțile Du-nării, din româna comună. După A. Philippide [1] odată cu ei se vor fi desprins și strămoșii actualilor meglenoromâni. Învățăturile ieșean pleca de la unele asemănări între cele două idiomuri și în primul rînd de la rostirea *țer* «cer», *țînti* «cinci» etc. Alți învățați însă (Th. Capidan [2], Sextil Pușcariu [3], G. Ivănescu [4]) admit, plecînd de la unele asemănări ale meglenoromânei cu dacoromâna pe care aromâna nu le cunoaște (formele *pôjni* «piine», cu *-i-*, *zic*, cu *z*, nu cu *dz*, *joc*, cu *j*, nu cu *g*, prezența unor elemente slave care lipsesc la aromâni, ca *bărlóg*, *crémeni*, *gléznă*) și chiar cu istroromâna (*scand* «scaun», nu *scamn*, afereza vocalelor în *ra* «era», *veam* «aveam» etc.) că meglenoromânii s-au desprins din româna comună după plecarea spre sud a aromânilor, adică după un contact mai îndelungat cu românii din nordul Dunării. Dacă așa stau lucrurile, atunci deducem că și istroromânii s-au desprins tirziu din româna comună, ei ajungînd în teritoriile actuale după cîteva secole de la plecarea aromânilor. Poate chiar istroromânii sînt ultimii care se vor fi desprins din trunchiul comun, idee în sprijinul căreia stau și cîteva asemănări fundamentale cu dacoromâna (rostirile *țer*, *țînci*, nu *țer*, *țînti*, prezența infinitivului scurt, pe care celelalte două dialecte nu-l cunosc etc). Unele asemănări ale meglenoromânei și istroromânei cu dacoromâna l-au determinat pe Ovid Densusianu [5] să considere chiar că ambele idiomuri sud-dunărene sînt, de fapt, originare din nordul Dunării, teorie respinsă însă de majoritatea învățaților care au studiat originea dialectelor românești și care au pus accentul pe o legătură directă cu dialectul dacoromân mai îndelungată a acestor idiomuri decît cea a aromânei.

3. Româna comună nu era însă unitară, deoarece nici latina de la baza ei nu era unitară. Așadar,

chiar de la începutul limbii române au existat diferențieri de la o regiune la alta. Să ne reamintim că teritoriul de formare a limbii române cuprindea la nordul Dunării Dacia romanizată iar dincolo de fluviu se întindea până la linia care separa, în Peninsula Balcanică, de la vest spre est, teritoriul de limbă latină de cel de limbă greacă, stabilită de învățatul ceh C. Jireček; spre vest acest teritoriu de formare a limbii române se întindea, după unii învățați (Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu), până spre coasta Adriaticei, după alții (și în primul rând după A. Philippide care aduce și argumentele cele mai convingătoare în acest sens) până la valea Drinei, situată în nordul Iugoslaviei, la vest de Belgrad; evident, trebuia ținut cont de faptul că slavii vin în sudul Dunării prin secolul al VII-lea.

G. Ivănescu sublinia chiar că limba română, unitară în ansamblul ei, s-a născut diferențiată în dialecte, dar că aceste diferențieri nu erau profunde. Am putea deci admite că unele particularități dialectale de astăzi (să ne gândim, spre exemplu, la rotacism, adică la roștirea *bîre* «bine», *cîre* «cine», *mîră* «mină» de la istroromâni și de la unii dacoromâni sau, dacă acceptăm teoria lui A. Philippide, la formele *cer*, *cerb* de la dacoromâni și istroromâni și *țer*, *țerb* de la aromâni și meglenoromâni) existau și în româna de până la separarea dialectelor. Altele, desigur mai numeroase, au apărut ulterior, adică după separarea celor patru dialecte (acum au pătruns multe elemente grecești în dialectul aromân sau croate în cel istroromân, acum meglenoromânii imitând, după cum au susținut Th. Capidan și Sextil Pușcariu, un dialect bulgăresc, ar fi început să-l înlocuiască pe *ă* accentuat cu un *o* deschis rostind *poiŋi* etc., acum în dialectul dacoromân au loc transformări mult mai numeroase în raport cu celelalte dialecte).

4. Din româna comună s-au desprins, așadar, patru idiomuri [6]. Cele sud-dunărene nemaipăstrînd legătura cu idiomul din nordul Dunării și neavînd condițiile necesare de dezvoltare în sudul Dunării au evoluat foarte lent, păstrînd, de

aceea, pînă astăzi un caracter arhaic. Cei mai mulți cercetători consideră că ele nu au devenit limbi aparte, ci au rămas la stadiul de dialecte, fiind chiar caracterizate de unii ca dialecte istorice. Idiomurile române sud-dunărene sînt, așadar, un caz aparte, ca atîtea altele de altfel, de dialecte divergente, în sensul că sînt ramificații care nu se pot «topi» în limba la care aparțin, nu pot contribui la îmbogățirea acesteia, nu se subordonează deci limbii din care fac parte. Particularitățile lor sînt însă de o deosebită însemnătate pentru studiul istoriei limbii române în general, pentru cunoașterea fazelor vechi din evoluția limbii române pentru care nu avem texte, deci inclusiv pentru reconstituirea românei comune. Să ne referim aici doar la cîteva fapte: dialectele sud-dunărene au, ca și unele graiuri dacoromâne de peste munți, forma *fărină* «făină» (lat. <farina>). Putem conchide că altădată întreaga limbă română cunoștea această formă, făină fiind o formă mai nouă; pentru «fiu» (<lat. *filius*) aromâna cunoaște *hîlû*, meglenoromâna are *îl* iar istroromâna *fil*, de unde se poate deduce că întreaga română cunoștea, altădată, forma cu *l*, care în dacoromână va evolua la *i* (*fîiu* apoi *fiu*); la fel, formele de persoana a III-a plural a imperfectului fără -u, de la aromâni (*avdă*) și istroromâni (*avziă*), ca și cele din dialectul dacoromân în faza sa veche ne duc la aceeași concluzie că, inițial, în întreaga română se spunea (ei) *auzeă* (< lat. *audiebant*) și că desinența -u (*auzeău*) de la dacoromâni și meglenoromâni apare tîrziu, din necesitatea de a diferenția pluralul de singular.

5. Dialectul dacoromân este cel mai evoluat în raport cu dialectele române sud-dunărene. Acestea din urmă fiind izolate, astăzi prin dialect dacoromân se înțelege, de fapt, limba română. Dialectul nord-dunărean este și singurul care stă la baza limbii naționale.

Dialectul dacoromân, adică româna nord-dunăreană, care se prezintă ca un idiom unitar în sensul că nu există dificultăți de înțelegere între vorbitori, indiferent din ce regiune ar proveni (Moldova, Crișana, Oltenia etc.) cunoaște însă

și unele diferențieri, care, deși nu sînt profunde, au atras atenția încă din perioada veche a culturii românești. Astfel mitropolitul Simeon Ștefan [7] ținea să remarce la 1648 că românii nu vorbesc la fel în toate «țările» (adică provinciile). El avea în vedere însă numai diferențierile lexicale, de altfel ca cei mai mulți cărturari din perioada veche. Unele deosebiri și de ordin fonetic a semnalat, la începutul secolului următor, D. Cantemir [8], dar numai după ce subliniasă unitatea lingvistică prin cuvintele: «Cei din Valahia și Transilvania au aceeași limbă ca și moldovenii». Vechii cărturari legau aceste diferențieri de existența celor trei mari provincii istorice, Muntenia, Moldova și Transilvania.

În perioada mai nouă, începînd cu secolul al XIX-lea cînd au loc cercetări propriu-zise ale graiurilor românești de la nordul Dunării, înregistrăm, evident, și alte puncte de vedere privind structura dialectală dacoromână. Pentru unii lingviști (A. Philippide, Iorgu Iordan [9], Ion Gheție, Alexandru Mares [10], Emanuil Vasiliu [11], dialectul dacoromân are două subdiviziuni, una nordică, de tip moldovenesc, alta sudică, de tip muntenesc. Într-adevăr, anumite particularități împart teritoriul lingvistic dacoromân în două arii mari, cum ar fi formele *cine*, *ptne* — *cline*, *ptine*, *o făcut* — *a făcut*, *am fost făcut* — *făcusem*, *a — al*, *a*, *ai*, *ale* (*a meu* — *al meu*, *a mei* — *ai mei*, *a mele* — *ale mele*, cuvinte ca *sudoare* — *nădușeală*, *cu-rechi* — *varză* etc. Pentru o astfel de împărțire pot fi aduse însă argumente mai convingătoare mai ales pentru perioada veche, deoarece în secolele următoare au apărut în graiuri și alte particularități.

Alți învățați admit trei arii lingvistice dacoromâne. Este vorba de Moses Gaster [12] și de Gustav Weigand [13]. După cel dintii, care merge, oarecum, pe linia vechilor cărturari, ar exista în nordul Dunării o arie moldovenească, una muntenescă și una transilvăneană. După celălalt, a treia arie este cea bănățeană. G. Weigand este cercetătorul care aduce cel dintii argumente lingvistice convingătoare [14] pentru a demonstra existența unei arii dialectale bănățene,

remarcînd chiar că aceasta poate fi delimitată prin linii de isoglosă cu mai multă precizie decît celelalte arii. Transilvania, în concepția lui G. Weigand, nu constituie o arie distinctă, ci reprezintă o vastă zonă de graiuri de tranziție, punct de vedere pe care îl vor susține și alți lingviști. G. Weigand mai observă că se disting și alte două graiuri, unul în Bihor, altul în Maramureș, dar fără a le considera arii aparte. El atrăgea astfel atenția asupra rotacismului și asupra rostirii lui *t* ca *k* (*frake* «frate») din Bihor. De asemenea, semnala pentru Maramureș rostirea lui *f* ca *s* (*sin* «fin») și a lui *v* ca *z* (*zin* «vin»), pronunția dură a consoanelor africcate *č*, *ğ* (ca și cum ar fi alcătuite din *t*+*ș*, respectiv *d*+*j*).

Reținem apoi punctul de vedere al lui Heimann Tiktin [15] care vorbește de patru arii dacoromâne distincte, de același grad: moldovenească, muntenescă, bănățeană și transilvăneană.

În sfîrșit, mulți lingviști disting cinci arii dacoromâne, numite sub-dialecte: moldovenească, muntenescă, bănățeană, crișeană și maramureșeană. Acest punct de vedere aparține în primul rînd, școlii lingvistice clujene care se pare că pleacă, înainte de toate, de la felul cum sînt rostite aici africcatele *č*, *ğ* din limba literară. Emil Petrovici [16] mai întii apoi și alți cercetători clujeni și în mod deosebit Romulus Todoran [17] au dovedit cu argumente numeroase (fonetice, gramaticale, lexicale), plecînd de la *Atlasul lingvistic român*, că în Crișana și Maramureș avem arii lingvistice aparte, deosebite de graiurile transilvănene. În Transilvania avem, și după acești cercetători, graiuri de tranziție, cu dominarea în nord-est a unor particularități moldovenești, în sud și sud-est a unor particularități muntenesti, în sud-vest a unor particularități bănățene iar în vest, nord-vest și nord a unor particularități crișene sau maramureșene. Punctul acesta de vedere a fost însușit de numeroși alți lingviști români. El va putea fi întărit sau, eventual, modificat numai după apariția tuturor volumelor din *Noul atlas lingvistic român*, pe regiuni care avînd o rețea de localități

anchetate mult mai deasă decît ALR, va permite cercetarea cu mai multă minuțiozitate a răspîndirii fiecărei particularități dialectale.

Repartiția dialectală dacoromână rămîne, așadar, în continuare, un capitol deschis al dialectologiei române. Aceasta, cu atît mai mult cu cît în *Tratat de dialectologie românească*, publicat în 1984, se consacră un amplu capitol graiurilor din Transilvania și un altul graiului din Țara Oașului alături de capitolele consacrate celor cinci subdialecte mai sus amintite. S-ar putea înțelege că și G. Ivănescu admite o arie aparte în Transilvania, de același rang cu celelalte cinci la care ne-am referit mai sus, deși tot în *Istoria limbii române* autorul vine, la un moment dat, cu un punct de vedere surprinzător, prezentat, este drept, cu titlu provizoriu. El afirmă, de data aceasta, că am putea distinge douăzeci de «subdialecte sau graiuri» și anume, patru arii ardelenesti, cinci arii moldovenești, două arii muntenesti, trei oltenesti apoi ariile bănățeană, hațegiană, crișeană-someșeană, maramureșeană, bucovineană, dobrogeană.

6. Cum cei mai mulți specialiști sînt de părere că punctul de vedere privind împărțirea dialectului dacoromân în cinci arii este, în stadiul actual al cercetărilor, mai ușor de acceptat decît celelalte, ne vom îngădui, în continuare, să delimităm, fie și cu aproximație, aceste subdialecte și să notăm cîteva din particularitățile lor.

a) Subdialectul muntenesc cuprinde Muntenia, Oltenia, Dobrogea, părți din sudul și sud-estul Transilvaniei. În această arie, sudică, se păstrează ca atare vocalele neaccentuate *e* și *ă* în poziție finală sau medială (*frăte*, *veniți*, *casă*, *sîmbătă*). După consoanele *ș* și *j*, rostite înmuiat (*ș*, *j*), *ă* este înlocuit, adesea, cu *e* (*o birje*, *o mătuse*). Vocalele *e* și *i* se velarizează la *ă*, respectiv *i* după unele consoane (*dă* «de», *pă* «pe», *dîn* «din», *pîn* «p(r)in» etc). Formele etimologice *cîne*, *pîne* devin aici *clîne*, *plîne* (prin anticiparea lui *i* de la plural: *cîni*, *plîni* — *clîni*, *plîni* apoi și *clîne*, *plîne*). Se păstrează aici diftongul *ăă* (*seără*, *înseamnă*). Se păstrează, de asemenea, consoanele

africate *č*, *ğ* (*čeăfă*, *ğeănă*), a căror rostire este deci ca în limba literară. În schimb, africata dentală sonoră *d* s-a redus la *z* (*zic*, *ziua*). Subdialectul sudic păstrează apoi formele iotacizate ale verbelor: (*eu*) *simț*, *auz*, *văz*, *rămîi*. Auxiliarul la persoana a III-a a perfectului compus este *a* (*a făcut*). Adesea pluralul este identic cu singularul (*elfăce* — *ei făce*). În sfîrșit, mai notăm că este specifică acestui subdialect o serie de cuvinte din care reținem doar cîteva: *bûrtă*, *chel*, *os*, *pojăr*, *porumb*, *porumbel*, *vărză*, *zăpădă*.

b) Subdialectul moldovenesc cuprinde Moldova, Basarabia, Bucovina iar prin unele particularități și o parte din Transilvania (județele Bistrița-Năsăud, Harghita, Covasna, părți din județele Mureș și Cluj). În cea mai mare parte a acestei arii estice vocalele neaccentuate *e* și *ă*, în poziție finală sau medială, se închid la *i*, *ă* (sau chiar *i*): *frăți*, *veniți* «veniți», *birjă*, *casă*, *mătusă*, *sîmbătă*. După o serie de consoane dure, *e* se velarizează la *ă* iar *i* la *i*: *răpidi* «repede», *sămn* «semn», *săs* «șes», *și* «și». Diftongul accentuat *ea* se reduce la *a* cînd este precedat, de asemenea, de consoane dure: *sără* «seară», *impărță* «împărțea». Alteori diftongul *ea*, accentuat, se reduce la un *e* deschis (*e*): *vide* «vedea», *a me* «a mea». Diftongul accentuat *ia* se închide la *ie* la unele substantive și la unele forme verbale de conjugarea I: *băiet* «băiat», *tăiet* «tăiați», *muiem*, «muiam». În consonantism semnalăm fricativele alveolo-palatale *ș*, *ž*, în locul africatelor *č*, *ğ*, (*șer*, *žer*), particularitate care cuprinde și aproape întreaga zonă amintită din Transilvania, păstrarea, dincoace de munți, a africatei dentale sonore *d* (*dic*, *diuă*), palatalizarea, în întreaga arie, a labialelor sub diverse forme, în funcție de regiune (*șer* sau *her* «fer», *žin*, în sau *gin* «vin», *nie* sau *mnie*, *kătră*, *piătră* sau *pătră* «piatră» etc). Subdialectul moldovenesc nu cunoaște, în general, formele iotacizate ale verbelor. Așadar aici se spune (*eu*) *simt*, *văd*, *aud*, *rămîn*. Vechiul auxiliar de perfect compus persoana a III-a, *au*, a evoluat aici la *o*: (*ei*) *o făcut*. În acest subdialect se face distincția între plural și singular

în conjugarea verbelor (*el face, ei fac*). Sub aspect lexical, cei care au studiat subdialectul moldovenesc s-au oprit, cu precădere, la cuvinte ca *pîntece, chelbós, cîolán, păpuși, hulúb, curéchi, omát*. În realitate, termenii specifici acestei arii, ca și cei specifici ariei muntenesti, sînt mult mai numeroși: *ciubotă* «cizmă», *cir* «terci», *coltun* «ciorap», *leică* «pilnie» etc. Trebuie apoi să vorbim de cuvinte specifice anumitor zone ale subdialectului moldovenesc (avem în vedere, spre exemplu, graiurile basarabene, graiurile transilvănene sau cele bucovinene) datorate influențelor unor limbi străine (rusa, ucraina, maghiara, germana).

c) Subdialectul bănățean sau de sud-vest se vorbește în județele Timiș și Caraș-Severin și în zone vecine din județele Arad, Hunedoara, Gorj și Mehedinți. În acest subdialect, de altfel ca și în alte graiuri de peste munți, apare vocala antero-centrală *ê* (un sunet intermediar între *e* și *ă*, dar mai apropiat totuși de *e*) după sunete palatale: *bătâjê, vîjê* etc. O parte din graiurile bănățene cunosc *e* în locul lui *ă* după consoane labiale. Acest *e* poate fi, în unele cazuri, etimologic (*métură, pecurăr*), în altele, analogic (*berbăt*). Diftongul accentuat *éá* se reduce la *a* ca în graiurile moldovenesti. Banatul cunoaște însă această transformare și după grupul consonantic *st*: *crestădă* «crestează», *sta* «stea», *stag* «steag». Africatelor *č*, *ğ* le corespund fricativele alveolo-palatale *š*, *ž*, asemănătoare cu cele moldovenesti (*š*, *ž*), dar cu o rostire mai anterioară decît acestea: *fășê, sînzê*. Dentalele *t*, *d* au forme specifice de palatalizare, ele devenind niște africte alveolo-palatale (*č*, *đ*) avînd ca element fricativ un *š*, respectiv un *ž*: *frúnčê* «frunte», *đimînăžă* «dimineață». Se păstrează, ca în dialectele sud-dunărene, *n* latin sub forma *ń* cînd acest *n* era urmat în latină de *e* în hiat: *cuń* «cui» (<*cuneus*), *călcín* «călcii» (<*calcanemum*), *rińê* «riie» (<*aranea*). Lipsesc oclivele palatale *k*, *g*, (= *chi*, *ghi*). De aceea bănățenii pronunță în locul lor sunete velare: *kior* (nu *kior!*), *rărúnke* (nu *rărúnke!*), *gem* «ghem» (= *g + em*) (nu *gem!*). Sub aspect gramatical, reținem for-

mele specifice de indicativ prezent ale verbului *a fi* la persoana I, singular și plural și la persoana a II-a plural: *mîs nis* (*nisám*), *vis* (*visăt*); verbul (*s*, *sám*, *săt*) este precedat de formele de dativ ale pronumelui personal (*mî, nî, vî*). Reținem apoi auxiliarul de perfect compus, persoana a III-a, *o* (singular), *or* (plural); forma de plural *or* a putut apărea prin analogie cu *vor*. Așadar bănățenii spun *el o făcút — ei or făcút*. În sfîrșit, aria bănățeană cunoaște și o serie de cuvinte specifice, unele păstrate din latină (*șoále* «burtă» lat. *follis*, *jûne* «tinăr» <lat. *iuvenis* etc.), altele, mai numeroase, împrumutate mai ales din sîrbă și germană (*fərbă* «vopsea», *răipêlt* «chibrit», *bagrín* «salcim», *sumăr* «pădurar» etc.).

d) Subdialectul crișean se vorbește în nord-vestul dialectului daco-român, la nord de Mureș, în județele Bihor, Satu-Mare, în cea mai mare parte a județului Arad și în părți vecine din județele Hunedoara, Alba, Cluj, Sălaj și Maramureș. Are un caracter oarecum mai fărîmițat, în sensul că nu toate particularitățile la care ne vom referi acoperă întreaga arie. La delimitarea acestui subdialect a contribuit mai întîi Emil Petrovici[18] apoi au adus noi contribuții Romulus Todoran[19] și Teofil Teahă[20].

În unele graiuri crișene apare un *a* protetic mai frecvent decît în alte arii: (eu) *anúmăr, amásur, mă ascáld* etc. După *ș* și *j* vocala *ă* este înlocuită cu *e*, ca la munteni (*čôje, mătúșe*). Aici consoanele suferă toare încep să-și piardă caracterul înmuiat, ceea ce face ca acest *e* să fie rostit, adesea, ca *ě*. Avem a face deci cu o revelarizare a lui *e*. În poziție neaccentuată, vocalele *e*, *ă* se închid, fără a avea însă consecvența care caracteriza graiurile moldovenesti de la est de Carpați: *judicătă, căsă*. Cînd este accentuată, vocala *e* se deschide frecvent: *hêtid* «neted». Vocala *o* din *uo* trece la *ă* prin disimilare. Astfel *corb*, rostit, de fapt, *cuorb*, se pronunță aici *cuărb*. La fel, se pronunță *uăi* «oi», *duăi* «doi» etc. Diftongul *oá* se reduce, ca mai peste tot în graiurile de peste munți, la un *o* deschis (*o*): *dôre* «doare», *pôrtă* «poartă». Ca și

în alte graiuri nordice, diftongul accentuat *ea* se reduce la *é* (*tiném* «țineam»), dar numai în această arie este o caracteristică și trecerea lui *ea* neaccentuat, final, la *e*: *cărăre* «cărarea», *a trîlê* «al treilea». În ceea ce privește consonantismul, reținem păstrarea, ca în graiurile muntenesti, a africateri *č* (*čer*, *crúče*), dar trecerea, deși încă negeneralizată, a lui *g* la *j* (*plínje*, *sínje*) există încă, în câteva graiuri, a rotacismului (*bire*, *círe*, *lúră*), palatalizarea puternică a dentalelor *t*, *d*, adesea pînă la confuzia lor cu *k*, *g* (*fráfē*, *dál* «deal»), palatalizarea lui *n* (*cărńe*), palatalizarea, negeneralizată însă, a labialelor, cu păstrarea, adesea, a labialei alături de palatală (*dormń* «dormi», *obǵđlá* «obială», *piéle* «piele») apoi epenteza lui *c* între *s* și *l* (*sclab*, *scløj*, *sclúgă*). Dintre particularitățile gramaticale semnalăm doar păstrarea formei *ști* «știe» (<lat. *scit*), formarea conjunctivului cu *și* în loc de *să* (*el și făcă*). Dialectologii au semnalat ca fiind specifice ariei crișene cuvinte ca *a abuá* «a lega na», *a horí* «a cînta», *a piǵá* «a pișca», *prunc* «copil» etc. De asemenea au remarcat păstrarea unei serii de elemente latine pierdute în alte graiuri, cum ar fi *arină* «nisip», *io* (*iu*) «unde», *marít* «bărbat». Aria se caracterizează și prin cuvinte care au pătruns din alte limbi (maghiară, germană, sirbă): *ciont* «os», *lepedéu* «cerșaf», *fěidăr* «arc», *zgoádă* «împlinire».

e) Subdialectul maramureșean, care mai poate fi numit și nordic, cuprinde «țara» Maramureșului și părți vecine din județele Bistrița-Năsăud și Satu Mare. La delimitarea acestei arii au contribuit, în mod deosebit, Emil Petrovici [21] și Romulus Todoran [22] după ce atrăsese atenția asupra unor particularități de aici Gustav Weigand [23]. Deși subdialectul acesta cuprinde un teritoriu restrîns, nu toate particularitățile îl caracterizează în întregime, ceea ce creează impresia, ca și în cazul subdialectului crișean, de arie fărîmițată. După africaterile *č*, *ǵ* vocalele anterioare se velarizează aici, e trecînd la *ě* (*ă*) iar *i* la *i*: *čěr* (*čăr*) «cer», *stíngă* «stinge», *čtzmár*, *ǵíngtnă* «gingină». Și aici, ca și în alte graiuri de peste munți,

e se rostește *ě* după sunete palatale (*ńěpói*, *ďěskid*). Africaterile *č*, *ǵ*, cum s-a putut vedea și mai sus, au rostire dură (*č*, *ǵ*), elementul lor fricativ fiind *š*, respectiv *j*: *čárnálă*, *trǵă*. În afară de palatalizarea sub forma *s* a lui *f* și sub forma *z* a lui *v* (*šier* «fier», *zítă* «viță»), se mai întîlnesc și rostirile cu *h* (*hiu* «fiu»), *đ* (*đișin* «vișin»). O trăsătură specifică a ariei maramureșene este și apocopa, care are un caracter sistematic mai ales la verbe: *grǵiē* «grăește», *să grǵiá* «să grăiască», *ocǵră* «ocărăște» etc. Apocopa se întîlnește frecvent și la vocativul substantivelor: *Iuá!* «Ioane!», *mǵtú!* «mătușă!». Sporadic, particularitatea aceasta poate apărea și la alte părți de vorbire (*fǵ* «fără»). Sub aspect gramatical, *slúgă*, *soție* «asociat, tovarăș» sint, ca în limba veche de gen masculin (*un slúgă*, *soția mńey*), substantivele în *-ău* sau *-ey* au pluralul în *-(e) áuă* (*cosálău-cosálăuă* «loc cosit», *lepedéu-lepedéuă* «cerșaf»), vocativul cu apocopă are accentul deplasat (*finú!*, *nǵnasú!*, *șogó!* pentru *finule*, *nǵnășule!*, *șogore!*), se mai păstrează încă forme vechi de articulare (*Dumítru iǵ Ane* «Dumitru al Anei», *Nastáca i Maríe* «Nastaca Mariei»), forme verbale vechi (*sám*, *sim*, *símt* «sînt»), sau forme arhaice ale unor prepoziții (*pre* «pe», *supre* «spre»). Subdialectul maramureșean are apoi o serie de cuvinte specifice: *a cușái* «a gusta», *cǵtílin* «încet», *cocón* «copil», *misárnă* «măcelărie» etc. S-au păstrat și sint, de asemenea, specifice cîteva cuvinte latine care subliniază caracterul arhaic al ariei: *blem* «să mergem» (< lat. *ambulare*), *a ingrécă* «a însărcina, a îngreuna» (< lat. **ingrevicare*), *pǵioară* «pinză, voal» (< lat. *palliola*) etc. La fel, s-au păstrat și unele elemente slave vechi: *básádă* «vorbă», *mízdă* «camătă», *a se ciudí* «a se mira» etc. La specificul lexicului maramureșean contribuie apoi împrumuturile din maghiară (*rácás* «grămadă de trunchiuri», *șóhan* «nicio dată»), ucraineană (*misárnă*, *cujélcă* «furcă de tors») etc. [24].

7. Deși ne-am oprit numai la unele particularități ale subdialectelor nord-dunărene, trebuie să subliniem că diferențierile din cadrul

daco-românei nu sînt numeroase totuși și, mai ales, că nu sînt atît de mari încît să creeze dificultăți de înțelegere de la o arie la alta. Cunoașterea acestor particularități este deosebit de importantă și pentru a putea urmări formarea și evoluția limbii noastre literare, care s-a constituit nu numai pe baza a ceea ce este comun tuturor ariilor dialectale, ci și pe baza unor particularități care le diferențiază și care vor fi acceptate în scris și în vorbire de către majoritatea oamenilor de cultură. Așadar rostiri ca *sgară, ciîne, zic, cer*, (o) *cîrjă*, forme ca (eu) *aud, rămîn, vād* sau (el) *spune* — (ei) *spun* apoi cuvinte ca *porumb, varză, zăpadă* acceptate de limba literară sînt, toate (și, desigur, încă multe altele), fapte de limbă regionale. Evident, unele arii dialectale și în primul rînd cea muntească au dat limbii literare mai mult, altele mai puțin, în funcție de anumiți factori, asupra cărora nu ne putem însă opri aici. Limba literară continuă să se îmbogățească pe seama elementelor regionale și, totodată să exercite o influență nivelatoare asupra diferențierilor regionale. Desigur că, așa cum observă, cîndva, Al. Graur [25], după un timp, a cărui durată nu ar putea fi însă precizată nici într-un fel, diferențierile dialectale vor dispărea, limba literară, îmbogățită mult pe seama acestora, dar și pe alte căi, confundîndu-se cu cea vorbită peste tot. Dar pînă atunci și chiar după aceea, adică după dispariția diferențierilor dialectale, va trebui să se acorde atenția cuvenită cercetării particularităților lingvistice regionale, mai vechi sau apărute mai tirziu, acestea constituind o sursă importantă atît pentru îmbogățirea limbii literare (inclusiv a variantei sale artistice), cît și pentru studiul istoriei limbii române în general.

NOTE:

1. A. Philippide, Originea românilor, II. Ce spun limbile română și albaneză, Iași, 1927.
2. Th. Capidian, Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic, București, 1932; idem, Meglenoromânii, I, Istoria și graiul lor, București, 1925.
3. Sextil Pușcariu, Limba română, I, Privire generală, București, 1940; idem, Studii istoromâne, II, Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istoromân, București, 1926.
4. G. Ivănescu. Istoria limbii române, Iași, 1980.
5. Ovid Densusianu, Histoire de la langue roumaine, I, Les origines, Paris, 1901.
6. Pentru româna comună vezi Istoria limbii române, volumul II, București, 1969 și Matilda Caragi Mariojeanu, Compendiu de dialectologie română, București, 1975.
7. Simeon Ștefan, Predoslovie către cetitori la Noul Testament, Bălgrad, 1648.
8. Dimitrie Cantemir, Descriptio Moldaviae, în Operele principelui Dimitrie Cantemir, tomul I, București, 1872.
9. Iorgu Iordan, Graiul putnean, în «Ethnos», fasc. 1, 1941.
10. Ion Gheție, Al. Mares, Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea, București, 1974; Ion Gheție, Baza dialectală a româniei literare, București, 1975.
11. Emanuel Vasiliu, Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne, București, 1968.
12. Moses Gaster, Crestomație română, I, Leipzig-București, 1891.
13. Gustav Weigand, Der banater Dialekt, în «Jahresbericht des Instituts für rumanische Sprache zu Leipzig», III, 1896.
14. Mai înainte semnalase unele particularități ale acestei arii Emile Picot, Documentes pour servir à l'étude des dialectes roumains, în «Revue de linguistique et de philologie comparée», tomul V, fascicola 3, Paris, 1873.
15. H. Tiktin, Die rumänische Sprache, in Grundriss der rumanischen Philologie, I, Strasbourg, 1888.
16. Emil Petrovici, Graiurile românești de pe Crișuri și Someș, în «Transilvania», nr. 8, 1941; idem, Repartiția graiurilor dacoromâne

pe baza Atlasului lingvistic, in «Limba română», nr. 5, 1954.

17. Romulus Todoran, Cu privire la repartitia graiurilor dacoromâne, in «Limba română», nr. 2, 1956; idem, Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne, in «Cercetări de lingvistică», nr. 1, 1961.

18. Vezi mai sus nota 16.

19. Vezi mai sus nota 17.

20. Teofil Teaha, Graiul din Valea Crișului Negru, București, 1961.

21. Emil Petrovici, Repartitia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român.

22. Romulus Todoran, Noi particularități ale subdialectelor dacoromâne.

23. Gustav Weigand, Despre dialectele românești, in «Convorbiri literare», nr. 4, 1908; idem, introducerea la Linguistischer Atlas des dacorumanischen Sprachgebietes, Leipzig, 1909.

24. Pentru detalii privind particularitățile dialectelor sud-dunărene și ale subdialectelor dacoromâne vezi Matilda Caragiu Mariojeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Romulus Todoran, Dialectologie română, București, 1977. Vezi și Tratat de dialectologie ro-mânească, Craiova, 1984.

25. Al. Graur, Studii de lingvistică generală. Variantă nouă, București, 1960.

CE NEAM SÎNTEM?

Țara Românească se întinde de la Nistru pînă la Tisa. Românii sunt un popor brav și strănepoți ai Romanilor, foștii stăpînituri ai lumii întregi. Noi moldovenii facem parte din neamul românesc, adică suntem români.

Românii din diferite locuri poartă diferite numiri. Așa, de pildă, Românii dintre Nistru, Bucovina, munții Carpați, riul Milcov și Marea Neagră se numesc Moldoveni; Românii dintre Milcov, Dunărea, Olt și munții Carpați se numesc Munteni; cei dintre Carpații de jos, Olt și Dunărea, — Olteni; cei de pe malul drept al Dunării, dintre Marea Neagră, Bulgaria și Dunărea, — Dobrojeni; iar cei de peste Carpați, Ardeleni sau Transilvăneni; cei de la virful Prutului și Carpații de sus — Bucovineni.

Numirile acestea, Românii le-au primit de la bucățile sau părțile de pămînt pe care le locuiesc...

Dar toți aceștia, din toate pămînturile țării românești, sunt de un singe, de o lege și vorbesc o singură limbă, cea românească...

Porfirie FALĂ

1918

Studiul limbii române

are o importanță lingvistică, în primul rând pentru cercetările comparate în domeniul limbilor romanice. Aceste cercetări nu pot fi complete fără a îmbina studiul limbii franceze, spaniole și italiene cu studiul limbii române, care în această privință poate fi considerată ca al patrulea picior al mesei, fără care comparatistul romanic nu poate ajunge la nici o stabilitate în cercetările sale. Româna e foarte diferită de celelalte limbi romanice, e drept; dar tocmai pentru aceea ea e de neprețuit pentru comparatist. Să luăm altă imagine. Dacă un text vechi a fost păstrat în mai multe manuscrise, și dacă unul din acestea e foarte diferit de celelalte, tocmai acel manuscris poate avea o valoare deosebit de mare. Pentru cercetătorul care îngrijește o ediție a textului în chestiune, adică pentru acela care încearcă să reconstituie originalul pierdut, sau cel puțin să ajungă la un text cât mai apropiat de originalul pierdut, ramura alcătuită de singurul manuscris aberant poate fi tot atât de prețioasă pentru critica de text cât toate celelalte manuscrise împreună, a căror totalitate alcătuiește cealaltă ramură. Tot așa ramura romanică răsăriteană, alcătuită de o singură limbă, româna, poate avea pentru lingvistul comparatist, care caută legăturile panromanice și încearcă să reconstituie starea primitivă, preliterară, o valoare la fel de mare ca totalitatea celorlalte limbi romanice care formează împreună cealaltă ramură, adică cea apuseană. Anumite fenomene de romanistică generală pot fi lămurite și înțelese numai dacă ținem seama de starea pe care o prezintă limba română.

Dar importanța lingvistică a limbii române nu se manifestă numai în studiul comparat al limbilor romanice, ci și în domeniul lingvisticii generale. Renumitul lingvist finlandez V. Kiparsky, recunoscut slavist

și bun romanist, a scris într-una dintre revistele noastre, acum câțiva ani, că limba română este «din punct de vedere lingvistic cea mai interesantă din Europa». Părerea aceasta poate fi considerată ca subiectivă. Dar eu pot să spun fără ezitare că nu există pe continentul nostru și poate chiar în lumea întreagă, altă limbă a cărei istorie să prezinte aceleași probleme de importanță fundamentală pentru lingvistica generală.

Alf LOMBARD

1957

Alf LOMBARD (n. 1902), lingvist suedez, profesor la Universitatea din Lund, specialist în lingvistica romanică, engleză, germană și slavă, director al Institutului de studii romanice al Universității din Lund (Suedia), autor al unor importante studii referitoare la limba română (monografia *La prononciation du roumain*, 1935; *Le verbe roumain*, 2 vol., 1954-1955; *Dictionaire morphologique de la langue roumaine*, în colaborare cu Constantin Gidei, 1981), membru a multor academii europene, membru de onoare al societății provençale «Felibrige», doctor honoris causa al universităților din Caen și Rennes etc., «lingvistul străin care a adus cea mai substanțială contribuție la cunoașterea limbii noastre și la răspindirea interesului pentru limba română în limba științifică internațională». (A se vedea: *Studii și Cercetări Lingvistice*, 5, XIX, 1968, p.445-446; Ibidem: *Bibliografie selectivă*, p.446-456).

PORUNCA STRĂBUNĂ

Un adevărat eveniment literar și cultural este apariția în 1990 la editura Cartea Aromână din Syracuse, New York, a volumului *Dimândarea părintească* de Constantin Belemace, primul poet cult născut în mijlocul celei mai numeroase populații românești sud-dunărene care vorbește aromână, dialect al limbii noastre. Consemnăm, de asemenea, cu satisfacție și cu recunoștință faptul că aceeași editură a publicat anterior alte patru volume din operele unor scriitori aromâni și anume: *Părăvulii /adică Anecdote/* de Nicolae Batzaria, *Zghic di Moarti /in dacoromână Tipăt de moarte /de Dina Cuvata, Puizii de Nushi Tulliu și Bair di Cântic Armănesc /adică Șirag (baier) de cîntec armănesc/* de George Murnu, de numele cărui se leagă și cea mai reușită traducere în limba română a epopeilor homerice *Iliada* și *Odissea*, superioară multor altor traduceri ale capodoperelor literaturii Greciei antice în alte limbi, după cum ne încredințează George Călinescu în monumentală sa *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent*.

Volumul pe care îl prezentăm se deschide cu o *Prefață* și continuă cu un *Cuvînt* al editorului în limba engleză, ambele reluate și în aromână: *Prifatsa* și *Zbor di la editor*. Urmează cîteva *Ansîmnări* de Dina Cuvata și cîteva *Adutseri amînti* ale lui Vasile Negreă, ginerele lui Constantin Belemace, transpuse în dialectul aromân tot de Dina Cuvata.

Opera propriu-zisă, apărută acum pentru prima dată integral, a lui Constantin Belemace, cuprinde o *Autobiografie* (p. 1-62), amplul poem *Exilul a Meu* (p. 63-141) și culegerea *Puizii* (p. 145-213), care debutează cu *Dimândarea părintească*, piesă de rezistență a creației sale care a imprumutat și titlul întregului volum.

Constantin Belemace (și nu Belimaci, cum greșit a fost notat pînă acum numele poetului, informație datorată fiicei trubadurului aromân) s-a născut la 1 august 1844, în Muleviște, o mare și bogată localitate aromânească din Macedonia iugoslavă, pe atunci încorporată Imperiului Turcesc. Odată cu publicarea volumului de față se corectează unele date referitoare la viața și activitatea lui C. Belemace, dintre care esențiale ne apar cele privind ivirea lui pe lume (Tache Papahagi în *Antologie aromânească*, București, 1922, p. 196 fixa luna iulie 1848, iar Hristu Căndroveanu în

Introducere la volumul Un veac de poezie aromână apărut la Editura Cartea Românească, 1985, p.19 consemnează tot anul 1848) și trecerea lui în neființă: anul 1934 (nu 1932 cum apare la Hristu Căndroveanu, op.cit., p. 22, deși la p. 19 același autor înregistra drept an al morții lui C. Belemace 1934). Așadar, Constantin Belemace a trăit 88 de ani.

Însemnătatea volumului de față este deosebită din cel puțin patru motive: mai întîi, el înmănușează între copertile sale întreaga operă edită și inedită a celui care și-a cîștigat faima de autor al «Marceillesei» aromânilor, contribuind astfel la cunoașterea completă a moștenirii pe care ne-a lăsat-o primul poet cult aromân, în ordine cronologică; în al doilea rînd, prin integrarea *Autobiografiei* și a poemului *Exilul a Meu*, volumul dobîndește și o valoare istorică, în această parte a cărții autorul înregistrînd o serie de informații foarte prețioase privitoare la viața aromânilor (în primul rînd a familiei sale) de la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă spre apusul zilelor sale; în al treilea rînd, în acest volum în *Cuvîntul editorului* se fac propuneri pentru normele de scriere unitară în vederea publicării integrale a operelor autorilor aromâni; în al patrulea, dar nu și în ultimul rînd, volumul îmbogățește atestările unor forme și cuvinte aromâne sau impune altele necunoscute pînă acum, neintegrate nici de *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic* al lui Tache Papahagi.

În spațiul tipografic avut la dispoziție nu ne putem opri prea mult asupra operei scriitorului aromân, vom consemna doar că, așa cum afirmă Hristu Căndroveanu, «Lirica lui e turată ca apa de izvor a munților săi, o prelungire, parcă ușor stilizată, a folclorului local, ce i-a fost dascălul lui adevărat».

Tematica poeziilor sale nu se deosebește esențial de a celorlalți poeți culți aromâni mai vechi și mai noi. Ca și aceștia el cîntă viața păstoraască, transhumanța, pendularea între munte și șes în funcție de vîratic și iernatic a turmelor de oi, cărvănăritul, pustiirea satelor aromânești, prin emigrări în lumea largă, în urma violențelor continui ce s-au abătut asupra lor, cîntă gloria străbună de altădată etc.

Așa cum am mai spus, el rămîne înainte de toate trubadurul popular al aromânilor prin această piesă de mîrgean care este *Dimândarea părintească*, publicată pentru prima dată în 1888 în revista aromânească «Macedonia», poezie ce clocotește de indignare și de blesteme împotriva celor ce uită limba străbunilor, însemnul cel mai de seamă al naționalii-

tăji (H. Căndroveanu). Cîntecul acesta a fost acceptat neoficial de întreaga aromânime ca Imnul național al aromânilor, contribuind la deșteptarea națională a acestora. Cum se va vedea din redarea lui mai jos, și din transpunerile în dacoromână datorate Kirei Iorgoveanu (Diata părintească) și lui Hristu Căndroveanu (Diata veche), reproduse din antologia *Un veac de poezie aromână*, cîntecul acesta a însemnat pentru aromâni ceea ce pentru întregul neam românesc a însemnat *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu de-a lungul timpului și *Limba noastră* a lui Alexei Mateevici pentru românii dintre Prut și Nistru și nu numai pentru ei.

DIMÂNDAREA PĂRINTEASCĂ

Părinteasca dimândare

Nă sprigiură cu foc mare

Frați di mumă și di-un tată

Noi, Armâni din eta toată.

Di sum plocili de murminți

Stringă-a noștri buni părinți!

«Blastem mari s-aibă-n casă

Cari di limba lui și-alasă.

Care-și lasă limba lui

S-lu-ardă pira focului,

Si-s-dirină viu pri loc,

Si-l' i si frigă limba-n foc.

El in vatra-l'i părintească

Fumeal'ia s-nu-și hărăsească;

Di fumel'i curuni s-nu bașe,

Nat in leagăn si nu-nfașe.

Care fudze de-a lui mumă

Și di parinteasca-l'i numă,

Fugă-l' doara Domnului

Și dulceamea somnului!"

DIATA PĂRINTEASCĂ

Părinteasca rugă mare

Poruncește cu-nfocare

Frați de mamă și de tată,

Aromâni din vremea toată!

De sub lespezi de morminți

Strigă-ai noștri buni părinți

«Blestem greu să aibă-n casă

Cine limba lui își lasă.

Cine-și lasă limba lui,

Arză-l para focului,

Să se zbată viu, pe loc

Și să-i ardă limba-n foc.

El in vatra părintească,

Pruncii nu și-i ferească,

Nunți să nu le deie sortii,

Să nu-și legene nepoții.

Cei ce fug de-ale lor mume

Și de părintescul nume

N-aibă harul Domnului

Și dulceata somnului".

(Transpunere de Kira Iorgoveanu)

DIATA VECHE

Din adîncuri ne răsună

Diata veche și străbună —

Poruncă, să dăinuiască

Limba noastră, românească.

De sub lespezi de morminte,

Strigă bunii: «Luați aminte, —

Crunt blestem să aibă-n casă

Cel ce graiul lui și-l lasă.

Cine-și uită limba lui —

Arză-l para focului,

Viu, topească-se pe loc,

Limba să i-o frigă-n foc.

Nicăieri, in nici un loc,

Să n-aibă de-ai săi noroc;

Să n-aibă lege și crez,

Nici cununi și nici botez.

Care-și uită numele —

Să-l blesteme mumele,

Piară-i harul Domnului

Și dulceata somnului!"

(Transpunere de Hristu Căndroveanu)

Nu putem incheia inainte de a face un scurt comentariu lingvistic al textului. Referindu-ne la componența etimologică a lexicului poeziei, vom observa că ea cuprinde aproape în întregime cuvinte de origine latină sau formațiuni pe teren românesc. În afara elementelor comune cu dacoromâna (*părintească, foc, mare, frați, mumă, tată, noi, toată, murmintă, strigă, blăstem, casă* etc.) apar și cîțiva termeni de origine latină necunoscuți de varianta românească din nordul Dunării: *dimîndare*, substantiv provenit din infinitivul lung al verbului *dimîndu*, «poruncesc» (< *demando*, -are), *sprigiur*, verb, înseamnă «conjur» (< *experire*), *dirin*, verb, «(mă) zbucium» (< *delire*, -are, *baș*, verb, «sărut» (< *basio*, -are), *nat*, substantiv, «copil» (< *natus*), pe care îl găsim la locuțiunea pronominală bănașeană *tot natu* «fiecare».

Împrumuturile din limbile străine sînt puține: *etă* «timp» (< alb. *jetë* «viață, secol, veac, lume»), *hărisescu* verb, «mă bucur»; *doară* «har», *piră* «flacăra», toate de origine neogreacă și *ploace*, plural *ploci*, «lespede, placă», de origine slavă veche.

De origine autohtonă, traco-dacă, este *vatră*, termen comun cu alb. *vatrë*, *vatër* în dialectul tosc, *voțër* în dialectul gheg.

De remarcat este faptul că *ar.fumeal'e*, provenit din lat. *familia*, unde înseamnă «casă, familie», păstrează acest sens, pe lângă care l-a dezvoltat pe cel de «copil» și de «grup de familie care în transhumanță fac un popas», pe cînd, la noi, termenul moștenit a evoluat la *femeie* «persoană adultă de sex feminin» (cel neologic, *familie*, este mai apropiat atît fonetic cit și semantic de etimon).

Atragem atenția și asupra derivatului *dulțeame* «dulceață» format din adj. *dulțe* «dulce» (< lat. *dulcis*) și sufixul -ame (< lat. -amen), care printre altele, are și sens colectiv: armăname «mulți aromâni», *bărbătame* «grup de bărbați», *mulțirame* «muieret», și pe care îl întîlnim și în Banat, spre exemplu, în *copilame* «mulți copii» sau chiar *colăceame* «mulți colaci», pe care l-am auzit la Văliug, lângă Reșița.

Vasile FRĂȚILĂ
Prof. dr., Timișoara

NOTĂ: Aromâna, unul din cele patru dialecte ale limbii române, se vorbește în Grecia, Albania, Iugoslavia, Bulgaria, România (Dobrogea), izolat în Canada, S.U.A., Australia, America Latină.

CERNĂUȚI

În mai 1991 a avut loc la Cernăuți Conferința teoretico-practică internațională cu tema Probleme de limba și literatura română în școala națională.

Comunicările prezentate de cercetători științifici, profesori și conferențieri universitari din Iași, Suceava, București, Cernăuți și Chișinău în cadrul celor trei ședințe pe secții au avut ca obiect importante aspecte privind statutul și istoria limbii române, precum și procesul de studiere a limbii și literaturii naționale în școală: Dumitru Irimia: *Limbă și specific național*; Vasile Arvinte: *Probleme fundamentale de istorie a limbii române*; Anatolie Ciobanu: *Probleme controversate de sintaxă*; Nicolae Mățaș, Ion Dumeniuk: *Virtuțile ortografiei renăscute*; Alexandru Andriescu: «Mitul descălecării Moldovei» în literatura română; Adrian Turculeț: *Elevul între limba literară și graiul de acasă*; Maria Hadircă: *Ortografia în tabele și scheme*; Vlad Păslaru: *Principii ale unei concepții de studiere a literaturii în școala națională*; Elvira Sorohan: *Orientări moderne în predarea literaturii*; Alexandrina Cernov: *Probleme ale predării noțiunilor teoretico-literare în școală*; Adela Luminița Rogojinaru: *Puncte de vedere privind literatura pentru copii în școală*; Constantin Parfene: «Predare» și «învățare» sau «receptare» și «studiere» a textului literar; Roxana Mihail: *Puncte de convergență în predarea literaturii naționale și universale*; Codruța Gavril: *Receptarea literaturii în școală și contextul literaturii universale*.

Conferința a adoptat o rezoluție în care a consemnat principalele totaluri ale dezbaterilor de la Cernăuți și a propus un program de acțiuni în vederea implicării efective a școlii în procesul de renaștere a limbii române, a literaturii și culturii naționale în Republica Moldova, în Nordul Bucovinei și pe alte pămînturi vechi românești din Ucraina.

Cor. «L.R.»

REZOLUȚIA

Conferinței științifico-practice internaționale cu tema **PROBLEME DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ**

Conferința a așezat la baza lucrărilor sale principiul:

În procesul de renaștere a culturii naționale școala, de toate gradele, are rolul fundamental, iar dezvoltarea limbii naționale este condiție sine qua non.

Pentru ca școala să-și poată îndeplini acest rol în cele mai bune condiții și cu cele mai bune rezultate, din comunicările prezentate și din dezbateri, s-au impus, peste toate, două exigențe:

1. — Dezvoltarea și afirmarea unei poziții clare în problemele teoretice privind limba română, precum și în procesul de studiere a limbii naționale în școală;

2. — Dezvoltarea unei unități funcționale a învățămîntului limbii și literaturii române în toate școlile românești (din România, Republica Moldova sau din alte părți).

În legătură cu aceste exigențe, Conferința formulează următorul punct de vedere și propune un plan de acțiuni în viitor:

1. PROBLEMA LIMBII

a. — Este în afara oricărei îndoieli că, indiferent unde ar locui, în România, în Republica Moldova, în Ucraina sau în alte părți, românii toți vorbesc una și aceeași limbă, «una singură» (M. Eminescu) — **limba română.**

De aceea, Conferința consideră lipsită de orice temei folosirea a doi termeni diferiți pentru a numi această unică limbă; la fel cum **limba germană**, de exemplu, se numește limba germană, fie că se vorbește în Germania (azi unită, dar pînă ieri, Germania de Est și Germania Federală), în Austria, în Elveția, în Italia sau în alte părți, tot așa trebuie să se numească **limba română**, indiferent de numele țării în care trăiesc acum românii ce o întrebuințează ca limbă de comunicare, limbă de cultură, limbă de stat.

b. — Fără a urmări în nici un mod anularea aspectelor regionale ale în-

trebuințării limbii române în diferite provincii, se impune, totodată, cultivarea în școala națională a limbii române literare, întrebuințată oral și în scris, pe baza alfabetului latin și a ortografiei corespunzătoare.

2. PROBLEMA UNITĂȚII PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÎNT

a. — Pentru a impulsiona renașterea limbii și culturii naționale și pentru a dezvolta conștiința apartenenței la aceeași cultură și, în strînsă legătură cu aceasta, pentru a realiza un învățămînt unitar, studiul limbii și al literaturii române se va întindea pe un plan de învățămînt unic și pe o programă unică, elaborate, într-un timp imediat următor, de un colectiv format din specialiști metodisti și profesori de limbă și literatură română din România, Republica Moldova și Ucraina.

b. — Se vor căuta soluțiile cele mai potrivite pentru asigurarea învățămîntului limbii și literaturii române cu manuale unice pentru toate școlile românești din România, Republica Moldova și Ucraina.

c. — Se va îmbogăți fondul de carte al bibliotecilor cu literatură română și cu carte științifică necesară studierii limbii, literaturii, culturii și istoriei românești.

3. PERFECȚIONAREA STUDIULUI LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE ÎN ȘCOLILE DIN UCRAINA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

a. — Se vor întreprinde toate măsurile necesare pentru ca studiul limbii și literaturii române să ocupe (prin planul de învățămînt și prin programă) aceeași poziție ca și studiul limbii ucrainene ca limbă maternă;

b. — Studiul limbii române va trebui susținut și întărit prin introducerea studierii limbii latine în școala națională.

c. — Se vor organiza, în reciprocitate, excursii de studii și schimburi de experiență pentru profesori și elevi de la școli din Ucraina și Republica Moldova în România.

d. — Pentru sprijinirea activităților Centrului științifico-metodic al profesorilor de Limbă și literatură română și al învățătorilor din școlile românești, se va constitui o Biblio-

tecă a Centrului (la Școala nr. 10 din Cernăuți), prin contribuția universităților, institutelor de cercetări, editurilor, școlilor din Iași, București, Suceava, Chișinău, Cernăuți, etc.

e. — Pentru aprofundarea și modernizarea învățămîntului limbii și literaturii române, se vor organiza întâlniri periodice de lucru pe probleme speciale, la care vor participa specialiști din România.

* * *

Pentru a urmări indeaproape și a veni cu soluții noi, care se vor impune pentru implicarea autentică a școlii în procesul de renaștere a limbii și culturii naționale în regiunile locuite de români, vitregite de politică și istorie, Conferința se va organiza cu regularitate în fiecare an, în prima decadă a lunii mai.

Semnează:

Vladimir Ciubenko, șeful Direcției regionale a învățămîntului Cernăuți

Dumitru Irimia, Prof. dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Vasile Arvinte, Prof.dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Alex. Andriescu, Prof. dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Const. Parfene, Prof. dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Elvira Sorohan, Conf. dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Adrian Turculeț, Conf. dr., Univ. «Al. I. Cuza», Iași

Matei Cerchez, dr., București

Monica Pleșciuc, cercet. șt., București

Lica Melnic Jalakeviciene, președ. Societ. Cult. a românilor «Dacia» din Lituania

Alexandru Crișan, dr., București

Adela Rogojinaru, cercet. șt., București

Roxana Mihail, cercet. literar, București

George Enescu, Ministerul Învățămîntului și Științei, București

Nicolae Mățaș, Prof., candidat în filol. Ministerul Științei și Învățămîntului, Chișinău

CONGRESUL CONFERENCE SEMINARE

Ion Dumeniuk, Prof. interimar, candidat în filol., Chișinău

Anatolie Ciobanu, Prof. dr., Chișinău

Maria Hadircă, Ministerul Științei și Învățămîntului, Chișinău

Nicolae Dabija, cercetător literar, scriitor, Chișinău

Laura Căpiță, cercet. șt., București

Vlad Păslaru, candidat în pedagogie, Chișinău

Alexandrina Cernov, docent, candidat în filol., Cernăuți

Iordache Mihail, Conf. dr., Suceava

Dochița Manoli, Direcția Regională a Învățămîntului, Cernăuți

Un grup de profesori din județul Suceava

Un grup de profesori din regiunea Odesa

Un grup de profesori din Transcarpatia

700 învățători și profesori de limba și literatura română din Ucraina.

TIMIȘOARA

În zilele de 4-6 iulie 1991 a avut loc la Timișoara CONGRESUL AL IV-LEA AL FILOLOGILOR ROMÂNI, la care au participat, de asemenea, oameni de litere din Republica Moldova și Cernăuți, din Banatul jugoslav, din Olanda, Germania, Franța. A fost reluată astfel tradiția congreselor filologice naționale din perioada interbelică; primul la București în 1925 (președinte: Ovid Densusianu), al II-lea la Cluj în 1926 (președinte: Sextil Pușcariu) și al III-lea la Cernăuți în 1927 (raportor: Al. Procopovici).

Lucrările Congresului al IV-lea s-au desfășurat în ședințe pe secții (*Gramatica, Vocabularul, Ortografia limbii române, Istoria limbii, Stilistica și poezia*) în cadrul cărora au fost prezentate circa 150 de comunicări ce au vizat principalele probleme de importanță teoretică și practică ale limbii române.

Deși problema unității limbii române nu a figurat în mod special la Congres, ea a fost abordată în intervenția prof. dr. A. Ciobanu pe

care l-au susținut cei prezenți în ședința plenară de încheiere a Congresului, în urma cărui fapt rezoluția Congresului al IV-lea al Filologilor Români a consemnat următoarele: «Congresul imputernicește Societatea de Științe Filologice să folosească toate mijloacele pentru ca limba română, una și aceeași în România, Republica Moldova, Bucovina de Nord și alte regiuni cu populație românească (subl. red.), să cunoască o dezvoltare unitară, în măsură să asigure amplificarea tuturor funcțiilor sale, în condiții firești».

La două săptămîni după încheierea Congresului, problema în cauză a fost formulată mai explicit în *Apelul către Parlamentul Republicii Moldova* publicat în cotidianul *România Liberă* din 19 iulie și reluat de *Sfatul Țării* din 26 iulie 1991. Reproducem mai jos textul integral al *Apelului* semnat de renumiți filologi din România.

«L.R.»

APEL

CĂTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Există în viața oricărui om un moment istoric de la care nu are dreptul să se sustragă. Pentru semnatarii acestor rinduri un asemenea moment este astăzi cînd știm că *vă aflați în fața necesității de a denumi limba de stat în Constituția Republicii Moldova. În numele științei filologice, pe care ne-am străduit și ne străduim să o slujim cu onestitate, considerăm că este datoria noastră morală, ca, în conformitate cu adevărul științific, la care sîntem convinși că și dumneavoastră țineți la fel de mult ca și noi, să vă solicitați respectuos de a consemna realitatea de necontestat că limba maternă a populației autohtone și majoritare din Republica Moldova nu este alta decît limba română, aceea prin care ne putem înțelege cu Domniile voastre direct, fără traduceri și traducători (aici și în continuare, subliniat de noi — red.)*

Sîntem conștienți de faptul că atitudinea față de adevăr este mai complicată în politică decît în știință, dar avem ferma convingere că *numai adevărul le permite și oamenilor politici de a se păstra demni în fața istoriei.*

Vă rugăm să interpretați gestul nostru ca pe un act firesc de colaborare care se înscrie în sfera manifestărilor concrete ale uniunii spirituale dintre România și Republica Moldova.

Semnează specialiști și oameni de știință, dintre care menționăm: Acad. I. Coteanu, director al Institutului de Lingvistică din București; Prof. dr. Marian Papahagi, prorector al Universității din Cluj; Prof. dr. doc. Emanuel Vasiliu, membru corespondent al Academiei, decanul Facultății de Litere a Universității din București; Prof. dr. I. Fischer, decan al Facultății de Limbi Străine a Universității din București; Prof. dr. Liviu Petrescu, decan al Facultății de Litere a Universității din Cluj; Prof. dr. Dumitru Irimia, decan al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Iași; Prof. dr. Simion Mîoc, decan al Facultății de Filologie din Timișoara; Tr. Ion Mării, director al Institutului de Literatură și Istorie Literară, Cluj; Dr. Dan Mănuacă, director al Institutului de Lingvistică, Literatură și Folclor «Al. Philippide», Iași; Dr. doc. Andrei Avram, cercet. științ., pr. la Institutul de Fonetica și Dialectologie din București; Dr. doc. Marius Sala, șef de sector la Institutul de Lingvistică din București; Dr. Mioara Avram, șef de sector la Institutul de Lingvistică din București; Dr. Ion Gheție, cercet. științ., pr. la Institutul de Lingvistică din București; Prof. dr. Gabriel Tepelea — București; Prof. dr. Flora Șuteu — Universitatea din Craiova; Conf. dr. Valeria Guțu-Romalo — București; Dr. Laura Vasiliu, Institutul de Lingvistică, București; Dr. Ioana Vintilă-Rădulescu, Institutul de Lingvistică — București.

Mihai DRĂGAN
Prof. dr., Iași

POETUL NAȚIONAL AL ROMÂNILOR

(1)

I. Literatura oricărui popor se constituie ca o expresie reprezentativă a genului său creator și trășăturilor lui definitorii afirmate, de-a lungul timpului, de propria sa istorie. În consecință, și literatura română, ca parte integrantă a literaturii europene, aduce caracterelor ei specifice, dar acestea nu se întruchipează într-o realitate fixată odată pentru totdeauna, ci în una care cunoaște, în virtutea potențialității ei originare, mutații importante, integrabile în procesul dialectic de evoluție spirituală a poporului nostru în marea arie a latinității.

Problema specificului literaturii s-a pus la noi, în mod categoric, odată cu mișcarea romantică, în epoca pașoptistă, cind cultul pentru creațiile spirituale populare a dus la cunoașterea adincă a trășăturilor particulare ale sufletului poporului, la înțelegerea aceluia *Volksgeist* despre care vorbise Herder. De precizat că romantismul a avut, și pentru literatura română, o însemnătate excepțională, poate nu atât în sensul descoperirii și dezvoltării sensibilității umane, cât al trăirii realităților naționale într-o viziune dinamică, favorabilă reorientării întregului proces de formare a culturii românești. Simbioza *literatură—istorie*, tocmai ca o aspirație a pătrunderii mai în adincimea esenței specificității noastre, a devenit, la generația de la 1848, o realitate atât de puternică încât întreaga mișcare spirituală promovată de revista «Dacia literară» (1840) s-a afirmat sub numele de curentul istorico-poporan. Scriitorii epocii, în frunte cu Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri, și-au asumat acum, cu întreaga lor conștiință civică și literară, rolul de înainte-mergători, înțelegând în profunzime destinul nos-

EMINESCIANA

tru de popor istoric chemat să contribuie și el, prin fapte temeinice de cultură, la civilizația și progresul umanității.

Prin «Dacia literară», această mare revistă ce sintetizează, chiar în titlu, ideea de implicare a literaturii în existența patriei originare, în vederea unirii depline în hotarele ei istorice, se așază cele dintii temelii solide ale culturii și literaturii române moderne și se fixează, totodată, un reper cardinal pentru evoluția lor viitoare. Creația literară, într-o accepție mai largă — creația de valori artistice, presupune nu imitarea operelor străine, oricât de valoroase ar fi acestea, ci creația originală prin întoarcerea spre noi înșine, spre totalitatea spiritului național în durată lui istorică și cosmică. De la Mihail Kogălniceanu, îndrumătorul cultural cu vast orizont european, se poate vorbi la noi de o teorie a specificului național în literatură, care va fi continuată, în forme de gândire corespunzătoare timpului, de Maiorescu și Eminescu în epoca de cultură a Junimii, de Iorga, Ibrăileanu, Sadoveanu, Rebreanu, Blaga și Călinescu după 1900 și până în vremea noastră.

2. Specificul național românesc nu este, ca de altfel și în cazul altor popoare, o entitate metafizică, ci o sumă de trășături esențiale ce alcătuiesc însăși existența națională, psihică, socială și culturală aflată într-o continuă și semnificativă evoluție pe scara timpului. În marșul Istoriei a literaturii române de la origini până în prezent (1941), G. Călinescu spunea un lucru esențial: «*garanția originalității noastre fundamentale stă în factorul etnic*». Pentru noi, românii, viețuitori în acest spațiu geografic și cultural, întoarcerea permanentă spre noi înșine, spre tradiția și istoria națională, spre miturile noastre, este, de fapt, premisa unei continue sincronizări, prin operele majore ale personalităților creatoare, cu literatura și cultura europeană, este o condiție *sine qua non* a însăși existenței noastre spirituale în raport cu valorile străine ce trebuie, după vorba lui Eminescu, să ne servească drept «*măsurari*» în evaluarea creațiilor proprii.

Oricit, în epoca modernă, tehnicismul și tehnocrația ar tinde să înghiță omul, iar spiritul de uniformizare ar trebui să ducă, după unele teorii, la dispariția formelor specifice ale artei și culturilor naționale, specificul național, sufletul original al poporului (adică modul lui propriu de a trăi, de a simți și de a gândi), limba și conștiința lui istorică se opun acestor tendințe de nivelare și omogenizare. Conștiința istorică a literaturii, aceea de apartenență la o comunitate de limbă și de cultură specifică, marcate de o structură și un dinamism propriu, este, în fond, păvăza ei pentru a se menține în cadrele originalității naționale spre a putea astfel participa, cu valori proprii, la universalitatea spiritului. Opera literară este o creație artistică, și nicidecum o copie a realității sociale și istorice. Ca urmare, opera literară este specifică în măsura în care ea este realizată artistic și devine reprezentativă în această ordine exercitind, în epoca sa și mai ales în posteritate, o influență apreciabilă.

Crezul lui T. Maiorescu (apărător, în spirit kantian, al autonomiei actului creator) și, de fapt, al întregii grupări de la Junimea, se rezumă la ideea să fim naționali cu fața spre universalitate, să ne desprovincializăm prin europenizare, să creăm, cum spune criticul, la «nivelul culturii europene moderne». Aceste idei au devenit un ferment și o emblemă pentru dinamica literaturii române din toate timpurile. Conștiința estetică a scriitorului român presupune, ca semn al tradiției vii și al modernității sintetizate de talentul personal, implicarea cea mai adâncă în spiritualitatea națională, iscodirea vizionară a «fondului preexistent» al poporului nostru, ca să folosim experiența memorabilă a lui Eminescu, cunoașterea perfectă a tezaurului limbii române și înțelegerea, într-o largă perspectivă istorică și estetică, a ideii că opera literară, ca expresie a spiritului creator locuitor în acest spațiu geografic și de cultură, este, prin ea însăși, pentru artist, argumentul cel mai de seamă al specificității sale, al caracterului reprezentativ al conștiinței estetice naționale.

3. Asemenea scriitori naționali, cu o înaltă responsabilitate estetică, implicați profund în spiritualitatea patriei lor eterne, și totodată deschiși spre zărilor moderne ale culturii europene, au fost toți marii noștri scriitori clasici (adică scriitori vrednici de credință, sensul original al cuvintului *classicus*), dar în primul rând Eminescu. În acest secol XIX, care, după expresia criticului Junimii, Titu Maiorescu, «se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților», destinul a făcut ca în literatura română să apară, printr-o intimplare ce scapă unei explicații științifice, un geniu neobișnuit de profund ca Eminescu (geniul, gindea Baudelaire «se naște prin accident și moare fără urmași»).

Așezat în epoca sa istorică și primit, totodată, în perspectiva unui secol de evoluție literară, Eminescu este socotit în chip unanim, un exponent desăvârșit al conștiinței naționale și creatorul total în opera căruia spiritualitatea românească și-a găsit, în ceea ce are ea esențial, înconfundabil și etern, cea mai bogată și mai înaltă intruchipare artistică. Cu spiritul său, vast, nutrit, cu neliniște romantică, la diverse și profunde izvoare de cultură universală, dar în primul rând implicat în totalitatea manifestărilor geniului autohton, cu elemente preexistente în orizontul obirșiilor noastre, al dacismului văzut ca țărîm mitic sacral, în «trecutul nostru cel mai vechi», Eminescu s-a dovedit, între marii români ai secolului al XIX-lea, acela care a reușit în mod excepțional să ridice pe culmi inegalabile vocația creatoare a nației și s-o pună de acord în chip plenar cu exigențele europene ale timpului.

Născut în Moldova de Sus, la Boțoșani, purtînd în structura lui cea mai intimă acel *genius loci* despre care vorbeau latinii, Eminescu este ceea ce s-ar putea numi un român total care depășește, prin genialitatea sa (inteligentă, cultură, putere de asimilare, de sinteză și creație), operele strict locale, naționale. Opera lui înseamnă pentru noi, românii, ceea ce pentru Goethe era creația lui Shakespeare: o «enormă carte deschisă a destinului». Și aceasta pentru că geniul, în opoziție cu tot ceea ce este obișnuit și «nor-

mal», urmărește în toate absolutul, biografia și opera lui fiind simbolul creatorului devenit un exponent inimitabil al nației și, prin eul său individual, mai bine spus — impersonal sau cosmic — un cetățean al umanității. Eminescu este un *uomo universale* prin cultura sa enciclopedică (impecabil articulată prin studiile făcute la Universitatea din Viena și Berlin) și mai ales prin substanța spirituală a lumii lui lăuntrice și capacitatea sa de creație care-l plasează în marea familie a poezilor romantici: Novalis, Hölderlin, Byron, Leopardi, Pușkin, Hugo. După formula fericită și memorabilă a lui N. Iorga, opera eminesciană este «*expresia integrală a sufletului românesc*», iar creatorul ei suprema conștiință a poeziei noastre, «*cea mai vastă sinteză făcută de vreun suflet de român*».

Uriașa capacitate de cuprindere și de înțelegere a lumii, cu mult peste limitele îngăduite omului talentat, intuițiile fulgerătoare, puterea neobișnuită de mișcare a imaginației și a simțirii sale omenești, spiritul fascinant de sinteză, în fine, vibrația adâncă și de mare puritate etică la destinele patriei și ale oamenilor ei au îngăduit lui Eminescu la ceasul hărăzit de istorie, dar nu spontan, ci printr-un efort de creație supraomenească, într-un timp foarte scurt (de abia 17 ani), să realizeze o operă ce se constituie, prin cele mai caracteristice valori de expresie poetică și de gândire vizionară, drept imaginea unică și irepetabilă a fondului spiritual românesc în determinantele lui spirituale de originalitate și de profunzime.

În această capacitate genială de sinteză creatoare a ideii de romanticism cu universalul, realizată la nivelul exigențelor europene ale timpului, constă *exemplaritatea* lui Eminescu de scriitor național, unicitatea sa greu, dacă nu imposibil, de definit într-o formulă sonoră și cuprinzătoare, acceptabilă pentru toată lumea, consonantă cu vasta și complexa lui operă, de poet, prozator, dramaturg, publicist și gânditor politic.

4. Romanticismul eminescian, ca bogată și fascinantă *stare de spirit* este o realitate structurală cu o putere extraordinară de creație și dez-

mărginire, care a reușit, în luptă cu tot felul de adversități, inclusiv cu o limbă poetică puțin evoluată, să se fixeze în forme artistice de o forță incomparabilă cu acelea dinaintea lui sau care îi vor urma. Eminescu sparge deodată, fără nici un fel de complexe, tiparele tradiționale ale poeziei (cu deosebire, ale poeziei inimii din romantismul pașoptist) și ale prozei narative în care specificul pământului și al sufletului autohton era mai mult o caracteristică de suprafață, de culoare și chiar pitoresc, într-un cuvânt prea *local* prin raportarea la întâmplare și la eveniment, și atinge, prin substanța umană bogată și forma de rară complexitate și originalitate stilistică a operei sale, o densitate echivalentă cu abstracția poetică cea mai înaltă, chiar atunci când poezia este mai mult confesivă, de o vibrație sufletească ce nu îngăduie o prea mare încifrare a sentimentului.

Ca un spirit adevărat modern, deschis înțelegerii oricărei valori spirituale autentice, Eminescu n-a crezut, ca modernii europeni ai epocii sale (de exemplu, Arthur Rimbaud), că *innoirea* poetică ar presupune, în primul rînd, ruperea brutală de tradiție, chiar distrugerea, fără distincții, a tuturor formelor ei. Punctul de plecare al inovației în viziunea și limbajul poeziei eminesciene — dacă socotim nouătea, în cazul de față, ca pe o *desubiectivizare* a liricii și ca o iscodire a latențelor misterioase ale cuvîntului — este tocmai tradiția, asumată, deopotrivă, afectiv și critic. Relația cu acest trecut literar, oricît de firav ar fi el, mai mult, legătura cu spiritul românesc în durata lui istorică și cosmică, în fond cu substanța lui subterană ce sălășluiește în structuri inconștiente, este concepută ca o necesitate organică. Această cunoaștere la sursă și totodată filtrare a tradiției în totalitatea ei, deși neomogenă ca importanță, creează posibilitatea ca inovația poetică și originalitatea stilistică ce poartă distinct pecetea geniului eminescian să se afirme într-o viziune proprie de organicitate și, cu timpul, prin valoarea ei internă devenită reprezentativă prin influența asupra epocii și a urmașilor, să se clasicizeze, să devină adică o *permanență*.

Dacă «*infidelitatea și nesupunerea creației*» unui scriitor față de ceea ce a fost caracterizează forța marelui artist, așa cum spunea Paul Valery, atunci Eminescu este, față de înaintașii săi autohtoni, *infidel*, dar nu la modul direct, brusc și chiar ostentativ, în manifeste poetice și articole insurgente, ci indirect, în partea acunsă a operei sale, în zona de mare fierbere ce se desfășoară în arcele laboratorului său de lucru, unde nemulțumirea și revolta titaniană se îndreaptă mai întâi împotriva lui însuși, nemulțumirea față de text ducându-l sistematic la dezvoltarea lui succesivă în mai multe forme, de unde preocuparea sa fundamentală, evidentă pe toată linia după anii debutului, de a crea o poezie și o literatură nouă care înseamnă, totodată, un limbaj nou.

Eminescu este, după observația adincă a unui mare filozof contemporan, Constantin Noica, «*o conștiință de cultură dindărătul nostru*», «*o conștiință de cultură deschisă către tot*», o dovadă extraordinară fiind caietele sale de lecturi și reflecții, asemănătoare, ca spirit enciclopedic și ca întindere, cu acelea ale lui Leonardo da Vinci sau Paul Valery. De remarcă că și pentru creatorul nostru, care se mișcă într-un spațiu de cultură de proporții greu măsurabile prin amploarea și reliefurile lui, nimic nu are sens fără *conștiință*, dar nu una oarecare, relativă, ci una *absolută*, deoarece Eminescu, încă din tinerețe, începe, cum singur spune, să «*privească obiectele din fundamentul lor absolut*». Cultura și literatura înseamnă *creația și ordinea spiritului său*, integrat adincă în conștiința de nație, înțeleasă nu numai ca realitate istorică, organică, circumscrisă spațiului geografic și spiritual românesc, ci și ca una immanentă, al cărei dat *originar*, aflat în permanentă metamorfoză, trimite continuu la eternitate și o îndreptățește.

Teoretic, în articolele literare și culturale publicate în presa vremii, Eminescu a susținut cu argumente solide, și într-o perspectivă integratoare, românească și universală, necesitatea creării unor opere literare proprii, cu adevărat organice, în cadrul specificității naționale, a «*individualității naționale*», fără să

răminem însă prizonieri ai regionalismului sau ai imediatului nesemnificativ, într-un cuvânt, ai efemerului. Numai în acest fel creația devine accesibilă întregii unități. Credința sa, în acord cu întreaga direcție de creație națională a Junimii, sună ca un adevărat *memento* prin ținuta ei vizionară: «dar o adevărată literatură, trainică, care să ne placă nouă și să fie originală pentru alții, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui. Tot ce-ai produce în afară de geniul într-adevăr național (nu patriotico-liberalopolitic) nu va avea valoare și trăinicie, nici pentru noi, nici pentru străinătate» (în «*Timbul*», V, nr. 103, 8 mai 1880).

Gînditorul critică realitatea culturală și literară a timpului său, irelevantă adeseori prin formele ei minore, imitații obediente și chiar degradante după acelea străine. A sta în umbra culturilor și literaturilor mari, (în acea vreme a culturii franceze), însemna pentru Eminescu o condamnare la sterilitate, la amortirea (poate chiar la anihilarea) instinctului creator național și, în cele din urmă, la închiderea lui ireversibilă în subsolul unei istorii care-și poate urma în mod ritmic și liniștit cursul biologic, dar rămîne anonimă prin lipsa de creație și neparticipare la spirit și la marea cultură europeană, adică la universală. Calca adevărată de intrare în istorie este creația spirituală puternic individuală ca originalitate artistică, dincolo de marginirile și adversitățile timpului istoric și în acord deplin cu cerințele eternității, «căci posibilitatea de a exista în fața veșniciei e *certitudinea* de a exista», afirmă Eminescu într-o însemnare din caietele sale.

(Va urma)

Mihai CIMPOI

EMINESCU, HOMO FOLCLORICUS

(2)

«Calea-n cruce» a ființei

Lumea ce gindea în basme și vorbea în poezii este unitară, monadică și nu separă limbajul de mit, numele și cuvântul intră într-o legătură misterioasă, realitatea se transpune spontan în sunet. Herderianismul lui Eminescu constă în conceperea acestei unități primordiale a naturii, animată de geniul fiecărui lucru.

Natura nu e decît un panteon sonor în care suflul divinității domină și face *nomina* din *verbis*, denumind—adică—fără a se îndepărta prea mult de sensul natural al cuvîntului: «Natura întreagă răsună: de aceea nimic nu este mai natural pentru un om înzestrat cu simțuri, decît faptul că ea trăiește, că ea vorbește, că ea acționează. Omul sălbatic a văzut arborele uriaș și splendidă lui coroană și a căzut în admirație: creștetul copacului fremăta! E suflul divinității! Sălbaticul cade în genunchi și începe să se roage! Iată povestea omului sensibil, a legăturii obscure, care face *nomina* din *verbis*—și pasul cel mai ușor spre abstractizare. La sălbaticii din America de Nord, de pildă, totul este încă animat: fiecare lucru își are spiritul lui, geniul lui, și faptul că la fel s-a întimplat și la Greci și la Arabi este atestat de gramatica lor și de cel mai vechi dicționar al lor: ei sînt, cum natura întreagă a fost pentru inventator, un panteon! Un regat de ființe animate, active!... Furtuna mugitoare și blindul zefir, izvorul cristalin și oceanul puternic, întreaga lor mitologie se află în tezaurele, în acele *verbis* și *nominibus* ale vechilor limbi, iar dicționarul cel mai bătrîn a fost un astfel de

EMINESCIANA

panteon sonor» (Discurs asupra originii limbajului).

La origine limbajul este mit și mitul este limbaj, cuvîntă este metafora și metafora cuvîntul, hrănindu-se mereu din acesta. O rădăcină spirituală comună naște trunchiul care se va ramifica.

Pentru Eminescu «lumea ce gindea în basme și vorbea în poezii» este modelul de lume natural-poeitică, ce impune o mitologie universală, descifrabilă în «imperiu complet al gîndirii și limbajului» care exista în copilăria omenirii, vîrstă romantică prin excelență. Conceptele sînt inoperante și, deci, insuficiente pentru a cunoaște lumea în lipsa «metaforei fundamentale, mitologic universale» (Max Muller), expresie a imprimării propriului nostru spirit în haosul primordial al lucrurilor.

Demiurgul din Luceafărul îi vorbește lui Hyperion anume limbajul dinții, în care numele lui are o semnificație sacră și, datorită acesteia, își păstrează esența. Ziditorul îi propunea, evident, și alte nume («Dar vrei o patimă de sfînt/ În inima ta crudă?/ Îți dau un petec de pămînt/ Ca să te cheme Buddha»; «Vrei să vezi lumea ca-n Olimp/ Cum eu ți-am arătat-o?/ Îți dau o fișie de timp/ Ca să te cheme Plato»), dar lui i se revelă identitatea numai în numele său care îl leagă de sfera demiurgică: «Iar tu, Hyperion rămii/ Oriunde ai apune». Tot astfel nu îi este dat să se manifeste în oricare formă a Logosului (Vrei să dau glas acelei guri"), ci anume în Logosul primordial. Nu la *nominibus* (Plato, Buddha, Orfeu), denominațiuni abstracte ale treptelor spiritului, ci la însuși *verbis* care îi atestă esența originară: Eon, Hyperion. ("Cuvînt curat, ce-ai existat, Eone").

Cuvîntul curat, eonic este cel care întemeiază «lumea ce gindea în basme și vorbea în poezii» și atunci cînd citim la Eminescu «Doina cînd o tragă-nă/ Frunza toată-o leagă-nă» trebuie să înțelegem că prin frunziș trece un suflu divin, animator al întregii Naturi. «A cînta» se asociază, aici, lui «a adia», asociere ce semnifică, în chiar miezul onomatopoeic al cuvîntului, lungire, procesualitate, durativitate, iscare din

goluri neînsuflețite și în-ființare spontană. Eul eminescian, identificat cu omul arhaic, ia parte la aceeași în-ființare a lucrurilor prin nașterea cîntecului și a «gîndirii» lor, care se manifestă în forme incipiente ale conștiinței. După o mitologie națională poetul român Rom, într-un proiect de tinerețe, era chemat să «gîndească» pămîntul, să lege lumea moartă de "fundul cel negru al pămîntului" de care e legată și gîndirea geniului: «a pus pe muma vîntului să toarcă viața prin viață, firul gîndului și să stropească celor de pe malul vecinicii floarea cea neagră a mormîntului». Nașterea divină a cîntecului vînturilor și gîndirii stîncilor formează prin simpla privire la ele «ideile sufletului» acestui geniu contopit, după cum se vede, cu omul arhaic.

Acest fior al strecurării magice a ființei în fenomene și lucruri, proiectate ca atare, în formele primordiale ale conștiinței, generează universul poetic eminescian.

Eminescu nu doar culege folclor și îl asimilează într-un fel oarecare sau în cel mai înalt grad, organic (în sensul lui Alecsandri); el este un homo folcloricus cu o gîndire nedesimulat-mitică desfășurată sub semnul genezei și palingenezei, al nașterii și re-nașterii metamorfozate a lumii. Or, un homo folcloricus nu este decît un om natural, un om arhaic. Întoarcerea la origine (ab origine) în illo tempore, adică într-un timp al începuturilor care atestă aparițiile pentru prima oară, este calea pe care o parcurge omul arhaic, care re-face, re-creează și re-iterează ceea ce s-a întimplat odată. Sub acest aspect mitul e întotdeauna, zice Mircea Eliade, povestea unei «faceri» a ceea ce s-a produs și a început să fie în timpul autoritar al «începuturilor», a unor ființe supranaturale. «Miturile revelează așadar activitatea lor creatoare și dezvăluie sacralitatea (sau numai caracterul «supranatural») operelor lor. În fond, miturile descriu diverse și uneori dramaticele izbucniri în lume ale Sacrului (sau ale supranaturalului). Tocmai această izbucnire a sacrului fundamentează (subl. în text. — M.C.) cu adevărat lumea și o face așa cum arată azi. Mai mult încă: tocmai în urma inter-

vențiilor ființelor supranaturale este omul ceea ce e azi, o ființă muritoare, sexuată și culturală (Aspecte ale mitului, Buc, 1978, p. 6).

Drumurile eului eminescian sînt inițiatice și ținesc neapărat obținerea unei hierofanii, a cunoașterii, cu alte cuvinte, a cifrului sacru al cărții naturii și universului. Hierofaniile au aspect de lecții date de Demiurg (în cazul lui Hyperion) sau de alte ființe supranaturale sau chiar naturale (Magul călător în stele, Regele Lear, Regele Somn).

Cadrul firesc de desfășurare a unor astfel de viziuni mitice este cel populat de fabulos. Marile creații eminesciene sînt concepute, astfel, ca basme: Povestea magului călător în stele, Memento mori, Luceafărul, Călin, Andrei Mureșanu, Sărmanul Dionis. Chiar și marea panoramă a civilizațiilor istorice e posibilă doar datorită unei deschideri cu chei de aur a porții înalte de la templul unde secolii se torc, oferită de «posomoritul basmu». Însuși eul eminescian își transcrie, în culori existențiale dense, povestea vieții, spusă ca și cum pe de rost și în formule magico-somnolare de către un Altul ("Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost/ De-mi țin la el urechea — și rid de cite-ascult/ Ca de dureri străine?... Parc-am murit de mult").

Gîndirea mitică presupune o identificare cu realitățile primordiale de felul aceleia pe care o cunoaște omul arhaic. Miturile sînt, deci, «adevărata», apărînd ca realitate și din illo tempore, fiindcă ele modelează faptele de mai tirziu, fiindcă — să zicem — mitul referitor la originea morții este adevărat de existența morții. Ca expresie exterioară a unui profund învățămînt sau a unei profunde idei interne, ele impun și poeticii un anumit program: menirea poeziei nu e să descifreze, ci «să incifreze o idee poetică în simboalele și hieroglifile imaginilor sensibile — sau cum că aceste imagini trebuie să constituie haina unei idei, căci ele altfel sînt colorii amestecate fără înțeles...» Ideea fiind sufletul care poartă ca pe un dat «cugetarea corpului său», poetul conchide că fiecare popor își are imaginile sale: «Materialul în care se sensibilizează ideea etern

poetică sînt imaginile — nu sînt imaginile tuturor popoarelor, ci a aceleia la care ea se sensibilizează. Tropii unei națiuni agricole diferă de tropii, de imaginile unei națiuni de vînători ori de păstori».

Herderianismul lui Eminescu se învederează și în modul de a înțelege rostul mitului.

Basmul este cadrul natural, de care nu se poate dispensa cul eminescian în ipostaza de homo folcloricus (-om arhaic) fiindcă el stimulează stabilirea relației antice parte-întreg, drum (al cunoașterii) — obstacol. Creatorul anonim are prin excelență conștiința abisului ontologic, cu care îl amenință drumul, a faptului că el are de străbătut o cale-n cruce. O perlă din Caietul anonim basarabean vorbește anume de această prăpastie a străinătății: «Și eu m-aș duci/ Și mi-i calea-n cruci,/ Și nu pot răzbate/ De străinătate,/ De copaci căzuți,/ De voinici stătuți,/ De tufi tufoasă,/ De fete frumoasă.».

(Caietul anonim figurează, așa cum precizează Perpessicius, ca un submanuscris de sine stătător în manuscrisul 2260, 315-317, fiind confecționat din hirtie subțire și avînd o grafie îngrijit-caligrafică ce o fi aparținînd unui schimb conștiincios care a avut doar sarcina să copieze. Este, după părerea editorului, un moldovean, căci fonetismul și lexicul o confirmă. (Noi am adăuga: și denumirile de locuri trădează acest fapt.) «Din nefericire, dincolo de ipoteze nu se poate merge. Dacă am pleca de la faptul că unele din textele Caietului anonim sînt folosite în manuscrisele vieneze, ai fi inclinat să presupui că el datează din a doua jumătate a anului 1869, în răstimpul dintre 16/30 iunie, cînd, membru al societății Orientul, Eminescu primește însărcinarea să adune folclor din Moldova, și începutul toamnei care-l află plecat la studii în Viena. El poate fi însă tot așa de bine și din epoca revizoratului și chiar de mai tîrziu. Viitorul va decide». (Eminescu. Opere, VI, p. 648).

Între timp a mai apărut o ipoteză: Dimitrie Vatamaniuc e de părere că manuscrisul cuprinde culegerea de poezii populare făcută de Vasile Conta «dincolo de Prut în 1865-

1869" (Publicistica lui Eminescu 1865-1877, Junimea, 1985, p. 215).

Ana Conta-Kernbach ne servește informații despre felul în care a ajuns Caietul anonim la Eminescu în Biografia lui Vasile Conta (1916): aflat la studii în Belgia, filozoful trimite culegerea în cauză doctorului Athanasie Fătu, iar acesta o trimite poetului la Viena. Ana Conta-Kernbach afirmă că poeziile populare au fost culese în Basarabia (vîl. cit. p.p. 16-17).

Revelator este nu numai acest amănunt din istoria Caietului anonim, ci și faptul că anumite texte de aici, ca, bunăoară, acela ce poartă numărul 56, pregătesc sinteza folclorică finală din Luceafărul: «Că eu am fost una la părinți/ Ca și luna printre sfinți/ Și le-am fost de mîngiere/ Ca și luna printre stele». Legarea dorului de stele, de plante și de arbori, cosmizarea lor sînt ideile interne, furnizate și de folclorul basarabean.

Heideggerul basarabean anonim dă o definiție magistrală a drumului către ființă, îngrădit de toate piedicile care stau în fața revelării. «Calea-n cruci» barată de «copaci căzuți» nuanțează chiar drumurile de pădure heideggeriene, le dă o imagine ontologică mai plastică.

Cu mentalitate specifică de homo folcloricus, dar erijat în postură de mag sau geniu, omul eminescian caută o sintetică imago mundi care să focalizeze ordinea sacră, leibniziana armonie prestabilită, legile Universului. Asemenea zeului indic Prajapati, el zidește universul prin sacrificarea propriei ființe, creează chiar în sine acest univers pentru a-l devora mai apoi, adică a-l contempla în cădere adîncă și «asfințire de idei», în reîncarnări și prefaceri. Sînt marile gesturi titanice și demonice eminesciene, mai cu seamă în poemele de tinerețe. Or, Eminescu are la îndemînă și modelul folcloric consacrat al universului: bucata de lut, maleabilă în mîinile Demiurgului. «Lutul» lumii este conținutul predeterminat al relației rău-bine, încît cel care-l modelează obține, fatalmente, numai forme «noi» nu și un conținut schimbat: «Pentru a-și inchipui cineva metaforic lumea ar putea să ieie o bucată de lut — etern aceeași, care prin ur-

mare, nu cunoaște timp — și să-i dea cele [mai] felurite forme, pe cînd una, cînd alta, cînd așa, cînd așa. Lutul rămîne-n orice caz același. Dacă-acuma însă iau că acest lut este răul, nedreptul pozitiv, se-nțelege că tot binele și toată dreptatea va consista numai în forme și nu în cuprinsul lor, adică în relațiunea uneia față cu cealaltă (Fr., p. 66).

Lumea ca bucata de lut, care se pretează la o modelare «formală», nu de fond, ne vorbește despre o esență originară imuabilă. Este un model ontologic determinist.

Mitul, canon universal

Basmul și mitul în genere sînt canonul universal al mitologiei universale, forme originare ale lumii originare. Romanticii nu fac altceva decît să descopere înrudirea intimă a poeziei cu mitologia, care este potențare a primei redări a naturii: prin intermediul limbii. Ce face poezia, care se revelă ca o treaptă superioară a evoluției gândirii umane? Converstește mitul din nou în materie primă, îl poetizează mai intens fiindcă ea, poezia, reprezintă tot ce poate fi mai originar, relevîndu-se ca o artă-mată, ca o artă primordială a tuturor celorlalte; ea este oceanul în care se adună din nou toate apele, oricît s-au îndepărtat ele de albia dintii. Deci, A.W. Schlegel și absolut ceilalți mari romantici decretează poezia ca fapt primar, necesar, originar în toate acțiunile umane, apărut odată cu lumea. Mitul este, însă, o primă sinteză operată de omul arhaic, care integrează elementele poetice într-o concepție asupra universului. Adică: urmează după primul stadiu al poeziei elementare în forma limbii străvechi și după cel de-al doilea, marcat de diferențierea psihicului uman în stări de factură diferită care nasc ritmul ca una din legile principale ale formei. (v. *Arte poetice. Romanticismul*. Buc., 1982, p. 61).

Definiția lui A.W. Schlegel seamănă, în fond, cu cea structuralistă a lui Roland Barthes, conform căreia mitul apare ca un metalimbaj; ca poveste adevărată și în același timp ireală, el se structurează după principiul «transformării istoriei în

natură». (*Romanul scriiturii*, București, 1987, p. 109).

Mitul se naște la intersecția ordinii terestre cu ordinea cosmică, din nevoia de a armoniza Haosul, de a găsi structuri coerente și semnificații simbolice. Ca realitate adevărată sau ca simbol prin care potențează realul, el se fundamentează pe un existențialism rudimentar, constituit din revelațiile primordiale ale Ființei ce face întii pași pe drumul cunoașterii de sine. Dacă ne cufundăm în aceste substat-uri ale «gîndirii sălbaticе» (*la pensee sauvage*, după cum zice Levi-Strauss), ale memoriei populare, ale visului sau inconștientului colectiv (în sensul lui Jung și Blaga), dăm de o logică primitivă care ordonează și dă rost tuturor întâmplărilor, explicîndu-le cauza și postsincronizîndu-le cu ceea ce s-a întimplat *in illo tempore*, pe vremea creației primordiale. Sfera inconștientului furnizează, în fond numeroase semnificații simbolice cu care sînt înzestrate întâmplările din sfera conștientului.

Desprindem, ca atare, o ontologie naivă care atestă primele lumini asupra ființării: în primul rînd această conștiință «primitivă» populată de zeii luminii intuiește partea sa inconștientă, simbolizată de demonii întunericii și haosului, în al doilea rînd, omul arhetipal se trezește pe o treaptă mediană între lumea animalelor și Cosmos; în al treilea rînd, cunoaște iubirea și o derivă din păcatul adamic originar, descoperă pomul cunoașterii cu revelația progresivă a contrariilor, elementelor, destinului (condiției umane).

Gîndirea mitică se opune antinomic gîndirii conceptualizate ca produs al civilizației (și bineînțeles, al istoriei). Este, iarăși, un topos al poeziei romantice: «Lumea basmului reprezintă lumea complex opusă universului adevărului (istoriei) — și tocmai din acest motiv îi este tot atît de asemănătoare, precum haosul în comparație cu creația desăvîrșită...» (Novalis). Întîmplarea reală devine, în sfera basmului, ireală iar întîmplarea miraculoasă se încarcă de realitate grea.

Canon al «mitologiei universale» mitul presupune o altoire de semn-

nificații din sfere mitologice cele mai variate, fiindcă se urmează în fond, principiul asociației spontane din vis. La Eminescu, peste elementele de mitologie românească se suprapun adesea elemente de mitologie antică, greacă, romană, indiană. Astfel, în procesul cristalizării conceptului Luceafărului Dumnezeu din basmul lui Kunisch devine Adonai, apoi Demiurg, iar Zmeul, Eon și Hyperion. Cătălina se naște din acele sublime năluci ale absolutului, care sînt Fata în grădina de aur și Frumoasa fără corp. Ciclul Luceafărului conjugă mitul dacic al nemuririi sufletului cu mitul brahman al puterii zeului suprem de a crea lumea din sine sau datorită sacrificiului propriei persoane și mitului romantic al geniului care nu cunoaște moarte dar care, scăpat de noaptea uitării, nu este capabil să ferească pe cineva pe pămînt nici să se simtă fericit ("el n-are moarte, dar n-are nici noroc").

În cadrul mitului (basmului), Eminescu obține o adevărată libertate și desmărginire a gândirii poetice a ființei, ce răspunde atît de adecvat chemării Absolutului.

Și intrucit devenirea întru ființă implică prin ea însăși schema cercului, după cum demonstrează C. Noica, Eminescu, care gîndește profund mitic, creează în basmele sale, universuri configurate ca cercuri concentrice: insula lui Euthanasius și insula de «smarald» din Păt-Frumos din lacrimă au (cercuri ale văii înconjurată de cercul mării sau al lacului și de cercul macrocosmic al cerului: în mijlocul văii e un lac, în mijlocul acestui lac este o nouă insulă mică, iar în dumbravă este o peșteră; «Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine», zice Euthanasius). Doma eminesciană, înconjurată de șiruri de munți și de ape semnifică «diminuarea conștiinței prin recluziuni ovulare» (Călinescu), claustrarea în «cercul» intim al eului redat sieși, liniștii primare. Rîul circular al timpului generează reflecțiile lui Mureșanu în tabloul dramatic omonim, Luna zace, în Călin, peste 'cuibar rotind de ape', configurînd permanentul univers nep-tunic cu vîlurare concentrică, «pe-a visării lucii valuri» și «ascultînd cu

adîncime glasul gîndurilor proprii» poetul întoarce după plac «uriașa roată-a vremii», în *Memento mori*; tot ca valurile uimite se imbină în lungă reverie gîndurile feciorului de împărat fără de stea, în *Povestea magului călător în stele*, în care nemărginirea de gînd este pusă ca «o lume în lume»; din cercuri (micul cerc al eului pămîntean și macrocercul cosmic) este construit și universul Luceafărului.

Sînt înseși cercurile gîndirii arhetipale ale omului arhaic care, la Eminescu, ia chipul unui homo folcloricus ce replămădește, cu o forță neobișnuită a fanteziei, mereu ieșite de sub supravegherea rațiunii, miturile esențiale ce surprind revelațiile primordiale ale Ființei.

Așa cum Brahma, mișcînd prima dată roata (kālacakrā) făcea mobil timpul și dădea impuls energic existenței universului, prin învîrtirea aceleiași roți a timpului Eminescu obține o dioramă a «codrilor de secoli» și «oceanelor de popoare», iar prin mișcarea pe cerc are siguranța că se întoarce la origini.

martie 1991

Stelian DUMISTRĂCEL

Dr., Iași

CONTEXTUL PAREMIOLOGIC ÎN PUBLICISTICA EMINESCIANĂ

Abordarea temei enunțate este posibilă datorită progreselor remarcabile, deși foarte lente, în editarea, de către Academia Română, a operei eminesciene, din care publicistica este tipărită în vol. IX (1980), X (1989), XI (1984) și XII (1985); ținem seama, pe de altă parte, de faptul că în volumul al XVI-lea, apărut în preajma centenarului morții poetului, este cuprinsă corespondența și un bogat material documentar. Ne referim, aici, la as-

pecte stilistice din prima parte a activității de gazetar a lui Eminescu ("Albina", «Federațiunea», «Familia»), cuprinsă între 1870 și octombrie 1877, cînd poetul își încheie colaborarea la «Curierul de Iași», intrînd în redacția «Timpului» de la București, ca reprezentînd anii formării și ai unui prim model ziaristic. Față de articolele aparținînd acestei prime părți (în special din paginile «Curierului»), în cele din ultima fază bucureșteană se pot observa deosebiri de tonalitate și de limbaj, deși schimbarea se produce treptat. Avem în vedere, în linii generale, trecerea de la stilul colocvial, familiar, la unul cu rezonanțe oratorice, de dezbateri publică în cadru național.

Ne-am oprit asupra acestor scrieri, intrucît proza jurnalistică oferă cititorului posibilitatea să cunoască, pentru prima dată într-un tablou de ansamblu, profilul general al teoreticianului în domeniul culturii și al înfruntărilor de idei din sfera istoriei, al ideologului—conștiință a națiunii, după cum scriitorii ne înfățișează pe Eminescu omul demn și sensibil în relațiile cu personalități de talia unui Maiorescu, cu părinții, cu prietenii și cei care i-au fost apropiați, ironic sau caustic cu alții. Toate împreună, articole de ziar și scrisori, se constituie, în același timp, într-un corpus al operei originale nebeletristice, ilustrînd modul de a scrie al lui Eminescu, dar nu versuri și proză artistică, iar stilul acestor scrieri reprezintă un element de referință pentru aprecierea ansamblului creației artistice propriu-zise.

Printre numeroasele și semnificativele mărturii ale preocupării marelui poet pentru problemele limbii române literare un loc aparte îl ocupă interesul acordat idiotismelor (idiotism: expresie sau construcție caracteristică unei limbi, care nu poate fi tradusă în altă limbă cuvînt cu cuvînt), aspect asupra căruia a atras atenția încă Perpessicius. Culegerile de proverbe și «asemănări» pe care Eminescu le-a extras din manuscrisul lui Iordache Golescu intitulat *Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate...* sînt mărturia unui «spirît metodic ce-și pregătește armele unei culturi active», dar alături de

acestea, manuscrisele eminesciene cuprînd și «liste oarecum improvizate, dictate de imediate nevoi practice, din care-și alimentează opera ziaristică, atît de bogată în expresii populare» (subl. n., Perpessicius, *Opere*, VI, *Literatură populară*, 1963, p. 623).

Însuși poetul, pentru care locuțiunile și expresiile sînt «parte[a] netraductibilă a unei limbi» și «formează adevărata ei zestre de la moși strămoși» (IX, 487), a formulat aprecieri directe asupra valorii stilistice a izolărilor lingvistice și a contextelor paremiologice în repetate rînduri. Recenzînd *Falsul tratat de vinătoare* al lui Odobescu, el scrie: «Limba e curată și are farmecul nouității. O mulțime de cuvinte și forme idiomatice, pînă acum scrise puțin sau de fel, dar a căror origine întăritoare este limba poporului nostru, fac cartea prețioasă și din punct de vedere lexical; citațiile arată gustul și cultura autorului» (subl. n., 1875, IX, 106-107). La înființarea unui club al studenților, publicistul, om al cetății, făcea recomandarea că filologii «ar putea să se ocupe, de ex., cu stringerea locuțiunilor și proverbelor» (1877, IX, 311), după cum, referindu-se la limba unui cronograf de la Buzău din 1638, sublinia faptul că textul este «bogat în locuțiuni proprii numai limbii române» (1877, IX, 408), iar printre meritele traducerii de către Mite Kremnitz a unor bucăți de proză românească este și acela că «reproduce pe cît este cu putință orice locuțiune românească prin una echivalentă germană» (1877, IX, 409). Am putea observa, într-o paranteză, că la fel procedase Eminescu traducînd din franceză, din ziarul «Gaulois», portretul sultanului Abdul Hamid, despre care se credea că «e mină spartă și-i place oca mare»... dar, de fapt, «leagă paraua cu șapte noduri» (1876, IX, 195).

În intenția alcătuirii unui reper-toar propriu de locuțiuni, zicători și proverbe (despre care vorbea Perpessicius și care pe un anumit plan se aseamănă cu dicționarul-i de rime), poetul observă și vorbirea celor din jur; astfel, printre surse îl putem considera a fi și pe un oarecare preot Gheorghe Ionescu, în necrologul căruia a ținut să

remarce că vorba îi era «intrefăsuată cu glume nevinovate și maxime de înțelepciune a vieții» (1877, IX, 393), sau pe moșul Terinte Barbă-Lată, răzeș de la Fundari, în ținutul Vasluiului, autoritate a căruia «vorba veche de baștină» o găsim invocată în conceptul unei scrisori din perioada revizoratului școlar, comentând făgăduințele subprefectului județului: «Tinărul spune câte face, bătrînul câte au făcut, nebunul câte are de gînd să facă» (1876, XVI, 326; cf. și o variantă de redactare).

Apreciind că mijloacele stilistice ale publicistului sînt adaptate la parter și la împrejurare, putem observa că în articolul de ziar, prin care se comunică și cu un cititor obișnuit, plasticizarea ideii se realizează frecvent prin formula de extracție populară, a cărei apariție poate fi adesea numai spontană: «azi alb, mine negru, azi Rada, mine Neaga» (f.a., IX, 448), «pe mică pe ceas» (1877, IX, 399), «cit frunza și iarba» (1876, IX, 261), «ca-n satul lui Cremince», «față cu Stan sau Bran» (f.a., IX, 479), «de la creștet pînă-n tălpi» (1877, IX, 323), «cu ghiotura» (id., 279). Asocierea cuvintelor fir și păr reprezintă nucleul unor construcții a căror ierarhizare concurează analiza semantică clasificatoare a lexicografului. Ele se găsesc în sintagma fir de păr [o știre politică] «era numai cit c-un fir de păr deosebită de o declarație de război», (1876, IX, 239) și în contexte ce adaptează expresiile a nu i se clinti (cuiva) un fir de păr din cap («un fir de păr din capul suditului chezaro-crăiesc n-a fost atins de nimenea»; (1876, IX, 300) și a tăia firul (de păr) în patru [diplomația] «deprinsă a tăia un fir de păr în patru figuri silogistice»; (1877, IX, 360), ca și în locuțiunea din fir în păr («Sultana Valide i-a spus lui Abdul-Hamid tot complotul din fir în păr»; (1876, IX, 279); [expesivitatea unei limbi constă în capacitatea ei de a] «deosebi din fir în păr gîndire de gîndire»; (1877, IX, 407).

Locuțiunea expresivă verbală este, de asemenea, întilnită în textul articolelor politice: a ieși cu mîna goală (dintr-o afacere; 1876, IX, 276); a tăia în carne vie (id., 285); a pune la cale (cu sensul special

de a pune pe calea cea bună», id., 386); a fi cu mîinile legate (id., 464), formula fiind uneori și contextual adaptată la situație: a minca pita lui Vodă (id., 465).

Solicitarea funcției de caracterizare plastică a unui fapt reiese pregnant din analiza contextului în care este situată zicala. Ipocrizia primejdioasă a administrației austriece din Bucovina, după răpirea acestei provincii, cînd, în 1782 se cereau informații în materie de reglementări juridice Divanului Moldovei este înfățișată în următorii termeni: «Noii guvernanți umblau ca mișă pe lîngă păsar, doar s-ar putea deduce cumva dreptul de proprietate a «Stăpînirii» asupra pămînturilor mănăstirești, răzășești și a locurilor din tirguri» (1876, IX, 255; asupra acestei probleme, cf. Ștefanelli, Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc, 1915).

Din punctul de vedere al încadrării în text pot fi făcute cel puțin două observații. Mai întîi, că uneori este folosită formula și tehnica citării paremiologice propriu-zise: «De acolo proverbul: toată lumea să moară, numai Manea să trăiască» (1876, IX, 166); — «povestea cîntecului: pe de laturi cu bănatuiri, la mijloc pară de foc» (id., 195); «vorba țiganului: ce-mi pasă mie că trăiește toată lumea, dacă mor eu» (id., 449). În al doilea rînd, putem aprecia că funcția zicătoriei și proverbului de a încadra, diacronic faptul particular în dimensiunile experienței și atitudinii colective este argumentată de plasarea contextelor paremiologice în chip de concluzii după un comentariu sau în loc de comentariu propriu-zis. Așa, de exemplu, un articol referitor la reflectarea situației încordate din Balcani din uinie 1876 în anumite ziare se încheie astfel: «Știut este: satul arde, baba...» (IX, 129). Beletristica submediocră și stilul impropriu ale unei publicații «care primejduiește prin aparițiunea ei fiecare duminică» a orașului Caracal este «încurajată», în încheierea articolului Flori stilistice din ziarele românești, prin antifrază: «Așadar sempre avanti! ce dracu, ori caftan pin-in pămînt, ori streangul de gît» (1876, IX, 119), iar finalul de la o notă reproducă din «Curierul Bolgradului», pre-

tențioasă prin stil, imposibilă prin grafic, dar care mai recurgea și la citarea unor proverbe (printre care «Niqui salcia pom, niqui ciociul hommu»), îi provoacă redactorului de la «Curierul de Iași» următoarea exclamație admirativă: «Bravo Qurierul Bolgradului, ziar politiqu, quomerquial, agriquo! Minte la el cit glas la pește» (1876, IX, 122).

Ironia se transformă adesea în sarcasm. Numirea în senatul turcesc a unui pașă «celebru» pentru că fusese «singurul ministru în toată Europa care nu știa — citi și scrie» este «salutată» în stil satiric popular: «unu la mină și cei mulți înainte» (1877, IX, 316). Acumularea formulelor expresive dă adesea articolului politic (după cum observa Al. Oprea în studiul introductiv la volumul al IX-lea de Opere, Publicistica lui Eminescu) tonalitatea de foileton. În octombrie 1876, poziția diferitelor țări europene față de evoluția războiului cu Turcia este comentată sugestiv: cutare țară «n-are gust să se bată pentru ochii frumoși ai bancherilor din Londra», altele au o situație financiară precară, «și... războiul se știe că-i feciorul lui bani-gata ș-a lui mină-spartă», iar concluzia, în ceea ce-i privește pe români, îi aduce aminte poetului «vorba ceea: mai bine vrăjmaș c-o față decît prieten cu două» (IX, 232). Formula finală este o zicală polivalentă, evocindu-le simultan pe taler cu două fețe și ferește-mă, doamne, de prieteni, că de dușmani mă feresc singur, în-tilnită ca atare și în culegerea mai sus citată a lui Iordache Goleșcu.

Dar Eminescu însuși se detașează de model și sparge tiparul locuțiunii românești, al citatului savant, sau construcția unei zicături, prelucrînd-o sau adaptînd-o, ori numai evocînd-o în formularea-i proprie (vezi și mai sus, pentru locuțiuni). Începutul cunoscutului vers «Un regat pentr-o țigară...» din Cugătările sărmanului Dionis este parafrazarea celebrei replici ("Regatul meu pentru un cal") din piesa Richard al III-lea a lui Shakespeare, iar într-o scrisoare din 1877, către Titu Maiorescu, cunoscuta deviză a ordinului iezuiților, ad majorem Dei gloriam, devine Ad majorem Junimea gloriam ("Ich hore, dass

Sie bald nach Iași kommen..."; XVI, 185). O originală parafrazăre după a altă celebră replică din Shakespeare poate fi găsită în textul unui scurt anunț critic 'tipărit în «Curierul de Iași» din 4 mai 1877, pe care, pentru savoarea-i ironică, îl cităm în întregime: «Între multele nenorociri ce le va fi întîmpinat vestita lebedă din Avon putem număra și traducerea în iambi de cinci picioare pe care d. Adolf Stern, literat din București, au aplicat-o melancolicului Hamlet. Cine va traduce însă păsăreasca d-lui Stern pe românește — asta-i întrebarea». (IX, 373).

Frecvent, locuțiunea este integrată organic textului polemic: unele gazete ungurești, dacă ar putea «i-ar soarbe pe români într-o lingură de apă» (1876, IX, 213); afirmația unor ziare străine că românii ar căuta conflictul cu Turcia «ca să se poată arunca în brațele Rusiei» este explicată «adică că am căuta cum s-ar prinde nod în papură» (1877, IX, 296); atmosfera din Cameră, nesemnificativă față de criza ministerială iminentă din ianuarie 1877, și de neînțeles, este comentată de publicist printr-o referire la misterioase și învăluite în mirific manifestări ale ofidienilor: «se va fi fierbind piatra scumpă în București» (id., 315). Să observăm și adaptarea la necesitățile caracterizării unei situații a locuțiunii a lua foc cu gura: [unele ziare] «ar lua mai bine foc în gură decît să spuie [adevărul]»; 1877, IX, 436), a zicătorii nu tot ce zboară se mănincă, prin «isteți, cari cred că tot ce zboară se mănincă» (ibid.), sau jocul de cuvinte ce dă o valoare nouă compusului verbal zgirie brînză (de fapt, [om] zgîrcit) în «oameni cari zgirie la hirtie ar putea să zgirie brînză și să cîntărească la masline» (ms.; IX, 449).

Această detașare față de formula fixă, utilizată doar aluziv, poate fi coroborată cu citarea printre proverbe a unei formule generalizatoare aparținînd vorbirii familiare, selectată într-o suită prin înrudire tematică: «Luînd în serios» proverbele că «haina-l face pe om» și că «acela căruia Dumnezeu îi dă o slujbă îi dă și minte destulă pentru ea». (1877, IX, 344). Fără îndoială, în

ultimul caz, poate fi vorba chiar de o încercare de a forja ad-hoc, cu intenții ironice însă, un context proverbial sau un «pseudoproverb», o propensiune pragmatică ce caracterizează și publicistica de astăzi (cf. Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, București, 1982).

Pentru Eminescu, însă, fondul paremiologic românesc atât de prețuit (vezi recunoașterea lui Pann, «cel isteț ca un proverb») este, fără îndoială, unul dintre domeniile care se pretează la adevărate exerciții de stil în căutarea întregii dimensiuni a faptului de limbă, atunci când elementele prezumptive dintr-un «aforism despre aforisme» sînt doar subtil evocate («Deși, "poate" și «se zice» sînt după zicală cam rude cu minciuna; 1876, IX, 288), dar mai ales atunci cînd părțile constitutive ale zicalei servesc pentru marcarea liniilor de forță ale enunțului sau ale unei demonstrații. Din acest punct de vedere, vom cita două cazuri, ale utilizării zicalelor iarna n-o mîncîcă lupul și Vodă da și Hincu ba.

Analizînd, în octombrie 1876, perspectivele izbucnirii războiului între ruși și turci, se presupune că Turcia va evita o campanie de iarnă, intrucît «pentru arab, egiptean și alte rase de la miază-zi iarna e un dușman [de] neînvins, pe care, după cum zice proverbul, nu-l mîncîcă lupii» (IX, 223-224). Iată așadar cum, poate numai ca exercițiu privind o formulă nouă de desfășurare a elementelor enunțului paremiologic, adecvată imperativelor lapidarității, sentința înglobează între primul ei termen și cei următori faptul particular în sprijinul explicării căruia generalizarea a fost invocată.

Semnificația zicalei *Vodă da și Hincu ba*, reflectînd vechi realități politico-sociale (cf. Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe*, Iași, 1924) este solicitată de profundul cunoscător al cronicilor și al istoriei naționale în faimoasa incursiune în trecutul țării noastre pe care o reprezintă conferința *Influența austriacă asupra românilor din Principate*. Ca și în cazul precedent, în enunț este evitat tonul sentențios, elementele zicalei fiind prezentate într-o adevărată orchestrație. În

condițiile manifestărilor de descentralizare feudală, «Vodă, adică statul, putea să zică da, Hincu zicea ba și pe-a lui Hincu rămînea»; se constată, apoi, «înmulțirea neamului lui Hincu» și abia în condițiile înrăutățirii situației, «Hincu își deschide ochii, se sparie de cîte vede și nu știe de unde vin relele, nu știe că din ba a lui» (1876, IX, 167; cf. 172, unde se reia zicala în comentariu).

Evident, în toate cazurile din urmă, ne aflăm la polul opus al apariției mai mult sau mai puțin spontane a izolării lingvistice de tipul pe mică pe ceas sau a tăia în carne vie, scriitorul își «domină» limba, dispersînd și reluînd într-o distribuție savantă elementele zicalei, cu efect de amplificare a puterii de sugestie.

Înainte de a încheia, vom aminti că în corespondența poetului izolările lingvistice și contextele paremiologice nu lipsesc, dar ele constituie apariții sporadice ce se subordonează relațiilor pe care le impune, în mod firesc, statutul partenerilor.

Astfel într-o scrisoare din 1878, de la Florești (județul Dolj!), Caragiale și Ronetti Roman sînt muștrați folosindu-se limbajul zonei dialectale în care Eminescu se afla la acea dată: «vă trimit cioarelor în crucea hotarelor pentru că nu-mi scriserăți din cîte s-a întimplatără arih în dan tatară», expeditorul interesîndu-se dacă *Rosetache* «tot mai e mare și tare în satul lui Cremine» (XVI, 349). În sfîrșit, iată și textul unei telegrame adresate la Iași lui Iacob Negruzzi: «Rog pe părintele Creangă/ Ca să sune din talangă,/ Din talanga cea de boi/ Ca să auzim și noi/ Doresc să petreceți bine,/ Să nu mă uitați pe mine», cu un final tipic mesajelor scrise populare (f.a., XVI, 186-187).

Deși orice evocare a lui Eminescu ni-l recheamă pe Creangă prin atracția înrudirii de talent și de simjire, de această dată, invocarea marelui humuleștean se impune din rațiuni aparte. Parcurgînd publicistică eminesciană, descoperim o apropiere mai puțin cunoscută a celor doi scriitori, sub semnul prețuirii acelorași ipostaze ale limbii vechi și înțelepte, deși deosebirile de teh-

nică» sint evidente, Creangă, pentru care poate fi găsit un precursor doar în Costache Negruzzi, fiind, după cum a fost caracterizat, un maestru al încorporării, de tip rabelaisian, a expresiilor idiomatice, a zicătorilor și proverbelor în proza noastră artistică. Dacă, *mutatis mutandis*, putem compara dicționarul de rime eminescian cu listele de proverbe și «asemănări» extrase după Dinicu Golescu și alte surse și, dacă, în ciuda aparentei «brutalității» a imaginii campestre, admitem că funcția rimelor este aceea surprinsă de metafora din următoarele versuri dintr-o postumă: «Astfel, la clăi de vorbe eu fac virfuri/ De rime splendizi», atunci izolările din vorbirea populară, zicătorile și proverbele au, în primul rînd în proza jurnalistică, același rol în ceea ce privește relieful expresiv al enunțului. Pe de altă parte, dar legat de acest aspect, mai mult sau mai puțin pragmatic, putem avea în vedere faptul că prin modalitățile stilistice ale referinței, impactul paremiologic al publicisticii eminesciene poate fi interpretat conform aprecierii acelorași chintesențieri lingvistice aparținîndu-i lui Lucian Blaga: «avem proverbe care prin finețea lor par niște cuvinte de spirit azvirlite pe cîmp unul altuia, de zei-plugari» (Pitoresc și relevanță în Spațiul mioritic).

Studiînd tot mai profund opera lui Eminescu, ne aflăm în situația perpetuă de a constata cum, cu trecerea timpului, crește sentimentul datoriei față de moștenirea artistică și de demnitate scriitoricească și umană lăsată acestui neam întreg de neîntrecutul geniu al pămîntului românesc. Creștere ce reprezintă o probă a măsurii în care ne învrednicim, după vremuri și prin vremuri, de oameni ce au născut și în Moldova.

Ion APETROAIE

Prof. dr., Iași

ROMANUL LUI LUCIAN BLAGA

Editura «Humanitas» din București specializată pe o dimensiune a ei în publicarea unor opere «de ser-tar», a produs, lunile trecute, o surpriză de proporții făcînd să apară între altele romanul lui L. Blaga, *Luntrea lui Caron*. Cunoșcătorii operei poetului și filozofului Blaga vîd în noua opera un paradox purtînd o dublă surpriză. Mai întîi, pe aceea de a marca o ipostază inedită de romancier, iar apoi de a oferi spre lectură nu doar un roman strict liric, vîdit poetic, ci și unul pronunțat politic. Adică o latură aproape de loc previzibilă la un scriitor în esență străin de aluviunile politicului în opera știută pînă acum.

Evident, undă de șoc a surprizei produsă în primă instanță, adică la un nivel superficial de lectură se diminuează dacă avem în vedere că Blaga cel cunoscut nu «absentează» din noua sa operă, ci, dimpotrivă. Tensiunea lirică aliată magmei epice, dar și excepționala forță reflexivă ce încadrează totul într-un ansamblu narativ eseistic sint cele mai vii argumente pentru recunoașterea vechilor ipostaze ale scriitorului. Nu-i de uitat apoi nici faptul că romanul pivotează în jurul biografiei puțin voalate, a poetului în anii săi postbelici, adică în jurul unei conștiințe-martor, opera devenind, cum spune el într-un loc, «această carte a vieții mele». Cu alte cuvinte, nu sintem prea departe de prima operă memorialistică a lui Blaga, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, ce po-vestea, tot la modul abundent liric și reflexiv, anii formării sale. Romanul devine astfel un soi de replică, la celălalt pol al biografiei scriitorului, dată acelei opere memoria-listice. O replică însă mult mai marcat epică, mai dramatică, mult mai încărcată de ficțiune și evident mai amplă.

Aspirația ei este aceea de roman al unei conștiințe lucide agresată obsesiv de valuri de intoleranță și abuzuri ale regimului postbelic ce amenință atâtea dintre cele bine statornicite, dar mai ales valorile fundamentale ale culturii. Conștiință-oglină, naratorul este un observator adinc și apoi un regizor abil al scenariului epic ce cuprinde un aliaj tulburător de tablouri coagulate pe ideea destinului dramatic al creatorului în condițiile unei istorii vitrege. Se pot distinge, la rigoare, trei planuri ce tind să se intercaleze pe o magistrală definitorie a cărții. Un plan documentar, de jurnal politic, cu vie infiltrări lirice și lucide judecăți socio-politice se deschide progresiv spre o cronică a evenimentelor din anii «44-50» care au marcat următorii 45 de ani de istorie românească. E o cronică largă, stufoasă, saturată de accidente și incidente de viață socială, dar toate filtrate prin conștiința poetului Axente Creangă și nu văzute de sus de o instanță obiectivată ca în romanul clasic. Naratorul-poet este și nu este o conștiință implicată în istorie. Este, în măsura în care destinul său de creator de prim plan în anii interbelici, dar și de personalitate culturală de mari dimensiuni (membru al Academiei, profesor universitar, fost diplomat — calități ce-l vădesc pe autor) se hotărăște acum prin seisme istorice devastatoare. Nu este, din moment ce poetul refuză să răspundă afirmativ provocărilor istoriei; nu se amestecă în valuri, își menține nealterată conștiința, judecând cu totală onestitate lanțul de atrocități ce se abat asupra țării și în special asupra culturii: «În timp ce — notează naratorul — casele de prostituție au fost desființate, prostituția slovei înfloarește ca niciodată».

Al doilea plan narativ al romanului crește din reacțiile intime ale naratorului, mai exact dintr-o largă rețea de evenimente erotice, fapt care i-a făcut pe unii comentatori, între care criticul N. Manolescu, să califice romanul în totalitate ca roman de dragoste. Pe canavaua istorică a tragediei naționale de după război eroul narator încearcă să se salveze printr-o revigorare cu ajutorul erosului. El trăiește experiențe

complementare pe acest plan, solicitat de o pasiune mai terestră pentru senzuala Octavia Olteanu dar mai cu seamă de spirituala Ana Raș — «o făptură într-adevăr excepțională și fermecătoare». Aceste două planuri se subsumează celui mai riguros, al treilea (dar nu în ordinea importanței), unul prin excelență dramatic definit de spectacolul recuperării și supraviețuirii marelui creator amenințat la tot pasul de sterilitate sau de moarte; ceea ce e pentru el cam același lucru. E adică, în acest al treilea plan nu e totul subordonat unei zbateri tragice, cu viziuni tenebroase, pentru o salvare din infernul patimilor sociale, al universului negru din exterior. Ar fi tocmai de subliniat, așa cum a și făcut-o N. Breban conducând o anchetă despre roman ("Contemporanul", Nr. 10, 1991), un calm stilistic ce relevă atât maturitatea scriitorului (fapt pozitiv în plan estetic) cât și încrederea lui deplină într-o renaștere artistică prin dragoste (fapt pozitiv în plan existențial).

Revenind la primul plan structural al romanului, acela ce imprimă cărții caracterul de roman politic, trebuie să-i recunoaștem nivelul artistic superior garantat de incizia spectaculoasă în organismul social românesc al deceniului al cincilea. Firește, întâlnirea lui Blaga cu Marin Preda, autorul trilogiei Cel mai iubit dintre pământeni este inevitabilă și de aceea niște precizări se impun. Sigur că prioritatea lui Blaga e de constatat dacă avem în vedere că romanul e scris, cum mărturisește fiica sa Dorli Blaga, în primă variantă între anii 1951-1953, iar în cea de-a doua, și cea publicată în anii 1956-1958. Prioritatea rămâne valabilă, chiar dacă M. Preda și-a publicat romanul cu 11 ani înaintea celui blagian. Contează cînd e scrisă opera: *Tiganiada* lui Budai-Deleanu o vom judeca în raport cu anii în care s-a zămislit (începutul secolului al XIX-lea) și nu cînd a fost publicată (sfîrșitul aceluși secol). Evocarea aceleiași epoci este un prim factor ce apropie cele două romane, precum situarea unui erou intelectual în prim-planul lor este cel de-al doilea. Diferențele însă se impun: de teh-

nică, de stil, de limbaj. Desfășurarea narațiunii în romanul lui Blaga se produce la persoana I, evenimentele înseși sint văzute prin prisma unei conștiințe de mare anvergură care — cu minime detalii deosebitoare — aparțin autorului însuși. La Marin Preda discursul narativ aparține unei instanțe obiective, exterioare, în buna tradiție a romanului clasic, balzacian. Intervin apoi diferențe și mai adinci: Preda e romancierul *comme il faut*, imbatabil pe terenul evocării narrative. Scenele de infern prin care trece croul său, Victor Petrini, sint memorabile și se constituie ca prim-plan al cărții.

Blaga, reflexiv și liric, nu e lipsit de vocația epică, dar eroii săi nu sint vertebrați cu prioritate din incidente epice; atmosfera nici ea nu-și dezvăluie specificul printr-o descriere narativizată, cum se întimplă la povestitori de vocație ca Rebrea-nu sau Preda. Apropierea lui Blaga în acest plan de G. Călinescu din romanul *Bietul Ioanide* este mult mai plauzibilă și mai semnificativă. De altfel, ambii scriitori, puși aici în relație — Blaga și Călinescu — scriu în esență romanul unor personalități excepționale de creatori geniali: poetul Axinte Creangă și respectiv arhitectul Ioanide nu sint preocupați în esență de fenomenele socio-politice care servesc, în ambele romane, mai curind ca fundal.

Dar care e totuși, planul socio-politic al romanului *Luntrea lui Caron*? De la început trebuie recunoscută valoarea excepțională a cărții pe latura viziunii asupra peisajului dramatic românesc al anilor '44-'50'. Nicăieri în romanul românesc nu s-a făcut o mai drastică și mai exactă radiografie a tabloului istoric al acestor ani, cînd se știe, s-au instaurat, cu puterea armelor sovietice, o doctrină și o politică, ce au răsturnat mersul firesc al istoriei românești de pînă atunci. Totul sau aproape totul a fost deturnat de la mersul normal al lucrurilor publice, naratorul fiind interesat mai cu seamă de consecințele în plan cultural ale acestor perturbări ce ne-au marcat toată istoria ultimelor 4-5 decenii. Pe fundalul politic al manevrelor abile pentru obținerea puterii de către comuniști prin forță, prin amenințări, prin calomnii și

santaj se țin reacțiile ideologice la toate nivelurile sociale care duc la insinuarea metodelor de indoctrinare silnică și de eliminare a vechilor obișnuințe. Subtilul filozof al culturii și estetician Blaga observă cu amărăciune instaurarea în planul vieții culturale și artistice a unui stil dezastruos pentru toate palicrele acesteia. Propaganda se făcea cu mijloace simpliste, șablonarde: «Producția [poetică] devenea tematică și se umplea de lozinci ale zilei. Mai mult, chiar gazetăria se făcea, tot mai stăruitor, după modele de largă circulație în răsărit. [...] Frazele deveneau obositor de explicative, nemaingăduind nici o implicație de care să te apropii cu darul ghicirii. Propozițiile se articulau miriapodic crescînd inutil în lungime. Epitetul homerice intra în uzul cotidianelor. De cîte ori venea vorba despre un anume lucru sau despre o anume persoană, se repeta cu o insistență ilariantă și epitetul de rigoare. Armata sovietică era totdeauna «eroică», iar Stălin totdeauna «genialul», cum în epopeile homerice Hera era mereu aceeași zeiță «cu ochi de bou». Clișeul își făcea intrarea pe sub porțile de triumf al scrisului românesc și cu aceasta își făceau loc, în poezie și în publicistică, aceia care, prin aptitudinile lor din naștere, se pricepeau să practice noua expresie. Adică impersonalii tuturor neputințelor. [...] S-ar putea susține că a fost lichidat cultul personalității, acesta fiind înlocuit prin cultul impersonalității, dacă în subsidiar n-ar fi apărut fetișismul, de o înfățișare cu totul magică și primitivă al unei singure «personalități», care era «genialul».

În viața socială arbitrariul se instalează morțiș, criteriile fiind total artificiale, mascate sub pavăza unei așa-zise purități partinice; în realitate, era vorba de o selecție socială, de ierarhizări care impuneau drept criteriu cel al metodelor de conducere prin forță, prin domnia bunului plac al «disciplinei de partid». În aceste condiții, drama poetului narator e ușor de întrevăzut, de vreme ce morala își pierde bunele criterii: «salvarea ce mi se pune în vedere trebuia răscumpărată — notează naratorul — prin capitularea conștiinței».

Dacă în romanul de factură pronunțat epică de tipul trilogiei amintite a lui Marin Preda atmosfera este una epizată, la Blaga procedeul de evocare e adesea înlocuit de meditația propriu-zisă, de constatarea uneori de tip jurnalistic sau de tratarea eseistică fie și cu tentă didactică. Efectul este unul explicit; eroul face lungi disertații intelectualiste neocolind însă nici forța diatribei a celui boom pamfletar sau a consemnării reci, bine argumentate, în forme care, nici vorbă, au darul de a convinge. Metafora și simbolul sînt însă mult mai frecvent utilizate drept arme predilecte ale poetului ca de pildă într-o reflecție amară ca următoarea: «Pretutindeni, toate străzile ce duc la cimitir, ar trebui să poarte nume de marxiști». Privirea sintetică a distrugerilor impuse de politica ce se instala prin '45-46' este una de amară dezamăgire a unui intelectual de anvergură ca Leonte Pătrașcu, un «geamăn» al poetului-narator care trăiește drama stingerii sale treptate ca filozof nemarxist ajuns, de altfel, la sinucidere, simbolic, prin aruncarea în hău la un loc numit Ripile Roșii, adică prin scufundarea spiritului în geologic. Aceasta, ca urmare directă a lanțului de ostilități ce se declanșează de către comunism, «pecinginea pămîntului»: «Materia — notează filozoful Leonte Pătrașcu — își întinde puterea. În veacuri de demult neamul nostru mai avea, la răscruci, o salvare: retragerea în preistorie. În condițiile de azi nici retragerea aceasta subț frunză verde, în colibele plaiurilor, și la amnar nu mai e cu putință. Se distruge totul, cade totul. Suntem transformați pur și simplu în mase de robi, la dispoziția unui Genghis, care are însă la îndemină cea mai avansată tehnică de distrugere. Noi, ca neam, am respirat două decenii de libertate și am început să arătăm ce-am putea. Acum se urmărește distrugerea sistematică a spiritului care a luat trup printre noi. Se urmărește desființarea memoriei. Se retează, brutal și cu fereștrăul, toate valorile pentru ca urmașii noștri să nu mai găsească nici un sprijin spiritual și nici un temei de mîndrie nicăieri și în nimic. Mîine va fi totul la pămînt sau ras ca și cum nici

n-ar fi fost vreodată. Se macină conștiințele. Se cumpără cugetele». Asaltul nimicitor nu permite nici o speranță: «Și Leonte nu vede nicăieri nici un palid semn că va fi cîndva altfel». Premonițiile filozofului care disecă atît de lucid organismul bolnav al societății românești de acum patruzeci și mai bine de ani s-au adevărit, din păcate, minus exagerarea că nu ar fi posibilă nici o cale de ieșire.

În acest timp ieșit din țișină, nu e de mirare că intelectualul adevărat se simte încolțit de peste tot, e hăituit, înjosit, i se fac procese de conștiință, e pedepsit pentru delict de conștiință, e aruncat fără drept de apel din locul unde se află pedepsit pentru că, chipurile, ar fi pur și simplu dușman al poporului. Un ziar din capitală îl găsea pe filozoful Leonte Pătrașcu vinovat de asasinarea lui N. Iorga, iar în altă gazetă prietenul acestuia, poetul Axente Creangă, e atacat frontal pe tema «Cum a trădat Axente Creangă clasa muncitoare». De asemenea, Marga Mureșanu, soția unui mare poet interbelic (în spatele căruia îl ghicim pe O. Goga), este întemnițată prin ambiția unui politician local de a o pedepsi pentru o veche dispută a defunctului soț cu fostul șef al respectivului politician. Relațiile umane sînt deturnate fără scrupul și puse să funcționeze după interesele noilor guvernanți: «Morala — scrie protagonistul — cu normele ei cunoscute era socotită ca un fenomen desuiet, feudalo-burghez. Morala urma să îndure profunde modificări, să primească chiar o nouă definiție, în funcție exclusiv de voința de putere a partidului». Aceasta, spre binele celor care fac totul posibil pentru întronarea privilegiilor nomenclaturiste: «...ceea ce se întimpla — notează amar naratorul — jignea la fiecare pas simțul de demnitate omească a cetățenilor, dar umplea de mîndrie bestiiile conducătoare». Radicalismul celor doi gînditori, «gemeni» care de fapt ascund una și aceeași persoană — cea a lui Blaga — e concurat doar de onestitatea lor în judecarea răului ce se abate asupra țării prin invazia armatelor «eliberatoare» — «barbaria mileniului», «năvălirile asiatic».

Cel de-al doilea plan al romanului care-și structurează substanța epică din notațiile intime de jurnal ale naratorului, din incidentele de viață erotică este complementar celui dintâi contribuind la reliefarea personajului-narator și parțial a altor câteva între care mai întâi partenerile sale memorabile, Octavia Olteanu și Ana Rareș. Dacă filozoful Leonte Pătrașcu, în ciuda prieteniei cu frumoasa Ana nu-și mai poate găsi punctul de sprijin în viață, crezând că «și-a pierdut destinul» și sfârșește prin sinucidere, ca pentru a dovedi, în mod simbolic, sfârșitul filozofiei în condițiile atmosferei culturale comuniste, poetul, în schimb, se remontează treptat-treptat prin tocmai aerul înviorător al dragostei. Condiția de existență a lui este poezia care — scrie naratorul în tonul lui Blaga — «a fost țara mea». Până la această renaștere spirituală, însă, romanul înregistrează concomitent — adică și pe al treilea plan, cel al destinului creator al geniului — o serie de secvențe narative pe direcția demersurilor erotice ale poetului în cuplu cu provocatoarea Octavia, ființă ciudată, cu pasiune religioasă, dar mai înclinată să trădeze preceptele biblice, condusă de un temperament impetuos. Demis de la Universitatea clujeană, unde era un strălucit profesor, Axente Creangă ajunge un simplu bibliotecar într-un orașel ardelean, unde, între altele, trebuie să înlăture din bibliotecă propria sa operă și unde, în compensație, încearcă o redresare sufletească pe planul creației prin farmecul erosului. Din păcate, Octavia nu e omul care să-i deschidă propriile căi către sine, către potențialul său creator, stăvilit pentru o vreme (eroul crede că chiar stins de-a binelea) de condițiile ostile.

Scenele de pulsație a vieții eroului în preajma cuplului Olteanu (soțul, fost profesor la Teologie, ajuns acum simplu podar) sint printre cele mai reușite ale romanului. Frapează cu deosebire cele brodate pe un fir de fantastic țesut în pinza evenimentelor veridice ale epocii, într-o atmosferă realistă de la casa soților Olteanu. Trecerea, noaptea, a două mii de oi peste podul înghețat al Mureșului, cu un cioban misterios (ochi fosforescenți, gesturi provoca-

toare) duce cu gîndul, prin atmosfera de suspans ce se creează, la luntrea lui Caron, aerul demonic al scenelor transmițînd un mister bine conservat (de aici și titlul romanului propus ca atare de redactorii «Revistei de istorie și teorie literară» care au și publicat o parte din el încă în 1989).

Dar aerul cu adevărat benefic pentru creatorul care-și regăsește tonusul poetic i-l aduce frumoasa Ana Rareș, naturalistă ajunsă cu soțul ei într-un sat de munte, Căpilna, odată cu refugiul Universității ieșene la Alba Iulia în anii ultimului război mondial. Femeia îl farmecă pe poetul derutat și ultragiă de vremurile ostile încît redresarea se va produce sub presiunea misterioasă a unei iubiri de mare puritate spirituală. Portretul frumoasei Ana e unul auroral, țesut din fire parcă imateriale, conținînd elemente lirice de inefabilă poezie a admirației împinse pînă la cult: «Doamna Rareș — notează admiratorul — era o făptură aproximativ mijlocie de statură, de distincție care o înălța. Zîmbet era toată ființa ei. Remarcai numaidecît că frumusețea ei nu era spectaculoasă. Frumusețea ei se alegea din cînd în cînd, cu totul pe neașteptate, fie din mimică, fie dintr-o mișcare, fie dintr-un complex de linii neutre. Avea un umblet plin de grație, pe care ea însăși nu părea să și-o cunoască. Ochii, foarte vii și strălucitori de inteligență, se iveau în obrazul mai curînd al unui suflet decît al unui trup. Și totuși, trupul era și el printre noi, ca să exprime prin fiecare mișcare sau gest un farmec dozat din nuanțe greu de definit. Chiar numele ei era parcă acela al unui aer dulce».

Poezia delicată a dragostei pentru frumoasa naturalistă intră în perfectă consonanță (contribuind la redresarea spirituală a poetului) cu satisfacerea impulsului spre origini, nu numai strict individuale, ci și etnice. Leacul contra sterilității, regăsirea puterii pierdute se identifică în gestul, ritualic parcă, al întoarcerii în locurile de baștină ale poetului (alături de frumoasa muză, desigur), cit și prin cele două excursii arheologice, ambele cu bune implicații simbolice, în munții Sar-

mizegetusei, la obirșia dacilor. În-
toarcerea spre Căpilna, implicit la
Grădiștea preistorică are semnifica-
ția unei reintegrări spirituale «în
același mare, unic spirit și tilc al
pădurii». Cuplul se profilează ca so-
luție salvatoare pentru poet într-o
aură ușor idealizată, «înveșmînți
amîndoi în beție și soare». El
trăiește poezia cu o ardoare și o
discreție de sentiment de cea mai
pură substanță a poeziei blagiene,
printr-o integrare în cosmos, prin
acea vibrație puternică în fața
elementelor arhetipale. Se răspunde
astfel dramatici întrebări ce pla-
nează asupra întregii cărți ca o în-
trebare adresată enigmaticului
Sfinx: «Voi mai găsi vreo dată calea
spre poezie?» Teama ratării este ast-
fel izgonită, izbîndă cu atît mai bine
marcată cu cît ea vine după ani grei
de înfrigate zbateri și tentative
disperate: «Întorsătura [de după
război, n.n.] m-a smuls firește, din
toate ale mele, și-mi stîngea, cine
știe pentru cîtă vreme, condițiile
creatoare. Socoteam ca o izbîndă
faptul că am terminat Arca... Altfel
ar fi rămas trunchiată. După întor-
sătură n-aș mai fi putut să pun nici
măcar punctul de încheiere după o
frază ajunsă la capăt».

Cele trei planuri ale romanului
nu se sudează perfect, iar unele epi-
soade, ca de pildă cele care cuprind
tentativele de redresare prin dra-
gostea Octaviei nu fac corp cu sub-
stanța epică a cărții. Mai e de re-
marcat faptul că unele dizertații fi-
lozofice din finalul romanului, ce-i
drept interesante, în stilul elevat al
poetului, nu se dizolvă în substanța
mai generală a romanului, făcînd
mai curînd așa cum s-a mai spus
figura de «dipitură metafizică».

Roman de dezbatere, de mare
densitate ideatică, Luntrea lui
Caron relevă drama unui intelectual
superior exclus din propriul său
univers de creație printr-un regim
opresiv, care-i contrazice toate con-
vingerile și-i interzice, vai, liber-
tatea de creație. Bolnav, în urma
excluderii de la Universitate și ame-
nințat chiar în libertatea-i civică,
poetul își trăiește cu spaimă căderea
din toate demnitățile de pînă atunci.
Și mai ales e apăsător de complexul
epuizării forței de creație: «O sen-
zație de frig mi se răspîndi pe toată

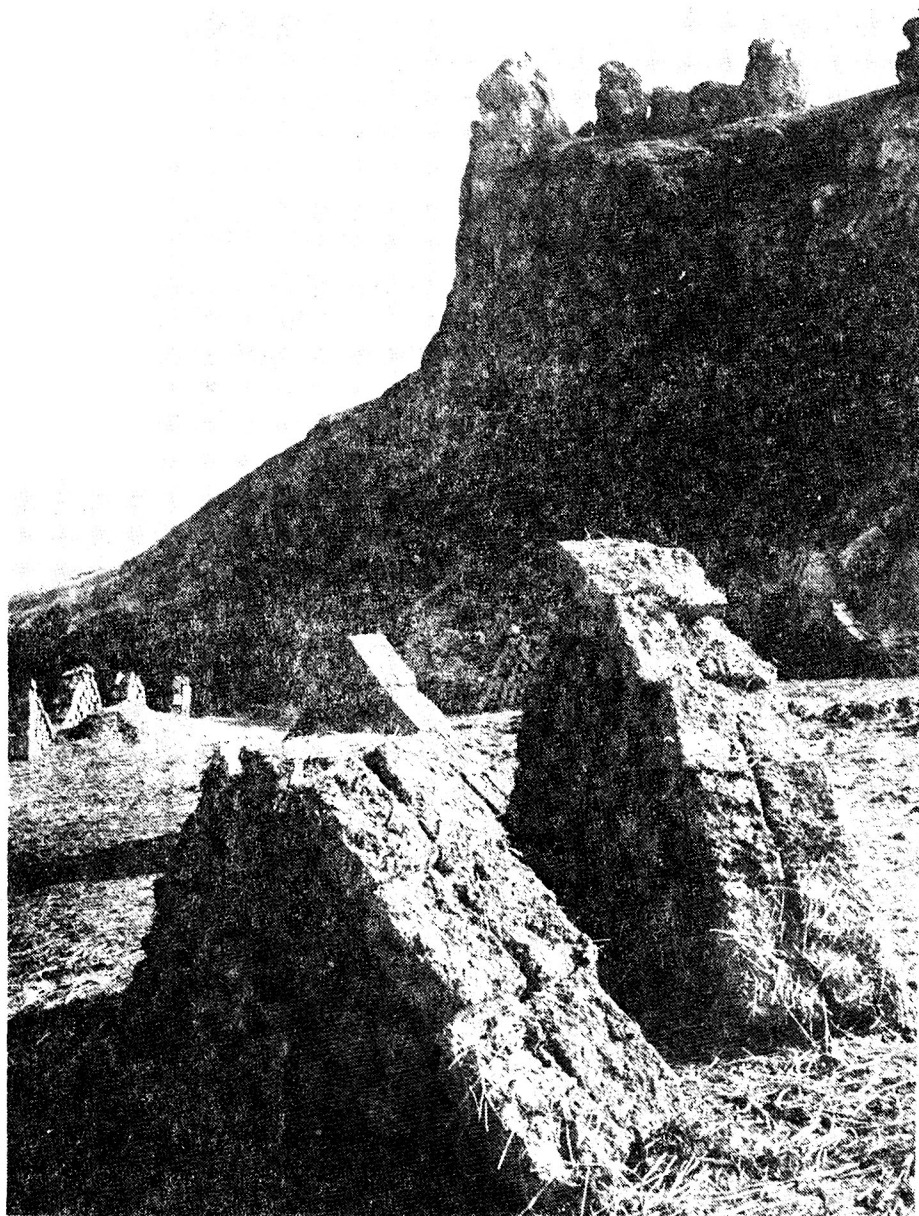
întinderea epidermei, sub care fi-
ința ardea totuși. Discuțiile cu
Simion, acelea care au premers
«ceasului rău», îmi reveneau în
mintă, încă o dată, încă o dată și
încă o dată. Era ca o învîrtire pe
loc a conștiinței, care, prin natura
ei nu trebuie să stea locului. Unele
gînduri luau formă obsesivă; în jurul
lor se iscau virtejuri de luciditate».

Calitatea de roman remarcabil a
Luntrei lui Caron este asigurată și
de galeria de portrete excepțional
de expresive, de mare varietate ti-
pologică, dar și de notabila consis-
tență umană. Există o largă galerie
de eroi de plan secund ca de pildă
originalul răzvrătit Simion Bardă,
fostul asistent al profesorului Axente
Creangă, care joacă un anume rol
în destinul fostului său maestru; pic-
torul Alina Stere, o femeie ex-
travagantă, dar timidă și nefericită
în viața intimă; volubilul și foarte
simpaticul Daicu (mască aproape
transparentă a istoricului clujean C.
Daicoviciu), aventurierul Alexe
Păcurariu ș. a. Filozoful Leonte
Pătrașcu, la rîndul său e o siluetă
poetizată de gînditor metafizic ce
poartă discret multe dintre ideile
scriitorului însuși. Inclusiv convin-
gerea că «metafizica, în desfășura-
rea ei istorică, cuprinde minunatele,
sacrele minciuni ale lui Dumnezeu».
Imaginea lui înglobează proiecția
idealizată a propriei structuri a poe-
tului filozof dar care nu e departe
de ceea ce a însemnat în adevăr
opera sa pentru cultura națională,
rămînînd ca, prin confruntare cu
sistemele filozofice contemporane să-
și dobîndească adevăratul statut
original: «În viziunile sale
metafizice—notează autorul—Leonte
Pătrașcu imbină deopotrivă vagul
poeziei și precizia matematicii.» El
și-a marcat profund epoca printr-o
operă de mare deschidere spre
universalitate: «Filozoful Leonte
Pătrașcu nu s-a amestecat niciodată
în viața politică, avînd oroare de a
opta în vre-un fel la un program
de partid. Filozoful trăia realmente
între pereții bibliotecii sale, alcătui-
tă din cărți esențiale ale literaturii
universale, dar el trăia îndeosebi
într-un orizont cosmic, cum obiș-
nuiește să trăiască orice gînditor de
vocație. Prin unele opere ale sale,
filozoful Leonte Pătrașcu pusesă

cîndva în lumină cele mai nobile esențe ale românismului într-un larg cadru de umanism spiritual pe un plan de supreme valori universale, și fără de cea mai mică urmă de naționalism cu gușă tricoloră, strîmt și etnografic».

Dacă romanul lui Blaga nu răspunde tiparelor canonice ale genului, luîndu-și libertăți proprii romanului eseistic din anii sfîrșitului de veac de pe toate meridianele globului, el își impune specificul prin

alte însușiri compensatorii. E un roman poetic, cu vii pulsații de jurnal intim, cu dezbateri eseistice la o mare altitudine intelectuală, cu planuri epice larg răspindite pe canalele lirice și cu o coerență de ansamblu, e adevărat, nu fără fisuri. El întregeste profilul unui scriitor capital al literaturii române printr-o fațetă inedită pe care istoria romanului contemporan n-o poate ignora fără pierderi.

*La români
aspirațiunea către
unire*

*nu este tendință de mărire sau
cotropire, ci este spirit de conservare
și de legitimă apărare în contra
vecinilor ce îi înconjură, căci
temerea de cotropire și readucerea
lor la o stare de inferioritate și de
umilire este încă mare și le impune
datoria de a căuta să devie un stat
puternic, ca să-și poată apăra cu
succes existența. Fiecare națiune
trebuie să poată conta pe sine, iar
nu să se lase la nedreptatea și indu-
rarea celorlalți.*

*Pe noi, românii, necesitatea ne
împinge a ne aduna într-un singur
mănunchi, ca să putem înfrunța o
rezistență serioasă năvălitorilor, și a
ne apăra naționalitatea. Românii nu
pot pierde din vedere că, ca națiune
și ca stat avem o misiune de îm-
plinit, și înțeleg și că, pe cât timp
vom fi în voia întâmplărilor din afa-
ră, geniul nostru național nu se poa-
te dezvolta; simțim că avem o
datorie imperioasă a ne asigura fiin-
ța: a renunța la unire, ar fi pentru
noi a abdica ca națiune, ar fi a
renunța la orice speranță (...)*

Ion GHICA

ANTOLOGIA «L.R.»

AI. ROBOT

(1916-1941)

BASARABIA

Provincie bogată în toamne
și-n podgorii,
Cind sălciile -ngroapă
hotarul mort la Prut,
Și-n apa zării-și scaldă aripile
cocorii,
Cu luntrile - amintiri alunec
în trecut.

Prin neguri destrămate văd
turle verzi ca brazii,
Și turme risipite în iarba
din pășuni.
Lumina nouă șterge vechi
urme de invazii,
Iar griul tinăr crește din oase
de străbuni.

Hotarul de la Nistru cu apele
păgine
Își murmură povestea
de jertfe și victorii,
Iar stepele se culcă sub aur
viu de grine,
Provincie bogată în toamne
și-n podgorii.

1937

ARGUMENT

Cei 22 de ani, din 1918 până în 1940, pe care istoriografia oficială și falsificatoare de la Chișinău îi prezenta până mai deunăzi ca perioadă de dominație a exploatării și jafului, de inapoiere și sărăcie, au fost în realitate pentru Basarabia un răstimp de prosperare economică și înflorire a culturii în toate ramurile, de întoarcere la tradiții și datini, de renaștere a graiului matern. A fost o adevărată regăsire a cursului firesc întrerupt brutal cu mai mult de un veac în urmă prin actul de rășuire de la 1812.

Întoarcerera în albia românismului a adus cu sine numeroase realizări — dovezi ale renașterii noastre spirituale. Scriitori, muzicieni, artiști plastici și alte categorii de oameni ai culturii au creat în acest răstimp valoroase opere, atestând viabilitatea intelectuală a meleagurilor basarabene.

Dar toate acestea n-au venit ca un hazard al istoriei, n-au fost o mană cerească, ci rezultatul unor lupte, pe care au dus-o românii de pe ambele maluri ale Prutului, luptă ce avea drept scop întregirea culturală și statală a unui popor dezbinat. Și-au adus contribuția la această mare cauză scriitorii născuți în Basarabia și stabiliți în Moldova din dreapta Prutului: Alecu Russo, Alexandru Donici, Bogdan Pătriceicu-Hasdeu, Constantin Stere, care nici o clipă nu uitau de baștina lor, de poporul sortit să orbăiască în întunericul neștiinței de carte (școli naționale nu existau sub stăpânirea rusească, iar limba națională era izgonită pînă și din biserică).

Ei au avut și puternica susținere a ilustrelor personalități din veacul trecut: Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Mihail Eminescu, George Coșbuc ș.a., care au menținut aprinsă făclia speranței reinvierii ce avea să vină odată cu marea Unire de la 1918.

După Unire mulți scriitori români (Nicolae Dumbrăveanu, Gala Galaction, Gib. Mihăescu, Cincinat Pavelescu, Liviu Marian, Tudor Panfile etc.) și-au desfășurat activitatea în Basarabia, ajutînd direct la prosperarea culturii. Figuri de seamă ca Mihail Sadoveanu, Nicolae Iorga, Octavian Goga sau Ion Minulescu, fiind cu inima și gîndul alături de noi, au călătorit de nenumărate ori pe plaiurile noastre, lăsînd mărturie

neșterse despre privilegiile și oamenii acestor locuri.

Au fost deschise așezăminte de învățămînt și de cultură, au apărut ziare și reviste, care publicau cele mai izbutite lucrări literare, științifice și politice ale autorilor din partea locului: «Cuvînt moldovenesc», «Viața Basarabiei», «Școala basarabească», «Poetul», «Pagini basarabene», «Cuget moldovenesc», «Bugeacul», «Moldova de la Nistru», «Gazeta Basarabiei», «Furnica», «Însemnări creștine», «Limba noastră» ș.a. Pînă și liceenii aveau revistele lor, unde publicau încercările literare: «Ghiocel», «Crai nou», «Licurici», «Izvoarăș», «Luminiță-n colț de țară» în care au debutat scriitorii de mai tirziu, cum ar fi Magda Isanos, pe atunci elevă la Liceul Eparhial de fete, care edita — în cadrul societății culturale «Iulia Hașdeu» — revista «Licurici».

Basarabenii din generația mai vîrstnică (Ștefan Ciobanu, Pantelimon Halippa, Gheorghe V. Madan, Sergiu Victor Cujbă, Ion Buzdugan, Porfirie Față), care au luptat pentru scuturarea jugului străin, s-au dedat cu abnegație făuririi noii culturi pe pămîntul întregit. Poeziile, povestirile, piesele de teatru și studiile literare semnate de ei sînt o vie mărturie a activității lor în acei ani de reinviere.

Generația care s-a ridicat chiar în acea perioadă a dat talente ce promiteau un strălucit viitor: Magda Isanos, Vladimir Cavarnali, Lotis Dolenga, Sergiu Matei Nica, Olga Vrabie, Mihail Curicheru, Boris Baidan, Gheorghe Rusu, George Meniuc ș.a.

Începuse o adevărată explozie de talente artistice. Dar a venit fatalul an 1940, care a curmat acțiunile întru înflorirea culturii. Mulți intelectuali s-au văzut nevoiți să se refugieze în Vechiul Regat. Mulți din cei rămași au fost deportați în Siberia pentru păcate inchipuite, iar alții au fost supuși constrîngerii pentru a se conforma calapoadelor așa-zisei metode de creație a realismului socialist.

După o îndelungată perioadă de interdicții (din motive politice) ale scriitorilor basarabeni dintre cele două războaie mondiale, astăzi revenim la acea bogată moștenire și purcedem a reconstitui procesul literar al anilor '30.

Ion CIOCANU
**POEZIA
 LUI
 VLADIMIR
 CAVARNALI**

O carte de mare utilitate despre care mai avem a scrie în paginile revistei noastre, este cea intitulată **Scriitori de la «VIATA BASARABIEI»** (Chişinău, Hyperion, 1990). Acum o pomenim pentru faptul că alcătuitoarii ei, dd. Alina Ciobanu şi Alexandru Burlacu, au prezentat publicului cititor de la noi şi o parte, ce-i drept infimă, din creaţia poetului Vladimir Cavarnali. «Bucurie», «Cu inima...», «Mi-e devastată inima» şi «Tătăroaica, iubita mea» sînt poezii de o ținută literară aleasă şi cu atît mai regretabilă apare, din acest motiv, absenţa poetului din literatura basarabeană reeditată, analizată şi popularizată intens pînă nu demult. Începuturile literare ale lui Emilian Bucov, Andrei Lupan, Liviu Deleanu, Nicolai Costenco, George Meniuc, Bogdan Istru, Alexandru Robot, Teodor Nencev sînt pitoreşti şi reclamă toată atenţia noastră, dar la lectura multor poezii, de altfel şi a unor proze, incluse în cartea nominalizată, ne convingem că peisajul literar basarabean a fost mai bogat, mai variat şi, în fine, mai interesant. Printre scriitorii care au contribuit la această diversificare a stilurilor poetice reprezentative ale liricii basarabene din anii '30 se află şi Vladimir Cavarnali.

«Ah! mi-e atît de bine cu fruntea sprijinită de tulpină,/ Cînd o frunză îmi dezmeardă creştetul ca o aripă./ Cobor de odată sufletul înviforat pe mandolină/ Şi plîng de bucurie, divinizat o clipă» — versurile de încheiere ale poeziei «Bucurie» sînt ca un balsam pentru îndrăgostiţii de arta autentică şi exprimă într-un mod neaşteptat de concret (palpabil) comuniunea omului cu natura, simţămîntul sacru al legăturilor lui organice cu mediul incon-

jurător pînă la urmă — dragostea pleneră pentru plaiul natal unic şi neschimbat nicioată şi pentru nimic în lume.

«Pe piscuri, unde am împletit dărniciere şi iubire,/ Chem toţi nevinovaţii şi apostolii la mine./ Şi de acolo, împrăştii şi lumină, şi-nfrăţire:/ Să zîmbim cu bunătate, să cîntăm mai bine» — expresia propriu-zis literară este, şi aici, exemplară şi faptul se cuvine înţeles ca unul caracteristic pentru întreaga creaţie a scriitorului. Pentru moment evidenţiem idealul etic pe care l-a împărtăşit (şi exprimat) poetul generos şi iubitor de oameni, gata să împartă oamenilor «şi lumină, şi-nfrăţire».

Nu este vorba, desigur, despre vreo paradă a sentimentelor «plăcute», poetul avînd conştiinţa diversităţii inerente a vieţii sufleteşti şi încercînd — el însuşi — amărăciunea deziluziei singurătăţii, a trădării din partea prietenilor, după cum se simte la lectura strofelor adunate sub titlul **Mi-e devastată inima**.

Bineînţeles, Vladimir Cavarnali nu este o excepţie între poeţii basarabeni pomeniţi mai înainte. Stările psihologice dezolante nu sînt rare în poeziile lui Meniuc, Istru, Costenco, Robot, etc. Şi în genere nu este vorba atît despre unicitatea categorică a fiecărui scriitor basarabean (deşi adevărul acesta interesează şi trebuie demonstrat), cît despre originalitatea expresiei literare, caracteristică — în cazul de faţă — lui Vladimir Cavarnali.

Numele acestui scriitor a fost pomenit relativ des în presa literară din Republică în ultimul timp, înainte de toate în cîteva intervenţii eseistice ale colegului său de generaţie (şi de breaslă) Chiril Aldea-Cuţarov. Domnia sa a păstrat, a adunat şi a dat publicităţii o seamă de poezii ale confratelui dispărut între timp. Îi mulţumim — pe această cale — pentru eseurile «Un poet autentic al Basarabiei — Vladimir Cavarnali», publicat în ziarul «Notăţi editoriale» (acum dispărut), şi «Poetul şi profesorul meu de literatură» ("Nistru", 1990, nr. 7, pp. 107-110).

Că Vladimir Cavarnali a fost un poet original, s-a spus chiar la timpul publicării primelor versuri, în anii '30. «Poezia poetului basara-

bean Vladimir Cavarnali e... eruptivă, oarecum primară dar viguroasă, cu adevărat lirică și patetică», scria, de exemplu, Eugen Lovinescu la pag. 180 a *Istoriei literaturii române contemporane (1900-1937)*.

Neciertător cu mediocritatea, George Călinescu a găsit creației lui Cavarnali și imperfecțiunile regretabile ("Versurile sint în ton minor, fără precisă originalitate" etc.), dar a observat legătura poeziei cavar-naliene «cu lirica proletariană modernă a hoinăririi, a umilității diurne, din jurul lui Esenin, fără apocalipticul aceluia, apropiindu-se în felul acesta de ardeleni. Poetul, devenit «domn» cu pălărie și mănuși, regretă dezrădăcinarea și simte indemnul să se reîntoarcă în universul simplu și îngust al potcovăriei, în care tatăl bate fierul cald pe nicovală. Cite-o poezie este mișcătoare în expresia ei directă..." (*Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Minerva, 1985, p. 941).

Vladimir Cavarnali s-a afirmat prin poeziile publicate în «Viața Basarabiei» și în alte periodice ale timpului, și prin două plachete de versuri: *Poezii Buc.*, (Fundăția pentru literatură și artă «Regele Carol II», 1934) și *Răsădul verde al inimii stele de sus îl plouă* (Buc., 1939).

Născut la 10 august 1910 în orașul Bolgrad, viitorul (pe atunci) poet (și publicist) și-a făcut studiile la liceul din localitatea de baștină, apoi la Universitatea din București, pe care o absolvă în 1932. A lucrat în calitate de profesor de limba și literatura română la liceele din orașele Chilia (1933), Bolgrad (1936-1940), București (1944-1947), după care a activat pe ogorul ziaristicii. Pe parcursul anilor a tradus mult din literatura universală (Lope de Vega, Lev Tolstoi, Nicolai Gogol, Fiodor Dostoievski, Serghei Esenin etc.): a scris versuri și proză, evoluția sa pînă la sfîrșitul vieții (26 iulie 1966, București) nefiindu-ne pe deplin clară.

În ceea ce privește debutul editorial, se știe că prima plachetă de versuri (în manuscris) a poetului — *Poezii* (1934) — a fost premiată de Fundăția pentru literatură și artă «Regele Carol II». Acum, cu pla-

cheta aceea în față, apreciem maturitatea gândirii și expresiei poetului la 24 de ani abia împliniți. «Patria mea nouă, pămîntul românesc, / M-a-mbrățișat ca un copil uimit. / În cartea ei am învățat să citesc, / Iar cu țărani plugari m-am înfrățit», este uvertura operei inaugurală a plachetei — *Singurătate poetică*. Întreaga poezie traduce în limbaj metaforic înfrățirea tînărului de origine bulgară cu spiritualitatea românească ("Pe sufletul meu slav oțelul e călit..." «Simt cum moare ziua mea / Într-o doină, pe pămîntul românesc»). Nu e o abdicare a poetului la felul său de a fi, la originalitatea indispensabilă creației autentice. În *Povestea abstractă* Vladimir Cavarnali pare chiar un răzvrătit împotriva somităților literare, în sensul că încearcă să meargă pe căi nebătătorite de înaintași: «Nu zădărniciți, poeți, în huma mea! / Minciuna inveninează versul clar. / Nichifor Crainic e inger fără stea / Însuși Tiutcev e poetul solitar...» În final autorul este și mai violent în afirmarea atitudinii față de inaintemergători, și mai ferm în pornirea sa de a descoperi și crea valori noi: «Ce sint astăzi Dostoievski și Tolstoi? / Mergem chinuiți pe cărările deschise, / Să distingem frumusețea gândului din noi / Și încercăm să naștem lumi din vise».

Vădit polemic aici, Vladimir Cavarnali se dovedește un degustător atent și fin al cotidianului basarabean, din care își extrage poezia, ca în *Scrisoare lui tata*. Plecat de acasă, feciorul de fierar nu uită de părinți, iar comunicarea sa ne introduce într-un mediu social (și psihologic!), dezvăluind pentru noi un suflet, o sensibilitate, dar și o mentalitate, aceea a tînărului pornit în orașele mari: «Te speriai să nu mă înfrățesc cu vagabonzii, / Cu oameni care-și poartă răzvrătirea pe străzi. / Nu te îngrijora, tată, fiindcă acum blonzii / Mei prieteni mi-au adus ramuri de brazi. / Știi, din copilărie iubesc să mă-ncînt cu bradul, / Cum te incînti și iubești din copilărie ciocanul. / Nu purta deci zăvor pe inimă și nu țînji; / Eu n-am să urăsc și pe nimeni n-oi lovi...».

Venerația pentru părinți, atît de călduros exprimată aici, este și mai

puternică în poezia Tatăl și fiul, în care confesiunea sinceră a autorului trece ușor în compasiunea pentru destinul care se cere răzbunat. Interogațiile și exclamațiile constituie o formă oarecum dialogală de exprimare a sentimentelor, de înțelegere a stării sufletești comunicate și de influență mai puternică asupra cititorului: «Tată (știi tu?), meseria ta e țigănească!», «Nu te mai cere lumea pentru ea?», «Eu sint domn. Citeodată port mănuși./ Pălăria-mi scumpă are boruri largi!»...

De la o poezie la alta, mai cu seamă interogația își dovedește eficiența estetică, autorul dialogind cu cititorul (sau cu sine, ceea ce n-ar fi mai puțin interesant și prețios) pentru a grăbi apropierea răspunsului la întrebările pe care și le (și ni le) pune.

Numai să nu se înțeleagă că Vladimir Cavarnali ar fi cultivat o lirică așa-zis tematică, în care să fi reflectat problemele vieții. Chiar poezia *Reîntoarcere*, axată pe motivul revenirii autorului la bastina sa — Bugeacul —, nu este altceva decît o evocare profund intimă a unei stări de suflet. «Bugeac, tu ești atît de aspru și de neted,/ Că de pe o colină te cuprind, întreg./ Te înspăimînt cu pumnul-mi ars și vested,/ Te însoțesc și plîng pe drumu-ți vitreg...» *Omenescul psaltirii, Uitare, Taina nopților albe, Nu căutați dragostea, Chipul în petală sint titluri care vorbesc de la sine, despre motivele creației poetului. Cavarnali a cultivat o poezie de atmosferă, profund interiorizată, în care primează stările sufletești ale personajului liric. Concludentă este, mai cu seamă, poezia *Fragment interior*, pe care o considerăm expresia-model a liricii cavarnaliene: «Nu mă risipesc ca să nu mă ducă vîntul./ Cine știe cite zile am să torc iar cîntul,/ Să mă sparg pe lespezi fără cruce,/ Pe poteci iubite, unde sufletul se duce...». De altfel în *Răzvrătire nouă*, cu toate că este pomenit Prometeu, nu se face vreo interpretare a mitului în termenii cunoscuți, ci autorul își analizează la modul liric foarte personal starea sufletească de care e copleșit: «Mi-am spulberat privirea în azur și am orbit./ Am căutat icoana*

răzvrătîtului artist/ În petale, printre imaginile lumii și, nedumerit,/ S-a înălțat din mine același cîntec trist...»

Putem conchide că încă de la prima plachetă de versuri Vladimir Cavarnali s-a afirmat ca un foarte inspirat creator de atmosferă lirică, dublat de un mag al cuvîntului, pentru care poezia este înainte de toate muzica ce zace în cuvînt sau dincolo de cuvînt și așteaptă autorul să-și dezlănțuie stihia și energiile.

O adevărată efervescență creatoare a stat la temelia celei de-a doua plachete de versuri a poetului — *Răsădul verde al inimii stele de sus il plouă* (1939). Expresia literară e plină de vigoare și exemplifică o frumusețe a «spunerii», înrudită cu cea din poeziile lui George Meniuc, Nicolai Costenco sau Bogdan Istru, dar totuși mai copleșitoare, mai impresionantă. «O, cer întins, bogăția ta e cioplită sus!/ Zborul de fier e greu și nespus./ Îmi voi arunca creștetul să-ți întunec luciul stelelor,/ Să-ți împrăști, halucinat, farmecul legendelor...», e și îndrăzneala tinerității ahtiate de înnoire, dar și expresia unei creativități principial deosebite de aceea cu care ne-am deprins la lectura operelor de pînă la 1940 ale scriitorilor basarabeni. Vladimir Cavarnali este exuberant, tălăzuitor, «barbar» după cum se exprimă el însuși nu o dată. Pe alocuri versul lui pare scrișnit din dinți, răzvrătit împotriva a toate și a tot. «N-ai tălăzuit tu, acolo, viața pentru umbrele mici./ Azurul tău clar e ochiul meu în bucurii aici./ Răsar astăzi în lut imagini pline, vii,/ Să scriu elanuri, răzvrătite nebunii», în acest mod poetul dă formă stării sale de participare la frămîntările timpului. Nu la lupta de clasă în sensul în care a reflectat-o poezia angajată, de factură publicistică (reprezentată și de scriitorii basarabeni, mai ales de Emilian Bucov), ci la descifrarea unor stări spirituale, abia amintite în finalul poeziei *Minciuna luminoasă a stelelor*: «Voi despica frumusețea divină din mine/Din stele și tărie să văd din pisc ruine./ Marșul uman scrișnește acum, modern, biruitor,/ Toate drumurile se unifică și cresc în viitor...». E, așadar, mai mult o aluzie la înnoirile jinduite, o formă cu totul simbolică

de situare pe careva «poziție». Poezia lui Cavarнали nu se cere declamată la «ceaiuri literare» și în genere de la tribune, ci reclamă lectura în intimitate, degustăția estetică fină. Chiar în așa-numitele poezii de program (confesiuni de credință artistică), ca cea intitulată «În slovele mele», autorul nu este nici direct, nici declamatoriu, ci îmbrățișează expresia eminamente metaforică, generatoare de plăcere estetică profundă și autentică: «În slovele mele cîntă toate miracolele lumii./ De aceea luminez cu zenitul în tărie,/ Ca un basm al unor veșnice primăveri/ Hărăzit cu triluri primitive de ciocirle...».

O imagistică îndrăzneată nu este potrivnică sensului clar al poeziei Armonie, de asemenea confesiune de credință estetică a autorului descendent din oameni simpli, despre care a scris: «Armonia care adie prin tulpini/ Arcușul ți-l descîntă și-nfioară,/ Aroma care pleacă din pămînt/ Adună-o în fluier și vioară»...

Devastarca sufletească, zbuciumul lăuntric, intuirea unor primeniri exprimate prin imagini programat simbolice, incerte, cu atît mai ispititoare, toate acestea se găsesc din belșug în lirica lui Vladimir Cavarнали și sporesc setea de lectură a cititorului familiarizat cu poezia modernă a timpului. Odată intrați în stihia de origine a poeziei sale, ne aclimatizăm la regimul ei de existență și apreciem versurile care încep să-și destăinuie mesajul fără eforturi deosebite din partea noastră: «Nu mă-ncovoie singurătatea. Jarul îl răscolesc/ Cu avîntul clipocitului ciudat al mării./ Eu aș tuna în glasul meu să crească uraganele/ Și-n simfonia lui să predic duhul viu al disperării...» E o poezie trăită adînc, întemeiată pe stări sufletești exprimate metaforic, nu o dată ambiguu, ca în toată literatura modernă. De aceea regretul nostru n-are margini: Vladimir Cavarнали ar fi putut evolua, în albia începuturilor sale, spre o poezie viguroasă, plină de frumuseți artistice nebănuite. Or, el a împărțit destinul complicat al basarabenilor refugiați în România, acum nimeni neputîndu-ne edifica amănunțit și exact asupra activității sale de gazetar și de poet. De poet

care — spre mirarea noastră — n-a mai publicat nici o carte. S-a stins din viață la 20 iulie 1966 la București, lăsîndu-ne în afară de cele două plachete de versuri la care ne-am referit cu totul sumar, cite o poezie disparată prin periodicele timpului, de unde de altfel reproducem cîteva miniaturi splendide spre bucuria cititorului acestor rînduri.

Vladimir CAVARNALI

VÎNTUL

Hai, viteazule, vînt cu aripi
cenușii,
scutură norii pe drumuri de țară.
Pămîntul uscat, sămînța de grîu
și secară
doarme sub brazdă și așteaptă
să vii.
Hai, viteazule, fiu al stepei și
mării,
scapără-n galop potcoava de aur!
Stoluri-stoluri de grauri
salută de-adio ogoarele țării...

Scutură norii să plouă-n
Dobrogea noastră,
să cînte-n lanuri de aur pasărea
măiastră...

LA TIMP

Sint bun, sint uneori atit de bun
Că par un nor ce-și lasă pletele
Pe cimpul insetat de ploaie
Cind saltă paparude fetele...

Un nor ce-nvăluie pământul
Și-alungă seceta din țară,
Un nor ce-nvie vintul
Și cimpul verde — primăvara...

Un nor ce vine azi la timp
Și-audce ploaie din belșug
Cind zarea parcă tremură
În para soarelui pe rug...

O FACLĂ

Ca un maestru de șarje rapide
aplec către ușa cuptorului
fruntea,
prin ochelari de cobalt
să văd spicul flăcării albe...

Din lava aceasta de oțel,
În care vintul biciuie ploii de
jărat,ic,
turnați un lingou fermecat,
o faclă de aur să fie
în calea tovarășilor mei,
să alerge-n galop
câtrec zorii vremii de aur...

CÎNTEC

Nu văd o ciocirlic, un cirstel,
un porumbel,
și totuși parcă aud un violoncel,
un arcuș ce trece fermecat
pe tulpini înalte de secară,
pe frunze mari de griu,
în vilvâtaia arșitei de vară,
vibrind cu razele de soare-n spic.

Nu cumva, nu cumva
bucuria ta
cîntă ca un violoncel de aur
în inima mea?

SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918 - 1944)

ANTOLOGIA «L. R.»

Liuba DIMITRIU

CHEMAREA BASARABIEI

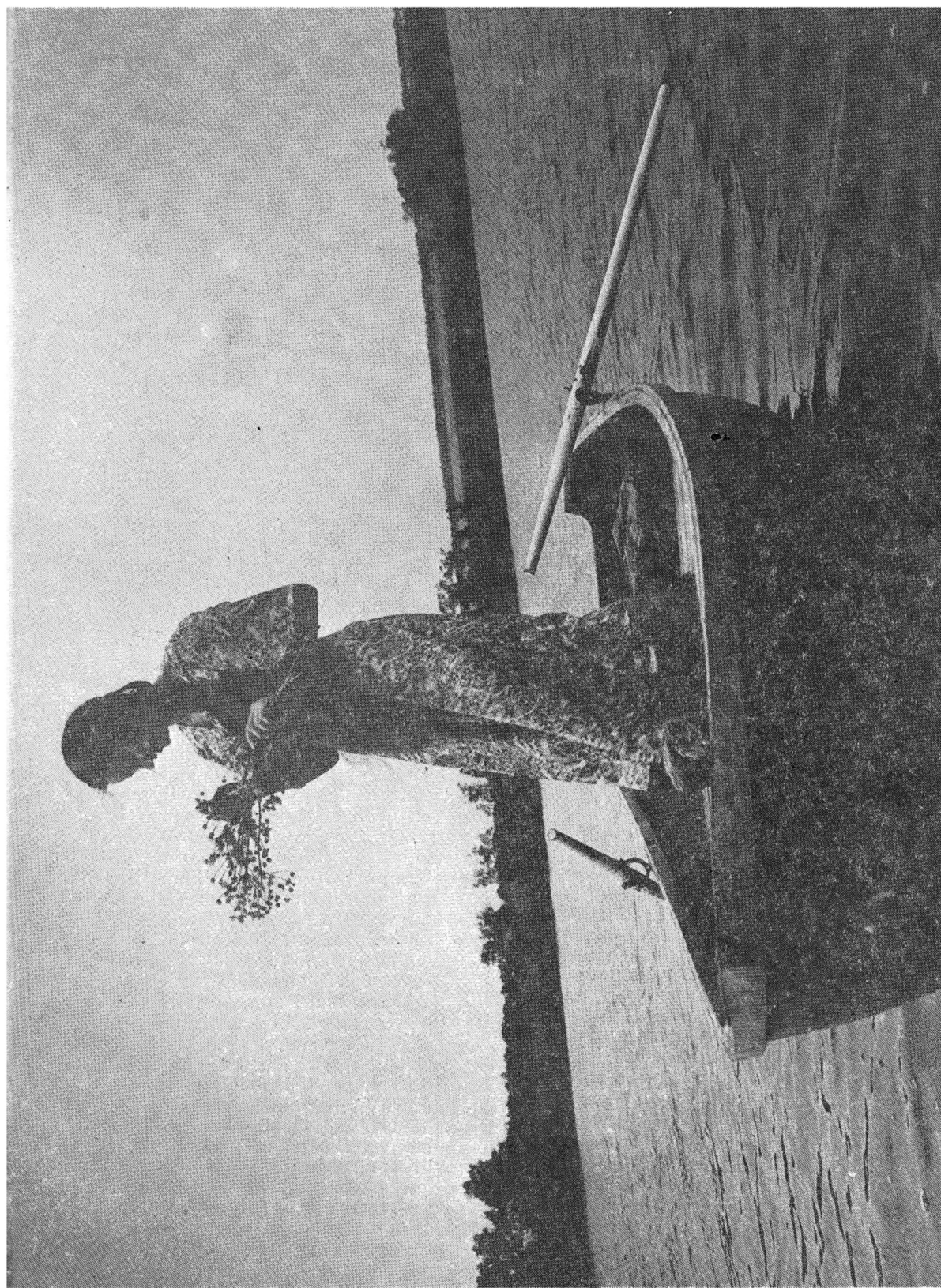
Vino, maica mea cea
dragă!
Brățele mi le dezleagă,
Spală-mi rănilc de singe
Și la sinu-ți cald mă
stringe,

Că de-un veac tot rod
cu dinții
Lanturile umilinții,
Dar nu pot scăpa
din ele,
Că-s prea mică și sunt
grele!

.....
Vino, maică, mai
degrabă,
Pune frați-mi toți la
treabă,
Nistrul mai adînc mi-l
sape
Și de stepă-n veci mă
scape!

Și mai vino, maică
sfîntă,
Să-mi pui vâlul cel de
nuntă,
Visul tot mi-l împlinește
Și cu Prutul mă unește!

1920

Adrian TURCULEȚ,
Conf. dr., Iași

RAPORTUL DINTRE GRAIURI ȘI LIMBA LITERARĂ

(CÎTEVA CONSIDERAȚII)

În predarea tradițională a limbii materne s-a manifestat, adesea categoric, ca urmare a unei anumite absolutizări a normei prescriptive, o atitudine de combatere a dialectelor (graiurilor), în speranța chiar eradicării cit mai rapide a acestora. Teoriile lingvistice moderne, dezvoltarea unor discipline (de graniță) ca psiholingvistica, sociolingvistica, lingvistica varietăților, critica normelor lingvistice ș.a. au impus o nuanțare a acestei atitudini.

Se admite, în general, că «arhitectura» unei limbi istorice (de ex. franceza, româna, rusa) cuprinde trei dimensiuni ale variației lingvistice: variația **diatopică** (diferențierile în spațiu ale unei limbi), variația **diastatică** (deosebiri care corespund apartenenței vorbitorilor la anumite pături sau grupuri sociale) și variația **diafazică/diasituativă** ("stiluri" adecvate unor situații și domenii de comunicare diferite, de ex. literar pretențios sau familiar). Unii cercetători adaugă o dimensiune a variației, anume **vorbit - scris**, care structurează în mod propriu celelalte varietăți ale limbii.

Varietățile diatopice (teritoriale) pot fi mai mult sau mai puțin caracterizate în privința trăsăturilor lor specifice, incluzând aspecte variate, de la dialectele puternic caracterizate până la variantele regionale ale limbii standard, numite de E. Coșeriu «dialecte terțiare». Limba română are patru dialecte: dacoromân, aromân, meglenoromân, istro-

român. Dialectele se impart în grupuri de graiuri (numite și sub-dialecte), cum sint, în cadrul dialectului dacoromân, muntean, moldovean, bănățean, crișean, maramureșean și altele, mai puțin caracterizate. Despre existența unor variante regionale ale limbii standard: muntenească și moldovenească a vorbit, referindu-se la unele particularități fonetico-fonologice, E. Petrovici. Credem că o variantă regională a limbii române standard este așa-numita până nu demult, în lingvistica sovietică, «limba moldovenească standard», mai ales în realizarea ei orală.

Între cele două tipuri extreme de varietăți, cele mai bine conturate, dialectele și limba literară (standard) se situează o formă de existență a limbii, rezultată, pe de o parte, prin interacțiunea dintre dialecte (graiuri), pe de altă parte, prin influența nivelatoare a limbii literare asupra dialectelor și graiurilor. În lingvistica românească, această formă de existență a limbii, insuficient cercetată până în prezent, este numită, de obicei, **limbă populară**.

Limba standard (literară) este ea însăși o varietate a limbii și anume cea mai dezvoltată formă de existență a acesteia, care satisface, printr-o diferențiere stilistică superioară (așa-numitele «stiluri funcționale»: stilistic, administrativ, publicistic), cerințele comunicative ale unei societăți dezvoltate. În conștiința vorbitorilor (și, uneori, chiar în literatura de specialitate), limba literară se identifică cu limba națională, simbol al identității naționale, «cel mai important atribut al unei națiuni». Fiind rezultatul unui proces complex și îndelungat de standardizare (adică de selectare și codificare a faptelor de limbă proprii), ca parte integrantă a procesului mai larg de făurire a zestrei culturale a unui popor, limba literară este, în același timp, purtătoare a culturii naționale și simbol al acesteia. De fapt, abia odată cu crearea limbii literare, se constituie adevărata unitate a unei limbi istorice; prin însușirea și utilizarea limbii literare, se formează și se menține conștiința vorbitorilor de a aparține unui anumit popor și unei anumite culturi,

chiar atunci cînd sînt separați prin spațiu sau prin granițe de restul vorbitorilor de aceeași limbă. Fără «acoperirea» limbii literare, dilectele vorbite pe teritorii aloglote ajung treptat în situația unor graiuri domestice, familiare, vorbitorii fiind supuși, mai devreme sau mai tîrziu, asimilării etno-lingvistice.

Dimensiunea vorbit/scris a variației lingvistice nu se referă la realizarea materială, deci la codul fonic sau grafic al limbii, ci la aspectele concepționale ale utilizării ei: modul de a concepe și de a produce un mesaj, de a alege anumite strategii de codificare lingvistică în funcție de condițiile comunicării. Printre condițiile de comunicare care favorizează/impun utilizarea limbii vorbite se enumeră: contactul interpersonal direct, realizarea orală, cunoașterea reciprocă a partenerilor, participarea emoțională a acestora, situațiile private, neoficiale de comunicare, caracterul dialogat și spontan al comunicării. Datorită caracteristicilor sale, limba vorbită a fost numită de Koch și W. Oesterreicher și limbă a «aproprierii» (*Nahesprache*) în opoziție cu limba «distanței» (*Distanzsprache*), cerută de condiții de comunicare opuse. Domeniul de aplicare a limbii vorbite este deci comunicarea cotidiană în situații neoficiale: în cadrul celor mai multe forme de activitate profesională, în familie, între prieteni și cunoscuți apropiați, în scrisori etc. Varietatea vorbită a limbii române se caracterizează (ca și în cazul altor limbi, de ex. italiana, germana) prin menținerea, în mare măsură, a unor trăsături diatopice. Formele ei de realizare oscilează, de obicei, între graiurile locale și variante colorate regional ale limbii standard. În comparație cu situația din limbile menționate, unitatea mai mare a graiurilor dacoromâne (dialectele din sudul Dunării rămînînd în stadiul unor dialecte izolate, neacoperite de limba standard) facilitează într-un grad înalt intercompreensiunea vorbitorilor și trecerea de la un registru lingvistic la altul. Limitele dintre graiuri și limba populară, pe de o parte, dintre aceasta și limba literară, pe de altă parte, sînt netransante, prezentînd zone largi de interferență reciprocă.

Considerațiile de mai sus motivează, credem, necesitatea unei atitudini mai nuanțate față de diferite varietăți ale limbii, care îndeplinesc anumite funcții specifice (inclusiv crearea sentimentelor de intimitate sau «solidaritate de grup» în cadrul limbii ("aproprierii"), dar și situația privilegiată a limbii standard (literare), care o transformă în obiectul principal de studiu și în obiectivul primordial al didacticii limbii materne.

Pentru metodică predării limbii materne este utilă distingerea conceptelor de normă lingvistică descriptivă și prescriptivă. Toate varietățile limbii (dialect, sociolect, stil etc.) posedă norme descriptive, cu un domeniu propriu de valabilitate, și care pot fi formulate metalingvistic, prin observarea modului lor de funcționare. Normele varietăților «naturale» ale limbii nu sînt, de regulă, conștientizate de vorbitori, realizîndu-se prin obișnuințe și deprinderi (semi)automatizate. În opoziție cu acestea, normele limbii literare codificate în gramatici și dicționare sînt norme prescriptive, instituționalizate, avînd pretenții de valabilitate absolută și un grad ridicat de stabilitate. Școala este tocmai principala instituție în care se realizează deprinderea conștientă a acestor norme.

Dintre normele prescriptive, ortografia prezintă cel mai înalt grad de invarianță. Abaterile de la ortografie sînt cel mai ușor sesizabile ("sar în ochi"), fiind sancționate prompt ca un semn al lipsei de cultură. Arivistul Julien Sorel (din romanul *Roșu și negru* al lui Stendhal), angajat ca secretar de marchizul de La Mole, provoacă stupefarea acestuia scriînd la un moment dat cella în loc de cela și abia în cursul unei discuții ulterioare despre Horațiu se reabilitează, prin cunoștințele literare probate, în ochii șefului.

Sensibilitatea și reacția socială la abaterile de la norma ortoepică sînt mult mai nuanțate. Multe dintre aceste abateri sînt tratate ca indici ai provenienței locale a vorbitorului și numai în al doilea rînd ai statutului său social. De altfel, în timp ce normele ortografice sînt (cu puține excepții) unice, ortografia nu

se confundă cu o singură variantă a pronunțării literare, cum pare a rezulta uneori din îndreptările ortografice și ortoepice. Pe lângă varianta solemnă, pretențioasă sau academică se admite de obicei, cel puțin și o variantă familiară sau colocvială. De exemplu, rostirile formelor articulate de tipul [omul], [calul], sau [elevii], [școlii] corespund pronunțării, pretențioase, dar pot fi simțite ca inadecvate comunicativ în rostirea literară familiară.

Învățământul limbii materne pleacă, în mod necesar, de la cunoștințele de limbă anterioare ale elevilor. De obicei, varietatea lingvistică — «limba maternă» în sensul restrâns — însușită de copil în perioada socializării primare este un grai local sau o variantă a limbii populare colorată regional. Adesea însă părinții și cu atât mai mult educatorii preșcolari influențează, în mod conștient, evoluția vorbirii copilului în sensul apropierii ei de limba literară, cu scopul de a spori șansele de succes ale acestuia în școală și în ascensiunea socială.

Munca sistematică din școală, dirijată pedagogic, de dezvoltare a competenței lingvistice a elevilor, a capacității lor de receptare, a posibilităților de exprimare scrisă și orală începe cu crearea deprinderilor de analiză grafematică a cuvintelor și enunțurilor, cu învățarea scrisului și a cititului. În cazul unei ortografii bazate în esență pe principiul fonologic, cum este ortografia limbii române, copiii ajung destul de repede să deprindă corespondențele dintre litere (grafeme alfabetice) și sunete, mai exact fonemele pe care acestea le realizează. Cu aceasta începe și însușirea normelor ortoepice (norma prescriptivă a pronunțării literare), ortografia fiind instrumentul principal de însușire a rostirii literare. Normele ortoepice românești sint mai recente decât cele ortografice și s-au format pe baza acestora, situație valabilă de altfel și pentru alte limbi. În interdependența dintre ortografie și ortoepie, elementul determinant a fost și este (în condițiile în care mulți vorbitori deprind rostirea literară în școală, odată cu și prin intermediul scrierii) ortografia.

Însușindu-și corespondențele dintre grafeme și foneme, elevul devine conștient și de particularitățile limbii «de acasă» prin comparație cu normele scrierii. Chiar dacă rostește adesea, de exemplu, [sins], [casî], [fratî] sau [[frat'î]], el va scrie totuși cinci, casă, frate, însușindu-și totodată cel puțin la nivelul competenței, și normele ortoepice corespunzătoare. Această conștientizare a corespondențelor dintre normele unor variante diferite ale limbii se produce în mod diferit atât individual (de la un elev la altul), cât și în funcție de gradul de dificultate al faptelor de rostire. Deprinderile articulatorii deja formate pot face pe elevi să-și însușească mai greu, de exemplu, rostirea «curată» (nediftongată) a vocalelor aflate la inițiala de cuvânt sau de silabă: [alee], [erou], [poet] sau distincția dintre diftongii asemănători [ea] și [ia], [oa] și [ua]: [teamă], [seară], dar [diavol], [piață], [doamnă], [toată], dar [uală], [acuarelă]. Relativ greu de sesizat și de evitat poate fi rostirea ușor diftongată a vocalelor precedate de consoane, în exemple ca [dies], [mă tiem], [tierre], [nu puot].

Cunoscând deprinderile de rostire ale elevilor, atât pe cele (aproape) generale, cât și pe cele individuale, învățătorul/profesorul va insista tot mai asupra acelor reguli de ortografie și ortoepie care prezintă pentru aceștia dificultăți mai mari. Învățarea ortografiei și ortoepiei nu se poate realiza prin predarea, respectiv memorarea unor reguli, așa cum apar ele, de exemplu, în îndreptările ortografice și ortoepice, ci printr-o muncă perseverentă, adesea cu ficcare elev în parte.

O regulă cum este aceea a rostirii lui e «curat» în poziție inițială: [alee], [epocă], [poet] față de [femeie], [iepure], [curier], bazată pe distincția, dificilă chiar pentru un om deja instruit, dintre cuvinte vechi și (mai) noi, nu poate fi nici înțeleasă, nici însușită dintr-odată de către elevi, ci numai treptat, prin învățarea conștientă a unor serii de cuvinte, atât la disciplina limba română, cât și la alte discipline, prin însușirea termenilor tehnici caracteristici acestora.

Multe reguli ortografice (și ortoepeice) se fixează abia odată cu studierea normelor gramaticale sau de formare a cuvintelor, de exemplu, scrierea și rostirea diftongilor [ea] și [ia] în funcție de alternanța acestora, în cadrul paradigmei aceluiași cuvânt sau al cuvintelor din aceeași familie, cu vocala e sau cu diftongul [ie]: teamă—mă tem, seară—seri, dar amiază—amiezi, iarnă—ierni; eu creez—(el) creează (formate de la rădăcina cre—cu ajutorul sufixului flexionar—ez—ează); greșeală—greșeli (derivat cu sufixul—eală,—eli). Însușindu-și treptat sistemul gramatical și lexical al limbii literare, elevii realizează că unele construcții, cum sînt caietul lu(i) Maria, dau la colegul meu o carte sau cuvinte ca amu, barabule, festir, sîrnici, stoliță, sud, zavod aparțin limbii populare sau graiului local sau sînt preluate, în mod nejustificat, din alte limbi; acestora le corespund în limba standard: caietul Mariei, (ii) dau colegului meu o carte; acum, cartofi, pădurar, chibrituri, capitală, judecată, uzină.

Pe de altă parte elevii cunosc din operele literare culte sau folclorice studiate în școală, prin lecturi particulare sau prin intermediul mass-media și aspecte ale altor variante sincronice (elemente regionale sau populare din alte zone ale țării) și diacronice (forme învechite sau arhaice), întregindu-și imaginea despre extensiunea în spațiu și timp a limbii materne. Ei observă că nu tot ceea ce este scris corespunde normelor limbii literare actuale. Literatura artistică și, în măsură mai mică, publicistica utilizează elemente din diverse varietăți sincronice și diacronice ale limbii, conferindu-le anumite valori stilistice. Eminescu utilizează în poezii și forme regionale sau/și arhaice (de ex. sara (pe deal), băiet, spăriet, omăt; s-a fost deschis, a fost căzut) nu pentru faptul că limba literară a vremii nu era încă unitară sau din nevoile versificației, ci pentru că a știut să valorifice, mai mult decît oricare alt poet român, potențele expresive ale cuvintelor și formelor din bogatul ansamblu al limbii române. Cuvinte și forme ca cele citate contribuie, între altele, la realizarea atmosferei de intimitate specifice poeziei lirice

și, mai ales, la crearea acelei muzicalități inconfundabile a versurilor eminesciene.

Instrucția și educația în limba maternă este un principiu general al învățămîntului, nu numai al predării limbii și literaturii naționale. Unele cercetări psiholingvistice au arătat că diferitele aspecte ale vieții spirituale se dezvoltă mai repede și mai profund prin intermediul limbii materne decît al unei alte limbi, chiar însușite la o vîrstă fragedă. Deprinderea unei/unor limbi străine, absolut necesară în cazul minorităților naționale trăitoare pe teritoriul unui stat cu o altă limbă oficială, nu trebuie să aibă ca efect neglijarea limbii materne, care rămîne modul cel mai adecvat de dezvoltare a personalității. Numai astfel se poate ajunge la un bilingvism (multilingvism) activ (atît receptiv cît și productiv), cu posibilitatea utilizării eficiente a celor două (sau mai multe) limbi în cele mai diferite situații de comunicare. Prin instrucția și educația în limba maternă trebuie transmise elevilor premise lingvistice-comunicative pentru participarea activă la viața socială, dragostea pentru limba maternă, sensibilitatea față de puterea ei expresivă, capacitatea de a aprecia performanțele lingvistice proprii și pe ale altora. Pe lîngă competența lingvistică propriu-zisă (ansamblul de cunoștințe, aptitudini și deprinderi necesare receptării și producerii de texte scrise și orale), trebuie dezvoltată competența comunicativ-pragmatică a elevilor, capacitatea de a se exprima adecvat în situații comunicative diferite. Un anume comportament lingvistic care poate fi denumit *cultură a limbii* este o latură indispensabilă a personalității umane.

NOTE:

1. E. Coseriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen, 1970, p. 32 u., *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981, p. 302-318. Termenii «arhitectură», «diatopic» și «diastratic» sînt preluați de E. Coseriu de la L. Elydal, *Remarques sur certains rapports*

entre le style et l'état de langue, in «Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap» 16, 1951, p. 240-257.

2. «Historische Sprache» und «Dialekt», in Albrecht, J./ Ludtke, J./ Thun, H. (edit), *Energie und Ergon. Sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie. Studia in honorem E. Coseriu*, I. Tübingen, 1988, p. 54-61.

3. Fonemele limbii române, in LR, V, 1956, nr. 2, p. 26-37, Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale, in CL, VI, 1961, nr. 2, p. 329-336.

4. M.I. Isaev, *National languages in the U.R.S.S. Problems and solutions*, Moscova, 1977, p. 206.

5. Pentru «acoperirea» (Überdachung) dialectelor de către limba standard, vezi H. Kloss, *Abstandsprachen und Ausbausprachen*, in Goschel, J./ Nail, N./ van der Elst, G. (edit.), *Zur Theorie des Dialekte*, Wiesbaden, 1976, p. 301-322.

6. *Sprache der Nahe — Sprache der Distanz*, in «Romanistisches Jahrbuch», 36, 1985, p. 15-43.

7. Vezi L. Știrlea, *Variante stilistice ale pronunțării românești actuale*, in LR, XII, 1963, nr. 6, p. 596-606.

8. Vezi D. Caracostea, *Arta cuvintului la Eminescu*, 1938; *Expresivitatea limbii române*, 1942; *Studii eminesciene*, 1975; G. Scorpan, M. Eminescu, 1977; D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, 1979.

Pavel FLOREA

Dr., Iași

METODICA PREDĂRII LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE

(I)

Metodologia predării literaturii are un statut aparte față de celelalte discipline din această ramură a sistemului științelor pedagogice, axate în special pe ideea cunoașterii metodelor, mijloacelor și procedeele de însușire intelectuală a unor cunoștințe științifice. Literatura, făcând parte din sfera artelor, ridică probleme cu totul deosebite în abordarea studiului ei, comparativ, de exemplu, cu istoria, geografia, matematica sau chiar gramatica limbii române; ele se referă la găsirea căilor spre tainele artei, pentru înțelegerea literaturii ca artă.

Pentru elev nu este îndeajuns doar să cunoască din exterior pe scriitorii (biografii, opere ș.a.), să știe să povestească un roman sau o nuvelă, să redea conflictul dintr-o piesă de teatru sau să memorizeze poezii, aceasta ar echivala, într-un fel, cu modalitățile de însușire a materiei aparținătoare oricărei alte discipline (istorie, filozofie); el trebuie sensibilizat, trebuie adus în situația de a vibra în fața operei literare, de a o gusta sub raport estetic și de a putea înțelege judecățile de valoare artistică, pentru ca după o vreme să poată emite idei originale, potrivit cu sensibilitatea sa, cu timpul istoric în care trăiește și cu cultura proprie. Metodica predării literaturii presupune o muncă imensă a cărei finalitate se traduce în bucuria ce o vor simți elevii în fața operei adevărate, în capacitatea

lor de a diferenția valoric operele literare și de a elimina scrierile mediocre, contrafăcute și pe autorii lor nechemați.

Două mari probleme stau în fața profesorului de literatură: de o parte se află o chestiune de ordin intelectual de însușire a materiei pe căile cunoașterii, ale inteligenței științifice, de partea cealaltă se situează contemplația artistică, emoția estetică, determinată de mișcarea sensibilității contemplatorului (subiectul contemplator) care în cazul nostru este elevul, la întâlnirea cu opera de artă. Măiestria profesorului constă în găsirea metodelor și mijloacelor de îmbinare armonioasă și insesizabilă a celor două aspecte: cunoașterea intelectuală (insușirea materiei) și sensibilizarea (declanșarea emoției estetice). Aici se găsește punctul cel mai greu în activitatea profesorului, știut fiind faptul că domeniul inteligenței și domeniul sentimentului sînt așa de diferite între ele. Unii chiar susțin că de vreme ce «opera literară se adresează sentimentului nostru, ea urmează a fi cuprinsă prin funcțiile contemplației, iar metoda nu poate da altceva decît cunoștințe despre opera literară, obținute prin funcțiunile inteligenței». Tudor Vianu, de la care am reținut această idee, ne previne că fenomenul receptării artistice (contemplația artistică) se petrece în timp, semnificațiile operei dezvăluindu-se treptat, că în procesul receptării alături de stările emotive intră în acțiune și resorturi ale cunoașterii intelectuale, cum sînt, de exemplu, judecățile de ierarhizare, de apreciere, conchizind: «Nu este apoi de loc adevărat că sentimentul se opune inteligenței. Este un ciștig al psihologiei pe care e bine să ni-l reamintim, faptul că inteligența, departe de a anula reacțiile sentimentului, le aprofundează, le extinde. O viață sentimentală sprijinită de mulți factori intelectuali, este mai adîncă și, în același timp, mai stabilă. [...] Experiența lucrurilor ne arată că omul care are mulți factori de comparație și multe metode de înțelegere a mecanismului operei, se bucură în același timp de emoția cea mai profundă și mai delectabilă».

Dînd întreaga sa viață misiunii de educator, de călăuzitor al altora (al tineretului) în universul artei literare, profesorul va avea în vedere să-i facă pe elevii săi să cunoască și să guste estetic (să se emoționeze) o operă literară. Metodica, din același punct de vedere, are o poziție aparte între disciplinele de învățămînt, în sensul că ea se ocupă atît de știința învățaturii, cit și de arta didactică. Metodica se învață mai puțin din cărți, ea se însușește în timp, prin activitatea directă de cercetare a operelor literare împreună cu elevii; profesor și elev participă împreună la descoperirea frumuseților operei. Profesorul trebuie să fie, ca să vorbim în termeni specifici teatrului, un regizor iscusit, numai astfel îl va face pe elev să înțeleagă opera și să se emoționeze în fața ei. Receptarea literaturii implică sensibilitatea și interesul artistic al elevului, aceste două cerințe fiind indispensabile pentru însușirea literaturii. Prin studiul literaturii naționale parcurgem un spațiu de cultură capabil să ne fortifice gîndirea creatoare, să ne armonizeze profesionalitatea intelectuală, să ne intensifice valorile spiritului, să ne formeze și să ne dezvolte gustul estetic, toate acestea împreună determinînd noi forțe, noi împliniri patriotismului, legăturilor noastre cu un pămînt, pămîntul sacru pe care ne-am născut și-l moștenim de la strămoși.

Cultivarea dragostei pentru valorile culturii naționale, pentru istoria culturii și civilizației noastre, dezvoltînd la elevi puterea de a analiza și disocia, de a înțelege și stabili ei înșiși locul și importanța literaturii naționale în arta spirituală europeană și universală, ferindu-i de exagerări minimalizatoare, dar și de cele ce se situează la polul opus (falsificarea protochronismului), reprezintă una din îndatoririle esențiale ale profesorului. Aceasta, însă, nu-l face niciodată pe profesor să uite că disciplina ce o predă (profesorul de literatură într-un anumit fel mai mult oficiază, decît predă) nu-și poate atinge scopul decît în măsura în care el reușește să-i dezvăluie esența artistică. Dacă reușește acest lucru toate celelalte aspecte educative se conturează cu ușurință. Re-

ceptarea estetică a literaturii determină însușirea și a celorlalte valori educative ale sale, între care educația morală e de reală însemnătate. Dar aceste valori nu trebuie desprinse și categorisite după criterii proprii tratatelor de etică; ele trebuie trăite de elevi, pentru a se ridica apoi la stările emoționale ale operei literare, adică vor fi pătrunși de valorile binelui și adevărului întrupate în forma frumosului; căci, cum ne previne T. Maiorescu «arta a avut întotdeauna o înaltă misiune morală și orice adevărată operă artistică o îndeplinește» și «influența morală a unei lucrări literare nu poate să fie alta decît influența morală a artei în genere». Iată de ce profesorul de literatură națională nu trebuie să caute și să «redea» stările morale dintr-o operă, ci trebuie să se pătrundă mai întâi el de ele și, călăuzind și pe elevi în universul creației artistice, compartimentele la untrice afective și intelective ale lor (profesor și elev) se sensibilizează. Deci, profesorul are calitatea de a se sensibiliza și de a face și pe alții să cunoască această stare, numai astfel nu va preda aceeași operă niciodată la fel, ci de fiecare dată va descoperi în ea noi valori estetice, care sensibilizează inima și încordează gândirea, contribuind la educarea estetică și la dezvoltarea spiritului critic al elevilor.

Un bun profesor se pregătește special pentru fiecare lecție, în funcție de cerințele programei școlare și a propriei planificări ce și-o face la începutul anului, dar mai cu seamă în raport cu particularitățile elevilor săi, de capacitatea lor de asimilare (sînt elevi cu ritm lent de asimilare, elevi cu ritm mediu de asimilare și elevi cu ritm rapid de asimilare), de nivelul de cunoștințe etc. Tipul de lecție îl va racorda scopului și metodelor ce le va folosi (Metodele de învățămînt le vom discuta în alt articol.) Profesorul își fixează cu maximă rigoare, de acasă, toate momentele lecției. Desigur, acest scenariu suferă modificări, uneori foarte importante; în fața clasei, profesorul recreează de fiecare dată lecția pregătită înainte.

În primii ani de învățămînt profesorul întocmește *planuri de lecții* (pentru fiecare temă predată) sau

într-o accepțiune mai nouă, *proiecte didactice*, (alții spun *proiecte de tehnologie didactică*). Denumirea prezintă mai puțină importanță; conținutul, ideile cuprinse de aceste planuri (proiecte) și modul cum se finalizează ele, cum devin lecții active, moderne, de receptare a operei literare, reprezintă totul.

Un plan de lecție, așa cum a fost conceput de Ștefan Birsănescu și reprodus apoi în *Metodica predării limbii și literaturii române*, coordonator I.D. Lăudat, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973 are două părți:

I. *Date generale*; II. *Desfășurarea lecției*. În partea întâi sînt inserate următoarele date:

I. *Plan de lecție*.

- clasa
- data
- obiectul
- subiectul lecției
- tipul lecției (de comunicare de noi cunoștințe, de aprofundarea și fixarea cunoștințelor, de repetiție, de sistematizare etc.)
- conținutul lecției
- scopul lecției (instructiv și educativ)
- metoda folosită la lecție
- principii didactice care trebuie respectate
- materialul didactic folosit la lecție
- bibliografia folosită la lecție.

II. *Desfășurarea lecției*.

- Organizarea clasei (momentul organizatoric)
- Verificarea cunoștințelor (a temei și a lecției de zi)
- Anunțarea subiectului lecției noi
- Comunicarea noilor cunoștințe
- Fixarea cunoștințelor predate
- Tema pentru acasă.

Fiecare element al structurii planului de lecție merită o discuție specială, detaliată. Aici ne propunem să subliniem doar faptul că întreaga lecție se desfășoară în jurul scopului propus. Latura educativă a *scopului* lecției vizează educația estetică și raporturile ei cu celelalte ramuri ale educației. Cînd fixăm scopul lecției avem în vedere specificitatea literaturii ca artă. Partea instructivă a planului se referă cu precădere la însușirea de noi cunoștințe. Cele două aspecte ale scopului lecției se întrepătrund, fiind realizate simul-

tan, în timpul procesului de recep-tare a textului literar. Precizarea scopului lecției este o problemă nu numai importantă, ci și foarte dificilă, în sensul că mulți profesori, chiar din cei cu experiență, din grabă, din rutină sau chiar din necunoaștere confundă scopul lecției (scopul temei de predat) cu scopul disciplinei (scopul obiectului Literatură română). În orice lecție urmărim un scop și pentru atingerea lui folosim metode, procedee, mijloace și materiale didactice cit mai adecvate, ușurând drumul elevilor spre receptarea literaturii, adică spre contemplarea estetică și, implicit, valorizarea conștiinței.

Lecția modernă este o lecție activă, în ea se realizează o cooperare armonioasă între profesor și elev, receptorul (elevul) participând la propria sa instruire. Lucrul este posibil și ține de arta profesorului; acesta renunță la ideea că el transmite cunoștințele și devine tot mai convins că este un factor (cel principal) în procesul de dobândire de cunoștințe; partenerul său (elevul) este angajat în activitățile de analiză, sinteză, comparație, aprecierea critică a operei literare etc. Satisfacția crește odată cu descoperirea, înțelegerea și aprofundarea cunoștințelor. De aceea profesorul trebuie să aibă mereu în atenție realizarea conexiunii inverse pe tot parcursul învățării, pentru ca elevul să afle în orice moment rezultatul muncii sale. Clasele fiind neomogene, este necesar ca elevii să fie tratați diferențiat în raport cu ritmul de asimilare (lent, mediu, rapid).

Teama de a nu cădea în șabloane a dus la noi propuneri de organizare a lecției și la renunțarea la planul tradițional de lecție și înlocuirea lui cu *proiectul didactic*. Un proiect didactic (așa cum îl propune *Metodica predării limbii și literaturii române în liceu*, coordonator Constanța Bărboi, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983) are următoarea structură:

1. Obiective operaționale
 - a) în plan cognitiv
 - b) în plan afectiv.
2. Conținutul adecvat obiectivelor.
3. Resurse psihice de învățare (Acestea se stabilesc pe grupe de

elevi, în funcție de ritmul de asimilare).

4. Strategia didactică (sarcinile de învățare cu «întă» pe obiective).

5. Testul formativ.

Munca profesorului se amplifică. În timpul pregătirii pentru lecție el trebuie să detalieze fiecare obiectiv (tot ce vor fi capabili elevii să știe la sfârșitul unei activități) și gradul de receptare artistică pe obiective (planul afectivității). Cele cinci părți ale *proiectului didactic*, gândite în timpul pregătirii se concretizează până la urmă într-un *scenariu* (conține strategiile pe obiective, adică ceea ce se întâmplă în clasă). Oricum ar fi gândită lecția dinainte, fie că o structurăm într-un plan, fie că o așezăm în cadrele unui *proiect didactic* cu *scenariu* aferent, până la urmă totul se reduce la capacitatea profesorului de a-și apropia elevii, de a le dezvolta interesul pentru valorile reale ale literaturii, de a-i face să citească și să guste estetic ceea ce citesc. Un profesor de limba și literatura română știe multe (în sensul că stăpânește valorile literaturii române și universale) și spune frumos ceea ce știe, stîrnind astfel curiozitatea elevilor și cultivîndu-le totodată, gustul artistic. În fața clasei el este ca un dirijor în fața orchestrei, lecțiile-sale își pierd orice urmă de rigiditate, se desfășoară *continuu*, într-un proces de predare-învățare. Verificarea, predarea și fixarea, momentele-cheie ale construcției unei lecții se realizează simultan.

Cea dintîi condiție a modernizării studierii literaturii în școală este asigurarea cunoașterii de către elevi a operelor literare. Opera literară, observa Tudor Vianu, trebuie privită din mai multe puncte de vedere. Din exterior, ea se reliefează ca text. Orice text are o viață, s-a născut pe parcursul unei elaborări îndelungate; uneori această muncă durează mai mulți ani. În cazul poemului *Luceafărul* de Mihai Eminescu, procesul de creație a durat aproape 10 ani. Variantele din ediția Perpessicius, volumul II, 1943, pp. 370-455 stau mărturie. Cu elevii nu putem studia toate aceste variante. Este bine să le spunem (cel puțin) variantele la versul «O prea frumoasă fată» din strofa întîi. Acestea sînt:

«Un ghiocel de fată» O mult frumoasă fată > Un vlăstărel de fată» Un gangure de fată» Un soi frumos de fată» O pasere de fată» Un giuvaier de fată > Un cănăraș de fată > O dalie de fată». Într-o variantă, strofa întâi este alcătuită astfel:

«A fost odată ca-n povești/ A fost ca niciodată/ Din rude bune-mpărătești/ Fecioară prea-curată».

Aici se cere discutat de ce a renumit Eminescu la versul «Fecioară prea-curată», știut fiind că în poezia Rugăciune (Perpessicius, IV), ruga este făcută «Luceafărului mărilor» și Fecioarei Maria, «Lumină dulce clară». Spațiul consacrat acestui articol nu permite abordarea pînă la capăt a chestiunii, ea poate fi reluată cu alt prilej.

Tot din exterior, trebuie discutate circumstanțele istorice în care a apărut opera și apoi izvoarele. În Luceafărul se impune, din noianul de aspecte ce trebuie avute în vedere, cel puțin referirea la însemnarea de pe fila a 56-a, a manuscrisului 2275 B: «În descrierea unui voiaj în țările române, germanul K[unisch] povestește legenda luceafărului. Aceasta e povestea. Dar înțelesul alegoric ce i-am dat este că dacă geniul nu cunoaște nici moarte și numele lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte aici, pe pămînt nici e capabil a fericii pe cineva, nici capabil a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc. Mi s-a părut că soarta luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt și i-am dat acest înțeles alegoric» (M. Eminescu, Opere alese, I, ed. ingr. Perpessicius, București, 1964, p. 364). După critica variantelor, stabilirea circumstanțelor istorice și a izvoarelor, pătrundem în interiorul operei și analizăm motivul, subiectul (particularizarea motivului), valoarea ideală (idei, atitudini spirituale), viziunea creatorului asupra lumii, forma operei (în această etapă a receptării se rezolvă probleme cum sînt: genul literar, compoziția, limba, figurile poetice, simbolismul fonetic). Făcînd aceste operațiuni avem mereu în atenție să nu distrugem, să nu fărîmițăm opera, care știm, este o construcție polifonică. Unitatea operei se păstrează demonstrînd legătura existentă dintre

diversele aspecte ce o compun. Măiestria profesorului, talentul său literar se reliefează din felul cum reușește să recompună unitatea vie a operei, convingîndu-și elevii că unui «anumit motiv și la un anumit subiect răspunde o anumită structură, o anumită compoziție, o anumită formă, o anumită particularitate a vocabularului» (T. Vianu, Studii de metodologie literară, București, 1976).

Cu identificarea motivului începe analiza estetică, adică partea ce individualizează opera și creatorul ei. Motivul în Luceafărul este dragostea dintre o ființă muritoare, terestră și una nemuritoare celestă. Această idee generală se întregește prin corelarea ei cu cea referitoare la soarta geniului pe pămînt, în viziunea filozofiei lui Schopenhauer, și cu idei din filozofia lui Kant, privitoare la geniu ca natură. În dialogul dintre Demiurg și Hyperion, creatorul adresîndu-se celui ivit «din forma cea dintîi» îi spune: «Noi nu avem nici timp, nici loc/ Și nu cunoaștem moarte». Într-o variantă pronumele personal, persoana întîia plural *noi* este înlocuit cu cuvîntul *natură*: «*Natura* n-are timp și loc/ Și nu cunoaște moarte» (M. Eminescu, Opere, II ed. Perpessicius, p. 387). Discuția, dacă elevii manifestă interes, se poate extinde și la altă variantă unde se spune: «Dar *Brahma* n-are timp și loc».

Totul depinde de profesor și de elevi; lecția de literatură, prin talentul și capacitatea lor de a recepta o operă literară, de a trăi emoții estetice, *de a se înălța în lumea ficțiunii ideale* (T. Maiorescu, Comediile d-lui I.L. Caragiale) poate întruni însușirile creației.

Limba: ...cel mai mare poem al unui popor.

Lucian BLAGA

Victor CIRIMPEI,
candidat în filologie

FOLCLORUL MITOLOGIC

Punem la dispoziția profesorilor și elevilor o temă neintilnită până acum în cărțile de școală, temă elaborată așa cum ar putea figura într-un manual.

* * *

Cea mai veche literatură a unui popor este folclorul mitologic — folclor despre ființe și lucruri supranaturale. Apariția lui se explică prin dorința omului primitiv de a-și lămurii lumea inconjurătoare, de a răspunde la numeroasele întrebări ale vieții. Ce e soarele? Ce e luna? De unde se ia ploaia, cutremurul de pământ, mulțimea stelelor pe cer? Cine-l îmbolnăvește pe om și ce se întâmplă cu el după moarte? La acestea și atâtea altele omul societății primitive dădea răspuns în virtutea modestelor sale cunoștințe îmbinându-le cu reprezentări, pe care noi — cei de astăzi, le considerăm fanteziste. Soarele, foarte important pentru viața omului e adesea închipuit ca zeitate supremă. Pe seama altui zeu e pusă slobozirea la timp sau reținerea îndelungată a ploilor. Un monstru putea clătina pământul, zeci de spirite (duhuri) nevăzute erau în putere să cauzeze felurite maladii oamenilor și animalelor.

Reprezentările de acest fel, foarte viu descrise prin cuvinte, erau comunicate celor tineri de cei mai în vîrstă, constituind (cu trecerea veacurilor și după dese repetări) — plămuii folclorice despre anumite ființe și lucruri, ca: Zorile, Soarele și Luna, Luceafărul, Caloianul și Paparuda, Crivățul, Moș-Crăciun, Baba-Dochia, Sfarmă-Piatră, Clatină-Munți, Strimbă-Lemne, Muma-Pădurii, Boala-Vacilor, Știma-Apei (Vilva), Răul-Copiilor, Vint-Rău, Ceas-Rău, Deochiul, Avizuca,

Aghiuță, Sărsăilă, Scaraoțchi, Talpa-Iadului, Ciuma, Holera, Moartea; despre Setilă, Flămînzilă, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Cerbul-de-Aur, Jumătate-de-Om-Călare-pe-Jumătate-de-Iepure-Șchiop; despre mulțimi de șerpi, zmei, balauri, draci, uriași, ursitoare, iele, zîne, stafii, strigoi; despre oameni și cai năzdrăvani, pomi cu mere de aur, apă-vie, apă-moartă și multe-multe altele.

Odată cu perindarea veacurilor are loc acumularea experienței de viață, separarea realului de fantastic, perceperea supranaturalului unor lucruri și ființe drept frumoase relicve de la cei de demult, din moși-strămoși, altfel zis — drept forme de artă populară. Ceea ce a fost cunoaștere fantezistă, devine artă folclorică. Zmeoaica ori altă ființă monstruoasă, conform imaginației primitive, se deplasează fulgerător de repede «cu o falcă în cer și una în pământ»; avînd o asemenea gură, ea poate înghiți totul ce-i iese în cale. Imaginea îi era sugerată omului primitiv de frica față de felurite vicisitudini ale vieții de fiecare zi, inclusiv nemijlocita vecinătate a unui animal cu gura larg deschisă (crocodil, rinocer, dinozaur); el o transmite generațiilor următoare, și de abia atunci cînd imaginea respectivă nu-l va mai îngrozi, omul o va trata ca pe un fel de a spune ceva impresionant, frumos, artistic.

Pe baza unor elemente ale mitologiei românești au fost create baladele folclorice: «Voinicul și Șarpele», «Fratele, Sora și Zmeul», «Holera», «Cucul și Turturica», «Soarele și Luna»; viziuni mitologice avem în descintece, basme, colinde, povești cu animale, povestiri și legende, cîntece lirice, teatrul popular; în cîntecele și zicerile de joacă ale copiilor.

Folclorul mitologic a servit la elaborarea unor opere literare, ca: *Tiganiada* de Ion Budai-Deleanu, *Eroul Ciubăr-Vodă* și *Dragoș* de Constantin Stamati, *Dochia* și *Traian*, *Sirena lacului*, *Moșii* de Gheorghe Asachi, *Toderică* de Constantin Negruzzi, *Baba Cloanța*, *Crai nou*, *Ursiți*, *Strigoii*, *Zburătorul*, *Răzbunarea lui Statu-Palmă* de Vasile Alecsandri, *Dănilă Prepeleac* și *Ivan Turbincă* de Ion Creangă, *Strigoii*, *Călin*, *Înger* și

Demon, Luceafărul de Mihai Eminescu, **Minunile sfintului Sisoe** de George Topirceanu; poezii de Magda Isanos, povestiri de Vasile Voiculescu, piesa **Doina** de Ion Druță.

Așadar folclorul mitologic este ansamblul de creații despre lucruri și ființe supranaturale, în care oamenii au crezut ca fiind adevărate. Să ne oprim asupra câtorva texte de acest gen.

Răsai, Soare

Răsai, Soare,
frățioare,
cu cele nouă raze-a tale.
Nu sări,
Nu răsai
nici pe biserici nante,
nici pe dughene¹ lăudate,
nici pe vaci grase,
nici pe fete frumoase;
ci răsai pe statul² meu,
pe fața mea,
pe vorba mea,
pe trupul meu să răsai.
Și cum luminezi tu toată lumea,
așa să flu eu
înaintea tuturor oamenilor
plăcută,
cum îi lumina ta plăcută.

Soare, Soare

Soare, Soare,
frățioare,
ochii mei — de mieroșită³,
limba mea — de brândușită⁴,
limba mea — de glas de cuc.
Soare, Soare,
frățioare,

nu răsări pe munți, pe codri,
pe curți zugrăvite,
pe movile clădite —
răsai pe statul meu
și fă frumos trupul meu.

Din aceste două texte — niște rugăciuni în formă de descintec feminin — desprindem credința străveche a oamenilor în puterea soarelui, a soarelui-zeu, de a face strălucitor de frumos și plăcut privirii celor din jur întregul corp al omului: talia, ținuta, fața cu ochii (ca ai mierlei de frumoși), felul de a vorbi și glasul (moale, catifelat, ca al cucului). Și toate aceste calități — împotriva unor frumuseți bine cunoscute și admirate de multă lume: ale răsăritului de soare pe culmi de munți, coame de codru, movili «clădite»; ale splendorii curților zugrăvite, a bisericilor înalte, ba chiar și a dughenelor «lăudate» în lumina aceleiași răsărit; ale vacilor grase, cu corpuri lucinde, în sfârșit și împotriva frumuseții fetelor «frumoase», care arată indeosebi de bine în razele răsăritului de soare.

Următoarele două texte — o povestire și un descintec — dezvăluie chipul unui personaj mitologic malefic (făcător de rele): demonul, Mama (muma)-Pădurii. Este închipuit în popor drept femeie bătrână, înaltă, cu picioare, miini, ochi, nări și gură mult mai mari ca ale muritorilor de rînd; preferă noaptea ca vreme prielnică pentru a mânca oameni.

Mama-Pădurii

Au fost odată niște oameni, care au cumpărat⁵ niște loc⁶ și n-aveau bani destui. S-au dus la tirg cu două vaci să le vîndă, să poată plăti locul. Cînd s-au dus la tirg, au zis către fată să meargă la bunică-sa să vie să se culce cu ea.

Fata s-a dus și-a tot strigat pe bunică-sa:
— Mamă⁷. Mamă!

De la o vreme a auzit o voce:
— Ce-i?

Atuncea a zis fata:

— Să vii să te culci la noapte la mine, că ai noștri is duși de acasă.

— Bine, numai fă oarice⁸ de cină⁹.

A mers fata acasă și-a făcut de cină, și-a venit o bătrână înaltă și s-a băgat pe ușă. A zis:

— Nu te teme... Nu te teme, dragul mamei, c-om minca și ne-om culca.

Atuncea fata nu minca, numa se tot uita la ea și a zis:

— Mari picioare ai, mamă!

— Mari, că mult am umblat...

— Da mari miini ai, mamă!

— Mari, că mult am lucrat...

— Da mari ochi ai, mamă!

— Mari, că mult am văzut...

— Da mari nări ai, mamă!

— Mari, că mult am mirosit...

— Da mare gură ai, mamă!

— Mare, că mulți copii am mincat eu cu aiastă (gură). Te măninc și pe tine. Ham!

Tu, Muma-Pădurii

Tu, Muma-Pădurii,

lipitură de noapte,

de miezul nopții,

de cîntarea cocoșilor,

de vărsatul zorilor;

cu hotar te hotărăsc¹⁰,

cu marmură te înmărmuresc,

cu piatră te împietresc,

de la (cutare) te gonesc,

să te duci:

unde popa nu toacă,

unde fata mare

cosița nu împletește

unde de Dumnezeu

nu se pomenește;

acolo Diavolul locuiește.

Pădurea este locul preferat și al altor ființe demonice cum ar fi șerpii-balauri și zmeii. Conform uneia dintre credințele populare, dacă mama își blestemă copilul cu : «să te ia (să te ducă) dracii (zmeii, Naiba, Șarpele etc.)», apoi blestemul poate fi auzit și îndeplinit de aceștia. Un exemplu e următoarea povestire mitologică:

Fata dată la zmei

Era o femeie și avea o fată. Într-o zi, înainte de sărbători, i-a cumpărat mă-sa cizme roșii. I-a dat la fată de lucru. Fata de bucuria cizmelor a început să joace, să alerge cu ele și-a uitat de lucru. Atuncea mamă-sa a injurat-o¹¹: «O, ducă-te zmeii!».

Atuncea pe fată au dus-o zmeii și n-au mai găsit-o... Numai trecătorii se mai întâlneau cu ea prin pădure și atuncea fata le spunea a cui il...și c-a-njurat-o mamă-sa și-au dus-o zmeii.

Le spunea la toți să... spună la părinți să nu-și mai deie¹² copiii la zmeu, că dacă îi dau, zmeii vin și-i duc. Că așa au dus-o și pe ea.

Același motiv (al blestemului matern) cauzează întâlnirea și lupta unui voinic cu un șarpe-balaur. Dintre variantele multe și lungi ale baladei cu acest subiect, reproducem una mai scurtă, cu relatarea comprimată a intîmplării:

Voinicul și Șarpele

Depart, vere¹³ departe,

nu prea mi-e, vere, departe;

pe cel cîmp, pe cea cîmpie.

unde fir de iarbă nu e,

numai sadea colilie;

cam de laturea drumului —

lucește-mi foaia crinului;

nu e foaia crinului,

ci e solzul Șarpelui,

și-mi țipa, se vâeta,

că mi-a-nghițit d-un voinicel,
mi l-a-nghițit jumătate,
jumătate nu mi-l poate
de coadele ¹⁴ armelor,
plăselele iatanelor ¹⁵
Și Șarpele ce făcea?
El din gură că striga:
— Alergați voi, fraților,
fraților, părinților,
pe urmă, neamurilor,
de-i luați voi armele,
armele, iatanele,
să-i răpui eu zilele.
Frații lui că n-auzea,
iar voinicul — ce făcea?
Cind din inima răcnea
și din gură că zicea:
— Alergați voi-fraților,
Fraților, părinților,
pe urma neamurilor,
de spintecați Șarpele,
că-mi răpune zilele!
Frații lui că auzea,
ca zmeii se repezea
și la Șarpe năvălea,
cu iatane-l spinteca,
cu viață mi-l scăpa...
Focu-mare grămădea,
pe Șarpe că mi-l ardea,
cenușă că mi-l făcea,
la lopată o lua
și în vint o vintura,
să se ducă pomina.

Dar cum ajunge un șarpe împărat? Preocupată și de această întrebare, mintea omenească a elaborat un răspuns materializat într-o legendă folclorico-mitologică.

Cununa șerpilor

Dacă un șarpe poate să se ascundă, să nu-l vadă nici un om, nici o pasăre timp de șapte ani, atunci el se face balastr și în ziua în care se ridică la cer ¹⁶, se adună toți șerpii și-i fac cunună de aur și i-o pun pe cap. Se zice că de acolo ¹⁷ îl numesc împăratul lor.

După ce îi pun cunună pe cap, se suie pe brad în sus până-n vîrf. Acolo se ține numa-n coadă, se răsuțește ca un bici în aer și începe să șuiere tot mai tare. Cum se învîrtește, din trup i se desfac aripi mari și se înalță la cer. Dacă-i alb, aduce zăpadă și ghiață, iar dacă-i negru — poartă ploile...

Întrebări pentru recapitulare:

1. Ce este folclorul mitologic?
2. Ce creații cu elemente mitologice cunoașteți din clasele de pînă acum?
3. Ce era soarele pentru oamenii primitivi?
4. De ce dorește cineva să-i răsără soarele pe vorbă? Despre cine, unul, din clasa voastră, din școală sau dintre alți oameni ați putea spune că i-a răsărit soarele pe vorbă?
5. Cum arată Muma-Pădurii în viziunea mitologică a poporului?
6. În balada «Voinicul și Șarpele» este folosită pentru comparație «foaia crinului» — ce știți despre crin, tulpina, frunzele și florile acestuia? Sint crini în Basarabia?
7. Cîți ani îi trebuie unui șarpe să trăiască nevăzut de om și pasăre, ca să poată ajunge împărat al șerpilor?
8. Citiți în paginile de mai departe ale acestei cărți povestea lui Ion Creangă «Dănilă Prepeleac» și numiți personajele mitologice de acolo.
9. Desenați-i pe o filă de hirtie așa cum vi-i închipuiți, pe Scaraoțchi, Muma-Pădurii și Jumătate-de-Om-Călare-pe-Jumătate-de-lepure-Șchiop, stînd de vorbă în poiana unui codru.

Note:

1. Dugheană — magazin, prăvălie
2. Stat — statură, înălțime a corpului omenes, făptură.

3. Mierloșită — mierlă (pasăre cîntătoare).

4. Brîndușită — brîndușă (plantă de primăvară timpurie, avînd flori violete).

5. A cumpăra — aici: a neguța, a se tocmi din preț.

6. Loc — aici: suprafață de pămînt.

7. Mama — aici: mama mare, bunica

8. Oarice — ceva.

9. De cina — de mîncat pe seara.

10. A hotări — aici: a împrejmui, a încercui.

11. A injura — aici: a blestema.

12. A da — aici: a oferi cu blestem.

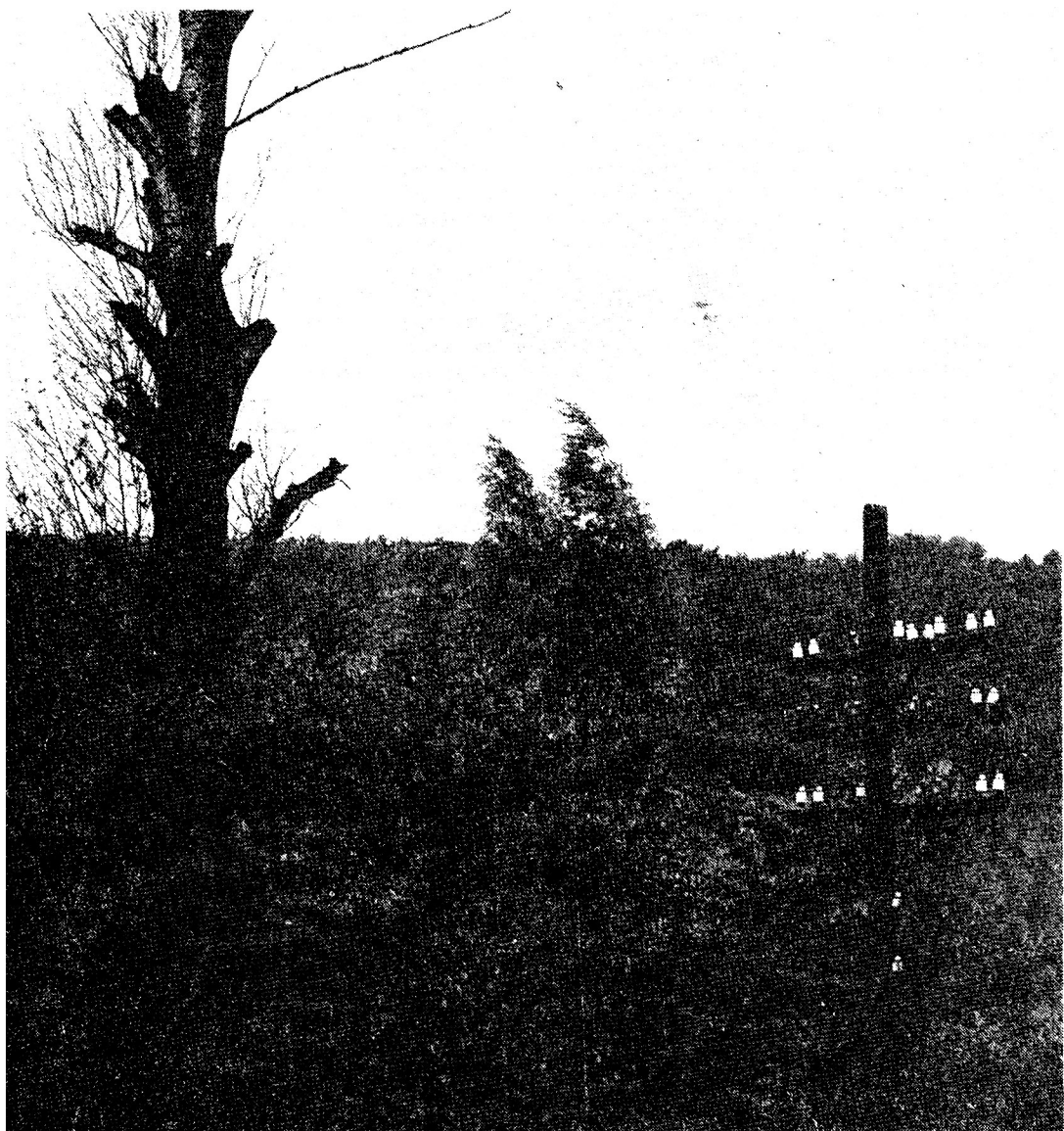
13. Văr — aici: cuvînt de adresare (vocativ) al creatorului și al interpretului acestei balade către ascultătorul ei.

14. Coadă — aici: capăt, mîier.

15. Iatan — iatagan (sabie cu lama curbă și lată).

16. Se ridică la cer — aici: își înalță doar corpul cu ochii spre cer.

17. De acoloa — de la aceasta

Traian DIACONESCU
Prof. dr., Iași

CHRISTOS CREATOR MUNDI ÎN COLINDELE COSMOGONICE ROMÂNEȘTI

ANALIZE ȘI INTERPRETĂRI

1. În istoria sa milenară, folclorul românesc a păstrat nu numai tradiții pagine, de origini varii, ci și tradiții creștine cu veșmint latin. Adevărul istoric se interferează cu elemente imaginare în structuri artistice care le asigură trăinicia în memoria populară. În folclorul românesc, *Crăciun* este un personaj mitologic care reflectă, în ultimă instanță, mitul lui Isus. Cercetătorii români au relevat, pe drept, că în colindele noastre, Christos este reflectat în ipostaze biblice, dar și nonbiblice.

Mitul biblic al genezei, propagat prin intermediul slujbelor și al predicilor, a fost integrat treptat în cultura orală. Există în colinde un *Crăciun* personaj religios, canonic, și de asemenea un *Crăciun*, personaj laic, diferit de Christos.

2. Personajul religios *Crăciun* întâlnit în colinde nu are însă numai funcție biblică, ci și nonbiblică. Imaginea nonbiblică a lui Isus, în chip de personaj religios, nu a fost cercetată până acum, după cîte știm, în relațiile cu istoria creștinismului daco-roman. Mesia apare în colindele românești în ipostaza de *creator mundi* în sens material, nu spiritual. Această imagine a lui Christos este o imagine din istoria creștinismului primar în care doctrina hristologică în spațiul daco-roman, nu era pur ortodoxă, ci interferată cu elemente ariene atestate în testamentul de credință al episcopului got Ulfila.

În aceste colinde, autorii anonimi oglindesc nașterea trupească a Fiului și creația Universului într-o ordine cronologică inversă față de biblie, iar funcția de *creator mundi* a Tatălui este atribuită Fiului ca în doctrina hristologică semiariană a lui Ulfila. Arius a susținut că *Filius*

a fost creat de *Pater* din nimic, că Isus nu are aceeași substanță ca *Pater* și că *Filius* nu există din veci. Credința lui Arius că Isus a fost creat înaintea creației coincide cu credința lui Ulfila că *Filius* este un *deus secundus*, creat de *Pater* și totodată *creator mundi*. În testamentul de credință al lui Ulfila se precizează că *Pater* este creatorul creatorului (*Pātrēm quidem creatorem esse creatoris*) iar *Filius* este creatorul întregii creații (*Filiū autem deum esse universae creaturae*). Aceste concepte creștine neortodoxe din perioada daco-romană, vehiculate în secolul al IV-lea e.n. de la Balcani la Carpați au fost filtrate în colindele cosmogonice românești care, străbătind un mileniu și jumătate, au ajuns până la noi.

3. Ipostaza lui *Crăciun*, identificat cu Isus în funcția de *creator mundi*, se întâlnește în *Colinde din Ardeal*, culese în secolul trecut, dar și în texte mai noi, culese, cu un deceniu în urmă, din Țara Loviștei. Mitul nașterii *Fiului* și mitul creației universului este reflectat în două variante: a) varianta simplă, b) varianta complexă.

a) În varianta simplă, Christos a făcut pămîntul, a ridicat cerul pe patru stâlpi de argint și l-a împodobit cu aștrii. Iată textul unui colind:

« D-astă-i seara de Ajun/ Tocma-n noaptea de Crăciun/ Lerui Doamne ler,/ Cînd Fiul sfînt s-a năcut/ Și pămîntul l-a făcut/ Și cerul l-a ridicat/ Tocma-n patru stâlpi d-argint/ Mai frumos împodobit/ Tot cu stele mărunțele / Printre ele-s mai mărele/ D-una-i luna cu lumină/ D-alta-i soarele cu raze/ Lerui Doamne ler». Așadar, în acest colind, universul (adică pămîntul, cerul, aștrii) este o creație a lui *Filius*, cum spune Ulfila, și nu a lui *Pater*, cum spune Biblia.

b) În varianta complexă, mitul nașterii *Fiului* și mitul creației universului apare cu detalii noi. În aceste colinde, *Filius* se naște înaintea universului și tot *Filius*, nu *Pater*, creează cerul și pămîntul. La început pămîntul-era prea mare și cerul nu putea să-l acopere. Atunci Isus, mîhnit, scutură mîna stingă și cad trei inele, le ridică trei îngeri și îngerii trosnesc din bice și pămînt-

tul se stringe în văi și dealuri. Apoi *Filius* «dăruiește» cerul cu soare, lună, stele, iar pământul cu frunze, iarbă, viță-de-vie, grîne și izvoare. Textul colindului sună astfel:

... "Sara-i mare a lui Ajun/ Mîine-i ziua lui Crăciun/ De-a născut și Fiul sfînt/ Fiul sfînt pe-acest pămînt/ Mititel, înfășătel/ Scuticel de bumbăcêl/ Legănel de pătînel/ Ploaia caldă de mi-l scaldă/ Neaua ninge, nu-l atinge/ Vîntul tragănă/ De mi-l leagănă/... /Dacă Domnul sfînt năștea/ Mare lucru ce-mi făcea?/ Făcea cerul și pămîntul/ Făcea ceru-n două zile/ Și pămîntu-n alte două./ 'Ntinse cerul pe pămînt/ Cum l-întinse, nu ajunse./ Tare Domnul se-ntrista,/ Mîna stîngă scutura,/ Trei inele jos pica,/ Trei îngeri le ridica./ Trei îngeri cu bice-n vînt,/ La trei cornuri de pămînt,/ Tot trăznesc ei tot plesnesc/ Să ridice munții crunți./ 'Ntinse ceru-a doua oară/ Cum l-întinse bin-ajunse./ Domnul tar-se bucura/ Și cerul mi-l dăruia/ Tot cu lună cu lumină/ Și cu soare cu razele/ Și cu stele măruntele/ Cu-o stea mai mare-ntr-ele/ Și pămîntul dăruia/ Tot cu frunza și iarba/ Și cu vița vinului/ Și cu roada griului/ Cu izvoare curgătoare/ Și pe pămînt mergătoare."

Aceste colinde cosmogonice românești cercetate în relație cu istoria creștinismului în țara noastră, reflectă mitul originii creștine a elementelor naturii care au ca substrat mituri cosmogonice păgine — solare sau agrare.

În perioada protocreștină, Isus, asimilînd funcții ale zeilor păgîni demiurgi, devenise, în doctrina ecletică a lui Ulfila un *deus creatus* cu rol de *creator mundi*. În secolul al IV-lea e.n., doctrina niceeană a Trinității nu se impusese încă în fața arianismului, iar Ulfila, episcopul got, păstora comunități creștine în spațiul daco-roman. Atunci sărbătoarea *Crăciunului* era sărbătoarea *Creatului* și, în același timp, a *Creației*. Prin ultima notă semanticală, sărbătoarea *Crăciunului* asimilase sărbătorile păgine ale renașterii naturii care, în calendarele antecreștine, coincideau cu începutul Anului Nou.

Putem concluda că textul colindelor cosmogonice de mai sus atestă

atributele nonbiblice, ulfiene, ale lui Christos, propovăduite de episcopul got și de ucenicii săi și ne ajută să reconstituim o etapă din istoria creștinismului primar cînd sărbătoarea Născutului era numită, pe teritoriul daco-roman, sărbătoarea Creatului și, prin acesta, sărbătoarea Creației Lumii. Acest fapt, alături de alte argumente convergente, aruncă lumini inedite asupra unității, continuității și originalității culturii românești din etapa protocreștină pînă astăzi.

Albina DUMBRĂVEANU

SĂ NE CUNOASTEM NUMELE

Anatolie și varianta sa modernă Anatol reproduce numele grecesc Anatolios, latinizat în Anatolius. Este un derivat adjectival al cuvîntului Anatole, care înseamnă «răsărit», «orient». La origine Anatolios era un supranume, care indica proveniența locală a purtătorului respectiv. Anatolia se numea înainte Asia Mică, precum și partea asiatică a Turciei. Este frecvent în toate limbile europene. În antroponimia actuală moldovenească Anatolie a devenit deosebit de frecvent în ultimele decenii și au fost create un șir întreg de variante-unități antroponimice: Natoli, Anatoliță, Toni, Tonel, Tonică, Lică, Licuță ș.a.

Andrei reproduce numele personal grecesc Andreas, care își are explicație în substantivul andreia «bărbăție, curaj».

Numele Andreas s-a răspindit la toate popoarele și a devenit un prenume cu o frecvență mare. De acest nume sînt legate mai multe denumiri de sărbători, obiceiuri populare. Sărbătoarea sfîntului Andrei este cunoscută cu numele de Andriiu, iar luna decembrie — Undrea, Îndrea ș.a. Fiind un prenume foarte frecvent, a ajuns să aibă un număr destul de mare de hipocoris-

tice, diminutive: Andrii, Andrieș, Andriică, Andrică, Andriuță, Andruță, Andruș, Andrușel, Dinică, Dușel și multe altele.

Angela. Prenumele Angela este destul de frecvent astăzi în onomastica noastră. El are la bază prenumele latin Angelus, provenit din apelativul angelus «inger». În limba greacă angelos însemna «trimis, sol» și era considerat protector al morților, «trimisul lui Dumnezeu». În trecut pe teritoriul republicii noastre era răspândită forma feminină Anghelina, pe cind forma masculină Anghel era mai puțin frecventă. Aceasta s-a păstrat ca nume de familie: Anghel, Angheli, Angheluță ș.a. Numele Angela și-a lărgit frecvența în legătură cu noile sensuri «curățenie», «frumusețe», «bunătațe» etc. Au fost înregistrate hipocoristice, diminutive, forme trunchiate ca: Gela, Geluța, Gelica, Angelaș, Angelica, Angeluța, Angeluș, Angelușa, Angica, Angea, ș.a.

Arcadie. Este un prenume masculin modern, puțin frecvent în antroponimia moldovenească. Acest prenume reproduce numele grecesc Arcadios, care provine din adjectivul arcadios «arcadian, om din Arcadia». Pe teritoriul nostru sînt utilizate următoarele derivate antroponimice de la acest prenume: Adi, Cadea, Arcădaș, Arcădel, Arcădică, Arcăduș, ș.a.

Argentina este un prenume feminin modern, dar cu o frecvență redusă în Republică. Etimologia acestuia e ușor înțeleasă (din latină argentum «argint»). Posibil, din cauza utilizării reduse acest fenomen are puține forme dezmierdătoare: Argea, Tina, Tinuța, Gintica, ș.a.

Augustin, Augustina sînt prenume moderne cu o frecvență mică, sperăm însă că în viitor acest prenume să devină mult mai popular, mai ales pentru copiii născuți în luna august. Este un derivat al numelui celebru din istoria romanilor Augustus, care are la bază cuvîntul augustus «cel care trezește viața, făcător de bine».

Aureliu (Aurelian), Aurelia (Aureliana). Aceste prenume moderne în antroponimia moldovenească au o frecvență sporită. Ele reproduc numele personale latine Aurelius și Aurelia. Referitor la etimologia lor sînt mai multe păreri, dar cea mai

verosimilă pare să fie apelativul latin aurum «aur». Au fost înregistrate mai multe derivate: pentru Aureliu și Aurelian — Aurel, Auraș, Aurelică, Aureluțu, Aurică, Auruțu, Rică, Ricu, Ricușor, Ricuță ș.a.; pentru Aurelia și Aureliana: Aurica, Auricuța, Aurița, Auruța, Rica, Ricuța ș.a.

Bucur este un nume vechi, tradițional la români, întîlnit în multe documente istorice vechi. Etimologia lui ne duce la un cuvînt dispărut la noi, care pare să aibă corespondent în albanezul bucure «frumos». Nu este exclus să aibă legătură și cu cuvîntul actual românesc bucurie. Ar putea forma următoarele derivate antroponimice: Bucuraș, Bucurel, Bucuruș ș.a.

Călin, Călina. Sînt prenume vechi, dar în ultimul timp se observă o tendință de a se înscrie în lista prenumelor moderne, probabil datorită poemului Călin a lui Mihai Eminescu. Se presupune că nu ar avea nimic comun cu arbustul călin, intrucît aceste prenume sînt întîlnite și în onomastica popoarelor slave. Pentru aceste prenume sînt caracteristice și unele derivate: pentru Călin — Călinaș, Călinel, Călinică, Călinuț, Călinuță, Nică, Nuță, Linuțu etc.; pentru Călina — Călinuța, Lina, Linuța ș.a.

Cătălin, Cătălina au la bază prenumele spaniol Catalina, care provine, ca și un alt prenume românesc Ecaterina, din grecescul Ekaterine. Ele au căpătat statut de prenume independent, devenind în ultimul timp prenume moderne, eventual datorită numelui personajului din poemul Luceafărul de Mihai Eminescu.

Cecilia este un prenume modern, apărut acum cîteva decenii. Cecilia era numele unei ginte romane. Derivate ale acestui prenume: Cecilica, Lica, Cica, Cilica, Cicica etc.

Cezar, Cezara (Cezarina). Aceste prenume au adînci rădăcini în istoria Romaniei și denotă o tendință de a reînvia vechile prenume ale romanilor iluștri. Hipocoristice, diminutive și alte derivate: Cezărel, Cezărică, Cezăruț, Rică, Zărel; Cezărica, Rica, Zărica ș.a.

Crinu, Crina sînt prenume moderne, create pe teren propriu și avînd o etimologie clară și trans-

parentă. E de la sine înțeles că e vorba de un prenume modern, neaș, care merită să prindă rădăcini în antroponimia noastră. Se pot crea și multe diminutive și forme dezmiardătoare ale acestora: Crinel, Crinuța, Crinică, Nică, Nuța ș.a.

Cristian, Cristina (Cristiana) reproduc numele personale latine Cristianus, Cristiana, derivate ale lui Christus, Christos. Sint frecvente în decursul mai multor perioade. Reapar în ultimii ani odată cu modernizarea antroponimiei noastre. S-au înregistrat și o serie de derivate: Cristea, Cristel, Cristinel, Cristică, Cristisor, Cristinica, Cristinuța, Cristica, Cristița, Tinița ș.a.

Dalia este un prenume feminin provenit din numele unei flori dalbe (căreia i se mai spune și gherghină și care la rindul său, e și el un prenume feminin Gherghina).

Dan, Dana sint prenume moderne independente față de Daniel, Daniela precum și față de prenumele compuse cu elementul -dan: Bogdan, Iordan ș.a. Li sint proprii derivatele antroponimice: Dănuț, Dănuțu, Dănel, Dănuș, Nuțu, Nelu ș.a.

Daniel, Daniela sint cunoscute mai multor popoare ale Europei și provin de la numele biblic Daniel. Au reapărut în ultimul timp și se înscriu în lista de prenume moderne. Multe forme dezmiardătoare coincid cu ale lui Dan: Dănuț, Dăneluș, Dănel, Dănelică, Nelică, Nelu, Nuțu etc.

Decebal; acest prenume modern a apărut odată cu alte nume ale unor personalități istorice: Dragoș, Octavian, Cezar ș.a. Numele celebrului rege al dacilor are deocamdată o frecvență mică, de unde și puținele forme dezmiardătoare: Decelu, Deciu, Decinică.

Diana este un prenume modern întâlnit destul de des în antroponimia Moldovei. Diana e numele unei divinități italice, care se bucura de un cult deosebit în antichitate. (La noi această zeiță este cunoscută prin cuvântul «zină».) Am înregistrat doar citeva forme dezmiardătoare: Dianuța, Dianel, Dinuța, Dini ș.a.

Doina. Răspîdit în întreaga Republică, acest prenume este o creație proprie limbii noastre, avînd drept

bază apelativul doină — creație lirică folclorică ce exprimă sentimente de tristețe, jale, dor, speranțe ș.a.m.d. Forme dezmiardătoare: Doinița, Doinica, Doinuța, Donița, Nița, Nuța ș.a.

Domnița este de asemenea o creație românească și vine din apelativul domniță sau își are drept corespondent prenumele Domnica de origine latină.

Dorin, Dorina. La origine sint hipocoristice ale prenumelui Tudor, Teodor, care au devenit astăzi prenume independente, creînd derivate pentru Dorin: Dorinaș, Dorinel, Dorinică, Doriniță, Doru, Doruț, Dorel, Dorică, Rică ș.a. și pentru Dorina: Dora, Dorinița, Dorinica, Dorinuța, Dorica, Dorița, Rinuța, Rica, Ricuța ș.a.

Dragoș este un prenume modern, reluat în antroponimia contemporană datorită numelui lui Dragoș-Vodă, domn al Moldovei, avînd derivatele Dragu, Drăguțu.

Dumitru, Dumitra (Dumitrița) sint nume dintre cele mai vechi în antroponimia noastră. Cel masculin provine de la grecescul Demetrios, iar cel feminin de la Demetria. Prenumele feminin Dumitra este răspîdit mai mult în sudul Republicii, are o frecvență mică și e purtat de persoane în vîrstă. În ultimele cîteva decenii a apărut un prenume independent Dumitrița; fie că e un derivat al prenumelui Dumitra, fie că e un corespondent al denumirii florilor dumitrițe, cărora li se mai spune și «crizanteme». Ambele presupuneri par a fi verosimile, căci denumirea florilor are o motivare — înfloresc toamna, la sfîntul Dumitru. Prenumele au un șir de derivate antroponimice, întrucît sint nume vechi în onomastica românească: Dumitraș, Dumitrică, Dumitruță, Dumitrel, Dumitrișă, Mitică, Mitișor, Mitrică, Mitru, Tică, Ticu ș.a.

Notă. Comentarii le sint făcute după Mica enciclopedie onomastică de Ionescu Cr. (București, 1975) iar derivatele antroponimice (hipocoristice, diminutive; forme populare ș.a.) au fost colectate pe teren de către autor.

(Va urma)

MAXIME ȘI CUGETARI

«VIN DIN MUNȚII LATINIEL...»

1. **AB OVO** (pronunțat: ab ovo) — «de la ou», adică de la începutul începuturilor, de la origine, de la izvoare. Se întâlnește la poetul latin Horațiu (Quintus Horatius Flaccus, 65-8 î.e.n.), în *Arta poetică*, având sensul de «oul Ledei», ou din care, după legendă, ar fi ieșit frumoasa Elena. Răpirea ei de către Paris, cel mai mic dintre fiii lui Priamus și ai Hecubei, a constituit motivul izbucnirii războiului troian (descriș de Homer în *Iliada* și *Odiseea*).

La Chișinău sub auspiciile Ministerului Științei și Învățământului apare din august 1990 revista pentru copii «Ab ovo».

2. **AB OVO USQUE AD MALA** (pronunțat: ab ovo usque ad mala) — «De la ou până la măr». Se spune că romanii serveau la masă ca aperitiv ouă (preparate cit se poate mai divers), iar la desert — mere, fructe în general.

Astăzi expresia în cauză se utilizează cu sensul «de la început până la sfârșit, de la un capăt la altul, de la A până la Zet». Se poate spune, de exemplu, că un savant a tratat o problemă *ab ovo usque ad mala*, adică în mod exhaustiv, complet, epuizând subiectul.

3. **FESTINALENTE** (pronunțat: festina lente) — «grăbește-te încet». Istoricul roman Suetoniu (Caius Suetonius Tranquillius, c.70-c.150), autor al lucrării *De vita Caesarum* — *Viețile celor 12 cezari* (de la Caius Iulius Caesar, 100-44 î.e.n., la împăratul roman Titus Flavius Domitianus, 81-96 e.n.) scrie cum că primul împărat roman Octavianus Augustus (27 î.e.n. - 14 e.n.) era de părere că cel mai dăunător pentru un cap de oștire este graba.

Astăzi, prin extindere, maxima *festina lente* se folosește nu numai când e vorba de comandanți de armată, ci și în general pentru a da de înțeles cuiva că graba strică treaba, cu răbdarea treci și marea,

că e necesar de șapte ori a măsura și o dată a tăia.

4. **LAPSUS MEMORIAE** (pronunțat: lapsus memorie) — o greșală de memorie, de «ținere de minte». Dat fiind faptul că memoria este un proces de stocare și de păstrare a informației, de acumulare și utilizare a experienței, uneori se întâmplă ca omul (*homo* care, după E. Benveniste, nu poate fi decât și *loquens*) întâmpină unele dificultăți și piedici la reproducerea exactă a unui cuvânt, eveniment, nume de persoană sau geografic, a unei date cronologice, etc. Cu alte cuvinte, Omul uită ceva și, în consecință, poate să comită, involuntar, o eroare, adică un *lapsus memoriae*.

A se reține însă că și uitarea, acest proces negativ al memoriei, îi este specifică individului ca *homo sapiens*. Mai mult chiar, unii psihologi afirmă că fenomenul uitării «este în genere util, întrucât elimină informațiile care nu mai sînt necesare» și generează astfel «noi disponibilități» (vezi: Paull Popescu-Niveanu, *Dicționar de psihologie*, Buc., 1978, p.764).

5. **LEGEM BREVEM ESSE OPORTET** (pronunțat: legem brevem esse oportet) — «legea trebuie să fie scurtă» (concisă, succintă, condensată și precisă, exactă). Maxima a fost lansată de Seneca minor — Lucius Aeneas Seneca c.4 î.e.n. — 65 e.n. — renumit filozof latin, reprezentant al stoicismului tîrziu, talentat scriitor și publicist, autor al celebrilor tragedii mitologice *Fedra*, *Medeea*, *Edip*, *Agamemnon* ș.a.

Expresia *legem brevem esse oportet* se poate utiliza, prin extindere; și cu referire la o regulă, definiție (inclusiv gramaticală), clauză, decizie, hotărîre, la un contract, tratat, articol de constituție etc.

6. **NON IDEM EST SI DUO DICUNT IDEM** (pronunțat: non idem est si duo dicunt idem) — «Nu este una și aceeași, cînd doi vorbesc despre una și aceeași». Deseori, chiar oamenii cu o pregătire similară pot judeca în mod foarte diferit o situație, un lucru, eveniment etc.

Momentul acesta a fost surprins de marele Eminescu și fixat în poezia *Noi amîndoi avem același das-*

căl (1879). Extragem din ultimele două strofe:

Pe mine răul, deși rid, mă doare,
Mă ține liniștea vieții-ntregi;
Iar tu uiți tot la raza de splen-

doare
Ce-o varsă-asupra ta a lumii
regi...

Ș-ai vrea cu proprii mini să ne
ucidem:
Non idem est si duo dicunt idem.

E greu a spune ce deosebire
Ne-a despărțit, de nu mergem
de-a valma.

Și s-ar vedea atunci fără-ndoială
Cind noi ne-am scoate sufletele-n
palmă

Ca-ntregul lor cuprins noi să-l
deschidem
Non idem est si duo dicunt idem.

(Vezi: Eminescu, Poezii, Ediție îngrijită de Perpessicius. Buc., 1958, p. 499).

7. PRIMUS INTER PARES (pronunțat: primus inter pares) — «Primul între egali», adică persoana cea mai onorată, cea mai înzestrată într-un grup de oameni relativ omogen.

Se folosește și cu scopul de a delimita, de a nominaliza pe omul cel mai talentat, superior ca pregătire și dăruire, dintr-o breaslă. Se poate afirma, de exemplu, că la ora actuală poetul Grigore Vieru este *primus inter pares* între poeții din Republica Moldova.

8. QUO VADIS? (pronunțăm: cvô vâdis) — textual «unde te duci?». În uzul obișnuit expresia se citează și la propriu și la figurat (și în serios, și în glumă) cu sensul de: încotro? Încotro mergi? Încotro mergem? Iată un exemplu atestat când maxima este utilizată ca o vorbă de haz: «...prozatorul (care e angajat într-o ușoară competiție cu kilogramele și cu care, colac peste pupăză, subsemnatul e confundat pe nedrept uneori) în prezent lucrează asupra »Quo vadis, moș Ioane?« (”L.A.”, 1-1-87, p.8).

La popularizarea expresiei discutate în limbile de largă circulație a contribuit romanul scriitorului polonez Henryk Sienkiewicz (1846-1916) *Quo vadis?*, apărut în 1895. Cartea este dedicată luptei înverșunate a primilor creștini împotriva tiraniei împăratului roman Neron Claudius Caesar (37-68 e.n.). În

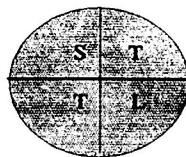
1905 pentru *Quo vadis?* autorul a fost distins cu Premiul Nobel. Versiunea românească a romanului lui Sienkiewicz a apărut la Chișinău în 1989 la ed. Literatura Artistică.

Expresia «Quo vadis? reprezintă o formă redusă a propoziției interogative «Quo vadis, Domine?» — «Unde te duci, Doamne?» Conform legendei biblice, apostolul Petru i-ar fi adresat această întrebare lui Isus, când el mergea la Roma, unde, după cum am menționat mai sus, creștinii erau supuși unor crâncene persecuții din partea împăratului Nero.

9. SINE QUA NON (pronunțat: sine cvâ non) — «fără care nu se poate». Forma incipientă — «Conditio sine qua non» — «Condiția fără de care nu se poate admite ceva» sau «nu se poate face, realiza, concepe ceva».

Această maximă circulă în toate limbile, utilizându-se întotdeauna în latinește. Se traduce uneori numai cuvîntul *conditio*. Astfel românește spunem *condiție sine qua non*; fr. *la condition sine qua non*; it. *la condizione sine qua non*; sp. *la condicion sine qua non*. Cîteva atestări: «Autorul a ținut cu tot dinadinsul să ne demonstreze că sinteza dintre faptul documentar și imaginea artistică e o *condiție sine qua non* a oricărei opere de artă». (”T.M.”, 30-IX-86, p.4); «Împietirea organică a acestor două criterii... este o condiție fundamentală *sine qua non* a artei realiste...» (”L.A.” 8-1-87, p.6).

10. SIT TIBI TERRA LEVIS (pronunțat: sît tîbi tîrra lîvis) — «să-ți fie țărîna ușoară» — astfel spuneau romanii trecînd pe lingă un mormînt. Cuvintele acestea nu lipseau în necrologurile și discursurile funerare. Mai tîrziu ele au apărut și în inscripțiile funerare creștine: într-un cerc tăiat de o cruce se gravau în fiecare sfert de cerc inițialele unuia din cele patru cuvinte, obținîndu-se desenul.

Comentariu de Anatol CIOBANU

Sergiu Matei NICA
(1917 - 1973)

ODĂ LA BASARABIA

Lină, suavă, întinsă și gravă,
Ca o vioară într-un recviem
de octavă,
Văile tale — albe luminări,
Basarabie,
Și stelele tale lungi cit un catarg
de corabie,
M-ai purtat în brațele tale de flori
de cireș,
Mi-ai înghimpat nătingia în flori
de măceș,
Fruntea asta inebunită
de zvîrcolici și vâpăi,
Mi-ai sărutat-o sub umbra
salcimilor tăi.

Viile — panglici de purpură veche,
Poienile — cercei de cireș
la ureche,
Apele — răsfringerea evangheliei
celei dintii,
Satele — turme de miei brumării,
Pinea ta, Basarabie, miezoasă —
zămos,
Dulce și albă ca fruntea lui
Iisus Hristos,
Fetele — dans de barizuri și
rotocol de inel,
Pădurile — cățui de virgin
cimburel.

Noaptea tale — răsadnițe
de vis treaz,
Luna caldă și plină ca al Ilincăi
obraz,
Prispa ta, prispa ta, pe care fierb
copilăriile
Și pe care se nasc la răscruci
de nopți cumătriile.
Cintecul tău — lung și rotund
curcubeu,
Stringe-n brațe toată țara
românească —
zmeu, —

ANTOLOGIA «L.R.»

Vorba ta rară, ca buchiile
de pe tăbliță
Și lungă și lată cit o hudită.
Miriștile — solzi de șopirlă
fisiitoare,
Snopii — așchii de soare,
Picioarele de griu — cruci
grele de rod
Atinse de coapsa voinicului plod.
Sufletul tău — candelă de veghe
în noapte
de Paști,

Dragostea — furnicare de albe
rădaști.
Fluturii tăi — gene de zină
sub turlă de hram,
Florile — împărătesc filigram
Basarabie, durerea ta
A fost grea ca mămăliga
ce crește sub cazma.

Astăzi sorb vița singelui tău
românesc
Și adun rădăcinile anilor
ca un plugar domnesc.
Cind amurgul pornea
să se zburlească,
Cind seara obrazului începea
să se topească,
Cind peste creștetul acesta —
nesătul
saltimbanc —
Era să treacă un monstru de tanc,
Cind ochii aceștia ce au zăbovit
pe cite-o
floare pasageră
S-ar fi închis cu doi bumbi
de mitralieră,
Cind peste buzele acestea ce
au sărutat carne și iconostasuri,
Era să uruie copitele
ca niște plaivasuri,
Cind degetele mele —
ramuri dintru-n șorcov
brumat —
S-ar fi stins pe vinturi ca
un abur sarmat,
Cind inima aceasta cu toate
piscurile din ea
Era s-o arunce în șanțuri
o ghiulea,
M-aș fi culcat în leagănul morții,
Basarabie,
Întins, nemișcat, ca o sabie.
Cu sufletul — vultur — agățat
de stînci sus
Din vadul Nistrului lung,
cit o mustață de rus,
Și-aș fi vrut să vină trei înnoptări.
Trei fete mari, cu trei luminări.

Trei fete mari, cu trei luminări,
Să poarte la bluză trei gălbenițe,
La git trei șiraguri,
ca trei domnițe.

Trei brațe să-mi ducă
urma leatului șters
Și în gamelă să-mi pice
trei lacrimi de vers.

De trei ori să mă fringă cu o
cană de vin,

Că poate am fost aspru și
mi-a plăcut visul păgîn.
Apoi să mă urce încet pe coline,
Pentru slobozenia ta, Basarabie,
pentru tine.

Că de-ți murea un flăcău,
Fără mireasă, fără tată,
fără nici un zeu,
Murea pentru nunta, vizdoaga
și cîntecul tău.

*Au doară pentru aceea și-au
vărsat străbunii noștri și noi singele
pentru apărarea limbii, ca apoi să
ne-o batjocurim noi înșine, să o
imbrăcăm în trențele de buchii chi-
rilice, în care apoi nime nu o mai
poate cunoaște că este româneas-
că? De așa ceva ne-au ferit Dum-
nezeu și Românii așteaptă cu sete
sosirea zilei în care să proclamăm
lepădarea buchilor și introducerea
literelor românești.*

Aron PUMNUL
1850

ALEXEI PALII:

CALCHIEREA

CA ASPECT AL INTERFERENȚEI LIMBILOR

În decursul mai multor decenii limba română din Republica Moldova a suferit o puternică influență rusă, manifestată prin împrumuturi și calcuri, care au invadat mai ales limba vorbită. Astăzi, cînd funcționarea limbii române ca limbă de stat e asigurată din punct de vedere juridic, însușirea ei aprofundată și debarasarea de balastul de împrumuturi și calcuri a devenit pentru toți o problemă vitală.

Împrumuturile sînt fapte de limbă ce pot fi observate chiar cu ochiul liber, de aceea vorbitorii ce au o atitudine grijulie față de grai le pot evita cu ușurință. Spre deosebire de împrumuturi, calcurile își au originea mai ascunsă și de aceea vorbitorii deseori le confundă cu faptele de limbă autohtone. Pentru a le ocoli e nevoie de anumite cunoștințe și de înțelegerea mecanismului calchierii.

O călăuză necesară și potrivită în acest sens e monografia lui Alexei Palii *Calchiera ca aspect al interferenței limbilor* (Chișinău, «Știința», 1991).

Autorul demonstrează că fenomenul calchierii este un aspect al interferenței limbilor, care la rîndu-i constituie un rezultat al integrării popoarelor. În această ordine de idei se face referință la unii lingviști de mare prestigiu (de exemplu, A. Meillet, Ch. Bally, L. Galdi), care afirmă că paralelismul în mijloacele de exprimare facilitează comunicarea dintre națiuni, accelerează răspîndirea ideilor și consolidează comunitatea facturii psihice.

După părerea autorului, fenomenul interferenței limbilor pe teritoriul U.R.S.S. e stimulat în mare măsură de bilingvismul național-rus care a devenit o condiție de existență, impusă majorității populației neruse, precum și de comunitatea social-politică și cultural-eco-

nomică ce a generat uniformizarea gândirii și chiar a felului de a fi al diferitelor neamuri.

În monografie se menționează că până în prezent în U.R.S.S. bilingvismul a fost tratat în mod tendențios. Adevărul științific despre acest fenomen mai rămâne a fi spus. E cert însă că bilingvismul aplicat prin metoda administrării constituie un experiment cu popoare întregi și poate avea urmări imprevizibile. Efectele acestui trist experiment sînt evidente mai ales în cazurile în care unele persoane cu studii superioare, ca să nu mai vorbim de ceilalți cetățeni, nu sînt în stare să rostească în mod cursiv cîteva fraze corecte.

Calchierea nu a fost studiată suficient de specialiștii sovietici, dar nici de către cei de peste hotare; în majoritatea cazurilor se făceau constatări ale faptelor de limbă, fără a se explica esența acestora.

În lucrare e prezentat tabloul integral al fenomenului. Astfel, autorul stabilește două tipuri de calchieră — lexicală și gramaticală. În cadrul calchierii lexicale sînt identificate trei subtipuri — morfemică, semantică și frazeologică, iar în cadrul celei gramaticale — două subtipuri: calchierea morfologică și cea sintactică.

Fiecare termen acceptat în lucrare e trecut printr-o exigentă filieră polemică, ajungîndu-se astfel la elaborarea unui sistem terminologic echilibrat și bine argumentat.

Intrucît o mare parte din vorbitori confundă noțiunile de calc, traducere și împrumut, considerăm că delimitarea pe care o face autorul între aceste noțiuni e mai mult decît binevenită.

Prezintă interes incontestabil teoria privind obîrșia calcurilor, teorie care aruncă o lumină nouă asupra problemei și va duce, probabil, la revizuirea unor principii tradiționale de tratare a unităților respective în dicționarele etimologice. După părerea autorului, calcurile au o etimologie multiplă, de aceea la tratarea lor în dicționare trebuie să se țină cont de originea și raportul părților materiale și ideale ale cuvintelor.

Un capitol aparte al monografiei e consacrat examinării unui mare număr de calcuri apărute în ultima

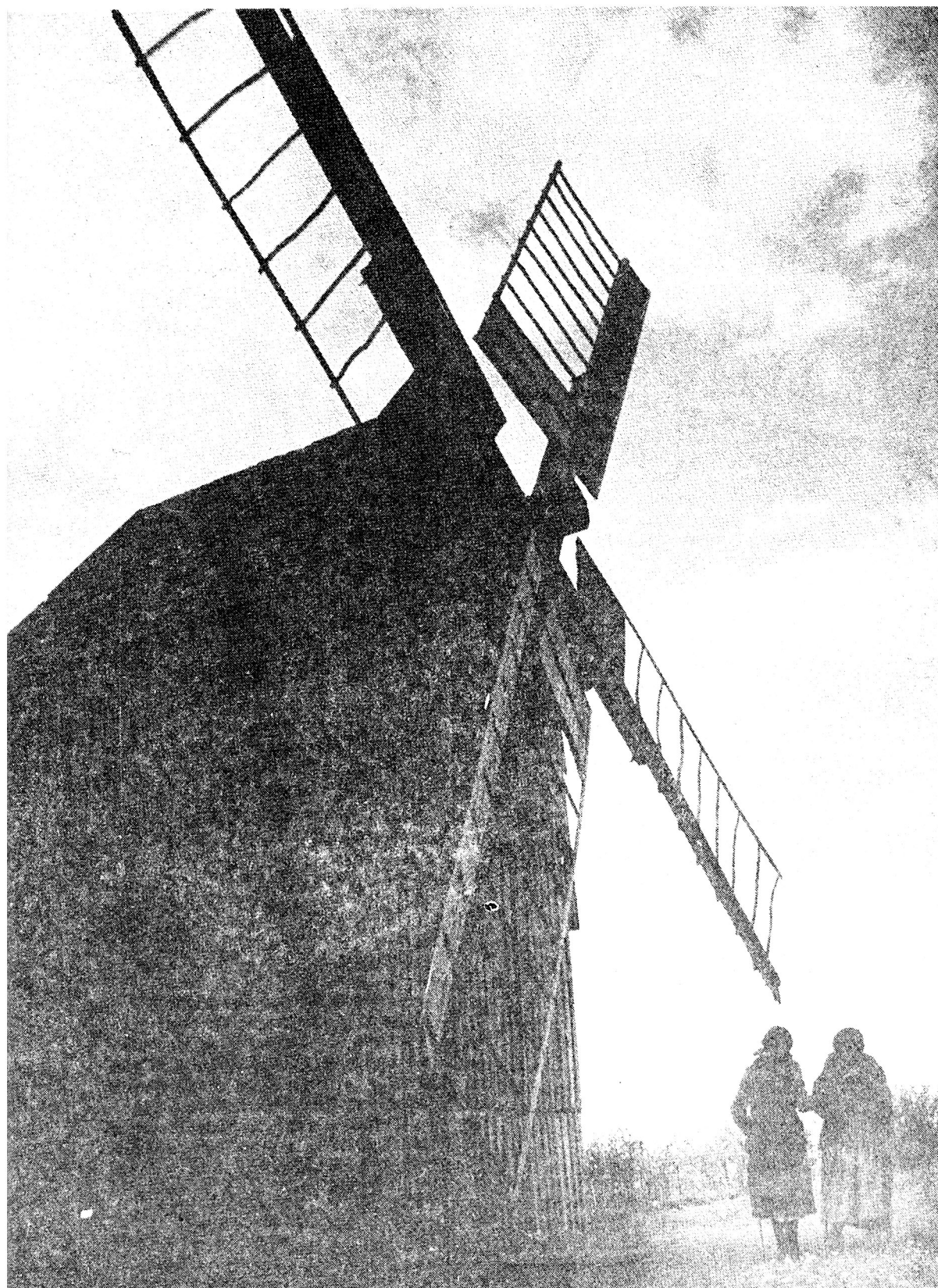
jumătate de secol și exprimînd în fond realități generate de societatea sovietică. Autorul trece toate calcurile prin filiera triadei sistem-uz-normă și le clasifică în acceptabile și neacceptabile. Unele calcuri, deși incluse în categoria celor acceptabile, se folosesc în ultimul timp mai rar și vor dispărea în viitorul apropiat, fiindcă sînt pe cale de dispariție realitățile exprimate de ele. Astfel, în societatea noastră aproape nu se mai vorbește de întrecerea socialistă, de plan de întîmpinare, de semnul de stat al calității, de lagărul socialist etc. Alte realități sînt denumite tot mai rar (de exemplu, erou al muncii socialiste, educație comunistă, colectiv comsomolist și de tineret etc.). Desigur, o bună parte din aceste calcuri vor deveni peste puțin timp arhaisme. Însă, pe de altă parte, cert este că aceste mijloace de exprimare au funcționat mai multe decenii în limba noastră, cea ce constituie, firește, o etapă istorică (să-i zicem, de stagnare) a limbii române din Republica Moldova.

Aparte sînt examinate calcurile calificate ca nerecomandabile. Se menționează că ele se întîlnesc nu numai în vorbire, dar și în presa periodică, în lucrări traduse din limba rusă și chiar în opere artistice. De exemplu: a (nu) da cu obrazul în baltă, a nu putea despărți pe cineva cu o găleată de apă, a se rotunji (cu sensul «a termina desfășurarea unei acțiuni») realizate după modelele rusești (не ударить лицом в грязь, водой не разлить, закругляться).

Scrisă într-un stil cursiv și limpede, monografia *Calchierea ca aspect al interferenței limbilor* va fi de un real folos pentru redactori, traducători și în general pentru toți cei care se îngrijesc de cultura vorbirii.

Argumentarea impecabilă a tezelor științifice, interpretarea obiectivă, în afara intereselor politice, a faptelor de limbă cercetate — toate acestea conferă monografiei o aleasă ținută științifică, lucrarea înscriindu-se ca o reușită în patrimoniul lingvisticii noastre naționale.

Ion ZAPOROJAN,
candidat în filologie

Cărți participante la frământările, căutările, luptele și izbînzile poporului nostru

O LUPTĂ, O SUFERINȚĂ ȘI...

La drept vorbind, posibilitățile promise de epoca restructurării și transparenței au început să se transforme în fapte de literatură încă în 1987. Un jalon în această privință l-a constituit raportul *Misiunea de răspundere a scriitorului în opera de educație internaționalistă și patriotică a oamenilor*, prezentat de Ion Hadărcă la plenara Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova la 30 octombrie a anului pomenit. Deși mai plătea tribut atmosferei de gloriificare a lui Lenin, a lui Octombrie, a partidului etc., raportorul, pentru întâia oară și-a «permis» să critice, fără menajament, invinuirile lipsite de temei aduse de organele ierarhic superioare (în persoana odiosului V. Smirnov, pe atunci secretar al doilea al C.C. al P.C.M.) intelectualității din Republică, a înfierat starea de lucruri — puțin spus deplorabilă — din activitatea istoricilor de la noi, a abordat — ce-i drept, fugitiv — problema grădinițelor și a școlilor moldovenești etc.

Raportul domnului I. Hadărcă și cuvîntările scriitorilor care au luat parte la dezbateri constituie începutul unor atitudini răsparate împotriva climatului spiritual infect al stagnării și în favoarea unui nou, sănătos, prielnic rezolvării multelor și complicatelor probleme ale istoriei, limbii, literaturii, culturii poporului român din stînga Prutului.

Au urmat altele, ca cea manifestată de criticul literar Ion Ciocanu în alocuțiunea sa la sărbătorirea bicentenarului scriitorului Gheorghe Asachi. Domnia sa indemna, încă de atunci, la acțiuni temerare ca: «în fiecare republică națională să fie considerată drept limbă de stat limba acelei naționalități, care a dat denumirea republicii», «discutarea democratică a alfabetului care ar corespunde mai bine specificului limbii noastre» etc. Aceste și alte reflecții constituie temelia eseului cu care se deschide cartea *O luptă, o suferință și...* (Chișinău, Literatura artistică, 1989).

E o carte în care se vede, cu adevărat ca în oglindă, spectrul luptei începute de scriitori, susținute de savanți, alte pături de intelectuali, iar pînă la urmă de întreg poporul pentru re-

cunoașterea oficială a identității limbilor moldovenească și română, decretarea limbii noastre drept limbă de stat în Republică și reveneria scrisului nostru la grafia latină.

Evidențiem și profundul eseu *Un secretar de partid în Dacia africană*, în care Grigore Vieru polemizează convingător cu pseudo-savantul A. Borșci, în «viziunea» căruia alfabetul slavon, apoi cel rusesc au fost și sînt pe deplin favorabile limbii noastre.

Aceste două eseuri au precedat documentul de importanță epocală care a fost cunoscuta Scrisoare deschisă către Comisia interdepartamentală a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești pentru studierea istoriei și a problemelor dezvoltării limbii moldovenești, semnată de 66 reprezentanți de vază ai culturii noastre și tipărită la 17 septembrie 1988 în ziarul «Învățămîntul public». Sperăm că prin activitatea Comisiei se va pune capăt unui capitol rușinos al lingvisticii conjuncturiste din republică — teoria celor «două limbi» romanice din nordul Dunării — afirmau răspicat autorii Scrisorii în frunte cu Bogdan Istru. «Alfabetul latin, folosit cu o ortografie elaborată științifică pentru fixarea cit mai exactă a limbii noastre, nu trebuie transformat într-o sprieitoare politică pentru prietenia popoarelor. Adoptarea acestui alfabet ar ridica substanțial nivelul de cultură generală a vorbitorilor moldoveni...», subliniau ei. «Una dintre condițiile sine qua non de normalizare a situației lingvistice din Republică este repunerea limbii populației de bază în funcțiile necesare pentru dezvoltarea ei», este o a treia cauză pentru care au pledat cei 66 autori ai Scrisorii.

După scrisoarea din care am citat s-a întezit activitatea publicistică a multor intelectuali, și numai a acestora. La redacțiile ziarelor și la Comisia interdepartamentală pomenită au început să curgă saci întregi de articole, scrisori, liste de oameni care susțineau fierbinte ideile exprimate de B. Istru și de ceilalți semnatori ai documentului amintit.

«Să repunem limba noastră în drepturile ei firești», cerea cu insistență scriitorul Nicolae Romanenco din Moscova. «Avem și noi părerea noastră», jineau să sublinieze elevii școlii tehnico - profesionale Nr. 40 din Căușeni (349 de semnături), rezumînd-o fără echivoc: «ca să răzbatem și noi, popor suveran conform Constituției, la luminișul adevăratei civilizații, trebuie luate măsuri radicale, ci nu cosmetice: limba de stat, grafia latină, recunoașterea unității dintre limbile vorbite în R.S.S.M. și R.S.R.».

О луптэ, о суферинцэ ши...

Cititorul cărții *O luptă, o suferință și...* găsește în paginile ei nenumărate scrisori asemănătoare cu cea din care am citat. Purtind semnături ale ziariștilor, plasticienilor, compozitorilor, învățătorilor și elevilor, conferențiarilor și studenților, muncitorilor și colhoznicilor, ele s-au transformat curind într-o expresie densă a vrierii întregului popor băștinaș din Republică. Și nu numai a celui băștinaș, de vreme ce ne-au înțeles și susținut și unii cetățeni ruși și ucraineni (bunăoară, Nina Fostic din Corjeuți; a se vedea articolul *Moldavskomu iaziku nujen latinskii alfavit* la pag. 93-94). Și nu numai din Republică, de vreme ce și-au spus părerea în privința necesității de a rezolva cit mai urgent problemele limbii și alfabetului nostru scriitori, savanți, oameni de cultură din Moscova, Leningrad, Kiev, Vilnius, Riga etc. Și nu numai din U.R.S.S., de vreme ce procesele declanșate în conștiința românilor basarabeni au fost salutate călduros și de prof. dr. Klaus Heitmann de la Universitatea din Heidelberg (Germania).

Un cuvânt frumos se cere spus despre scrisoarea dlui Teodor Cibotaru, veteran al muncii, candidat în științe pedagogice, adresată prim-secretarului de atunci al C.C. al P.C.M. Simion Grossu, cu rugămintea de a contribui la rezolvarea urgentă și justă a problemelor limbii noastre.

Se disting prin justetea și prospețimea observațiilor asupra stării deplorabile a limbii noastre, asupra politicii de ignorare a durerilor ei, asupra originii și măsurilor imperioase de întremare a unei limbi române de pe teritoriul U.R.S.S. articolele și eseurile scriitorilor Dumitru Matcovschi (Demnitatea nu-i cusur), Ion Vatamanu (Cine tulbură apele?), Vasile Levițchi (Astăzi! Cum stau lucrurile astăzi?), Valentin Mindicanu (Meandrele lipsei de bunăvoință).

Ponderea propriu-zis științifică a cărții *O luptă, o suferință și...* revine însă rapoartelor prezentate de lingviști de vază, ca Silviu Berejan și Alexandru Dirul, în cadrul Comisiei interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești (a se vedea studiile *Cu privire la statutul lingvistic și social al limbii moldovenești* la pag. 174-201 și *Legătura dintre caracterul romantic al limbii moldovenești și grafia latină* la pag. 211-226). La elaborarea acestor rapoarte au colaborat și alți cercetători de prestigiu, ideile și atitudinile formulate avind prestația cuvenită și nu este de mirare că au fost susținute în Comisie, fiind puse la temelie istoricilor hotărârii ale Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 31 august 1989 *Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S.Moldovenești și Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină*.

De regulă, în limba aceasta (limba română, n.r.) se scrie cu alfabet chirilic, dar se spune că persoanele instruite îl înlocuiesc deja cu grafia latină a popoarelor sud-europene. Se mai spune că rușii manifestă o oarecare iritare față de aceasta. Ei i-au înzestrat pe moldo-valahi cu alfabetul lor, și-au extins amabilitatea pînă a fi dispuși chiar să-i asigure cu guvernatori și cazaci, dar moldo-valahii preferă literele latine și propria lor administrație. E departe de mine intenția de a-i blama pentru acest fapt.

Prosper MÉRIMÉE
1855

ANTOLOGIA «L. R.»

Ovid DENSUSIANU

BASARABIA

*Dormeaî in umbre cufundată,
Dormeaî pierdută ca-n pustiu
Şi gînd hain pîndea prilejul
Ca să te-nchidă in sicriu.*

*Te pirotise-nstrăinarea
De cei ce grijă vreau să-ţi poarte.
Narcoticul ţarist venise
Să te adoarmă pentru moarte.*

*Dar azi ai re-nviaţ deodată,
Frumoasă, blindă Basarabie,
Şi cum se-ntoarce la limanu-i,
Trecînd furtuna, o corabie,*

*Aşa te-ntorci lingă aceia
Ce te-aşteptau de-atîta vreme
Ca pe o soră către care
Suspîne-aleargă să o cheme.*

*Te-ntorci sub pavăză întinsă
De miini puternice ca fierul
Şi drumul să ţi-l lumineze
Stă să coboare parcă-cerul.*

Constantin Negruzzi

este un alt clasic rămas
necunoscut în mare măsură.
De aceea va fi curînd editat
(pentru întîia dată la noi) în
4 (patru) volume.
Să ne abonăm cu toţii!

Cu toate că trăim (şi ne aşteaptă
şi în viitor) ani complicaţi, cînd
n-avem şi nici nu se prevede să
avem îndeajuns produse alimentare
şi mărfuri industriale, intelectualii
neamului, iar de atfel nu numai ei,
nu pot să nu se gîndească, ba mai
mult — nu pot să nu contribuie cît
mai activ şi mai eficient la dezvoltarea
culturii poporului din care
descindem.

O parte integrantă a culturii noastre,
principala, constă în zestrea de
simţiri, cugetări, atitudini şi expresie
artistică, rămasă de la clasicii
literaturii naţionale.

Între aceştia se află, fără îndoială,
şi Constantin Negruzzi.

Nici el nu ni-i cunoscut în măsură
meritată de creaţia sa şi cuvenită
unor urmaşi demni de trecutul cultural
al neamului.

De aceea este pe deplin salutară
intenţia editurii chişinăuene Hyperion
de a edita, pentru întîia oară
în spaţiul românesc de pe cele două
maluri ale Nistrului, 4 (patru) volume
de opere negruzziene.

Pentru a vă convinge cît de lacunară
este cunoaşterea de pînă acum a creaţiei
ilustrului nostru înaintaş în ale culturii,
precum şi în scopul desluşirii cît mai clare —
de către cititorii revistei — a conţinutului
volumelor în curs de apariţie, spicuim din
cuprinsul acestora:

VOLUMUL I

Introducere. Notă asupra ediţiei. Ciclul de
nuvele Păcatele tinereţilor. «Fragmentele» istorice
Aprodul Purice, Alexandru Lăpuşneanu, Sobeski şi românii, Regele Poloniei şi
Domnul Moldaviei, Cîntec vechi. Ciclul Neghină
şi pâlămidă (Poezie, Potopul, Melancolia, Gelozie,
La M ***), Marşul lui Dragoş, Doină nouă, Eu
sînt român, Şalul negru, Princesei Catinka
Conachi, Vogoride, Apolog. Teatru (Muza de la
Burdujani şi Cîrlanii). Ciclul de «scrisori» Negru
pe alb (în total 30 de «scrisori»). Comentarii;

CONSTANTIN NEGRUZZI

OPERE

/In 4 volume/
Editiile de abonament

VOLUMUL II

Introducere (la volumul in cauză). Proză și poezie: Zuma sau descoperirea scorțișoarei tătăduitoare de friguri, adică a hinii; Moralicești haractiruri; Pentru bărbatul cel din greu cari, luind o femeie guralivă, să duci și cei moarte la giudecată; Crispin, rival stăpînă- său; Memnon; Prostia Elenei, Cucoșul și puica; Ursu și oaspeții săi; Potirnichea și rindunica; Lupul și mielul; Chelestina; Uriașul Daciei; Dervișul; Cirjaliul etc. Impresii de călătorie: Werner Stauffacher; Conrad de Baumgarten; Wilhelm Tell; Guesler; Împăratul Albert; Fabulă; Enigmă; Florărija română; Călătoria arabilui patriarh Macarie de la Allep la Moscova; Strofe dedicate d-nei Smaranda Docan; Flora română. Traduceri: Balade de Victor Hugo și satire și alte poezice compuneri de prințul Antioh Cantemir. Comentarii;

VOLUMUL III

Introducere. Piese publicate (Treizeci ani sau viața unui jucător de cărți; Maria Tudor; Angelo, tiranul Padovei; Carantina etc.), piese inedite (Pansionul de fete in vreme de

război; Dulciurile; Vicontele de Letorier etc.). Comentarii.

VOLUMUL IV

Eseuri. Publicistică. Corespondență. Glosar.

Credem că se vede cu toată claritatea acca bogăție de opere negruzziene — de toate genurile literare, originale și traduse —, la care cititorul din Republica Moldova n-a avut acces pînă acum.

Și — totodată — se înțelege de la sine rațiunea de a ne abona — absolut fiecare cetățean devotat culturii neamului nostru — la Operele în 4 (patru) volume ale lui Constantin Negruzzi.

Un avans de 2 r. 90 c. (în contul ultimului volum) ne asigură procurarea acestei ediții de mult necesare culturii noastre literar-artistice.

Și de n-aș fi român, încă aș iubi limba română pentru dragostea frățască ce o caracterizează. În vâlmășagul războaielor, în picioarele barbarilor, aruncată prin poziția geografică între nații streine începutului și firii ei, româna nu-și uită mama și surorile; se ține lipită de latină prin gramatică, de italiană și spaniolă prin ziceri, de portugheză prin pronunțare.

Constantin NEGRUZZI

Însă nu numai clasicii,
ci și scriitorii contemporani
așteaptă să fie cunoscuți bine,
temeinic și amănunțit.

Nicolae ESINENCU,

bunăoară.

Autor a peste 30 (treizeci) de cărți una mai talentată și mai inspirată decît alta, Nicolae Esinencu s-a afirmat în calitate de poet, prozator și dramaturg (mai cu seamă ca autor de scenarii cinematografice). Poezia sa, de o scripitoare și incititoare la meditație, originalitate, a fost găzduită de volumele *Antene*, *Sens*, *Dealuri*, *Copilul teribil*, *Stai să-ți mai spun*, *Cuvinte de chemat fetele*, *Contraprobă* etc. Acum cele mai reprezentative poezii și poeme constituie cartea I a *Operele alese* în 4 (patru) volume.

Proza sa —povestirile și nuvelele *Alo, Teo!*, *Era vremea să iubim*, *La furat bărbați*, *Mașina de spart ouă*, *Scrisoare mareșalului*, *Roman de dragoste* etc. — are o fizionomie cu totul aparte în peisajul nostru literar contemporan. Aceasta e completată fericit de nuvelele de proporții *Fumatul — interzis*, *Copacul care ne unește*, *Eclipsa*, *Gaura*, *Taxii*, *O cafeluță neagră*, *Oameni de paie*, *Contora* etc. Proza scriitorului constituie volumele II și III ale planificatelor *Opere alese*.

Cel de-al patrulea (ultimul) volum al *Operele alese* esinenciene cuprinde romanele scriitorului *Un moldovean la închisoare*, *Doc*, *Lumina albă a piinii* și plasmuirile dramatice *Fumuarul* și *Grand-prix*.

Operele alese ale lui Nicolae Esinencu prezintă creația unuia dintre cei mai talentați scriitori contemporani și reprezintă cu demnitate literatura basarabeană în întreg spațiul românesc.

De aceea nu încetăm a vă îndemna, stimați cititori, să vă grăbiți la librăria *Ediții de abonament* (Chișinău, str. Eminescu, 52), la Casele cărții din Bălți, Tiraspol, Tighina și la toate librăriile din Republică — pentru a achita un avans de 5 ruble în contul ultimului volum și a vă asigura în acest fel procurarea tuturor cărților autorului, prevăzute în ediția de față.

NICOLAE ESINENCU

SCRIERI ALESE
/ÎN 4 VOLUME/

ACTE OFICIALE: MODELE ȘI TERMINOLOGIE

(2)

Asociația de Producere a Articolelor
Tricotate
«Steaua Roșie»
Chișinău, str. Tighina 49
5 iunie 1991 nr. 179

ADEVERINȚĂ

Crețu Maria
(numele și prenumele)
Lucrează la asociația «Steaua Roșie»
tricotează
in secția nr. 2
(secția, sectorul, atelierul)
de la 17 mai 1982

Director general
Constantin Măgură
Șef al serviciului personal,
Ilie Apetrei
L.Ș.

Academia de Științe a Moldovei
(denumirea instituției, întreprinderii,
organizației)

LEGITIMAȚIE nr. 75

Nume Grigoriu
Prenumele Octavian
Funcția cercetător
științific coordonator
15 mai 1991
Șef al secției cadre, _____
(semnătura)
L.Ș.

CENTRUL REPUBLICAN DE TERMINOLOGIE RECOMANDĂ
Serviciul limbii: tel. '26-05-15

Nr. 75
Valabilă
pînă la «31» decembrie 1991
Prelungită
pînă la « » 19
Prelungită
pînă la « » 19
Semnătura personală _____

Cîteva exemple de vize aplicate pe corespundență cu echivalentele lor în limba rusă

Aprobat; se aprobă — утверждаю
Pentru îndrumare — к руководству
Spre executare — к исполнению
Vizat; coordonat — согласовано
Executați și raportați — исполнить и доложить
Aduceți la cunoștință — довести до сведения

PROCURĂ

Subsemnatul(a) Ion Petru Bradu
numele, prenumele, prenumele tatălui
(complet)
imputernicesc pe Leo Vasile Albu
numele, prenumele (complet)

buletinul de identitate, seria, nr.
a încasa banii destinați mie salariul
pentru luna ianuarie 1991
avans, salariu, indemnizație

de deplasare, premiu, alte plăți

Semnătura mandantului 5.01.91
data

Semnătura mandatarului 5.01.91
data

Certific autenticitatea prezentelor semnături:

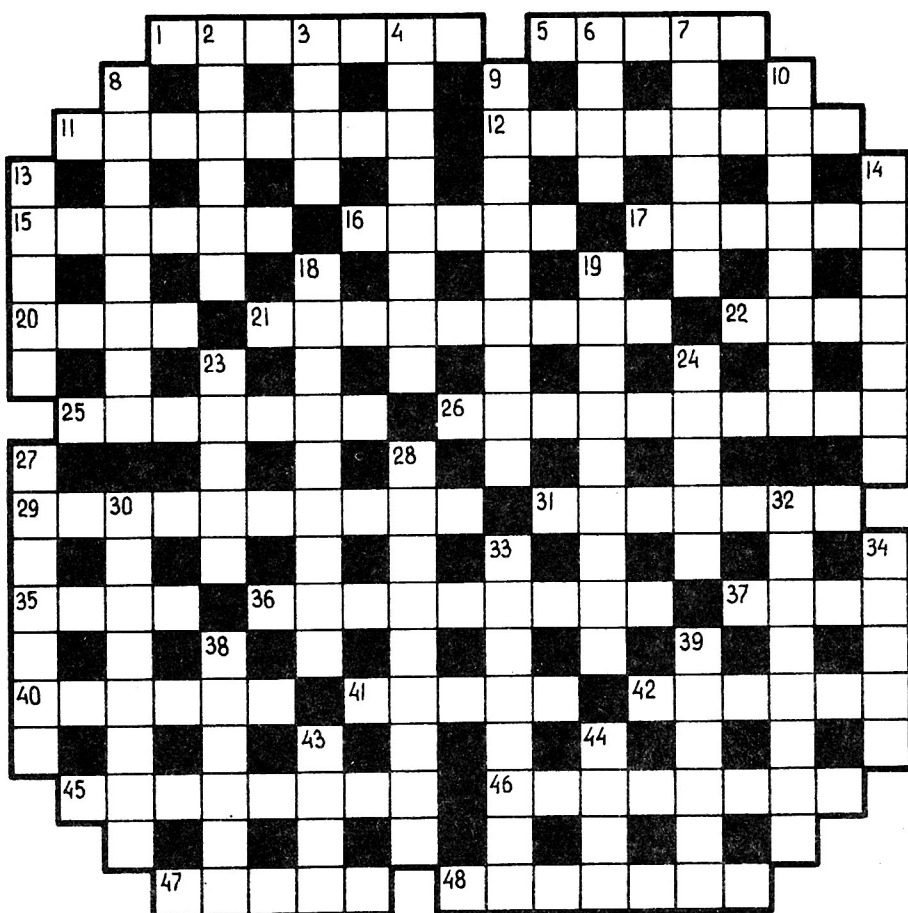
Șef al secției cadre 6.01.91
semnătura data

Verb matern

Orizontal: 1. Boier moldovean, unul din ctitorii mănăstirii Drago-mirna, primul dregător din țările române care semnează documentele cu litere latine. 5. Cite limbi ştia Gheorghe Eminovici, tatăl marelui poet? 11. Răspunde la întrebările pe cine? pe ce? 12. Una din limbile surori de care româna este legată «prin ziceri» (C. Negruzzi). 15. «Într-un virf de pai/ Şede oastea unui crai» (ghicitoare). 16. Nevasta lui Vasile în *Aminţirile* lui Ion Creangă. 17. Limbaj caracterizat prin cuvinte pretenţioase, folosit de anumite categorii sociale sau profesionale. 20. Cu părul roşcat (despre cai). 21. Ştefănescu — numele de familie, Delavrancea —... 22. Membru al Societăţii «Junimea», iniţiatorul prozator al «Convorbirilor Literare», deşi a scris şi poezii. 25. «A arunca cu piatra» în cineva. 26. Originea noastră. 29. Rostirea unui cuvânt. 31. Folosirea limbii în procesul de comunicare. 35. Dans popular românesc. 36. Scriere cuprinzând o transpunere dintr-o limbă în alta. 37. Măsură pentru înălţimi, cam cât înălţimea unui om. 40. «Neam de viţă rară, neam daco-roman/ Cu strămoşi pre nume De-cebal,...» (L. Lari). 41. A avea la... a fi autorul unui act important. 42. «Dor de mamă, dor de tată,/ Dor de nukul de la...» (din cîntec). 45. Joc de cuvinte... neincrucşate. 46. «De avem sau nu dreptate,/ De avem sau nu dreptate... să ne judece» (Gr. Vieru). 47. Sinonimul feminin al cocostircului. 48. Scriitor.

Vertical: 2. «... fiecare dintre noi să se lămurească şi să hotărască în taină, în sufletul lui, ce este limba maternă: o povară sau un... sfînt?» (I. Druţă). 3. A... după cineva — a resimţi pierderea cuiva. 4. «Nu există nimic pe lume mai tare decît...» (A. France). 6. Oraş din Ardeal unde a poposit M. Eminescu cu trupa lui Păscaly. 7. Conversaţie familiară. 8. «Cu durere şi iubire/ Graiul meu s-a arătat/ Din a lacrimii.../ Şi din fulger supărat» (Gr. Vieru). 9. Cartea de căpătii a fiecărui om cult. 10. «Căpriţa» în raport cu «Carpaţi». 13. Scriitor, membru-correspondent al Academiei de Ştiinţe, care a semnat scrisoarea deschisă a celor 66 privind statalitatea limbii române în Moldova. 14. Conţinut logic. 18. Fenomen fonetic care constă în modificarea unui sunet sub influenţa altui sunet din apropiere. 19. Oraşul unde istoricul literar basarabean N. Romanenco a absolvit Şcoala politehnică superioară. 23. Scaun îngust sau instituţie de credit, dar nicidecum... «borcan». 24. «O altă... mai frumoasă nu-i, din care omul cîntecul îşi scoate» (V. Teleucă). 27. Cînd o face plopul nuci şi... mere dulci, adică niciodată. 28. Care din cuvintele «producere» sau «producţie» este urmat totdeauna de un substantiv la genitiv. 30. Porecla lui Ion Creangă în copilărie. 32. Arta de a vorbi convingător. 33. Sătenii care îl numeau pe C. Stamati conu Costache. 34. Colecţie de hărţi pe care este reprezentată repartizarea unor fapte de limbă. 38. «... cuvintele acestei limbi să nu le vinzi de la... » (N. Dabija). 39. Locul de exil al lui Alecu Russo. 43. Exces. 44. Te miri... — un oarecare.

Andrei CAŞENCU

**DEZLEGAREA
CAREULUI
«LIMBA ROMÂNĂ»
PUBLICAT ÎN NR.1**

ORIZONTAL: 3. Ghid. 6. Mata.
10. Bucov. 11. Piine. 12. Gramatica.
13. Domol. 15. Abale. 16. Patina.
17. Rurală. 22. Alexie. 23. Expira.
24. Clișeu. 25. Mîndra. 26. Litera.
28. Trecut. 13. Recita. 32. Omonim.
38. Anunța. 39. Rotund. 42. Unele.
43. Aripă. 44. Definiție. 45. Sigur.
46. Stînă. 47. Inel. 48. Leah.

VERTICAL: 1. Autor. 2. Potop.
4. Hirtia. 5. Damian. 6. Matern. 7.
Tăcere. 8. Limbă. 9. Anale. 14.
Latine. 15. Alexei. 18. Banc. 19.
Semiotica. 20. Mîndicanu. 21. Casa.
26. Lari. 27. Reține. 29. Română.
30. Temă. 33. Infern. 34. «Badiul».
35. Graiul. 36. Striga. 37. Înfia. 38.
Albul. 40. Drută. 41. Spune.

DIN SUMARUL Nr. 3

Anatol EREMIA. Mărturii ale vechimii și unității românilor de pretutindeni.

Victor GHERMAN. Cuvinte și sensuri neologice (1)

Mihai DRĂGAN. Eminescu, poet național al românilor (2)

Mariana BRANDL-GHERCA
«Noi» de Nichita Stănescu

Redactor de limbă:
Maria TEODOROVICI
Redactor artistic:
Vlad ATANASIU
Vernisaj fotografic:
Valerie VOLONTIR
Tehnoredactor:
Svetlana MAIOROV
Corector:
Maricica BASOC

Dat la cules: 09.08.91
Bun de tipar: 02.09.91
Format: 70x108 1/16. Hirtie ofset.
Garnitura «Times»
Imprimare ofset.
Coli de tipar convenționale: 10,0.
Coli editoriale: 11,6. Tiraj 18.000.
Comanda nr.
Prețul 1 rub. (pentru abonați - 80 cop.).
Tipografia Editurii «Universul»
277012, Chișinău, str. Vlaicu
Pircălab, 45.
Adresa redacției: 277005, Chișinău,
str. Antonov, 4
tel. 22-92-94, 22-92-24

CÎNTECELE
DEVENIRII NOASTRE

NOI SÎNTEM ROMÂNI...

A sosit ziua dreptății
Ziua sfînt-a libertății
Tot creștinu-nveselește
România-ntinerește

Noi sîntem români, noi
sîntem români
Noi sîntem pe veci aici
stăpîni.

Ardelean, copil de munte
Ia-mi ridică a ta frunte
Și te-nsuflă de mîndrie
Că ești fiu de Românie!

Noi sîntem români, noi
sîntem români
Noi sîntem pe veci aici
stăpîni

Moldoveanul și munteanul
Sînt frați buni cu Ardeleanul,
Trei feciori plini de mîndrie
Că sînt fii de Românie.

Noi sîntem români, noi
sîntem români
Noi sîntem pe veci aici
stăpîni.

Ardeleni, lumea ne vede
România-n noi se-ncrede
Căci de-acum românul-n lume
Este vrednic de-al său nume.

Noi sîntem români, noi
sîntem români
Noi sîntem pe veci aici
stăpîni

Ura, frați în fericire
Ura, frați într-o-unire
Să-nvîrtim hora frăției
Pe pămîntul României.

Noi sîntem români, noi
sîntem români
Noi sîntem pe veci aici
stăpîni.

MAESTOSO

A so - si* - ziu - a drep - tă - ții
Zi - ua sîn - t-a li - ber - tă - ții
Tot ro - mă - nu-n ve - se - le - ste -
Ro - mă - ni - a - n ti - ne - res - te
Noi sîn - tem - ro - mîni noi sîn - tem ro - mîni
Noi sîn - tem pe veci a - ici stă - pîni.

1 rub.

LIMBĂ—LITERATURĂ—
METODICĂ

Indicele 77075